



T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism

NİYAZ

ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK
ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Journal of Alevism-Bektashism Studies



T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
ALEVİ-BEKTAŞİ
KÜLTÜR VE CEMEVI BAŞKANLIĞI

Presidency for Alevi-Bektashi Culture and Cemevi

ÖZEL SAYI | Special Issue

Güz | Autumn 2025

e-ISSN: 3108-5180

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism

NİYAZ

ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK
ÇALIŞMALARI DERGİSİ
Journal of Alevism-Bektashism Studies

ÖZEL SAYI | *Special Issue*
Güz | *Autumn* 2025

e-ISSN: 3108-5180

ALEVİ - BEKTAŞİ KÜLTÜR VE CEMEVi BAŞKANLIĞI
Presidency for Alevi-Bektashi Culture and Cemevi



“Gerçekler demine niyaz eyledik,
Gördük cemalini üçler aşkına,
Beli dedik biz mekteb-i irfanda,
Çıktık dar-ı meydana niyaz eyledik¹”



<https://dergipark.org.tr>
<https://niyaz.gov.tr>
www.alevibektasininyaz.ktb.gov.tr
e-ISSN: 3108-5180

1 “NİYAZ Alevilik ve Bektaşilik Çalışmaları Dergisi” için Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanı Sercan DİREK ERKEKER tarafından yazılıp bestelenen eserdir. Kendisine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

NİYAZ ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK ÇALIŞMALARI DERGİSİ

(ÖZEL SAYI - GÜZ 2025)

İmtiyaz Sahibi | Concessionaire

Esmâ ERSİN

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı adına

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Managing Editor

İbrahim ÇELEBİ

İbrahim ÇELEBİ | ORCID.org/0009-0002-6229-0720 | ibrahim.celebi@ktb.gov.tr

Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Editör Kurulu | Editorial Board

Başeditör | Editor in Chief

Prof. Dr. Murat Cem DEMİR | ORCID.org/0000-0003-2972-7185 | muratacemdemir@munzur.edu.tr | Munzur Üniversitesi | Edebiyat Fakültesi

Editör | Editor

Dr. Fatoş YALÇINKAYA | ORCID.org/0000-0002-8864-1608 | fatos.yalcinkaya@ktb.gov.tr

Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Editör | Editor

Dr. Seda GEDİK | ORCID.org/0000-0003-1251-8694 | seda.gedik@ktb.gov.tr

Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Editör Yardımcısı | Editorial Assistant

Hasan ÇELİK | ORCID.org/0000-0001-9467-8960 | hasan.celik@ktb.gov.tr

Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Yazım ve Mizanpaj Editörü | Spelling and Layout Editor

Senem DEMİRELÖZ | ORCID.org/0000-0002-2024-6820 | senem.demireloz@ktb.gov.tr

Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Türkçe Dil Editörü | Turkish Language Editor

Elif SAKAOĞLU | ORCID.org/0009-0009-4656-5211 | elif.sakaoglu@ktb.gov.tr

Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Yabancı Dil Editörü | Foreign Language Editor

Öğr. Gör. Ülkü ARSLAN AYDIN | ORCID.org/0000-0002-4081-7678 | ulku.arslan@mgu.edu.tr

Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi | Rektörlük

İbrahim YILDIZ | ORCID.org/0000-0002-5903-4550 | ibrahimyildiz5558@icloud.com

Düzelti | Redaction

Cem AKDAĞ | ORCID.org/0000-0002-7922-4490 | cem.akdag@ktb.gov.tr
Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Fatma GEDİKOĞLU | ORCID.org/0009-0009-8611-2604 | fatma.gedikoglu@ktb.gov.tr
Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Gökay YÜREKLİ | ORCID.org/0009-0001-3857-6019 | gokay.yurekli@ktb.gov.tr
Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Hasan Basri GÜREL | ORCID.org/0000-0002-1049-3414 | hasanbasri.gurel@ktb.gov.tr
Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Web Sorumlusu | Webmaster

Aliye BAYSAN | ORCID.org/ 0009-0001-7207-1129 | aliye.baysan@ktb.gov.tr
Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Senem DEMİRELÖZ | ORCID.org/0000-0002-2024-6820 | senem.demireloz@ktb.gov.tr
Kültür ve Turizm Bakanlığı | Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı

Yayın Kurulu | *Editorial Board*

Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK | TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Prof. Dr. Abdullah KÖK | Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Alemdar YALÇIN | Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ | Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Ali YAMAN | Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Armağan COŞKUN | İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Aslı BÜYÜKOKUTAN TÖRET | Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR | Milli Savunma Üniversitesi

Prof. Dr. Bülent KARA | Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Erdal AKSOY | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Erdal YILDIRIM | Munzur Üniversitesi

Prof. Dr. Erkan YAR | Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan KAYA | Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ | Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ | Kırıkkale Üniversitesi

Prof. Dr. Halil ÇİVİ | Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Hamiye DURAN | Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan COŞKUN | Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Haşim ŞAHİN | Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Hiroki VAKAMATSU | Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Hüsniye CANBAY TATAR | Yalova Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim GÜL | Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İlkey ŞAHİN | Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Fuat BOZKURT | Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Murat Cem DEMİR | Munzur Üniversitesi

Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN | Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Ozan Yılmaz | Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Ömür CEYLAN | İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Sadullah GÜLTEN | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ | Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Aziz ALTI | Munzur Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent AKIN | İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin Kürşat TÜRKAN | Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Danışma Kurulu | *Advisory Board*

Ahmet Fethi ERDOĞAN | İnanç Önderi

Ali KÜÇÜK | İnanç Önderi

Ali Rıza UĞURLU | İnanç Önderi

Ali Yahya KALENDER | İnanç Önderi

Binali DOĞAN | İnanç Önderi

Davut ESKİOCAK | İnanç Önderi

Dr. Mehmet ŞAHİN | İnanç Önderi

Eşref DOĞAN | İnanç Önderi

Hacı Dursun GÜMÜŞOĞLU | İnanç Önderi

Hayati DAĞLIOĞLU | İnanç Önderi

Hüseyin DEDEKARGİNOĞLU | İnanç Önderi

Hüseyin Hürrem ULUSOY | İnanç Önderi

Mehmet DEMİRTAŞ | İnanç Önderi

Mehmet Özgür ERSAN | Araştırmacı-Yazar

Serdar Gazi KARABABA | İnanç Önderi

Seyit Derviş TUR | İnanç Önderi



ORCID

Yayıncı Kurum Adresi | Executive Office

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Alevi-Bektaşı Kültür ve Cemevi Başkanlığı
Kavaklıdere Mahallesi Atatürk Bulvarı No: 149  ankaya / ANKARA

Telefon | Phone

+90 (312) 470 45 00

Web | www.alevibektasiniaz.ktb.gov.tr | www.niyaz.gov.tr

E-posta | E-mail | alevibektasiniaz@ktb.gov.tr

Bilimsel hakemli dergidir. Özel sayıdır. Dergimiz bu sayıdan sonra yılda iki kez yayımlanır. Dergimizde yazar/yazarların yayın hakları CC-BY-NC-SA lisansı altında korunmaktadır. Bu lisans, kaynağına atıf vermek ve aynı lisansı devam ettirmek kaydıyla ticari amaç haricinde çalışmaların kopyalanmasına, düzenlenmesine, dağıtılabilmesine ve yeniden kullanılabilmesine izin verir. Dergide en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanılmaktadır. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

This is a peer-reviewed scientific journal. This is a special issue. Our journal will be published twice a year after this issue. The publication rights of authors in our journal are protected under the CC-BY-NC-SA licence. This licence permits the copying, editing, distribution, and reuse of works for non-commercial purposes, provided that the source is acknowledged and the same licence is maintained. The journal employs a double-blind peer review system with at least two reviewers. The scientific and legal responsibility for the articles published in the journal rests with the authors.

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI NİYAZ DERGİSİNİN İLK SAYISI VESİLESİYLE MESAJ

Kültürel zenginliğimizin kadim bir parçası olan Alevilik ve Bektaşilik üzerine çalışmaların ürünü “NİYAZ Alevilik ve Bektaşilik Çalışmaları Dergisi”nin yayın hayatına başlamasını büyük bir memnuniyet ve heyecanla karşılıyorum. Bakanlığımıza bağlı Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı öncülüğünde hayata geçirilen bu girişim, kültürel mirasımızın korunması ve bilimsel bir zeminde ele alınması açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

Alevilik-Bektaşilik öğretisi, tarihi boyunca sevgiyle yoğrulmuş, barışla beslenmiş ve adaletle şekillenmiş bir yoldur. Bu yolun adı, kadim geleneğimizin ifadesiyle, Hak-Muhammed-Ali yoludur. Alevi-Bektaşî irfanı yalnızca bir inanç sistemi değil; kökleri derinlere uzanan bir yaşam felsefesidir. İnsan-ı kâmil olma yolunda bireyleri eğiten, gönüllere sevgi, sözlere hikmet ve hayata erdem katan bu öğreti, toplumsal birlikteliğimizin en kıymetli harcıdır.

Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığımızın temel gayesi; bu yüce yolu tanıtmak, anlatmak ve yaşatmakla birlikte, toplumumuzda birlik ve beraberliği pekiştirmek, farklılıklarımızı ise birer zenginlik olarak görmektir. Yolumuza geçmişin ilminden beslenerek, bugünün idrakiyle ve geleceğe umutla bakarak devam ediyoruz. İnançlarımızın, kültürümüzün ve değerlerimizin yarınlara aktarılması, en büyük sorumluluğumuzdur.

Bu bilinçle yayımlanan NİYAZ Dergisi, yüzyılların birikimini, ocakların nurunu ve dillerdeki hikmeti bir araya getirmektedir. Bu yayını yalnızca bir dergi olarak değil, aynı zamanda hakikat yolculuğunun sesi ve geçmişle gelecek arasında kurulmuş bir gönül köprüsü olarak değerlendiriyoruz. Her satırı, “Eline, beline, diline sahip ol.” diyen kadim öğretiyi günümüze tercüme etmektedir.

Bilindiği üzere, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının kuruluşu, 9 Kasım 2022 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan 112 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile gerçekleşmiştir. Bu gelişme, devlet aklının Alevilere bakışındaki değişimin en somut göstergesidir. Ayrıca bu durum, Alevi toplumu açısından son beş yüzyılın en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur.

NİYAZ Dergisi, hakemli ve bilimsel bir yayın niteliği taşımakta; yılda iki kez dijital ortamda ve ücretsiz olarak okuyucularla buluşmaktadır. Bu ilk sayımızda olduğu gibi, gelecekte de aynı azim, inanç ve sevgiyle yayınlarımızı sürdürmeye devam edeceğiz. Çünkü biliyoruz ki: “Söz uçar, yazı kalır.”

Bu kutlu yolda siz değerli canlarla birlikte yürümeye, üretmeye ve paylaşmaya devam edeceğiz. Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin kutlu nasihatıyla diyoruz ki: “Bir olalım, iri olalım, diri olalım.”

Saygılarımla,
Mehmet Nuri ERSOY
Kültür ve Turizm Bakanı

REPUBLIC OF TÜRKİYE MINISTRY OF CULTURE AND TOURISM
MESSAGE ON THE OCCASION OF THE FIRST ISSUE OF NİYAZ JOURNAL

I welcome with great pleasure and excitement the launch of NİYAZ Journal of Alevism-Bektashism Studies, a publication dedicated to exploring Alevism and Bektashism, which constitute an ancient and invaluable part of our cultural heritage. Initiated under the leadership of the Presidency for Alevi-Bektashi Culture and Cemevi affiliated with our Ministry, this endeavor marks a significant milestone in the preservation of our cultural legacy and its examination on a scientific basis.

The Alevi-Bektashi teaching is a path molded by love throughout history, nourished by peace and shaped by justice. This path, expressed in our ancient tradition as the Hak-Muhammad-Ali way, is not only a system of belief but also a philosophy of life whose roots reach deep. Educating individuals on the path to becoming the insan-ı kâmil (the perfected human), it instills love in hearts, wisdom in words and virtue in life, thereby serving as one of the most precious bonds of our social unity.

The fundamental aim Presidency for Alevi-Bektashi Culture and Cemevi is to introduce, explain and keep alive this exalted path, while also strengthening unity and solidarity within our society, and embracing our differences as sources of richness. We continue on this path nourished by the knowledge of the past, with the understanding of the present, and with hope for the future. Passing on our faith, culture and values to the generations to come is our greatest responsibility.

With this consciousness, NİYAZ Journal brings together the accumulated wisdom of centuries, the light of the ocaks and the eloquence of tongues. We regard this publication not merely as a journal, but also as a voice of the journey toward truth and as a bridge of the heart linking the past with the future. Every line translates into our day the timeless teaching that says: “Guard your hand, your loins and your tongue (Eline, beline, diline sahip ol)”.

As is well known, the establishment Presidency for Alevi-Bektashi Culture and Cemevi was realized through Presidential Decree No. 112, published in the Resmi Gazete (Republic of Türkiye Official Journal) on November 9, 2022. This development is the most concrete indicator of the transformation in the state’s outlook toward Alevis. Furthermore, which stands as one of the most significant turning points of the past five centuries for the Alevi community.

NİYAZ Journal is a peer-reviewed academic publication, issued twice a year, digitally and free of charge to readers. As in this first issue, we will continue our publications in the future with the same determination, faith and love. For we know well: “Spoken words fly away, but what is written remains.”

On this blessed path, we will continue to walk, to create and to share with you, our esteemed canlar (beloved souls). In the blessed counsel of Hünkâr Hacı Bektaş Veli, we declare: “Let us be one, let us be strong, let us be alive (Bir olalım, iri olalım, diri olalım)”.

With Respect,
Mehmet Nuri Ersoy
Minister of Culture and Tourism

ALEVİ-BEKTAŞI KÜLTÜR VE CEMEVI BAŞKANLIĞI TAKDİM

Alevilik-Bektaşilik, yüzyıllar boyunca Anadolu'nun toplumsal dokusunu yoğuran; birlik, beraberlik, dayanışma ve kardeşlik gibi değerleri yaşatan köklü bir inanç ve irfan geleneğidir. Hoşgörüyü, adaleti, insan onurunu yaşatmayı temel ilke edinen bu anlayış, farklılıkları zenginlik olarak gören bir yaşam felsefesi inşa etmiş; tarihin her döneminde milletimizin birlik ve beraberliğini güçlendirmiştir.

Alevi-Bektaşî öğretisi her dem, her canı kutsal ve anlamlı gören, toplumsal ayrışmaların önüne geçen, kapsayıcı ve birleştirici bir epistemolojiye sahiptir. Bu anlayış doğrultusunda bizler de insanı merkeze alan bu kadim öğretiyi; günümüz dünyasının ihtiyaçlarını da dikkate alarak yaşatmayı, geçmişin mirasını geleceğe taşımayı ilkesel bir duruş ve önemli bir mesuliyet olarak görüyoruz.

Toplumların varlığını sürdürebilmesi, kültürel sürekliliğini sağlayabilmesi ve inanç sistemlerini kuşaktan kuşağa aktarabilmesi, ancak ortak hafızanın ve birlikte yaşama kültürünün canlı tutulmasıyla mümkündür. Bu bağlamda “biz” kavramı bizim için yalnızca mekânsal ya da zamansal bir birlikliği değil, aynı zamanda birlikte düşünmeyi, birlikte üretmeyi ve birlik içinde bir geleceği ifade eden daha derin bir ontolojik duruştur.

Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı olarak, bu kadim inancın temelini oluşturan insani, ahlaki ve felsefi değerlerin farkındalığıyla hareket etmekte; bu değerleri yalnızca korumakla kalmayıp çağın ruhunu da yakalayarak geleceğe aktarmayı görev bilmekteyiz. Attığımız her adımın, taşıdığı anlamı ve oluşturduğu etkiyi gelecek kuşaklara aktaracak bir miras niteliğinde olduğunu bilerek çalışmalarımızı bu bilinçle sürdürmekteyiz.

Bu düşünsel çerçeve içerisinde hazırlanan NİYAZ – Alevilik ve Bektaşilik Çalışmaları Dergisi, bir yayın organı olmanın ötesinde; Alevi-Bektaşî inanç dünyasının zenginliğini, felsefesini, tarihsel tecrübesini ve kültürel hafızasını, disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alan özgün bir yayındır. Bu dergi hem akademik üretimi teşvik eden hem de inanç temelli bilgiyi bilimsel yöntemlerle buluşturan bir çabanın ürünüdür.

Niyaz'ın içeriği, adını taşıdığı kavramın ruhuna uygun olarak, sevgi, emek, özveri ve derin bir manevi bağlılıkla şekillenmiştir. Bu nedenle bu eser yalnızca bizlerin değil, Alevi-Bektaşî inancına mensup tüm bireylerin ve bu öğretiye gönül vermiş canların ortak sesi olmayı gaye edinir. Bu dergi; ortak hafızayı canlı tutmayı, düşünsel derinliği artırmayı hedefleyen bir bilgi ve anlam taşıyıcısıdır.

Hacı Bektaş Veli, bizlere yalnızca bir yolun rehberliğini sunmamış; aynı zamanda birlikte yaşamanın, dayanışmanın ve hakikatin gücünü de öğretmiştir. Bizler de onun izinden yürüyerek bu ilk özel sayımızda olduğu gibi gelecekteki tüm sayılarımızda da bu sorumluluk bilinciyle siz değerli canlara hizmet etmeye devam edeceğiz. Dergimizin yayımlanmasında emeği geçen çalışma arkadaşlarıma ve dergimize yazılarıyla katkı sunan akademisyenlere, yazarlara ve inanç önderlerimize en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Birlikte daha nice sayılarda buluşmayı diliyorum.

Aşk ile...

Esmâ ERSİN
Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanı

PRESIDENCY FOR ALEVİ-BEKTASHI CULTURE AND CEMEVI

PREFACE

Alevism–Bektashism is a deep-rooted faith and tradition of wisdom (irfan) that, for centuries, has molded the social fabric of Anatolia while nurturing enduring values such as unity, solidarity, brotherhood, and togetherness. Grounded in the principles of tolerance, justice, and human dignity, this worldview has established a philosophy of life that regards diversity as a source of richness and has strengthened the unity and cohesion of our nation throughout history.

The Alevi–Bektashi tradition embraces an inclusive and unifying epistemology that recognizes every human being as sacred and meaningful, preventing social divisions. Guided by this understanding, we see it as both a principled stance and a profound responsibility to sustain this ancient, human-centered tradition—revitalizing it in light of contemporary needs and carrying the legacy of the past into the future.

The continuity of societies, the preservation of cultural identity, and the transmission of belief systems from one generation to another can only be achieved by keeping alive the collective memory and the culture of coexistence. In this sense, the concept of “we” represents for us not merely a spatial or temporal togetherness, but a deeper ontological stance—one that signifies thinking together; creating together; and envisioning a shared future in unity.

As the Presidency for Alevi–Bektashi Culture and Cemevi, we act with full awareness of the humanistic, moral, and philosophical values that form the foundation of this ancient faith. We consider it our mission not only to safeguard these values but also to carry them into the future by embracing the spirit of our time. Knowing that every step we take bears meaning and creates a legacy to be passed on to future generations, we continue our work with this consciousness and responsibility.

Within this intellectual framework, NİYAZ – Journal of Alevi and Bektashi Studies has been prepared as more than a publication; it is a distinctive platform that explores the spiritual richness, philosophy, historical experience, and cultural memory of the Alevi–Bektashi world through an interdisciplinary perspective. This journal is the product of an endeavor that both encourages academic production and bridges faith-based knowledge with scholarly methodology.

True to the spirit of the term it bears, Niyaz has been shaped with love, effort, devotion, and deep spiritual commitment. Therefore, this work aspires to be not only our voice but also the shared voice of all individuals who belong to or hold affection for the Alevi–Bektashi faith and philosophy. This journal serves as a vessel of knowledge and meaning—aiming to sustain collective memory and foster intellectual depth.

Hacı Bektaş Veli offered us not only guidance along a spiritual path but also the wisdom of coexistence, solidarity, and truth. Following in his footsteps, we will continue to serve our beloved cans (souls) with the same sense of responsibility in this inaugural special issue and in all those to come. I extend my heartfelt gratitude to my colleagues who contributed to the publication of this journal, as well as to the scholars, writers, and spiritual leaders whose valuable works have enriched its pages. I look forward to meeting again in many future issues.

With love and devotion (Aşk ile)

*Esma Ersin
President of the Alevi-Bektashi Culture
and Cemevi*

İÇİNDEKİLER

Mehmet Nuri ERSOY Niyaz Dergisinin Özel Sayısı Vesilesiyle Mesaj	10
Esmâ ERSİN Takdim.....	12
Murat Cem DEMİR Başeditörden	16
 İNANÇ ÖNDERLERİNDEN	 21
Günümüzde Alevilik-Bektaşılık ve Yeniden İnşa Çabalarına Dair Ali YAMAN	23
Rızalık-Rıza Şehri Ali KÜÇÜK.....	27
 RÖPORTAJ	 31
Sözlü Tarih Çalışması: Ahmet Uğurlu Dede'ye Mihman Olmak	
Satı SARIASLAN ATLI & Nazmiye SAKARLI.....	33
 MAKALELER	 43
Cumhuriyet'in 100. Yılında Aleviler; Alevilerin Cumhuriyet'i, Cumhuriyet'in Alevileri Hüseyin DEDEKARGINOĞLU	45
Gelenekten Bugüne Bir Yolculuk: Türk Sanatında Alevi-Bektaşî Temalı Eserler Merve Semiha ÇETİN	63
Cumhuriyet'in Işığında Âşık Kul Semaî Şiirleri Seda GEDİK	89
Alevilerde İsim Verme veya Ad Vurma Geleneği:Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı Örneği Hüseyin ERDOĞAN.....	109
Tunceli'de Aleviliğin Dinî ve Sosyal Değişimi Songül ATAMAN ARSLAN	123
 NEKROLOJİ	 143
Bektaşılık Yolunda Bir Âşık: Derviş Kemal Sercan DİREK ERKEKER	145
Alevî Toplumunun Rol Modeli: Diyar Ağa Songül KAYAR	173
 YAYIN DEĞERLENDİRME	 189
Yaman, Ali (2025). Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi ve Yesevilik Sadullah GÜLTEN.	191
Maden, Fahri (2019). Hikmet Kapısı Hacı Bektâş-ı Veli İsmail Sefa BİTİRMİŞ	195

CONTENTS

<i>Mehmet Nuri ERSOY Message on The Occasion of Special Issue of Niyaz Journal.....</i>	<i>11</i>
<i>Esmâ ERSİN Preface.....</i>	<i>13</i>
<i>Murat Cem DEMİR Editor's Letter</i>	<i>18</i>
RELIGIOUS LEADER'S.....	21
<i>Alevism-Bektashism Today and Efforts Towards Reconstruction Ali YAMAN.....</i>	<i>23</i>
<i>Rızalık-Rıza Şehri Ali KÜÇÜK.....</i>	<i>27</i>
INTERVIEW	31
<i>Sözlü Tarih Çalışması: Ahmet Uğurlu Dede'ye Mihman Olmak Satı SARIASLAN ATLI & Nazmiye SAKARLI.....</i>	<i>33</i>
ARTICLES.....	43
<i>The Alevis in The 100th Year of The Republic; The Alevis' Republic, The Republic's Alevis Hüseyin DEDEKARGINOĞLU</i>	<i>46</i>
<i>A Journey from Tradition to Today: Alevi-Bektashi Themed Works in Turkish Art Merve Semiha ÇETİN</i>	<i>64</i>
<i>The Poems of Âşık Kul Semaî in The Light of The Republic Seda GEDİK</i>	<i>90</i>
<i>The Tradition of Naming Among Alevis: The Example of Seyyid Garip Musa Sultan Ocaks Hüseyin ERDOĞAN.....</i>	<i>110</i>
<i>Religious and Social Change in Alevism in Tunceli Songül ATAMAN ARSLAN.....</i>	<i>124</i>
NECROLOGY	143
<i>A Minstrel (Aşık) on The Path of Bektashism: Derviş Kemal Sercan DİREK ERKEKER... </i>	<i>146</i>
<i>The Role Model of Alevi Community: Dişap Agha Songül KAYAR.....</i>	<i>174</i>
BOOK REVIEW	189
<i>Yaman, Ali (2025). Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi ve Yesevilik Sadullah GÜLTEN.....</i>	<i>191</i>
<i>Maden, Fahri (2019). Hikmet Kapısı Hacı Bektâş-ı Veli İsmail Sefa BİTİRMİŞ</i>	<i>195</i>

BAŞEDİTÖRDEN

NİYAZ Alevilik-Bektaşilik Çalışmaları Dergisi özel sayısı ile okuyucusuna merhaba diyor. Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılacak akademik çalışmalara yer verecek olan bu dergi, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı bünyesinde yılda iki sayı olarak çıkarılacaktır. Dergi, kurumsal beklentileri karşılamanın yanı sıra Alevilik-Bektaşiliğe farklı deneyim ve bilgi alanlarından bakmaya imkân tanıyarak akademik çoğulculuğa hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

9 Kasım 2022 tarihli ve 32008 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 112 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle kurulan Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının görev ve yetkileri arasında, “Alevilik-Bektaşilikle ilgili akademik faaliyetleri desteklemek, Alevilik-Bektaşiliği yurt içinde ve yurt dışında bilimsel yönüyle araştırmak, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların bilimsel çalışmalarını ve bu alandaki yayınlarını takip etmek, gerekli görülenleri tercüme ettirerek basılmasını ve yayımlanmasını sağlamak” gibi maddeler yer almaktadır. Niyaz Dergisi, Başkanlığın bu kapsamdaki faaliyetlerini gerçekleştirmede önemli bir rol üstlenerek Alevilik-Bektaşilikle ilgili kültürel mirasımızın korunmasını ve bilimsel bir zeminde ele alınmasını amaçlamaktadır.

Özellikle 90’lı yıllardan itibaren Alevi-Bektaşî sahasında entelektüel enerjinin yoğun birikimine tanıklık etmekteyiz. Bu enerjinin kaynakları; akademik prosedürlere bağlı kalınarak yazılmış tezler, Alevi-Bektaşî inanç dairesine mensup çeşitli kesimlerden gelen veya farklı eğilimleri yansıtan aydınların, inanç ve kanaat önderlerinin ortaya koyduğu eserler, Alevi-Bektaşî inanç dairesi dışında kalan entelektüellerin çalışmaları ile Alevi-Bektaşî inancını konu edinen yabancı akademisyenlerin yayınlarından oluşmaktadır. Niyaz Dergisi bütün bu enerjinin ve birikimin kamusal platformu olmayı umut etmektedir. Bu platform, yazarlarının aktüel beklentilerini dikkate almayacağı gibi onların siyasal pozisyonlarını inşa etmelerine de olanak tanımayacaktır. Sadece; Alevi-Bektaşî inancına ilişkin teolojik ve kültürel araştırmalarla saha çalışmalarına dayanan bilgi üretme ve paylaşma stratejilerine sayfalarında yer verecektir. Niyaz, farklı mecralarda yayımlanan Alevilik-Bektaşilik çalışmaları ile ilişkili akademik dergileri kendine rakip olarak görmeyip Alevilik-Bektaşiliğe ilişkin bilimsel yazın boşluğunu doldurma gayreti içindedir.

Niyaz Dergisi olarak, Alevi-Bektaşî inancının tarihsel, sosyal, kültürel ve inanç mirasına bir nebze olsun katkı sunmaya çalıştığımız bu özel sayımız dört bölümden oluşmaktadır. Derginin birinci bölümünde, Alevi-Bektaşî inanç ve kanaat önderlerine ait yazılara ve Ahmet Uğurlu Dede ile yapılmış mülakata yer verilmiştir. *İnanç Önderlerimizden* adını verdiğimiz bu bölümün ilk yazısı kendisi de bir inanç önderi olan Prof. Dr. Ali Yaman’a aittir. Bu çalışmada, 1950’li yıllardan itibaren Cumhuriyet Türkiye’sinde hızlı bir ivme ile kendini gösteren modernleşme ve değişim sürecinin, Alevi-Bektaşî inancının geleneksel örgütlenmesine ve inanç kurumlarına yapmış olduğu olumsuz etkilere vurgu yapılarak günümüzde geleneğin sürdürülmesi, korunması ve nesilden nesile aktarım süreçlerinde dikkat edilmesi gereken hususlara ve alınması gereken önlemlere değinilmiştir. Seyit Sabun Ocağı mensubu Ali Küçük’e ait olan ikinci yazıda ise, Alevi terminolojisinin önemli kavramlarından biri olan “rıızalık” kavramının yol ve erkânda önemine vurgu yapılmıştır. İnanç Önderlerimizden bölümüne ait son yazı ise Hıdır Abdal Sultan Ocağı’ndan Ahmet Uğurlu Dede ile yapılan sözlü tarih çalışmasıdır. Bu mülakatta geleneğin temsili, yaşatılması esnasında karşılaşılan problemler ve aktüel meseleler ele alınarak Uğurlu’nun görüşlerine yer verilmiştir.

Niyaz Dergisinin ikinci bölümünde akademik makaleler yer almaktadır. Derginin ilk makalesinde; Hüseyin Dedekargınoğlu; tarihsel bir okuma ile günümüze kadar Alevilere yönelik uygulanan politikalar ve Alevilerin maruz kaldığı durum ve davranışlara değinmiştir. Ayrıca yazıda, Alevilere sunduğu imkânlar bağlamında Cumhuriyet'in avantajları sıralanmıştır. Merve Semiha Çetin tarafından kaleme alınan ikinci makalede ise Alevilik-Bektaşılık ve sanat arasındaki ilişki, Türk resim sanatına ait bazı örnekler üzerinden incelenmiştir. Seda Gedik'in makalesinde Âşık Kul Semaî şiirleri üzerinden, Cumhuriyet'in ve cumhuriyet kazanımlarının nasıl yansıtıldığına dair örneklerle yer verilmiştir. Dergimizin dördüncü makalesi Hüseyin Erdoğan'a aittir. Bu çalışmada, Alevilerde ad verme ile ilgili ritüeller Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı özelinde incelenmiş, ad verme geleneğinin Alevi-Bektaşî inanç sistemindeki önemine vurgu yapılmıştır. Dergimizin son makalesi, Songül Ataman Arslan'a aittir. Bu makalede; ocakzade, mürşit ve pirlerin görüşleri referans alınarak Tunceli'de Aleviliğin toplumsal değişme sürecinden nasıl etkilendiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Dergimize ait, *Nekroloji* adını verdiğimiz üçüncü bölümümüzde Sercan Direk Erkeker'e ait ilk çalışma, Alevi-Bektaşî inancının sözlü geleneğini günümüze taşımada önemli bir isim olan Bektaşî Babası ve âşık, Derviş Kemal mahlasıyla tanınan Kemal Özcan'ın yaşamını ve sanat anlayışını konu almaktadır. Bölümde yer alan Songül Kayar'a ait ikinci çalışmada ise Türkiye Büyük Millet Meclisinin I. döneminde Dersim Mebusu olarak göreve başlayan Diyar Ağa'nın yaşamı ve görüşleri ele alınmaktadır.

Dergiye ait dördüncü kısmı *Yayın Değerlendirme* bölümümüz oluşturmaktadır. Yayın değerlendirmenin konusunu oluşturan iki eserden ilki, Sadullah Gülten tarafından değerlendirilen Ali Yaman'a ait Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi ve Yesevilik adlı çalışmadır. Son olarak; İsmail Sefa Bitirmiş, Fahri Maden'e ait olan Hikmet Kapısı Hacı Bektâş-ı Veli adlı eseri değerlendirmiştir. İncelemesi yapılan bu kitaplar, Alevilik-Bektaşılık ile ilgili son dönemde yapılan çalışmalarda referans olarak sıklıkla kullanılmıştır.

Alevi-Bektaşî inancıyla ilgili kamusal bir yayın olan Niyaz Alevilik-Bektaşılık Çalışmaları Dergisi'nin nitelikli ulusal ve uluslararası dizinlerde yer alabilmesi ve derginin uzun soluklu olabilmesi için siz değerli okur ve yazarların desteğine her zaman ihtiyaç duymaktayız. Sonraki sayıda buluşmak dileği ile...

Prof. Dr. Murat Cem DEMİR
Başeditör

EDITOR IN CHIEF'S LETTER

Niyaz: Journal of Alevi-Bektashi Studies greets its readers with this special issue. This journal, which will feature academic studies on Alevism and Bektashism, will be published twice a year under the Presidency for Alevi-Bektashi Culture and Cemevi. Beyond addressing institutional expectations, the journal aims to promote academic pluralism by facilitating diverse perspectives and approaches to the study of Alevism and Bektashism.

Established by Presidential Decree No. 112, published in the *Resmî Gazete* (Official Gazette of the Republic of Türkiye) dated 9 November 2022 and numbered 32008, the Presidency for Alevi-Bektashi Culture and Cemevi has the authority and responsibility to “support academic activities related to Alevism and Bektashism, to research Alevism and Bektashism scientifically both in Türkiye and abroad, to monitor the scientific studies and publications of national and international institutions in this field and to ensure the translation, publication and dissemination of those deemed necessary”. *Niyaz* plays a key role in realizing the Presidency’s activities within this scope, aiming to preserve the cultural heritage related to Alevism-Bektashism and address it on a scientific basis.

Since the 1990s in particular, we have witnessed a significant accumulation of intellectual energy in the field of Alevism and Bektashism. The sources of this energy include academic theses, works produced by intellectuals, religious leaders and figures from within the Alevi-Bektashi faith community, studies conducted by intellectuals outside this community as well as publications by foreign scholars on the subject. *Niyaz* hopes to become a public platform that reflects this energy and accumulation. This platform will neither address the authors’ current political expectations nor allow the construction of political positions. It will only provide space for theological and cultural knowledge production and sharing strategies related to Alevism and Bektashism. Rather than positioning itself as a rival to other academic journals on Alevism and Bektashism, *Niyaz* seeks to fill a gap in the existing academic literature.

This special issue of *Niyaz: Journal of Alevi-Bektashi Studies*, prepared with the intention of contributing to the historical, social, cultural and religious heritage of Alevism and Bektashism, consists of four sections.

In the first section, titled *From Our Faith Leaders*, readers will find writings by Alevi-Bektashi faith leaders and an interview with Ahmet Uğurlu Dede. The first article of this section, written by Prof. Dr. Ali Yaman, himself a faith leader, emphasizes the negative impact of the modernization and transformation processes that accelerated in Republican Türkiye after the 1950s on the traditional organization and religious institutions of the Alevi-Bektashi faith. It also addresses the points of attention and necessary measures for preserving and transmitting this tradition to future generations. The second article, written by Ali Küçük, a member of the Seyit Sabun Ocağı, explores the significance of the concept of rızalık, a key term in Alevi terminology, within the Alevi Yol and Erkân (the spiritual path and ritual order in the Alevi-Bektashi tradition). The last piece in this section is an oral history interview with Ahmet Uğurlu, from the Hıdır Abdal Sultan Ocağı. Through this interview, the challenges and contemporary issues arising in the representation and performance of the tradition are discussed and Uğurlu’s views on these matters are presented.

The second section of the journal consists of academic articles. In the first article, Hüseyin Dedekargınoğlu provides a historical reading of the policies directed toward Alevis and the experiences they have faced up to the present, highlighting the advantages the Republic offered

in this regard. In the second article, Merve Semiha Çetin examines the relationship between Alevism, Bektashism and art through selected examples from Turkish painting. Seda Gedik's article explores how the Republican era and its achievements were reflected in the poems of Âşık Kul Semaî. The fourth article, by Hüseyin Erdoğan, examines naming rituals in the Alevi tradition, focusing on the Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı and emphasizes their significance within Alevi-Bektashi belief systems. The final article, authored by Songül Ataman Arslan, analyzes the impact of social change on the religious geography of Tunceli, drawing on the views of ocakzade, mürşit and pir figures.

The third section, titled Necrology, begins with Sercan Direk Erkeker's study of Derviş Kemal (Kemal Özcan), a Bektaşî Baba and minstrel who played a key role in carrying the oral tradition of the Alevi-Bektashi faith into the present. The second piece in this section, by Songül Kayar, examines the life and views of Diyar Ağâ, who served as a member of parliament representing Dersim in the First Grand National Assembly of Türkiye.

The fourth section, Book Reviews, features evaluations of two works. The first, reviewed by Sadullah Gülten, is Ali Yaman's book *Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi ve Yesevilik*. The second, reviewed by İsmail Sefa Bitirilmiş, is Fahri Maden's *Hikmet Kapısı Hacı Bektaş-ı Veli*. These books have been frequently cited as references in recent academic work on Alevism and Bektashism.

As a public academic publication dedicated to Alevism and Bektashism, *Niyaz: Journal of Alevi-Bektashi Studies* relies on the ongoing support of its readers and authors to be included in qualified national and international indexes and to sustain its publication life.

We look forward to meeting you again in the next issue.

Prof. Dr. Murat Cem DEMİR
Editor in Chief

İNANÇ ÖNDERLERİNDEN
From Faith Leaders

GÜNÜMÜZDE ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK VE YENİDEN İNŞA ÇABALARINA DAİR

Ali YAMAN¹

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar değişmekte ve bu evrensel düzen hiç değişmeden sürmektedir. Özellikle endüstrileşme sonrasında bu değişimin geçmiş yüzyıllara oranla çok daha hızlı ve karmaşık bir niteliğe sahip olduğu da bir başka gerçekliktir. Bütün toplumlar toplumsal yapılarını etkileyen bu gelişmeler karşısında hem benliklerini korumaya çalışarak hem de kendilerini bu yeni düzene adapte etmeye çalışarak var olmaya devam etmektedirler.

20. yüzyılda sanayileşen toplumlar ve kentleşmeyle birlikte geleneksel yaşam alanlarından göçler yaşanmış, kentlerde yeni yaşam alanları ve düzenleri oluşmuştur. Şüphesiz bütün dünyada yansımalarını bulan bu süreç Türkiye’de de önemli toplumsal değişimi beraberinde getirmiştir. Kentlerin dünyasında sosyal hayat, ekonomi, siyaset, üretim-tüketim ilişkileri vb. her şey yeniden kurgulanmıştır. İnanç alanı da bu değişimden elbette nasibini almıştır ve almaya da devam etmektedir. Bugünün küreselleşen dünyasında modernitenin aldığı yeni biçimler, inanç toplumlarını geleneksel yapılarını güncellemeye zorlamaktadır.

Kısaca, ifade etmeye çalıştığım bu süreç Alevi-Bektaşileri de etkilemiş, pek çok bakımdan değişime zorlamış bulunmaktadır. 1950’li yıllardan itibaren giderek artan kente göç, Alevi-Bektaşî geleneksel inanç örgütlenmesini ve inanç kurumlarını zayıflatırken geleneğin sürdürülmesi, korunması ve nesilden nesile aktarım süreçlerine de çok olumsuz etkilerde bulunmuştur. Yüzyıllar boyu inanç yapılanmasını dergâh ve ocak temelinde yürüten Alevi-Bektaşî toplumu, kentleşen Türkiye’de önce dernekler, vakıflar düzeyinde kurumsallaşırken 2000’li yıllarla birlikte cemevleri adı altında kurumsallaşma hızlanmış ve kentlerde Alevi-Bektaşî toplumunun inanç hizmetleri artık bu mekânlarda görülmeye başlanmıştır.

Yaklaşık 25 yıl önce “Dedelik Kurumu”na yönelik alan çalışmaları doğrultusunda bu durumu ayrıntılarıyla incelemiştik. Kırdan kente göç olgusu sonucunda dede-talip ilişkileri parçalanmış, Alevilik-Bektaşîlik bütün kurumlarıyla bundan etkilenmiş ve bazı temel inanç kurumları da işlevsiz hâle gelmiştir. Günümüzde büyük çoğunluğu kentsel yerleşim yerlerinde yaşayan Aleviler, kendilerini geleneksel köy yaşamından çok farklı bir toplumsal yapı içerisinde bulmuşlardır. Kentlere göçlerle birlikte başlayan ve 1980’li yıllardaki gelişmelere kadar olan bu dönemi biz geçici işlevsizleşme

¹ Prof. Dr.; Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Hıdır Abdal Sultan Ocağı mensubu, E-posta: yaman_a1@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5282-5686.

dönemi olarak ifade etmiştik. Bu geçici işlevsizleşme dönemini 1980’lerin sonlarından itibaren bir yeniden yapılanma süreci izlemiştir ki bu yeniden yapılanma bugün hâlâ devam etmektedir. Alevi-Bektaşî inanç kurumsallaşması, kentte yeni mekân, kişi ve kurumlarıyla yerleşmeye çalışmaktadır. Alevi-Bektaşîlerin eğitimi, inanç önderlerinin eğitimi, Alevi-Bektaşîlerin diğer inanç grupları ve devletle olan ilişkileri, devletin Alevi-Bektaşîlere ilişkin ilk kez resmî bir kurum oluşturması ve daha pek çok ayrıntı kentleşen Aleviliğin yeni ihtiyaçlarıyla doğrudan alakalıdır. Bu süreçte siyasi ve sosyal tarihin günümüze miras bıraktığı pek çok sorunun varlığı muhakkaktır. Alevi-Bektaşî sivil toplum örgütlerinin, devlet kurumlarının ve kamuoyunun sağduyulu yaklaşımları ile ancak bu sorunlar aşılabılır.

Demek ki bütün bu yaşananların özeti aslında Alevi-Bektaşîliğin yeni duruma uyum sağlama ve yeniden var olma çabasıdır. Bir dönem geleneksel değerlerinden uzaklaşan Alevi-Bektaşî toplumu yeniden inşa süreci içerisinde. Yüzyıllardır toplumsal olarak kırsal yaşama göre örgütlenmiş Alevi-Bektaşî toplumunun bana göre kentteki yeni duruma kendisini uyarlama süreci devam etmekte olup hâlâ bir geçiş döneminin sürdüğü ifade edilebilir. Gelenekte dergâh-ocak, dede-talip ilişkilerinin yerini cemevleri düzenine bırakması, dergâh-ocak merkezli inanç aktarımının yürütülememesi, ozanlık/âşıklık geleneğinin sürdürülemezlik sanatçıların hâkim olduğu bir düzene evrilmesi gibi pek çok değişiklik söylenebilir. Alevi-Bektaşî toplumunun bir üyesi olan her “Can”ın, bu değişim sürecindeki gelişmelere ilişkin -Alevi-Bektaşî inancına mensup bir kişi olarak- gelenek temelli, olumlu-olumsuz, doğru-yanlış şeklinde değerlendirmeleri olabilir. Ancak yapılması gereken; sosyolojik bir perspektifle bu yeniden inşa süreçlerinin, başka bir deyişle ortaya konan yeni “Alevilik”lerin ortaya çıkış nedenlerinin ve olası sonuçlarının, objektif olarak ortaya konulmasıdır.

Burada geleneği reddetmeden onu güncelleyerek köklerinin üzerinde günümüz insanının da ihtiyaçlarını dikkate alan bir anlayışla hareket edilmesi yerinde olacaktır. Aksi takdirde geçmişte yaşanan Alevilikle ve onun geleneksel kurumlarıyla da bağıni koparmış -ama onun yerini de tam olarak dolduramayan- Alevi-Bektaşîleri kimlik bunalımına/karmaşasına yöneltten bir sonuç kaçınılmaz olacaktır. Şöyle ki, Alevilik-Bektaşîlik de dâhil inanç akımları kurum ve kuralları yüzyıllar içerisinde oluşmakta, toplum tarafından içselleştirilmektedir. Bu kapsamlı bir konu olmakla birlikte burada bazı yönlerinin ele alınacağını ifade etmek isterim.

Bu süreçte daha önce hiç tartışılmayan, sorgulanmayan inanç konuları tartışılmaya, hatta “Yol”un en temel şahsiyetleri (Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehlibeyit) ve kurumları (dedelik, musahiplik gibi) eleştirilmeye başlanmıştır. Oysa kente göç öncesi geleneksel Aleviliğin hüküm sürdüğü zamanlarda Aleviliğin temellerini oluşturan bu tür kutsal değerlerin sorgulanması hoş karşılanması mümkün olmayan bir davranış olarak görüldü. Hiç şüphesiz kentlerde yeni sosyoekonomik şartların yanı sıra eğitim ve iletişim olanakları nedeniyle gelenekten uzaklaşma ve inançları, gelenekleri sorgulama faaliyeti 1990’larla birlikte daha da hızlanmış bulunmaktadır. Bu yıllar aynı zamanda Aleviliğe farklı tarihî ve inançsal köken arayışlarının ve tartışmalarının da yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Literatür incelendiğinde Alevilik konusunda, konuyu çalışan araştırmacıların bakış açılarına göre birbirinden çok farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Alevilikle farklı dinler ve inançlar arasında yakınlıklar kurulmaya çalışılmış, Alevilik farklı etnik kökenlerle özdeşleştirilmiş, siyasi ideolojik

kamplaşmalara malzeme yapılmaya çalışılmıştır. Bu toptancı yaklaşımlarla Aleviliği anlamak pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü Alevilik farklı coğrafyalarda ve farklı toplumlarca kabul görmüş ve toplumların değişimine paralel olarak da kendini sürekli yeniden üreten bir inanç anlayışıdır.

Doğaldır ki farklı inançlarla, geleneklerle de çeşitli benzerliklere sahip olunabilir. Bu tür benzerlikler bugün pek çok dinî anlayış için söz konusudur. Örneğin Hristiyanlık ile Yahudilik, Yahudilikle İslam arasında da benzerlikler bulunmaktadır. Ancak esas olarak bir inanç anlayışını, bu benzerliklerden çok onu farklı kılan özellikleri belirlemektedir. Aynı şekilde Aleviliği de Alevilik yapan kendine özgü yönleridir, yaşayan ve nesilden nesile aktarılan süreklilikleridir.

Aleviliği binlerce yıl öncesinden başlatmak, “İslam dışı” ve “Alisiz” saymak; etnik, siyasi veya ideolojik bir hareket olarak görmek onu açıklamak noktasında hem tepkisel hem de yetersiz kalmaktadır. Yine Aleviliği ne olduğu belirsiz bir şekilde doğa dini saymak; Luvilik, Aluvilik gibi kelime oyunları ile binlerce yıl öncesine götürmek, sanki başka inançlarda yaşam biçimleri yokmuş gibi, yaşam biçimi saymak şeklinde zorlama yorumlar Aleviliği yaşayan ve inananları rahatsız ettiği gibi akademik alana da bir katkı sunamamaktadır. Aleviliğin tarihini ve teolojisini yeniden inşa etme çabalarında en belirgin sorun; yaşanan ve yaşayan Alevilikten çok uzak bir tablonun ortaya çıkması, tarihsel süreç içerisindeki dönüşümüne ilişkin inandırıcı açıklamalar getirilememesidir. Bu nedenle de akademik alandan kendilerine yeterli destek bulamamakta, finanse ve kontrol ettikleri “inanç önderi ve araştırmacı-yazar”ları kullanmak suretiyle, “köksüz” bir Aleviliği kendi istedikleri şekilde inşa etmeye çalışmaktadırlar. Ama bunu yaparken de inançlı cemevi üyelerine de hitap edebilmek için iki ileri bir geri şeklinde ifade edilebilecek bir siyaset izlemektedirler. Şöyle ki, her ne kadar bir kesim yeni yönetici elit arasında Aleviliğin İslamla olan ilişkisi sorgulanmakta ve Alisiz Alevilik tartışmaları yürütölmekteyse de bu konunun geleneksel Aleviliğe duyarlı, inançlı tabanda karşılık bulmaması nedeniyle temkinli ve/veya zikzaklı bir tavır izlenmektedir.

Hâl böyle olunca da bu gerçeklikten uzak köken arayışları, geniş halk kitlelerinde bir karşılık bulamamakta; ancak bu arayış içinde olanlar aralarındaki yıpratıcı tartışmalarıyla farklı “Alevilik”lerin ortaya çıkmasına, -ortak talepler için bile birlikte hareket edemeyerek- Alevi kimliğinin farklı anlayışlar arasında bölünmesine neden olmaktadır.

Gerek Alevi-Bektaşiler tarafından kurulan sivil toplum kuruluşları ve cemevleri gerekse başta Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı olmak üzere kamu kurumları, Alevi-Bektaşî toplumunun inançsal/kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için faaliyetlere ağırlık vermelidir. Topluma yararı olmayan boş siyasi/ideolojik tartışmalar yerine öncelikli ihtiyaçlara odaklanılmalıdır.

Geleneksel köklerinden beslenen bir anlayışla, Alevi-Bektaşî toplumunun inançsal/kültürel eğitimine ve hizmetlerine yönelik atılacak somut adımlar hem memnuniyetle karşılanacak hem de ülkemizin Alevisiyle Sünnisiyle birlik ve beraberliğine katkı sağlayacaktır.

RIZALIK – RIZA ŞEHİRİ Ali KÜÇÜK¹

Alevi yol ve erkânında; Hak-Muhammed-Ali yolunun olmazsa olmazlarından biridir rızalık. Rızalık razı olmaktan, hoşluktan, memnun kalmaktan, “pekiyi” demekten gelir. Bir bakıma kulların, Allah’ın onlara bahşettiği her şeyi sorgulamadan kabullenmesidir rızalık. O’ndan ne gelirse gelsin baş göz üzerinedir.

Rızalık, cennetin de anahtarlarından biridir. Kur’an-ı Kerim’de, Fecr suresinde 27-28-29-30’uncu ayetikerimelerde, Allah bizlere şöyle seslenmektedir: *“Ey huzura kavuşan can. Sen ondan razı o da senden razı olarak dön Rabbine. Artık seçkin kullarımın arasına katıl. Ve gir cennetime.”*

Cemde nakipler (lokma dağıtıcıları) lokma ve niyazları dağıtırken cemaate dönerek üç defa sorar: *“Elimizde yoktur tuğt ile terazi, herkes hakkına oldu mu razı?”* Dağıtılan lokmalar eşit olmayabilir, lokma poşetinin içindeki lokma ve niyaz çeşitleri farklı olabilir. O anda bunların hiçbir hükmü bulunmaz. Koşulsuz olarak her can hakkına razı olur ve *“Allah eyvallah”* der. Cemin bütünü ele alındığında her aşamasının, her ritüelinin, büyükten küçüğüne kadar her uygulamanın bize bir hayat dersi verdiğini bilmekteyiz. Bu bağlamda nakibin *“Elimizde yoktur tuğt ile terazi, herkes hakkına oldu mu razı?”* diye sorduğunda -içinde bulunduğumuz ortamı algılayıp baktığımızda; Hak divanında, pir huzurunda olduğumuz bir anda- aslında bizden istenen, o anki lokmanın ötesinde, hayatımızda yaşadığımız her şeyden; eşimizden, çocuğumuzdan, arkadaşlarımızdan, evimizde, işimizden, soluduğumuz havadan, içtiğimiz sudan, doğadan, kısacası hayatımıza dair ne varsa hepsinden razı olmamızdır.

Böyle bakıldığında bir can, eli ile koymadığını almamalıdır. Rızasız lokmaya el uzatmamalıdır. Rızasız olarak hiçbir işe asla girişmemelidir. Her can tabiata, börtü böceğe, ağaca, çiçeğe, hayvana kısaca tüm varlıklara karşı da bir rızalık hâli içinde olmalıdır. Alevilikte rızalık alınmadan birlikte iki adım dahi yol yürünmez, rızasız lokma yenmez, rızasız hiçbir işlem yapılmadığı gibi rızalık alınmadan birlikte ibadet dahi yapılmaz. Kul kuldan razı ise Hak da onlardan razı olur. Bu yönde bir sahih hadisîşerifte, Allah’ın bize aktardığı en önemli emir şudur ki: *“Ey kulum bana ne ile gelirsenez gelin ben afediciyim afederim. Yalnız kul hakkı ile bana gelmeyin onu af edemem. Onun affı kullara aittir.”* Bunu demekle Cenabıhak rızalığın insan yaşamının da olmazsa olmazı olduğunu bize bildirmektedir. Bu durum Alevilikte cemin, ibadetin

¹ Seyit Sabun Ocağı Mensubu ve İnanç Önderi.

merkezine oturtulmuştur. Ölmeden önce ölmek, hesabını bu dünyada vermek, kul hakkıyla öte dünyaya gitmemek gibi yöntem ve biçimlerle şifrelenerek aktarılmıştır. Bütün bu sistemler birleşe birleşe Alevi yol ve erkânının bütününi oluşturmaktadır.

Bu ulu ve dosdoğru yolun (sırât-ı müstakîm) kurucusu Allah, bu yolun tebliğcisi Muhammed Mustafa, bu yolun rehberi, yol öğretmeni İmam Ali'dir. Bu yolun da bir semavi kitabı vardır, yolun mürşidi tarafından ilk tebliğ ile birlikte insanlara aktarılmıştır. Bu aktarım Medine vesikası ile vücut bulmuştur. Nitekim İmam Ali'nin halifeliğiyle ortaya çıkan en önemli sonuç, ortaya konan temel sistem, ulaşılması istenen nihai hedef hiç kuşku yok ki rıza şehridir. Bu şehir birbirlerinden razı olanların şehridir. Bu şehre ulaşmanın yolu ise dosdoğru bir yoldan, sırât-ı müstakîm yolundan yani Hakk'ın dosdoğru yolundan yürümeektir.

Cenabıhak Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresi 189. ayetikerimede "... *evlerinize kapıdan giriniz.*" demektedir. Sizler hiç kendi evine bacadan, pencereden, balkondan gireni gördünüz mü? Görmediğimize göre, pekiyi öyle ise Cenabıhak bize bu ayetikerimeyi niye aktardı? Bu ayetikerime ile bize ne demek istedi? Burada manayı algılamak için bakıldığında tüm kesimlerce gerçek (sahih) olarak kabul edilen şu hadisîşerifle karşılaşmaktayız. Sevgili Peygamberimiz şöyle demektedir: "*Ben ilmin şehriyim Ali ise o şehrin kapısıdır. Bana gelmek isteyenler o kapıdan geçmek zorundadırlar.*" Buradan bakılınca ayetikerime ile hadisîşerif bu manada birbirini tamamlamaktadır. Yani ilim şehrine girmenin tek yolu Ali kapısıdır. Peygamberimiz bizi ayete dayalı olarak uyarmakta, "Bu şehre bu şehri hak ederek, ilim irfan mektebinde yetişerek, Dört Kapı Kırk Makam'dan geçerek, kâmil insan olarak gel; kısaca burayı hak et öyle gel ve gir." demektedir. Koşulsuz olarak buraya girmenin tek bir yolu var o yol da o şehrin giriş kapısıdır ve hiç şüphesiz olarak bu kapı İmam Ali kapısıdır. Bu şehre burayı hak etmeden gelme, rızalık almadan gelme, denilmektedir.

Bir şehir var. Bu şehrin ismi ilim şehri. Buraya girmek için İmam Ali'nin öğretisini bilmek gerekiyor. Peki bu şehir nerede? Bu şehrin bir yol tarifi var mı? Harita üzerinde koordinatları biliniyor mu? Bu sorular uzar gider. Aleviliğe göre bu şehir "Dünya'nın her noktası"dır. Dünya üzerindeki her milimetrekare, bu şehirdir. Bu şehir evimizdir, mahallemizdir, yurdumuzdur, dünyamızdır. Ali bilgisi ile donandığımızda her yer bize ilim şehri olmaktadır.

İlim şehrinin yönetim biçimi rızalığa dayalıdır. Burada her iş ve işlem rızalık hukuku içinde yapılmaktadır. İnsanoğlunun tüm arınmalar ve nefis mücadelesi sonucunda ulaşabileceği son yer, bir bakıma son makam, rıza şehridir. İlim şehrine girmeyi başarmışların yaşadığı bu şehir Allah'ın muradı, Peygamber'in isteği, On İki İmam'ın öğretisi olarak bozulmamış, katıksız, arı, duru, saf İslami bir yönetim biçimidir. İlk tebliğ ile filizlenip büyüyen ve sürekli olarak gelişip ilim şehrinde meyvesini veren bir büyük öğretiler rıza şehri.

Kurulmak istenen ve murat edilen bu şehir On İki İmam, veliler, erler, pirlar, ocak büyüklerimiz tarafından buyruklar ve sözlü anlatım yolu ile bizlere aktarılmış, asıl hedef ve ulaşılacak nokta her daim diri tutulmuştur.

Sevgili Peygamberimiz ve O'nun devamı olan Ehlibeyit'in yaşama dair, Allah'ın da iradesiyle, kurmak istedikleri ana sistem; Alevi yol ve erkânında rıza şehri olarak öne çıkar. O hâlde nedir rıza şehri, birlikte bakalım.

Allah'ın Murat Edip Peygamber ve On İki İmam Eliyle Kurmak İstedığı Sistem ve Yönetim Anlayışı Nasıldır?

Rıza şehri İmam Cafer Sadık ve Şeyh Safi buyruklarında da ele alınarak detaylandırılmış bir biçimle bize aktarılmıştır. Buyruklarda rızalığa uymayanlara verilecek cezalar dâhil uygulama yöntemlerinin şifreleri bize uyulması gereken emirler olarak aktarılmıştır.

Buyruklarda rızalığın üç türlü olduğu belirtilmektedir. Birincisi kişinin kendisi ile rızasıdır. İkincisi kişinin toplum ile olan rızasıdır. Üçüncüsü ise kişinin yol erkân ile, yani tarikatla olan ilişkisidir.

Kişinin Kendisi ile Rızası: Pir huzurunda ibadet anında baş secdeye iken kişinin kendi kendini ölçüp değerlendirmesi ve bunun sonucunda kendi vicdanı ile kendini yargılamasıdır. Kendi özü ile yüzleşmesidir. Hatalarını, kusurlarını hatırlayıp buna dayalı olarak bir genel muhasebe yapmasıdır. Hiç kimsenin tanıklığına, şahitliğine gerek duyulmadan kendi vicdanını kendine pir ederek, kendi içinde anlık olarak bir bakıma cem olup görgü yaparak kendi kendini yargılamasıdır. Kendi suçunu kendi can gözü ile görmesidir. Yıktığı varsa yapmak için, döktüğü varsa doldurmak için, ağlattığı varsa güldürmek için Cenabhak'tan aman dilemesidir.

İmam Cafer Buyruğu'nda “*Yer yüzü bir uğraş alanı, secde ise bir aynadır. Sofu ayna içinde kendini görecektir. Orada kendisi ile baş başa kalacaktır. Kendini ele verebilecektir. İşte o zaman sofu insan evresine çıkmış olacaktır.*” demektedir. Bu hâlî pekiştirmek için de bu hâl koza betimlemesiyle bize şöyle aktarılmaktadır: “*Bir kelebek bir yumurta bırakır. O yumurta pişmanlık yaprağı ile beslenir. Tövbe ipliği ile kozasını örmeye başlar ve erdem ipliğini yaratır. Kendini o ipekten hücrede tutsak eder. Aylarca, yıllarca yalnızlık köşesinde kendisi ile hesaplaşır.*” Devamında “*Pir önünde secdeye durmak, Tanrı katında secdeye durmaktır. Tanrı her şeyi görücü ve bilicidir. Bu dünyada piri kandırmak olasıdır. Ama Tanrı'yı kandırmak olası değildir.*” denilmektedir.

Kişinin kendisi ile rızası kendi kendine özünü dara çekmektir. Güncel ifade ile kendi kendine “öz eleştiri” yapmaktır. Burada seçeneklerin tümü kişinin kendisine bırakılmıştır. Bir baskı veya ek bir telkin bulunmamaktadır.

Kişinin Topluma Rızası: Burada toplumsal ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Anlatılmak istenen, kişinin toplumdaki rızası ve karşılığında da toplumun kişiden rızasıdır. Alevi İslam anlayışında bu karşımıza edep olarak çıkmaktadır. Bu durum Alevilikte “edeb” olarak şifrelenmiş olup bir canın (kişinin) eline, beline, diline, eşine, işine, aşına, yoldaşına sahip olması biçimiyle yedi şart adı altında ifade edilmektedir. Genel anlatımda ise “Eline, beline, diline sahip olmak” üçlemesi ile bize aktarılmaktadır. Bu üçleme, bu üç damga, mühür kişiyi kötülüktan uzak tutar. Bir sofü bütün bu hasletlere gem vurmazsa asla gerçek bir sofü olamaz, pişemez, ham kalır. Sonuç olarak bu hasletlerden kendini koruyup pişen kişiden topluma razı olur.

Birlikte adil ve hak hukuk dairesi içinde bir yaşam Allah'ın muradı olup birbirimizin hak ve hukukuna saygı göstererek yaşamak Âdem Ata'dan Hz. Muhammed'e kadar 124 bin nebi peygamberin anlatımında vardır. Her nebi ve peygamber tarafından bu husus insanoğluna tebliğ edilerek aktarılmıştır.

Kişinin Tarikatla Rızası: Alevilikte tarikat, takip edilen yol anlamındadır. Yola giriş yapan can kendi isteği ile yani rıza ile giriş yapmaktadır. Bu konuda hiçbir baskı ve zorlama yoktur. Yola rıza ile giren can, yolun gereklerini sevgiye dayalı olarak, inanarak rıza ile yerine getirmelidir. Yola girişte baş okutma erkânı haricinde en büyük intisap, musahiplik ile olmaktadır. İmam Cafer Buyruğu'nda bu durum şöyle aktarılmaktadır: *“Musahip olmak demek; malı mala, canı cana katmak demektir. Rızalık olayını en küçük alanda başlatmak demektir.”*

İmam Caferi Sadık: *“İster pir olsun isterse talip olsun bütün tarikat ehlinin her an rıza ile iş yapması gerekir ve rızadan dönmeleri gerekir.”* diye buyurmaktadır.

Kişi kendinden, toplumdan ve tarikattan razı olursa toplum da ondan razı olur. Böylelikle üç rıza birleşerek “El ele el Hakk’a.” ulaşılır.

Rıza şehrinde mülkiyet yoktur, mülk Allah'ındır. İnsanlar kullanıcıdır.

Rıza şehrinde sermaye tek elde toplanmaz, tüketim kadar üretim yapılır, telef edilmez, israf yoktur. Varlıklar toplum yararına kullanılır.

Rıza şehrinde sen ben yoktur “biz” vardır.

Rıza şehrinde dış kapılar kilitlenmez.

Rıza şehrinde cebir ve şiddet yoktur.

Rıza şehrinde mutluluk ve acılar paylaşılır.

Rıza şehrinde zorlama yoktur.

Rıza şehrinde yalan, dolan, fesat, kin ve iftira yoktur.

Rıza şehrinde insanlar eşit statüdedirler, kimsenin üstünlüğü ve önceliği yoktur.

Rıza şehrinde her şey rızalık ile olur, rızalık ile sağlanır.

Rıza şehri tasa ve kıvançta birleşen insanların şehridir.

Rıza şehrine yoksullar doyurulur, çıplaklar giydirilir, yüzler güldürülür.

Rıza şehri, rızalığa razı olanların şehridir.

Burada emaneti ehline teslim etmek vardır.

Burada “Onlar yiyemiyorsa ben de yemem.” anlayışı vardır.

Burada “Rüşvet alan da veren de cehennemdedir.” diyenler vardır.

Burada "Hırsızlık yaparak getirilen, kızım Fatıma dahi olsa elini keserdim." diyen bir Peygamber anlayışı vardır.

Burada bütün insanların kardeş olduğu anlayışı vardır.

Burada ötekileştirme, dışlama, alaya alma, hafife alma gibi kavramlar yoktur.

Burada adalet, sevgi, barış, hoşgörü, edep ve ahlak vardır.

Burada kul kendinden, toplumdan ve yoldan razıdır. Toplum da kuldan razıdır.

Allah'ım bizlere de böyle bir yaşam nasip eyle...

RÖPORTAJ
Interview

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI: AHMET UĞURLU DEDE'YE MİHMAN OLMAK

Satı SARIASLAN ATLI*

Nazmiye SAKARLI**

Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı tarafından 23-25.10.2024 tarihleri arasında Erzincan ili Merkez ilçesindeki Beşsaray köyünde Hıdır Abdal Sultan Ocağı'ndan Ahmet Uğurlu ile yapılan "Sözlü Tarih Çalışması" sırasında alınan kayıtlar, hazırlanan bu yazıya kaynak teşkil etmiştir. Soru-cevap yönteminin kullanıldığı bu görüşmelerde alınan kayıtlar ile Alevi-Bektaşî inanç önderlerinin hafızasında yer edinen kıymetli bilgilerin tarihe önemli bir not olarak aktarılması düşünülmüştür. Alevi-Bektaşî inancıyla ilgili çalışmalarda; Alevi-Bektaşî inanç önderlerinden edinilen bilgilerin, inancın yaşandığı toplum özellikleri açısından bir temsil mahiyetinde olduğu görülmüştür. Ahmet Uğurlu'nun bilgilerini paylaştığı çalışmamızda, inanca dair anlatımları yol gösterici bir üslupla dile getirmiştir. Röportajın soru-cevap şeklindeki konuşma metinlerinde hiçbir değişiklik yapılmamış olup açıklamalardaki söz ve ifadeler Ahmet Uğurlu'ya aittir. Bilgi birikimi ve tecrübe açısından rehberlik edeceğine inandığımız bu çalışmaların; gelecek kuşakların sorularına cevap vermesi ve bilimsel çalışmalara kaynaklık etmesi amaçlanmıştır.

Kaydımız Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı adına yapılmaktadır. Görüşme yapılan kişi; Ahmet Uğurlu Dede'dir. Görüşme yapan kişi; Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanı ben, Satı Sariaslan Atli. Ortamda Dede Garkın Ocağı dedelerinden Hüseyin Dedekargınoğlu, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanları; Nazmiye Sakarlı ve Hasan Çelik. Ayrıca Ahmet Uğurlu Dedemizin oğlu Hüseyin Uğurlu Dedemiz bulunmaktadır. Görüşmenin yapıldığı yer Erzincan'ın Merkez ilçesine bağlı Beşsaray köyünde bulunan Ahmet Uğurlu Dede'nin evidir. Görüşmenin yapıldığı tarih: 23.10.2024 Çarşamba'dır. Saat: 10.45.'

* Dr. Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanı, e-posta: sati.sariaslan@ktb.gov.tr, ORCID:0000-0002-4132-6926.

**Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanı, E-posta: nazmiye.sakarli@ktb.gov.tr, ORCID: 0000-0003-1961-2616.

1 Bu görüşme Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı adına 23.10.2024 tarihinde Erzincan'ı Merkez ilçesine bağlı Beşsaray köyünde Ahmet Uğurlu'nun evinde yapılmıştır. Görüşme sırasında Ahmet Uğurlu, Hüseyin Uğurlu, Kifayet Uğurlu, Hüseyin Dedekargınoğlu ile Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı Uzmanları Dr. Satı Sariaslan Atli, Nazmiye Sakarlı, Hasan Çelik bulunmuştur.

“Dedem bizi evinize aldınız, size mihman olduk.”

Ahmet Uğurlu: Şeref verdiniz.

“Eyvallah Dedem. Bizler de sizlerin o çok değerli olan, bizler için hazine değerinde olan bilgilerinizi, deneyimlerinizi gelecek kuşaklara aktarmak için sizlerle sohbet etmeye, muhabbet etmeye geldik Dedem.”

Ahmet Uğurlu: Memnun oldum.

“Rızalığınız vardır inşallah?”

Ahmet Uğurlu: Evet.

“Eyvallah. Dedem; bu muhabbetimiz, sohbetimiz sorular eşliğinde gidecek. Sizlere sorular soracağız. Siz de güzelce nefesiniz, gücünüz kuvvetiniz yettiğinde anlatacaksınız. Şimdiden teşekkür ederiz. Dedem öncelikle sizi tanıyabilir miyiz? Ahmet Uğurlu Dedemiz kimdir? Nerede doğmuştur? Ne zaman doğmuştur?”

Ahmet Uğurlu: *“Bismillahirrahmanirrahim lev enzelna hazel kur’ana ale cebelin le reeytehu haşian mutesaddian tilkel emsalu nadribuha lin nasi leallehum”*²
Ahmet Uğurlu Dede, 1930 yılında Erzincan’ın Vağaver köyünde yani şimdiki ismi Arslanlı Mahallesi’nde doğdum. Ulema bir soydan geldik. Dedemin kucağında her şeyi öğrenmeye başladım, küçük yaşta.

“Dedem ne zaman doğdunuz?”

Ahmet Uğurlu: 1930’lar.

“Maşallah Dedem.”

Ahmet Uğurlu: 1930’lar.

“Dedem, eşiniz de sizin köyden miydi?”

Ahmet Uğurlu: Efendim?

“Eşiniz?”

Ahmet Uğurlu: Eşim yakınım zaten kendi sülalemdedir. Aşağı yukarı on yedi sene evvel dünyasını değiştirdi. Aynı soya, aynı fikirlere, aynı inanca, aynı görüşe, bilgiye sahiptik. O çabuk dünyasını değiştirdi, gitti. Çok şükür Allah’a şimdi oğullarım, kızlarım onların yerini, noksanlığını tamamladılar. Hepsisi de hizmetime devam ediyor.

“Eyvallah. Dedem, kaç çocuğun var?”

Ahmet Uğurlu: Altı çocuk.

“Maşallah.”

Ahmet Uğurlu: Dört kız, iki oğlan.

“Onlar okudular mı? Ne yapıyorlar Dedem?”

² “Biz bu Kur’an’ı bir dağa indirseydik, Allah’ın korkusundan onu baş eğmiş, parça, parça olmuş görürdün. Bu misalleri düşünsünler diye insanlara veriyoruz.” Bk.: <https://www.kuranvemeali.com/hasr-su-resi/21-ayeti-meali> (Erişim Tarihi: 25.09.2025).

Ahmet Uğurlu: Hepsi inancında mükemmel. Edep ile ikrar, iman sınıfını bitirdiler, okudular. Oğullarım, torunlarım hatta kız torunlarım, kızlarımı ana olarak yetiştirdim. Kızlarımı dede çocuklarına verdim. Dede soyundan gelinlerimi getirdim.

“Dedem siz şu anda Erzincan’da Beşsaray köyünde ikamet ediyorsunuz. Başka bir yere gitmiyorsunuz değil mi? İstanbul ya da başka bir yerde yeriniz yok?”

Ahmet Uğurlu: İnanın ki burada Elâzığ’a kadar, Amasya’ya kadar, İstanbul’a kadar, Ankara’ya kadar, buradan Kars’a kadar, Tercan; buraların hepsine gidiyorum. Elini sallayana koşuyorum.

“Eyvallah Dedem. Dedem pekiyi dedelik yönünde 95 yaşına kadar hizmetiniz var. Hâlâ yapıyorsunuz, yapacaksınız da. Pekiyi günlük hayatta nelerle meşgul oldunuz? Hangi meslekleri icra ettiniz?”

Ahmet Uğurlu: Günlük hayatımda çalışmayı çok severim. Boş kalmam, çalışırım. Önce manevî çalışmalarım, çocuklarıma elimden geldiği kadar uyarılara devam ederim. Noksansız yetişmeleri için. Çünkü Peygamberimiz buyurmuş: *“Çocuklarınızı kendi zamanınıza değil, çocukların zamanına göre yetiştirin.”* Bir evlat, babayı geçmezse aydınlanamaz. İlerici olamaz. Bunun için en büyük varlığım, çocuklarım. Şükür Allah’a onları da yetiştirdim. Sevgi, saygı içinde yaşıyoruz. Durumumuz çok güzel. Herhangi bir yorgunluk, üzgünlük öyle bir şey yoktur. Toplum da çok kadir kıymet biliyor, saygı biliyor. Hangi cemevine gitsem Alevî, Sünnî toplanıyor. Ula Cemevine gittiğim zaman da aşağı yukarı iki bin kişi geliyordu. Beş yüz kişisi Sünnî.

“Pekiyi Dedem, şimdi sizin ocağınıza gelelim. Siz bir Alevî inanç önderisiniz, dedesiniz. Çok ağır yükümlülükleriniz, sorumluluklarınız var. Çok güzel hizmetleriniz var. Pekiyi Dedem, sizin için Alevilik nedir? Bektaşilik nedir?”

Ahmet Uğurlu: Şurada bir Aleviliği şöyle anlatayım. Alevilik: *“Allah, Muhammed, Ali”* kutsallığını kalbinde taşıyan; dil, din ırk, kadın, erkek farkı gözetmeyen; eline, beline, diline, aşına, eşine sahip olan; Alevî İslam’ın aslî unsuru: *“Doğruluk”* tur. Kemali sevgi, cevheri merhamet, görüşü eşitlik, meyvesi bilgi, sevgi, hayâ hamuruyla yoğrulmuş, insan-ı kâmilin özünde Allah’ı gören insan; insan incitmenin Allah’ı incitmek olduğuna inanan, Alevî’dir. Hazreti Muhammed, Hazreti Ali’den gelen kâmil neslin imametine inanan Kur’an ve Ehlibeyit’in *“Kırklar Cemi”*nde bütünleşmesine, inanç sahiplerine Alevî denir. Hacı Bektaş Veli de buyurmuştur: *“İncinsen de incitme.”* buyurmuştur. Can incitmeyen kimseye Alevî derler. Alevî kendi noksanlığına ulaşır.

Daimî’yim benliğime kanardım.

Kendimi görmezdim eli kınardım.

Kişiye kendime düşman sanardım.

Nefsım bana düşman imiş bilmedim.

“Allah Allah.”

“Pekiyi Dedem. Bektaşilik nedir?”

Ahmet Uğurlu: Bektaşilik de Aleviliğin bir koludur. Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli’nin kerametiyle, kemâlâtıyla; bildiğim kadarıyla -tarihini bilmiyorum ama- uyarılarıyla elde edilmiş bir toplumdur. Alevî’dir.

“Siz kendinizi Alevi olarak mı tanımlarsınız, Bektaşî olarak mı?”

Ahmet Uğurlu: Alevi. Alevi; Hazreti İmam Ali'ye, Hazreti Muhammed'e, Kur'an ve Ehlibeyit'ine ikrar vermiş bir toplumdur. *“Bi külli esâsü'l ve esâsü'l dini hubbî ehl-i beyt. Her şeyin bir aslı, temeli vardır. Dinin asıl temeli; Ehlibeyit'imi sevmek. Nuh'un gemisine benim Ehlibeyit'im benzer. O gemiye binenler kurtulur. Binmeyenler dağılır gider.”* ve etrafımıza baktığımız zaman da görüyoruz, zaten dağılmış gidiyor. Ama şükür Allah'a Alevilik bir bütün hâlinde cahil de olsa, görgüsüz, bilgisiz, ilmi fazla/noksan da olsa inancını kaybetmeyen bir toplum.

“Eyvallah. İncelir derlerdi ama kopmaz derlerdi eskiden. Bu yol incelir ama kopmaz, derlerdi.”

Ahmet Uğurlu: Kopmaz, derlerdi. Kıldan ince kılıçtan keskin, kopmaz, derlerdi. Evet. Kopmadı. Kopmadı. Allah muhafaza koparsa *“Ay, Gün”* doğmaz. Ali'yle Muhammed'in yüzü suyu hürmetine bu temel:

Hakk Muhammed Ali kavlühü

Hakk Muhammed Ali yolu bu yol

“Dedem, pekiyi siz Hıdır Abdal Ocağı'na bağlısınız, değil mi? Ocağın dedesisiniz. Ocağın dedesi olarak Alevilikte ocak nedir? Ocakların özellikleri nelerdir Dedem?”

Ahmet Uğurlu: Şimdi bunu çok uzatıyorlar. Çok sergiliyorlar. Peygamberimiz şöyle buyurmuş: *“... Benden sonra 'On İki Masum İmam' gelecektir. Benim neslim bu İmamlardan tecelli edeceklerdir. Ama ne yazık ki o nesle her toplum saygı göstermesi farzdır, sünnettir.”* buyurmuş Peygamberimiz.

“Peki bu ocakların özellikleri nelerdir Dedem? Önemi nedir?”

Ahmet Uğurlu: Şimdi, “On İki Ocak”. On İki Ocak oradan geliyor. Bizim, efendim, misalen şuradan buradan; 'On İki İmamlar' dan on iki kişi. On iki kişi. İrşat, keramet ehli ocaklar da var. Soylu ocaklar da var. Bugün Hıdır Abdal Sultan'ın Ocağı, “Düşkün Ocağı”. Babası Karaca Ahmet Hazretleri İstanbul'da, Hıdır Abdal Sultan Ocak'ta³. Kerametiyle, kemâlâtıyla evlatlarıyla, ilmiyle hatta ben televizyonda da söyledim. Ruh hastaları, sinir hastaları, sara hastaları; doktorların iyi edemedikleri hastalar burada sağlığına ulaşabiliyor. Düşkün Ocağı, On İki Ocak'ın içerisinde. Ahlakı bozanların tümünün düzeltici tamircisi, Düşkün Ocağı'dır.

“Hâlâ tabii düşkünlük var mı uygulayanlar, bilmiyoruz da başka yerlerden düşkünlere kaldırmak için günümüzde de size müracaat edenler var mı?”

Ahmet Uğurlu: Pek rastlayamadım bu on beş sene içinde.

“Ama eskiden vardı, diyorsunuz.”

Ahmet Uğurlu: Eskiden vardı. Neden bir insan, musahibi olmaz? Musahipsiz

3 Hıdır Abdal Sultan'ın türbesinin yer aldığı Erzincan'ın Kemaliye ilçesinde yer alan Ocak köyü olarak bilinmektedir. Bk.: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?4C969E0D80509F307D1375CA-6B2814EE> (Erişim Tarihi: 27.09.2025).

yaşarsa; tarikat abdestini, hakikat abdestini alamaz. Alevi toplumu; dünyada beden abdesti değil, ruh abdesti alan bir toplumdur. Ruh da kul hakkından arınmadıktan sonra temiz olmaz. Alevi toplumu, musahibiyle beraber kapı kapı razılık toplar. Ben üç dört sene evvel görücüye girdim. Kul hakkından arınan tek millet Alevi toplumu; başka bir millet yok. *“Bil kavle Teâlâ fe secede illâ iblise illâ vestekbere ve kane minel kafirin sadakallahü'lazim. Bizden birisi: Melekler Âdem'e secde edin. Tavus Melekesi Âdem'e secde etmedi. Âdem'e secde etmediği için Allah'ın lanetine müstahak oldu.”* Sadece gelip elini öpmedi. Pekiyi Şeytan'ın suçu mu ağır şimdi? İnsan haklarını yiyenlerin suçu mu ağır?

“Pekiyi Dedem, Hıdır Abdal Ocağı'na bağlı ocaklar var mıdır?”

Ahmet Uğurlu: Hıdır Abdal Ocağı'na bağlı ocaklar evvelden vardılar. Garip Musa Ocağı gibi. Evet. Garip Musa Ocağı, Kars tarafından çok gelirdi. Şu da bir rivayet edeyim ki; (...) Dede vardı. Çok bilgili, olgun, ilim irfan sahibi. Rahmetlik babam bana dedi ki: *“Onu git, gör. Peygamber gibi adam.”* Gittim. Ziyaretini gördüm. Kemah'ın köyünden. Vefat etti. Babam bana nasihat etti, dedi: *“Hıdır Abdallar'ın talibi yoktur. Ama bütün talipleri gezebilirler, araştırabilirler, soruşturabilirler. Bütün taliplerin yaşamına düzen verirler.”* Düşkünler Ocağı Hıdır Abdal'a aittir. Başka bir ocağa değil.

“Pekiyi günümüzde de sizin talipleriniz geliyor mu Dedem? Bir düşkünlük olduğunda siz hizmet ediyor musunuz? Başvuruyorlar mı size?”

Ahmet Uğurlu: Valla, bana gelen çok. Avrupa'dan; Almanya, Hollanda, Belçika, İsviçre. Dernekler beni götürdüler. Oralarda bir köprü kurduk bu yana doğru. Hepsi buraya geliyor. Musahip oluyorlar burada. Nikahlarını kıydırıyorlar. Düşkünlükleri varsa onları inceliyoruz. Haklarını iade ediyoruz. Düşkünlüklerini kaldırmaya Allah'ın rahmetine inanarak uğraşıyoruz. Buraya gelen çok. Avrupa'nın dört bir yerinden geliyor.

“Ocağın merkezi Ocak köyü.”

Ahmet Uğurlu: Ocak köyü. Evet.

Hüseyin Uğurlu: Onlar Hıdır Abdal talibi, Ocak köyündekiler. Mesela Konya'dan geçen telefon ettiler. *“Düşkünlüğümü kaldır. Ben düşkünüm.”* diyor. İşte *“filan ocaktanım.”* Ama düşkünlüğü kaldırarak, mesela bize diyor ki: *“Hıdır Abdal Sultan'a gelebilir misiniz?”* Buradan Hıdır Abdal Sultan dört saat sürüyor, üç saat sürüyor. Oraya gitmek için bir sürü emek lazım. Yani var gelenler. Düşkün olarak gelenler var ama burayı tam bilmeyenler de var. Bir de ocak dedeleri yönlendirmiyorlar şu anda.

“Dedem, soyunuzun Karaca Ahmet'e dayandığını söylediniz. Sizin dedeleriniz kimdi pekiyi? Sizden önceki kuşaklardan kimler vardır?”

Ahmet Uğurlu: Şimdi bizim müstakil bir ocak; “mahkeme-i temyiz” görevini almıştır. Piri, rehberi içinde mürşidi “Hıdır Uluer” diye bir soy vardır; bizim mürşidimiz onlardır. Hıdır Uluer. Mürşit kapısı ondadır. Hıdır Abdal Ocağı'nın büyük evladı. Yalnız bazı ocaklar, onu küçültmeye “Gözcülük” cemevinde gözcülük diye, *“Gözcüdür”* diye araya sıkıştırmaya çalışıyorlarsa onun ben listesini çıkardım.

*Onuncu Peykittir Mikail gibi
On birinci Gözcü İsrâfil gibi*

Hıdır Abdal Sultanı, “bâtın ilmi”ne sahip, On İki Ocak’ın içerisinde kâinatı gören bir erdir. Görevi çok büyüktür. Bunu yanlış tefsir edersek aldanırız. Noksanlık bizde kalır.

“Pekiye Dedem. Siz yaşamınızda düşkünlükle ilgili nelere tanık oldunuz? Anlatmak istediğiniz bir şey var mıdır?”

Ahmet Uğurlu: Anlayamadım?

“Düşkünlükle ilgili çok şeye şahit oldunuz.”

Ahmet Uğurlu: Evet, evet, evet.

“Tanıdık olduğunuz bir şey anlatmak ister misiniz?”

Ahmet Uğurlu: Evet. Bir nokta vereyim sade. Pülümür’ün köyünde (...) isminde bir adam eşine “*Davar nöbetine gitme.*” demiş. Eşi de gitmiş. “*Anam bacım ol.*” demiş. On beş sene yatakları ayrı yatmışlar. On beş seneden sonra bize müracaat ettiler. O günkü insanların kutsallığı; o günkü insanların, Alevilerin yüceliği. Naçizane gittim. O hizmeti yerine getirdim. Tövbe ettirdim. Nikah tazeledim. Bir daha yapmayacaklarına, eşinin de onun emrinin dışına çıkmayacağına yemin ettirdim. Orada altmış kişiyi doyurma bir sitemi vardır. Eskiden Alevi, pek fazla elini pisliğe sürmüyordu. Ama şimdi, şimdi neden? O günkü dedeler kalmadı ondan. O günkü seyitler kalmadı ondan. O günkü seyitler olmuş olsa bugün Alevi cömertlikte bir numara, ahlakta bir numara; kızı, oğlu güzellikte bir numara, itikatta bir numara, Alevi farklı bir yaşamın sahibi. Ama farklının farkında değil. Şuraya gelmişken onu da açayım. Aleviler, “*Güruhu Naciye*”den gelmedir. Şit Peygamber’le Naciye’den gelmedirler. Farkımız o artıyor. Fark burada.

Şit Peygamber, Naciye. Hazreti Âdem, insanları çoğaltma görevine sahipti malumunuz. Pek hizmetine Havva Ana bakamıyordu. Naciye’yi gönderdi, Cenabıallah, cennet hurisi olarak Naciye’yi gönderdi. Hazreti Âdem kabullenmedi. Şuradan herkesin dikkatine söylüyorum. Hazreti Âdem, yetmiş iki, yetmiş üç milletin sahibi olmasına rağmen ikinci bir eşi kabul etmedi. Burada bir toplumun içinde şöyle bir soru aklıma geldi; dedim ki “*İnsan, Hazreti Âdem’e ruh verildiği zaman, önce hangi kelimeyi söyledi?*” ... Hazreti Âdem’e ruh verildiği zaman: “*Lâ ilâhe illallah. Muhammeden Resullullah, Aliyyen Veliyullah.*” “*Ya Cebrail ne yaptın?*” dedi? “*Ne yaptın Ya Cebrail? Ahir zaman peygamberi Muhammed Mustafa’yı dile getirdin.*” Onun nuruna başıyla Ya Rabbi.

“Allah Allah.”

Ahmet Uğurlu: Onun Ehlibeyit’ine başıyla Ya Rabbi. Onun Ehlibeyit’ini başka yere çevirme işine fırsat verme, Ya Rabbi.

“Allah Allah.”

Ahmet Uğurlu: Onların ruhlarını şad eyle. Onların şefaatine, Ehlibeyit’i sevenlere muhtaç eyleme Ya Rabbi. Bu Peygamber: “*Ene ve Alimü’n-nûru vahi’s-*

sadaka'r-Resûlullahe'l-Hâşimî. Beni hem İmam Ali'yi Allah nurdan getirdi". "Men küntü mevlâ fe haza Ali mevlâhû. Allahümme ve azimen vela hümm ve azimen asafün azimen Alîmu ve'l-Hakk ve'l-Hakkmu Alî. Ali Allah'ınan beraberdir; Allah da İmam Ali'yle beraberdir." Evet. Buyur.

“Güruhu Naciye’yi de çok güzel anlattınız Dedem. Bize de yaşattınız. Âdem’in yaratılışını da anlattınız. Teşekkür ederiz Dedem.”

Ahmet Uğurlu: Hazreti Âdem. Âdem ile Havva nüfuz ettiler, küplere. Bir müddet sonra Hazreti Havva Ana kendi küpünü açtı. Yabani mahluklar çıktı. Hazreti Âdem’in küpünü açtı. Naciye oradan çıktı. İşte orada Şit Peygamber’le o Naciye’nin evliliklerinden “*Naci Güruhu*” devam etti.

“Fırka-i Nâciye.”

Ahmet Uğurlu: Bütün Peygamberler oradan geldi. Bütün soy temizlikleri oradan geldi. Fark orada, büyüklük orada. Naciye ile Şit Peygamber’den gelen nesil, Alevi İslam toplumdur.

“Benden sonra benim ümmetim yetmiş üç fırka olacak, bunlardan yalnız benim şefaati nâcî gürûhuna olacak. Diğerleri yok.” “Ya Resûlullah ayan et. Nâcî gürûhu kimdir? Beyân et.” “*Kim Ehlibeyit’i seviyorsa o.*” Yani Alevi, şu, bu değil. Kim Ehlibeyit’i seviyor, Ehlibeyit’in yoluna doğru gidiyorsa odur. Bu sabit.

Son zamanda birisinin bir deyişi var:

*Eğer göremiyorsam gerçek varlığı
Aleviysem ne çıkar, Sünni olsam ne çıkar
Sanat ettimse sahtekârlığı
Deli olsam ne çıkar hoca olsam ne çıkar*

*İnsanlar giderken hep ileriye
Bizler neden kaldık bu kadar geriye
Gelmedikçe cahillikten beriye
Aleviysem ne çıkar, Sünni olsam ne çıkar*

*Kemâletim hidayetim olmazsa
Marifet suyuyla kabım dolmazsa
Benden insanlığa hayırlı bir eser kalmazsa
Alevi olsam ne çıkar Sünni olsam ne çıkar*

*Gayet inatçıysam gayet zorbacı
Gündüz sessizliysem gece kavgacı
Olmadıkça insanlığa faydacı
Aleviysem ne çıkar, Sünni olsam ne çıkar*

*Daimî’yim nefse galip olmazsam
İlme marifete talip olmazsam
Ele, bele, dile sahip olmazsam
Alevi olsam ne çıkar Sünni olsam ne çıkar*

“Dedem, aktif bir ocaksınız. Pekiyi dedeler de hizmetini yerine getirmektedir. Erkân yürüten dedeler kaç tanedir Hıdır Abdal Ocağı’nın, biliyor musunuz? Kaç tane dede var sizin gibi?”

Ahmet Uğurlu: Başka dedeler, benim aile efradımın tümüne güveniyorum. Tümünü yapar.

“Kardeşleriniz var mı?”

Ahmet Uğurlu: Görev yapanlar var. Görevin aslını.

Hüseyin Uğurlu: Amcalar da var.

Ahmet Uğurlu: Aslını bilerek yapmak lazım.

Ahmet Uğurlu: Evet.

“Eyvallah Dedem.”

Hüseyin Dedekargınoğlu: Sevgili Dedem, iki gündür mihman olduk size. Bilginden, tecrübenden; yol erkân konusundan biz canlı olarak burada doyduk. Umarım bu yaptığımız kayıtlar, bu konuda çalışma yapanlar ilgililerde çok önemli bir kaynak olarak kalacaktır.

Ahmet Uğurlu: İnşallah.

Hüseyin Dedekargınoğlu: Biz şimdi. Tabii yol erkân uyarınca karşılandık. Sohbet ettik. Deyişler, duazlar dinledik. Zaman zaman duygulandık. Zamanımızın sonuna geldik. Ben de yine bir ocakzade olarak teşekkür ediyorum. Hanenize mihman ettiniz. Bu kadar, bu yaşta bu kadar zaman ayırdınız. Nefes tükettiniz. Biz, çok tat aldık bu işten; ben kendi adıma ve arkadaşlar adına söylüyorum. Son olarak da artık ayrılıyoruz. Diyorum ki:

*Geldik gider olduk illerimize
Dostlar bizi sefa ile gönderin
Doyup usanmadık dillerinize
Dedem bizi sefa ile gönderin*

*Himmet eylen şu dağları aşalım
Dost uğruna kaynayalım coşalım
Gelin birer birer helallaşalım
Gelin bizi sefa ile gönderin*

*Pir Sultan Abdal’ım Hakk’a yakın dur
Edebi erkânı hemen takın dur
Ölüm uzak derler ama yakın dur
Dedem bizi sefa ile gönderin*

Eyvallah.

Ahmet Uğurlu: Bu dört zatın teşrifiyle karşımdasınız. İş, ilim irfan, aydınlık ocağı mensuplarısınız. Diyorum ki:

*Gel gönül sizinle ahd ü peymân edelim
Ne siz beni unutun ne ben sizleri
Kıyamete kadar sevgimiz devam etsin
Ne siz beni unutun ne ben sizleri*

*Yarın rûz-ı kıyâmete gidince
Mahşer yerine de uğrasam
Ne sen beni unut ne de ben seni*

*Hem saza mailem hemi sözem
Hem sohbeta mailem hem ümmetem
Hem aydınlığa mailem
Ne siz beni unutun ne de ben sizi*

Son söz olarak naçizane, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı ve bu ismi taşıyanların, orada bünyesinde taşıyanların, tüm aydın gençlerimizin tümüne en derin saygılarımı sunarak şöyle dua ediyorum:

İlahi Rabbi Ya Rabbi İlahi bu âlemlerin sensin penahı, günahkârız, cefakârız, esiriniz, kamu dilden mansuruz, mahsunuz. Ya Rabbi, ilim irfan için tarih boyunca görülmemiş bir kurumun mensuplarına yardım eyle Ya Rabbi. Ağız açıp münafıklara fırsat verme Ya Rabbi. Hazreti Hızır kılavuzları olsun. Nüfusları tesirli, makamları o ulu Ehlibeyit'in şefaati üzerine olsun. Derin sevgilerimi, saygılarımı sunuyorum. Gelişlerinizi memnuniyetle karşıladım. İnşallah tekrar görüşmek üzere hepinize en derin saygılarımı sunar, bacı kardeş gibi sarılıp bacı kardeş gibi gözlerinizden öpüyorum. Saygılar sunuyorum. Ecdadım sizden yardımcı olsun. Siz benden razı olun, ben de sizden razı olayım. Razılık yoldan hiç çıkmayalım. Hayırlı günler olsun.

"Eyvallah."

FOTOĞRAFLAR | Photos



Fotoğraf 1: Ahmet Uğurlu, 2024. (Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Sözlü Tarih Çalışması Arşivi.)



Fotoğraf 2: Soldan Sağa: Kifayet Uğurlu, Satı Sariaslan Atli, Hüseyin Uğurlu, Hüseyin Dedekargınoğlu, Ahmet Uğurlu, Nazmiye Sakarlı (Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Sözlü Tarih Çalışması Arşivi.)

MAKALELER
Articles

CUMHURİYET’İN 100. YILINDA ALEVİLER; ALEVİLERİN CUMHURİYET’İ, CUMHURİYET’İN ALEVİLERİ*

*THE ALEVIS IN THE 100TH YEAR OF THE REPUBLIC; THE ALEVIS’ REPUBLIC,
THE REPUBLIC’S ALEVIS*

Hüseyin DEDEKARGİNOĞLU**

Öz

Alevi, Hz. Ali’nin yanında olan ve onun düşüncelerini benimseyendir. İslam tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise “Hz. Ali’yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak” şeklinde tanımlanır. Tarih sahnesinde “Hz. Ali taraftarları kimlermiş ve onu kimler sevmiş?” diye bakıldığında bunların Şiiler, Fatımiler, Caferiler, Nusayriler, Safeviler, Bektaşiler ve Kızılbaşlar olduğunu görürüz ama bu taraftarlar birbirine benzemez. On İki İmam’a ve Ehlibeyit’e bağlılıklarıyla bilinen İran’daki Şiiler Anadolu’daki Alevilere benzemez çünkü Şiiilik Türkiye’deki medrese Sünniliğinin bir benzeridir. Aleviler açısından dede ocakları ve dedelik en önemli kurumdur. Bu coğrafyadaki Aleviler açısından çok önemli olan bu ocaklar, dede ve taliplerden oluşan sosyal yapıdır. Son 500 yıldır olumsuz anlamda kullanılan Kızılbaş ifadesi de esasında askerî bir terimdir. Çaldıran Savaşı sonrasında dinî inanç grubuna dönüşmüştür. Osmanlının kuruluşunda asli unsur olan Aleviler; Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna da destek vermiş, cumhuriyet devrimlerini ve uygulamalarını sahiplenmişlerdir. Osmanlı idaresinde yüzyıllarca -özellikle 1500’lerden sonra- baskı altında kalmış bir topluluk olan Aleviler yeni kurulan Cumhuriyet’i coşkuyla karşılamışlardır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Arap alfabesinin terk edilerek Latin alfabesine geçilmesi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun çıkarılması, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, Türk Medeni Kanunu’nda yapılan değişiklikler, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik adımlar atılması, hilafetin kaldırılarak hukuk sisteminde laik esasların kabul edilmesi ve ümmetlikten vatandaşlığa geçiş süreçleri Aleviler tarafından hoş karşılanan gelişmeler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Bektaşî, Kızılbaş, Dede Ocağı, Şah İsmail.

* Araştırma Makalesi; Gönderilme Tarihi: 11.10.2024; Kabul Tarihi: 02.12.2024; Yayımlanma Tarihi: 15.10.2025

**Dede Garkın Ocağı İnanç Önderi, e-posta: hdedekargin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3432-9536.

Abstract

Alevi literally means a follower of Hazrat Ali, someone who stood by him and embraced his ideas. In Islamic history and Sufi literature, it is defined as “loving, respecting, and being devoted to Hazrat Ali in all respects”. When history is examined and is asked “who were the supporters of Hazrat Ali and who loved him”, we see groups such as the Shi‘ites, Fatimids, Ja‘faris, Nusayris, Safavids, Bektashis, and the Kizilbash. However, these groups are not alike. The Shi‘ites in Iran, known for their loyalty to the Twelve Imams and the Ahl al-Bayt, differ from the Alevis in Anatolia, since Shi‘ism resembles the madrasa-based Sunnism in Türkiye. For Alevis, the most important institutions are the dede ocaks and the institution of *dedelik* (religious leadership). These *ocaks*, central to Alevi social and religious life, are composed of *dedes* and their followers (*talips*). The term “Kizilbash,” originally a military designation, came to denote a distinct religious community after the Battle of Çaldıran and has carried a pejorative meaning for the last five centuries. Alevis, who played a fundamental role in the formation of the Ottoman Empire, also supported the establishment of the Republic of Türkiye and embraced the republican revolutions and reforms. Having long been oppressed under Ottoman rule, particularly after the 1500s, Alevis enthusiastically welcomed the newly established Republic. In the early years of the Republic, developments such as the abandonment of the Arabic script in favor of the Latin alphabet, the enactment of the Law on the Unification of Education (*Tevhid-i Tedrisat*), the granting of women’s right to vote and to be elected, the amendments to the Turkish Civil Code (*Türk Medeni Kanunu*), the steps taken toward ensuring man-woman equality, the abolition of the caliphate and the adoption of secular principles in the legal system, and the transition from being an ummah to becoming citizens were welcomed by the Alevis.

Keywords: Alevi, Bektashi, Kizilbash, Ocak of Dede, Shah Ismail.

Giriş

Makalede Anadolu’daki Aleviliğin yeniden kurgulanıp inşa edilmesi, bu yeni anlayışa uygun Aleviliğin yaratılması ve Alevilerin siyasal aktör olarak ortaya çıkışı incelenecektir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren Alevilerin cumhuriyete destek vermeleri, Cumhuriyet devrimlerini ve uygulamalarını sahiplenmeleri çerçevesinde konu aktarılacaktır. Bu sahiplenmenin gerekçeleri ve izahına yönelik de öncelikle “Alevilik nedir ve Alevi kime denir?” sorularına cevap vermeye çalışılacaktır. Daha sonra Selçuklu ve Osmanlı Devleti’nin siyasal ve kültürel sınırları içinde yaşayan Alevilerin o dönemdeki devlet yöneticileri tarafından nasıl görüldüğü konusuna değinilecektir. Bununla birlikte Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi olmak üzere Alevilerin siyaset, devlet ve vatandaş olarak algı, anlayış ve ilişkileri yine bu kapsamda ele alınacaktır.

1. Aleviler

1.1. Ali Taraftarlığı

Alevi; Ali’ye mensup, Ali’ye ait, Ali taraftarı, Ali’nin yanında olan ve Ali’nin düşüncelerini benimseyen anlamlarına gelmektedir. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında ise “Hz. Ali’yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak” (Temizkan, 2005, s. 685-693) şeklinde tanımlanır. Alevi sözcüğündeki “î” eki; aynı Mevlevî, Caferî, Bektaşî, Nusayrî örneklerinde olduğu gibi nispet ekidir ve aitliği ifade etmektedir. Bu bağlamda Ali’yi seven, ona bağlı olup saygı duyan herkese “Alevî” denir (Fırlıklı, 2006, s. 5). Bahsi geçen Ali de bilindiği üzere “pençe-i âl-i âba”dan On İki İmam’ın ilki, Hz. Muhammed’in amcasının oğlu ve damadı olan Hz. Ali’dir.

Alevi deyince, “Hz. Ali taraftarları kimlermiş ve onu kimler sevmiş?” diye son 1.400 yıllık tarih sahnesine bakıldığında şu görülmektedir: Şiiler, Nusayriler, Fatımiler, Safeviler, Caferiler ve Bektaşiler Hz. Ali’ye taraftar olup onun imametine bağlıdırlar. Bunun yanı sıra Sünnî çizgide ilerleyen Halvetilik, Bayramilik, Kadirilik, Rûfâilîk, Celvetilik vb. birçok tarikat da silsile olarak Hz. Ali’ye dayandırılmaktadır. Bu minvalde adı geçen mezhep ve tarikatlar Ali taraftarı -bir diğer ifadeyle Alevi-ise bu grupların birçok ortak husus barındırması gerekmektedir. Ancak durum beklenildiği gibi değildir. On İki İmam’a ve Ehlibeyt’e bağlılıklarıyla bilinen İran Şiileri ile Anadolu Alevileri arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Örnek olarak İran Şiileri, Aleviler tarafından tutulan Muharrem orucunu tutmazlar, aşure pişirip yemezler, aşure yerine helva yaparlar. Kısaca Şiilik, Türkiye’deki medrese Sünniliğinin bir benzeridir. Bu durumun yeterince anlaşılmasının nedeni kurumsallaşmış, zengin bir edebiyat ve güçlü kadrolara sahip Sünnilik karşısında bütünüyle tasavvufî bir yapı olan geleneksel Aleviliğin imkânlarının sınırlı olmasıdır. Günümüz Alevileri tarih sayfalarından kendine has bir teoloji oluşturamadığı için bu teoloji ihtiyacını Şiilikten devşirmeye çalışmaktadır. Şii teolojisi yoluyla ya yeniden inşa edilmek ya da eksikleri bu yolla kapatmak istemektedir. Bu çevrelerce oluşturulan Alevi kimliği de geleneksel Alevi, Bektaşî kimliğinden çok Şiiliğe evrilmeye müsait kimliktir. Aleviler, kendi inançlarının dışındaki İslami diğer mezheplerden birini tercih etmek zorunda değildir.

Çalışmada ifade edilen Aleviler, yukarıda adı geçen Hz. Ali sevgisi etrafında birleşen grupların hepsini kapsamaz. Bu çalışmada Alevi kelimesiyle Hz. Muhammed başta olmak üzere Hz. Ali, Ehlibeyit ve On İki İmam sevgisiyle dolu, belli bir dede ocağına bağlı, cem yapan, Muharrem orucu tutan, musahibi olan, her yıl dedenin huzurunda cemlerde görgü ve sorgudan geçen, suçlu bulunursa düşkünlüğü kabul eden kimseler kastedilmektedir. “Anadolu” derken de bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki coğrafi Anadolu sınırlarının da dışında yaklaşık 80-100 kilometrelik bir daire çizip çevreleyen bir coğrafya işaret edilmektedir (Dedekarginoğlu, 2012, s. 336).

Anadolu Alevileri için dede ocakları çok önemlidir çünkü halk arasında “Allah bir, Muhammed, Ali” (Özdemir, 2017, s. 29) ya da “Hak-Muhammed-Ali yolu” düsturuna sahip Alevilikte dedelik, Aleviliğin şekillenerek inançsal oluşumunu tamamlamada ve sistemleşmesinde etkili bir değerdir. Dedelik hizmeti, bugüne dek yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Anadolu’daki bin yıllık tarihimizde özellikle de son 500 yıllık dönemde Alevilik inancının ve kültürünün omurgası olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi’nde Alevilik konusunun anlaşılabilmesi için Alevilik ile ilgili bazı kavram ve kurumların izah edilmesi gereklidir. Aşağıda Alevilik kavramı etrafında ve dedelik kurumu çerçevesinde Alevilik konusuna kısa da olsa bir izah getirilecektir çünkü Cumhuriyet sonrasında Alevilik hem kavramsal hem de kurumsal olarak yeni izahlar kazanmış ve bazı değişikliklere uğramıştır.

1.2. Dedelik Kurumu ve Ocak Sistemi

Alevilikte ocak, ateş yanan bir yer ya da mekân değildir. Ocak, dedeler ve taliplerden oluşan sosyal yapıdır. Bu yapıyı şu şekilde açıklayabiliriz: On İki İmam silsilesiyle soyu Ehlibeyit’e dayanan etkileyici bir inanç lideri önderliğinde kurulmuş ve bu lidere bağlı bir talip topluluğu olan, kendi bünyesinde ve diğer ocaklarla bir hiyerarşi içinde bulunan ve takip ettiği sürege ya da erkâna sahip yapılanmadır. Ataerkil bir silsile anlayışıyla kurucu inanç önderinin soyundan gelenlere “ocakzade”; bu ocakzadeler içinde yol erkân sürebilen ve yetkin olan (musahipli, evli olan, yol düşkününü olmayan vb.) kişilere de “dede” (doğudaki ocaklarda “pir”) denilir. Her dede, ocakzade/pir olmak zorundadır ama her ocakzade, dede değildir. Her Alevi, bir dede ocağına bağlıdır. Bunları göz ardı etmek ve dedelerin sistem içindeki yerini görmezlikten gelmek yanlıştır çünkü Alevilikte dinsel hiyerarşinin başında dede vardır. Dolayısıyla dede, inançsal yapının direğidir. Alevilik inancında sözlü gelenek uygulamalarının günümüze kadar gelmesinde en önemli rolü dedelik kurumu ve âşıklık geleneği oynamıştır. Alevilik inancı dedeler tarafından **dilden dile**, âşıklar tarafından **telden tele** aktarılacak günümüze kadar gelmiştir (Dedekarginoğlu, 2012, s. 110). Bu bilgiler ışığında Aleviliğin birkaç farklı yönden tanımı yapılabilir: Alevilik, “Hak-Muhammed-Ali” yoludur ve İslam dairesi içindedir fakat Sünnilikten¹ farklıdır. Aleviliğin içinde bulunduğu İslam anlayışı, diğer çoğu İslam mezhebi gibi teolojik tartışmalardan yola çıkarak Sünniliğe muhalif felsefi ve teolojik bir temel

¹ Sünnilik bir mezhep değil mezhepler grubunun adıdır. Sünnilik, kendi içerisinde günümüzde yaşayan iki akait mezhebini (Mâtürîdiyye-Eş’ariyye) ve dört fıkıh mezhebini (Hanefi, Şafii, Maliki, Hanbeli) içermektedir.

geliştiren anlayış değildir. Bu anlayış tarihsel süreç içinde göçebe bir sosyal tabanda kendiliğinden oluşmuştur. İslam tarihinde Sünniliğin dışında pek çok mezhebin ortaya çıktığını, bunların pek çok konuda Sünnilikle taban tabana zıt inanç ve doktrinlere sahip olduğunu kabul edenler nedense Aleviliğin farklı bir İslam anlayışı olduğunu kabulde zorlanmaktadır (Ocak, 1994, s. 13-18). Aleviliğin Ehlibeyit’i esas alan İslam’ın bir yorumu olduğunu bilimsel araştırmalar da göstermektedir. Buradan hareketle Aleviliğin birtakım inanç esaslarının olduğu söylenebilir. İlk olarak Alevilik İslami bir inanç sistemidir; “Allah bir, Muhammed, Ali” düsturunda ifade edildiği üzere tevhit ve nübüvvet inancını benimsemektir. Hz. Muhammed’in vasisinin Gadir-i Hum’da bildirildiği gibi Hz. Ali ile başlayan velayet makamına iman etmektir. Allah’ın birliğine inanarak peygamberliğin Hz. Muhammed’e, velayetin de Allah tarafından Hz. Ali’ye verildiğini benimsemektir. Alevilik tevhit, nübüvvet, velayet üzerine kuruludur. Dedeler de velayetin sürdürücüsü olarak görüldüğü için taliplerin bir dedeye bağlı olmaları gerekmektedir.

Rızalık konusu ve kul hakkı yememek, Aleviliğin temel esasları içinde bulunmaktadır. Bunların yanı sıra musahip tutmak, her yıl cemlerde musahibi ile görgü ve sorgudan geçmek, yolda düşkün ilan edildiğinde verilen cezayı çekmektir. Tevellâ ve teberrâyı bir bilmektir. Tevellâ teberrâsız, teberrâ da tevellâsız düşünülmez; her iki kavram da birlikte ele alınır. Mevlana’nın dediği gibi:

*Okun! Lanet humar-u hok-ü hirs’e
Olar ki, düşmen-i Al-i aba’dır*

*Teberrâ kılmayana yok Tevellâ
Teberrâsız Tevellâlar hatadır.*

*Teberrâ kıl eyâ Mollay-i Rumi
Teberrâ kılmayanlara beladır (Oytan, 1956, s. 44); (Ayan, 2002, s. 247).*

Biriyle dostluk kurma, birine sevgi duyma anlamlarına gelen tevellâ, Hz. Muhammed ve Ehlibeyit’ine yakın olmayı ifade eder. Ehlibeyit’i sevip onları dost tutma kişiyi mutlak birliğe erdirtir. Bu nedenle tevellâ, insanoğlunun erişebileceği manevi mertebelerin en yükseğidir. Kişinin gerek nefsî isteklerinden gerekse mensubu olduğu toplumdaki zulümden kendini korur. Tevellânın sırrına ulaşmak, Hz. Muhammed ve Ehlibeyit’e duyulan muhabbet ve saygı aracılığıyla olur ve böylece Hakk’ın sırrına da erişilir (Dedekargınoğlu, 2020, s. 170).

Şii ve bazı İslami mezhepleri için inançla ilgili bir öğreti ve davranış şekli olan teberrâ; Allah, Ehlibeyit ve Ehlibeyit’in neslinden gelenlere düşmanlık duyanlara menfi düşünce beslemedir. Bir başka ifadeyle Ehlibeyit’i sevmeyenleri sevmeyip onlardan kaçınmayı ifade eder. Alevilikte önemli bir yeri bulunan teberrâ Aleviliğin temel inanç esaslarından biridir (Dedekargınoğlu, 2020, s. 172).

Dinî yapılar, ibadetle birlikte aidiyet duygusunu da içerir. Alevilerde önem arz eden aidiyet duygusu yüzeysel değil derin bağlarla karşımıza çıkar. Aidiyet bilincinin yüksek olmasının nedenlerinden birisi de Alevilerin tarih boyunca uğradıkları baskının

ve zulmün yarattığı “mazlum ve mağdur olma” durumudur. Bu durum, saz ve söz eşliğinde âşıklar tarafından icra edilerek tevellâ ve teberrâ öğretisiyle birleştirilmiştir (Yazıcı, 2011, s. 90); (Yıldız, 2004, s. 283-302).

Türkiye’de Alevilik yanlış yorumlanmaktadır. Alevilik ile bağlantısı olmayan inanç sistemi Alevilik olarak addedilmektedir. Yalnızca Sünniler değil özellikle kimi genç Aleviler de gerçek Alevilik hakkında çok az bilgiye sahiptir. Bu durumun yaşanmasının esas sebebi Ehlibeyit ve Ehlibeyit’e bağlı ocaklık sistemiyle olan bağlantının kopmuş olmasıdır. Akabinde -özellikle- 16. yüzyıldan itibaren artan baskıya maruz kalmış ve gelenekle bağları kopmuş Alevi bir kuşağın varlığı da bir diğer sebep olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte Türkiye’deki bazı Sünnilerin Alevilik algısı, kirli ve yanlış bilgiler üzerine oturmaktadır. Bu algı sağlam ve yapıcı olmayan bir çerçeveye biçimlenmiştir. Türk uluslaşması ve modernleşmesiyle birlikte birtakım ön yargılar yok olsa da Aleviliğe dair doğru bir algı oluştuğunu söylemek pek mümkün değildir. Türk modernleşmesine rağmen Aleviliğin İslami yorumların içinde “öteki” kabul edildiği bir gerçektir.

1.3. Alevilik Kültür mü, Siyasi İdeoloji mi, Dinî İnanç mı?

Günümüzde Alevilik, tarihte hiç olmadığı kadar büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Geçmiş dönemlerde Alevilere baskı kurarak onları tarih sahnesinden kaldırmak isteyen güçlere başkaldıran inançlı Aleviler ve yol uluları olmuştur. Ancak günümüzde kendisine “Alevi” diyen lakin Aleviliğin özünü bilmediği için kendine göre yeni bir Alevilik inşa eden, gerçek Aleviliği modernlik çerçevesinde, modernizmin içinde yok edenler; sanal ortamda yayımlanan dernek cemlerini Alevilik diye görmektedir. Bu anlayışta olanlar aslında Aleviliği inancın dışında tutarak bir kimliğe ait olma olarak algılayıp ilericilik, modernlik, solculuk, devrimcilik, saz çalarak deyiş dinlemek olduğu yanlışlığına düşmektedirler. Bu açıdan bakıldığında Alevilik ve Bektaşilik olgularının çok yönlü bir yaklaşımla dinsel, tarihsel, siyasal, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bazı solcu yazarlar Aleviliği her şeyden önce muhalif bir siyasal inanç olarak görürler ve Aleviliğin daha sonraları dinî bir boyut kazandığını belirtirler. Onlara göre “Aleviler ezilenlerin adaletini temsil eden Ali’ye bağlanmışlardır. O hâlde Alevilik, dinî bir örtü altında ezilenlerin devrimci ideolojisidir.” (Özkırmı, 1990, s. 83). Son 50-60 yıllık döneme baktığımızda bu anlayıştaki bazı Marksist veya solcu çevrelerin, İslam sufi kimliği ile Aleviliğin ilişkilendirilmesini hazmetmekte zorlandıkları görülmektedir. Ancak Alevi ve Bektaşi kimliğinde gerek Aleviliğin gerekse Bektaşiliğin tasavvufi boyutu yeniden kayda değer bir yer tutmuştur. Aleviler, Alevilik ve Bektaşilikle ilgili açıklamalarda, tartışmalarda Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu ve laikliğin getirisi olarak tekke, dergâh ve tarikat gibi belli başlı kavramları kullanmaktan kaçınmışlardır. Alevilik, bu süreçte siyasi bir kimlikmiş ve örgütmüş gibi lanse edilerek Aleviliğin değişim ve dönüşümüne çanak tutulmuştur. Alevilerin devlet kanadında görmezden gelinmesiyle birlikte Alevilik; siyasal yönü ön plana çıkartılan, Alevi yol ve erkânından uzak olan bir Aleviliğe evrilmiştir. Siyasi kurum ve kuruluşların arka bahçesi konumuna getirilerek Aleviliğin inanç boyutu halı altına süpürülmüştür.

Gücü elinde bulunduranlar; öteki olanları ezmek, dikkatleri gerçek sorunlardan uzaklaştırmak için dini kullanmaktadır. Öteki olarak algılanan Aleviliğin kendine has oluşturduğu toplumsal düzen ise egemenlerin kurduğu sisteme karşıtlığıyla bilinir.

Osmanlı Devleti’ndeki halk isyanları da bu muhalifliği tasdiklemektedir. Bu durum, Marksist grupların da kendilerini Alevi olarak görmelerine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla Alevilik, Alevi olmayanların dinî yönden uzak hâllerini de içeren bir konuma getirilmiştir (Massicard, 2007, s. 115).

1.4. Osmanlı Dönemi’nde Aleviler

Alevilerin Anadolu’daki yaklaşık bin yıllık tarihinde, 1071 ile 1500 yılları arasındaki dönemde Alevi-Sünni ayrılığının fazla olmadığı görülmektedir. Ancak 16. yüzyıldan itibaren özellikle I. Selim’in (Yavuz) padişahlığı ile başlayan süreç ve Çaldıran sonrası gelişen olaylara baktığımızda ayrışmanın nirengi noktası olarak Çaldıran Savaşı’nı gösterebiliriz ama bu ayrışma; Alevi, Sünni veya dede ocaklarıyla Osmanlı Devleti arasında değil esas olarak Çaldıran sonrası Alevi toplulukları ve dede ocakları arasında meydana gelmiştir. Ayrışan topluluklar her iki iktidara yaklaşarak siyasi bir söyleme de sahip olmuş ve yalnızca kendilerini değil aynı zamanda ayrışmanın meşruiyetini de buradan aktarmaya başlamışlardır. Bu durum ciddi bir yanılgıya neden olmuş ve sanki Alevi toplulukların ayrışması iktidar ile arasında gerçekleşmiş gibi sanılmaktadır. Bu sanı modern dönemde şehirlere gelen Alevilerin siyasi bir topluluk olarak kendilerini inşa etmeye başladıklarında can simidi olmuştur. Böylece devlet ile aralarındaki ayrışma Alevi ve Sünni adıyla yeni bir ayrışmaya varmış ve Aleviler de Sünni olan devletin muhalifi hâline dönüşmüştür. Oysa ayrışma Aleviler, tekke ve ocaklar arasında meydana gelmiştir. Tekke, ocakları etkisi altına almış ve buna direnen ocaklar ile tekke arasında çatışma çıkmıştır. Çatışmanın ve Alevilerin içeriden ayrışması Safevi-Osmanlı savaşı ileri sürülerek örtülmüştür.

Çaldıran Savaşı’na kadar Osmanlı-Safevi ilişkileri çok iyi bir ortamda yürüdüğü hâlde, örneğin Şah İsmail’in II. Bayezid’e yazdığı mektuplarda “Muhterem Pederim” diye hitap etmesi gibi (Birdoğan, 1991, s. 12), Bursa’da oturan Osmanlı sultanları da Erdebil Dergâhı’na her yıl “Çerağ akçesi” adı altında bağışlarda bulunmuşlardır (Tansel, 1966, s. 234); (Birdoğan, 1991, s. 13). Bu bağışlar I. Selim (Yavuz)’in tahta geçmesine kadar devam etmiştir.

Kızılbaşlık, 15. yüzyılın sonlarında Erdebil/Safevi Tekkesi müritleri için kullanılan bir isimdir. Şah İsmail’in babası Şeyh Haydar kendi müritlerini başka tarikatlardan ayırt edebilmek için onlara on iki dilimli kızıl taç giydirmiştir. Böylece Kızılbaş adı özellikle Erdebil Tekkesi müridi olan Türkmenler için övgü içeren bir isim olmuştur. Safevi Devleti’nin kuruluşundan sonra da bu isim bütün Safeviler için kullanılmıştır. Çaldıran Savaşı’ndan sonra askerî bir terim olan “Kızılbaş” ifadesinin dinî bir inanç grubu gibi anlatılıp ve içerisinin pejoratif anlamda doldurulmasıyla olumsuz bir anlama evrildiği görülmektedir.

Kızılbaş ifadesi esasında askerî bir terimdir. O dönemde devletlerin askerlerinin başlarına giydikleri başlıklara göre sıfatlar takılmıştır. Örneğin II. Bayezid Dönemi’nde İstanbul’da bulunan Venedik sefirlerinin ve İstanbul’a gelen Özbek sefirlerinin hazırladıkları raporlarda görüldüğü üzere o dönemde bazı kesimler de başlıklarının renklerine göre isimlendirilmiştir. Osmanlı askerlerinin başlığı beyaz olduğu için “Akbaş”, Şeybaniler’in (Özbekler) başlığı yeşil olduğu için “Yeşilbaş”, Safevilerinki kırmızı olduğu için “Kızılbaş”, Gürcülere de “Karabaş” denirdi (Angioiello, 2007,

s. 87; Savaş, 2013, s. 7). 1514'teki Çaldıran Savaşı'ndan sonra Osmanlı-Safevi ilişkileri düşmanca ilişkilere dönüşmüştür. O dönemdeki Ebüssuud ve İbn Kemal gibi şeyhülislamların fetvalarıyla Kızılbaş ifadesine olumsuz anlamlar yüklenerek Kızılbaşları topluma bu şekilde takdim etmişlerdir (Akgündüz, 2024, s. 365-371). Hoca Çelebi adıyla da anılan Osmanlı Şeyhülislamı Ebüssuud Efendi İstanbul ve Bursa kadılığı görevlerinde bulunmuştur ve ailesi İskiliplidir. Kanuni Sultan Süleyman Devri'nde 1545 tarihinde şeyhülislamlığa getirilen Ebüssuud Efendi, Kanuni'nin ölümünden sonra, II. Selim Devri'nde de görevini sürdürmüştür. Kanuni Dönemi'nde, Anadolu'daki Safevi taraftarı Kızılbaşlar için verdiği fetvalarıyla bilinir. Verdiği fetvalar arasında “Kızılbaşların canları, malları helâldir, onlarla savaşırken ölmek şehitliğin en yücesidir.” ve “Kızılbaşların kestiği hayvanın eti mundardır, yenmez.” gibi, günümüzde de bilinen fetvaları yer alır (Düzdağ, 1972, s. 109). Kızılbaş ifadesine olumsuz anlamlar yüklenmesinde büyük rol oynayan bir diğer kişi de İbn Kemal veya Kemalpaşazâde'dir. 1526'da Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin vefatı üzerine şeyhülislamlığa getirilmiş ve bu görevde 8 yıl kalmıştır. 16 Nisan 1534'te İstanbul'da ölmüştür. Çaldıran Savaşı öncesi Safevilere destek vermek için Anadolu'daki bazı Türkmen grupları Erdebil'e gitmiştir. Anadolu'dan yapılan göçlerle bir yandan Safeviler otoritesini artırırken diğer yandan Osmanlılar Türkmen grupları üzerindeki egemenliğini yitirmiştir. İbn Kemal bu konuyla ilgili “darü'l-İslâm"ı bırakıp “darü'l-harb"e, bir diğer ifadeyle Safevi topraklarına, göçmenin dinden dönmeye eş değer olduğunu belirtmiştir. İbn Kemal'in bu görüşlerine uygun verilen benzer görüşler, “Safevi taraftarlığı” anlamında kullanılan ve siyasi bir nitelik gösteren “Kızılbaş” tabirinin içeriğine kâfir, mühlit, sapık gibi anlamların eklenmesinde etkili olmuştur (Bulut, 2005, s. 79-195).

Osmanlı bir hanedanlık ve imparatorluk olduğu için bünyesinde birçok etnik grubu ve inanç gruplarını barındırmıştır. 16. yüzyıl belki de Alevilere karşı en kaba davranılan dönemdir. Hem Safevi mücadelesine karşı sempatiyelerinden hem de Osmanlı alimlerine göre “sapkın” dinî inançlarından dolayı haksızlıklara uğramışlardır (Altı, 2020, s. 34, 113-115). Kızılbaşları yakalamak için Osmanlı Devleti çeşitli yöntemler kullanmıştır. Kızılbaş olmak bile başlı başına bir suç sayılmış ve Alevi olduğu bilinen kişiler daimî gözetim altında tutulmuşlardır (Savaş, 2013, s. 86-96). Din adamları tarafından “Kızılbaşların hem kâfir hem imansız hem de kötülük yapan kimseler olduğu; bu nedenden dolayı onların öldürülmesinin gerekli (vacip) olduğu” konusunda verilen birçok belge günümüzde arşivlerden çıkarılıp yayımlanmaktadır (Öz, 1997, s. 19). Bütün bu olumsuzluklara karşın Osmanlı Devleti Alevilere bir soykırım uygulamamıştır. Osmanlı'nın bakışı “Benim hoşuma gitmeyen şeyleri yapmaz, bana dokunmaz, karşı gelmezsen ben de sana zarar vermem.” yaklaşımıdır. Osmanlı Devleti ve Safeviler arasındaki çekişmenin artmasında iç dinamiklerle birlikte dış dinamiklerin de etkisi olmuştur.

Bugün Alevi toplumunun haklı olarak kullanmaktan kaçındığı Kızılbaş terimi, 16. yüzyılda ilk kullanılmaya başlandığı yıllardaki tarihsel anlamını, bazı Sünni çevrelerde aşağılayıcı bir ifade biçimine terk etmiş bu yüzden onlar bu terimi terk ederek uzun bir zamandan beri kendilerini Alevi terimiyle nitelemeye başlamışlardır (Ocak, 2008, s. 22).

1.5. Alevilik ve Bektaşilik Arasındaki Fark

Kuvayimilliyе’den başlayarak saltanat ve hilafetin kaldırılmasıyla birçok Anadolu Bektaşisi ve ocak temsilcisi dedeler Kurtuluş Savaşı’nın meşrulaştırılmasına katkıda bulunmuş veya genç Cumhuriyet’in kurumlarına katılmıştır (Küçük, 2003, s. 128). Atatürk kurtuluş mücadelesini başlatıp Ankara’ya gelirken uğradığı Hacıbektaş’ta o dönem Hacı Bektaş Dergâhı Postnişini Ahmet Cemalettin Çelebi’nin konuğu olmuş ve sohbet sırasında Cumhuriyet’in sinyallerini vermiştir. Mazhar Müfit Kansu bu sohbette Cemalettin Çelebi’nin Cumhuriyet taraftarı olduğunu ve Postnişin Salih Niyazi Dede baba’nın da hür fikirli, çok ileri görüşlü bir zat olduğunu belirtir (Kansu, 1997, s. 494).

Kökleri 13. yüzyıl Anadolusundaki karmaşık dinî-toplumsal yapılanmaların isimlerinden biri olan Hacı Bektaş Veli’nin öğretilerine dayanan Bektaşilik, esasen 16. yüzyılda sistemleşerek tarikat hâline gelen bir tasavvuf kurumudur (Ocak, 2008, s. 22). Ancak Alevilik ve Bektaşilik aynı değildir. Alevilik ve Bektaşiliği aynı görmek, tarihsel açıdan çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Toplumsal olguları sosyal yapılarla değil de inanç sistemleri ile değerlendiren metot, bu sorunların en temel sebebini oluşturur. Nitekim araştırmalarda, Alevilik ve Bektaşiliğin köken ve öz itibarıyla farklılık arz ettikleri, farklı coğrafyada oldukları, benzer olmayan sistemlere ve düsturlara sahip oldukları karşımıza çıkar: Bektaşilik, tarikat mahiyetiyle öne çıkarken Alevilik bir fırka-cemaat özelliğine sahiptir. Bektaşilik (Babagân kolu) mesela Nakşibendilik veya Halvetilik gibi klasik bir tarikatdır. Oysa Alevilik klasik bir tarikat olmadığı gibi İslam dünyasında örneği olmayan kendine özgü bir yapılanma modeline sahiptir. Temelde şehirsel bir yapılanma olan Bektaşilik, sosyal açıdan yüksek zümreye dayanır ve yönetime yakınlığıyla bilinir. Buna karşın başlangıçta şehirlerde değil, kırsal yerleşime sahip olan Alevilikte köylü olma hâli söz konusudur (Massicard, 2007, s. 135-145). Ancak 1826’da Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılıp Bektaşiliğin yasaklanmasından sonra geçen 15 yıllık bir boşluktan sonra başlayan ve Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar geçen sürede Bektaşiler ve Aleviler birbirine iyice yaklaşmış, Cumhuriyet sonrası dönemde ufak birkaç farklılık dışında neredeyse birbirinin izdüşümü hâline gelmiştir.

2. Alevilerin Cumhuriyet’i: Vak’a-i Hayriyye’den Cumhuriyet’e

Tarihte Vak’a-i Hayriyye (Hayırlı Olay) diye geçen 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın lağvedilmesi ve Bektaşiliğin yasaklanmasıyla şehirlerdeki Bektaşiler ve dergâhları bundan etkilenmiş fakat ocaklı Aleviler etkilenmemiştir.

Hacı Bektaş Tekkesi şeyhi ve zamanının Çelebisi Mehmed Hamdullah (1767 1836), halkın ‘fesad’ ına sebep olduğu gerekçesiyle Amasya’ya sürüldü. Aslında, Alevilerin yakınlık duyduğu Safevilerle ilişkilerinden dolayı, şeyhlik yapamıyorlardı. Zaten Çelebiler, bu ilişkilerinden dolayı Babagân kolu tarafından Şii olmakla itham edilegelmişlerdir. Aleviler, Çelebiyan koluna bağlı oldukları ve Bektaşî tarikatının bozulmasından mesul tutuldukları hâlde, bildiğimiz kadarıyla, konuyla ilgili belgelerde Alevilere dair bir karar yoktur (Küçük, 2003, s. 3-35).

Çünkü Aleviler ya da o dönemdeki adıyla söylemek gerekirse Kızılbaşlar o güne kadar devlet nazarında zaten yok hükmündedir. Alevilikte temel kurum olan, dede ocağıdır. O dönemdeki ocaklı Aleviler, Bektaşî tekkelerine gitmezdi.

Aleviler yüzyıllardır Osmanlı yönetiminin baskısına maruz kalan bir grup olduğu için yeni kurulan Cumhuriyet'i heyecanla karşılamışlardır. Çok dinli ve çok etnikli bir imparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecinde genç Cumhuriyet'in dinsel ve etnik unsurlarda kendi kimliğini oluşturması, sanıldığına aksine kolay olmamıştır. Ulu Önder Atatürk'ün cumhuriyeti laik bir temele oturtması ise bu süreçte önemli bir dönüm noktası olmuştur. Aleviler cumhuriyeti her zaman desteklemiş ve desteklemeye de devam edeceklerdir çünkü cumhuriyetin laik çizgilerinde kendi kültürlerine, yaşam tarzlarına ve fikirlerine uygun özellikler bulmaktadırlar. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi Aleviler açısından Osmanlı Dönemi'ne göre daha olumlu bir siyasi düzen öngörmüştür. Aleviler, devlet kanadından kapsamlı bir şekilde, doğrudan bir fayda görmeseler de Alevilerin cumhuriyet devrimini gönülden desteklemelerinin temel nedeni şüphesiz siyasi kurumlar ve devlet mekanizmaları üzerindeki din egemenliğinin sona ermesi, bir diğer deyişle yeni devletin laikliği idi. Bu yeni ulusal düzende Aleviler, en azından "vatandaş" kabul edilerek onlara yasal statü kazanma ve sisteme uyum sağlama fırsatı tanınmıştır (Yıldırım, 2018).

Cumhuriyet'in ilan edilmesi Aleviler açısından çevreleyici egemen dış dünyanın değişmesine işaret eder ve şüphesiz önemlidir. Zira Osmanlı rejiminde hukuken yok sayılırken yeni devlet düzeninde vatandaş olarak kabul edilmiş, hukuki bir statü kazanmışlardır. Ancak altını çizmek gerekir ki cumhuriyet rejimi Alevileri kendi dinî ve toplumsal kimlikleri ile değil, aksine ondan sıyrılmış olarak vatandaşlığa kabul ediyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen reformlar ise Alevileri bütünüyle olmasa da memnun eden reformlardır. Arap alfabesinin terk edilerek Latin alfabesine geçilmesi, Tevhid-i Tedrisat Yasası'nın getirilmesi, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, Medeni Kanun'da yapılan değişiklikler ve kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik atılan adımlar, hilafetin kaldırılarak hukuk sisteminde laik esasların kabul edilmesi ve ümmetlikten vatandaşlığa geçiş süreçleri Aleviler tarafından hoş karşılanan gelişmeler olmuştur.

Aleviler, Kuvayımillîye hareketinden itibaren yeni kurulan Cumhuriyet'e büyük oranda destek vermişlerdir. Az bir kısmı da destek vermese de karşı da çıkmamıştır (Küçük, 2003, s. 174-175). Resmî bakış açısına göre İslam cemaatine dayalı Osmanlı vatandaşlığının kurulmasının imkânsız olduğu düşünüldüğünde, Türk milleti bu yeni kimliğin karşılığı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Aleviler dil, kültür ve inanç açısından yerel ve saf bir öz olarak kabul edilmiş ancak bu noktadan inşa edilecek ulusal kimlikteki rolleri dile getirilmemiş, örtük bir referans olarak hizmet etmiştir (Zırh, 2024, s. 1-11).

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde, Aleviler ile yeni oluşan devlet arasındaki ilişkilerin niteliğinin aydınlatılmış olduğunu söylemek zordur. Aleviler üzerinde yapılan çalışmalarda tek yanlı bir olumlamayla var olan sis dalgası daha da kalınlaşmıştır. Son kırk yılda yükselen değer hâline gelen Atatürkçülük merkeze alınarak yapılan çalışmalarda tartışılır tezler üretilmiştir (Bahadır, 2002, s. 7).

Alevilerin Cumhuriyet Dönemi’nde rahat olacağına dair tablo ortaya konulsa da laik bir toplumsal çerçeve oluşturmak için ibadetleri sıkı denetime tabi tutulmuştur. Sonuç olarak Aleviler, 1990’lara kadar cem ritüellerini uzun yıllar gizlilik içinde gerçekleştirmiş ve güvenliklerini sağlamak için cemevlerinin yakınlarına bekçiler yerleştirerek olası baskınlardan korunmaya çalışmışlardır (Zelyut, 2015, s. 35); (Aydın, 2018).

Türkiye’deki çeşitli siyasi krizler boyunca Aleviler, çoğu zaman kendi istekleri dışında, kendilerini ilgi odağı olarak bulmuşlardır. Son zamanlarda dillendirilen “Aleviler laikliğin sigortasıdır.” ifadesine *Aleviler laikliğin neresindedir?* dersek galiba doğru cevap; “Osmanlıda din devleti yönetiyordu, Cumhuriyet’te de devlet dini yönetmeye başladı.” olur. Esasında olması gereken durum; Anayasa’da dinin devleti, devletin dini; siyasetin cemaatleri, cemaatlerin siyaseti kontrol etmesini engelleyecek gerçek anlamda bir laikliğin yer almasıdır.

1925’te çıkarılan 677 sayılı yasayla tekke, zaviye ve türbeler kapatılmıştır. Bazıları bu yasayla Aleviliğe büyük bir darbe vurulduğunu ileri sürseler de bu doğru değildir çünkü bu yasa Osmanlıdan devralınan sosyopolitik ve dinî sistem içinde önemli bir yer tutan ve vakıflar üzerinden kamu gelirlerinin ciddi bir kısmını kontrol eden tarikatları hedef almaktadır. Oysa Alevilerin o dönemdeki örgütsel yapısında tekke ve zaviyeleri de yoktu. Alevilerin temel kurumu dede ocaklarıdır. Bu yasanın Alevileri etkileyen bir boyutu varsa o da “dedelik” ve “çelebilik” gibi ünvanların yasaklanmasıdır ki Alevi dinî hayatı zaten çok uzun zamandır gayriresmî bir alanda yürütüldüğü için bunun da dikkate alınacak bir yanı yoktur. 677 sayılı yasanın 1. maddesinin 2. paragrafı şu şekildedir:

(...) alehumum tarikatlerle şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyüçülük, üfürükçülük ve gayiptan haber vermek ve murada kavuşturmak maksadiyle nüshacılık gibi ünvan ve sıfatların istimaliyle bu ünvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iktisası memnudur (...)

Söz konusu paragrafta Alevi ve Bektaşileri ilgilendiren sıfatlar (dedelik, seyitlik vs.) üfürükçülük ve falcılık ile eş değer görülmüş olup bunların yanında hacılık, hocalık gibi Sünnileri ilgilendiren sıfatlara yer verilmemiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere sadece bu dönemde değil, devletin Alevilere bakışı her dönem aynı olmuştur. Dahiliye Vekaleti Jandarma Umum Komutanlığı tarafından hazırlanan Dersim raporunu Çalışlar şu şekilde yorumlamıştır:

Yavuz Sultan Selim’in gazabı olmasaydı, bugün güzel Türkiye’imizde, tek bir Sünni’ye tesadüf etmek belki de mümkün olmayacaktı, denilmesi cumhuriyetin gerçek duruşunu göstermek açısından çarpıcıdır. (Çalışlar, 2010, s. 50).

Buna rağmen Aleviler kurucu iradeyi (CHP); Bektaşî tekkelerini kapattığından, ayinleri yasakladığından, seyitlerin nüfuzunu kırma gayretinden dolayı tenkit etseler de hilafeti ilga ettiğinden (kaldırdığından); ehlisünnet fikhını, meşihatı, medreseleri kaldırdığından ve laikliği getirdiğinden dolayı severler. Cumhuriyetçilik ilkesi onlara aykırı gelmez. Alevilikte tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair kanun, Alevilere ve dervişliğe yönelik bir kısıtlama değil gerici yapıların önüne geçen bir önlem olarak görülür. Böylece devletin bu kanunla egemen otoritenin belirlediği kurallar dışında farklı bir dinî inanç ve yapılanmaya izin vermediği anlaşılmaktadır.

3. Cumhuriyet'in Alevileri

3.1. Cumhuriyet'in İlanından Çok Partili Sisteme Kadar

Cumhuriyet'in kuruluşunda asli unsur olan ve getirdiği devrimlere uyum sağlayan Aleviler Atatürk'ü sevmiştir. Ancak Atatürk'ün vefatından sonraki dönemde aynı ilgiyi İnönü'ye göstermemiştir. Bunun nedeni İnönü'nün kişiliğinden ziyade konjonktürün getirdiği sosyal ve siyasal sebeplerdir. Alevilerin her zaman CHP'yi destekledikleri yönündeki yaygın kanının aksine, 1946'da çok partili döneme geçildiğinde Aleviler CHP'nin içinden çıkan DP'yi desteklemişlerdir. Ancak 1957'den sonra Menderes'in radikal dinî akımlara fazla yaklaşmasından dolayı kendilerini geri çekmişlerdir.

1960 Askerî Darbesi ikinci bir siyasal dönüm noktasıdır. Subayların toplumsal reformlar getirme ve o zamana kadar tabu kabul edilen konularda tartışma başlatması bir entelektüel ortam yaratmıştır. O güne kadar meydanda gözükmeyen çeşitli akımlar, medyanın da gelişmesinden yararlanarak boy göstermiştir. “Alevi meselesi” de bu bağlamda yetkili makamların inisiyatifiyle ilk kez kamusal alana çıkmıştır. Buna tepki olarak Ankara'da elli kadar Alevi öğrenci bir bildiri yayımlamıştır (Timisi, 2021, s. 60). Bu bildiri, “Alevi” teriminin açıkça kullanıldığı ilk belgedir. Medyada geniş yer bulan, birçok köşe yazarı tarafından desteklenen bu bildiriye başka açıklamalar da izlemiş, böylece kamusal bir tartışma ortamı doğmuştur (Massicard, 2007, s. 55).

27 Mayıs İhtilali sonrası 1974'e kadar oluşan siyasal yelpazede Alevi oylarının dağılımı yaklaşık %40 AP ve %60 CHP yönündeydi. Alevilerin büyük oranda CHP'ye yönelmesi, sanılanın aksine İnönü'yle değil Ecevit'le olmuştur. Aleviler ile Kemalistler arasındaki koşulsuz ittifakın büyük ölçüde 1960'lı ve 1970'li yıllarda tarihin yeniden yazılmasıyla ortaya çıkan bir efsane olduğu söylenebilir. Bu yıllarda Sünnî dinî faaliyetler değişse de tam bir atılım içine girilmiştir. Ancak Alevi kesimin genç kuşaklarından çoğunun Kemalizm'i kurtarıcı bir ideoloji olarak gördüklerini ve üstelik sosyalist bir ideolojiye dönüştürdüklerini söylemek mümkündür. Tarihin bu şekilde yorumlanması, 1990'larda kendilerini siyasal İslam'ın hamlesine karşı Kemalizm'in desteği olarak gören birçok Alevi'ye yeniden etkinlik kazandırmıştır. Bu yaklaşımlar öncelikle ideolojik düzeyde olmuştur. Dinî inancın yerini ideoloji alınca inancın lokomotif olan dedelik sistemi de önemli ölçüde erozyona uğramıştır. Bu erozyonun temel nedeni olarak 1950'den sonra kentleşmenin hızlanması ve aynı zamanda dedelik sistemiyle kırsaldan kentlere göç eden insanlar arasındaki bağların zayıflaması gösterilebilir.

3.2. Alevilerin Siyasallaşması

Türkiye'de çok partili sisteme geçilmesiyle büyük oranda Demokrat Parti'yi destekleyen Aleviler orada da umduğunu bulamamıştır. 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra Türkiye siyasal yaşamına Alevilerce kurulmuş bulunan Birlik Partisi katılmıştır. Bir grup Alevi kökenli siyaset adamınca 17 Ekim 1966'da kurulan bu parti her ne kadar normal bir parti olsa da gerek kurucuların kimliği nedeniyle gerekse parti amblemi nedeniyle hemen “Alevi Partisi” damgasını yemiştir. Birlik Partisi'nin simgesi, Hz. Ali'yi işaret eden bir aslan ve aslanın etrafında On İki İmam'ı sembolize eden on iki yıldızdır. Parti programında din ve vicdan özgürlüğü öne çıkarılıp

toplumsal düzene, etik ilkelere ve kanunlara aykırı olmayan ibadetlere izin verilmesi istenmiştir. Parti 1971’te isminin başına “Türkiye” kelimesini ekleyerek sol bir parti olduğunu açıklamıştır. Uzun süre TBMM’de 1-2 milletvekiliyle temsil edilmiş, 1977 seçimlerinden sonra siyasal etkinliğini tümüyle yitirmiştir.

1990'lı yıllara geldiğimizde Alevilerin etkili olduğu diğer siyasi deneme, Barış Partisi ile olmuştur. Madımak Olayı'nın ardından Alevi derneklerinin üye ve şube sayılarındaki artış, Alevilerin kendi kimliklerine daha fazla sahip çıkmaya çalıştıklarını göstermektedir. Özellikle Almanya'daki diaspora Alevileri Türkiye'de bir Alevi partisinin kurulmasını savunmuştur. "Demokratik Barış Hareketi" olarak başlayan çalışmalar daha sonra Barış Partisi olarak Türk siyasi hayatına devam etmiş ve bu parti, kurulan ikinci Alevi partisi olmuştur. 1995'te bir hareket olarak (DBH) kurulup bir yıl sonra partileşen Barış Partisi 1999'da yapılan genel seçimlerde başarısız olunca aynı yıl kendisini feshederek kapanmıştır. Partinin başarısızlığı kültürel ve inançsal kimliğin tek bir hat üzerinden politikleşmeyeceğinin en canlı kanıtı olmuştur (Ertan, 2017, s. 241-268).

Alevilerin genel olarak kırsalda yaşadığı zamanlarda, Aleviler kasabalarda küçük bir markete dahi sahip olamaz iken büyükşehirilere göç ederek ticarette aktif rol almışlardır. Büyükşehirlere göç edenler arasında ithalat ve ihracat gibi uluslararası ticaret alanlarında şirket ve büyük holdinglere sahip iş insanları ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960'lı yıllarda ise Avrupa'ya iş dolayısıyla göç edenlerin nüfusunun çoğunluğu Alevilerden oluşmaktadır.

Aleviler gerek Türkiye’de gerekse dünyada teşekkül eden akımlar arasında sol ideolojiye daha yakın durmuştur. Bu ideoloji halkı sömürönlere karşı sömürölenlerin hakkını arayıp eşitliği sağlama anlayışı üzerine kuruludur ve bu düzen değışmelidir. Aleviler ise sömörü düzenine karşıdır çünkü sömürölen grup Alevilikte talip olarak adlandırılan halktan oluşmaktadır. Bu ideolojik yaklaşımın sonucu olarak söz konusu düzende sömürölen belli olduğuna göre buna bir de sömüren bulma arayışına girilmiştir. Bu arayışlar sonucunda sömören grup olarak dedeler ve dedelik kurumu görölmüştür. Bir başka ifadeyle sömörü düzeninin bir parçası hâline gelen dedeler, talibi sömürmüştür. Bu durum, halkın bilinçlenmesine engel olarak görülen dedeler ve dedelik kurumunun itibarının azalmasına sebep olmuştur. Bazı kesimler için dede ve dedelik kurumu yok olmalıydı çünkü kendi siyasi düşüncelerine dedelik kurumu ters düşmekteydi. Esasen bu düşünce Aleviliğin temel yapısını yok etmeye eş değerdir. Bahsi geçen bu düşüncenin yanlışlığı yıllar sonra Maraş, Çorum, 12 Eylül, Sivas ve Gazi gibi vahim olayların sonucunda fark edilmiştir. Bu olaylar neticesinde Alevilerin farklı bir bütünüün parçaları olduğu, siyasal uyum sağladığı gruplarla kan uyuşmazlığının varlığı anlaşılmıştır. Burada zıtlığı oluşturan bir diğör husus ise sömören olarak görölen dedeler ve dedelik kurumunun temsilcileri, aileleri veyahut yakın çevresi; bu söylemleri reddetmeyiş, dedeleri sömören kesim olarak nitelmemiş olsalar dahi kendilerini yok etmeye çalışan bu düşüncneyi destekler bir tutum içerisinde bulunmuşlardır. O dönemlerde Aleviler için kültürel anlamda da bir baskı var idi. Etkin olan ideolojinin sansür kurulları Alevi âşıkların geçmişten günümüze değin icra ettiğı deyişlerin serbest bir şekilde yayımlanmasına müsaade etmemiştir. Yayımlanan deyişler ise orijinal hâlinin değıştirilmesiyle anlamsız bir hâle getirilmiştir. Misal olarak Pir Sultan’ın deyişlerinde geçen “Şah” kelimesi çıkartılarak

yerine “Yâr”, “Dost” gibi kelimeler eklenmiştir. Sonuçta söylenen şiir veya deyiş ne kuş ne de deve olmuştur. Bu süreçte birçok Alevi ozanının deyişleri kısmi değişikliklerle müzik piyasasında topluma sunulmuştur. Diğer taraftan bakıldığında Alevilik, dinî bir örtü altında ezilenlerin devrimci ideolojisi zannedildiği için farklı bir Pir Sultan Abdal profili çizilmiştir. Ehlibeyit ve On İki İmam yoluna başını veren Pir Sultan Abdal yerine âdeta Marksist-Leninist bir kişi gelmiştir. Robin Hood² gibi zenginden alıp fakire veren bir Pir Sultan Abdal anlatılmıştır. O, bir deyişinde her ne kadar “Hüseyin’in kanın alalım.” diyerek İmam Hüseyin’in intikamının peşinde olsa da sözler devrimci bir kalıba sokularak “yoksulun hakkını arayan adam” olarak takdim edilmiştir.³

*Gelin canlar bir olalım
Münkire kılıç çalalım
Yoksulun hakkın alalım
Tevekkeltü tealallah*

Esasında Âşık Sıdkî’ye ait olan bu deyiş (Altınok, 2013, s. 83-84) değiştirilerek Pir Sultan Abdal’a mal edilmiştir (Gölpınarlı & Boratav, 2010, s. 55).

Alevilerin kendilerini anlatma, dertlerini açıklama ve özgüvenlerinin gelişmesinde, 1961 Anayasası’nın sağladığı özgürlükler etkili olmuştur. Köyden kente göç eden Aleviler, 1990’lı yıllardan başlayarak başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere büyükşehirlerde düzenlenen cemlere katılarak Aleviliğin inanç uygulamalarını yerine getirmişlerdir. Bu cemlere katılanlar, Türkiye’nin farklı bölgelerinden gelen ve farklı ocaklara mensup talipeler olduğu için her ocağın erkânları uygulanamamıştır. Köylerde ocak ve o ocağa bağlı talipeler belli iken büyükşehirlerde bu durum altüst olmuştur. Ocakzade olan dedelerin yerine “cemevi dedesi” olarak adlandırabileceğimiz bir dede gelmiştir. Bununla birlikte büyükşehirlerde bulunan dedeler, kentte her kesime hitap ettiğinden dolayı bilhassa gençler tarafından hizmet sektörünün bir parçası olarak algılanmıştır. Bu algılayış, dedeleri cami hocasıyla neredeyse eş değer tutma yanlışlığına sürüklerken bir ibadet türü olan cemler de Mevleviliktekine benzer bir gösteri aracına dönüşmüştür (Onat, 2009, s. 37-46).

Dinî bir grup olan Alevi ve Alevi karşıtı çevreler, kamuoyunda tartışılan Aleviliği siyasi bir malzeme olarak kullanmışlardır. Üstelik dini, siyasete bile dönüştürmüşlerdir. Dolayısıyla siyasi bir metin ve siyasi bir aktör olarak Alevilik, giderek siyasi hareket şekline bürünmüştür. Gerici-ilerici mücadelesinde, sağ-sol çatışmasında önemli bir figür hâline gelmiştir. Taraflarca yeniden üretilen Alevilik, tarafların çatışma ve uyuşma noktalarına vurgu yaparak uzun süre devam ettirilen siyasi gerilimin mesafesinin de korunmasına yaramıştır (Taştın, 2019, s. 577-592). Bunun sonucunda Alevilik ve Bektaşilik, manipüle edilerek bazı etnik unsurların devreye sokulmasıyla siyasal ideolojik bir araca dönüştürülmüştür (Onat, 2012, s. 569). Hepimizin bildiği gibi, özellikle son üç asırdır İslam dünyasında teşekkül eden oluşumlarda dış etkiler, yeni sorunlar yaratmaktan başka bir işe yaramamıştır.

2 Robin Hood, İngiliz folklorunda tasvir edilen ve daha sonra edebiyat, tiyatro ve sinemada yer alan efsanevi bir kahraman kanun kaçağıdır.

3 Âşık Sıdkî’ye ait olan bu deyiş Ali İzzet Özkan tarafından Pir Sultan adına değiştirilmesine rağmen 12 Mart 1971 dönemindeki sol ideolojiye sahip gençler tarafından bazı bölümleri tekrar değiştirilerek âdeta bayrak hâline getirilmiştir. “Hüseyin’in kanın alalım” bölümü, “Yoksulun hakkın alalım” şekline çevrilmiştir.

3.3. Alevilerin Geleneksellikten Modernliğe Dönüşümü

Hayatları boyunca (belki Ramazan Bayramı ve cenaze namazı hariç) camiden uzak kalan Aleviler, cenazeleri olduğunda caminin verdiği cenaze hizmetlerini beğenmemiş ve naaşı cemevine götürmek istemiştir. Cemevinde cenaze hizmetlerini verecek Alevi hocası bulamayınca yükü dedelerin sırtına atmışlardır. Aslında geleneksel Alevilikte dede, cenaze töreni düzenlemez. Cemevinde cenaze hizmetlerinin dedeler tarafından yapılması uygulaması, dede müessesesini asıl konumundan uzaklaştırır ve cami hocası ile aynı seviyeye getirir. Toplumun büyük bölümünün kırsalda yaşadığı dönemlerde her yerleşim yerinde cenaze hizmetlerini yerine getiren ve “hoca” diye adlandırılan kişi, Alevi erkânına göre cenaze hizmetini yerine getirir ve bu hizmetin ücreti de yıllık olarak köy halkı tarafından ödenirdi. Geçmişte herkesin birbirini yakinen tanıdığı köylerden farklı olarak, günümüzde kentlerde aynı ocaktan talipler birbirini bilmemekte hatta bağlı olduğu ocağın dedelerinden dahi bihaberdir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi ocakzade dedelerin yerini “cemevi dedeleri” almış, cemevlerinin yapımı ve işletmesi çoğunlukla dernekler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında yöneticiler; Alevilikten uzak, Alevileri de Aleviliği de tam olarak bilmeyen, anlamayan buna rağmen kendisini otorite sahibi olarak gören kişilerden oluşmuştur. Söz konusu yöneticiler üstüne üstlük ocakzade dedeleri de beğenmeyip dedelerin bilgisiz, cahil olduklarını savunmuşlardır.

Geleneksel Alevilikte “Hak-Muhammed-Ali” ifadesi ve anlayışı hayatın her alanına nüfuz etmektedir. Hem kişisel hayat hem de toplumsal yapılar tamamen dinî referanslar çerçevesinde yaşanmaktadır. Modern Alevilikte ise işler değişmiş, din vurgusu zayıflamıştır. Alevi kimliği ve yeni oluşan Alevi kimliğine uygun bireyler yetiştirme çabası önemsenmiştir. Geleneksel dinî kural ve düzenlemeler yerine; ilkökul ve ortaokullarda zorunlu din derslerinin kaldırılması, Madımak Olayı, cemevlerinin durumu, köylerde cami inşaatlarının durdurulması gibi konularla ilgilenilmiştir (Yıldırım, 2013, s. 135-162).

Geleneksel Aleviliğin modern kent düzeni ile başlayan modern Aleviliğe dönüşümü son elli yılda iyice hızlanmıştır. Bu süreçte Alevilik dönüşmekte, geleneksel bileşenlerinin çoğunu terk ederek yeni bir form ve içerikle şekillenmektedir. Bu değişimi durdurmak zor gibi görünse de bazı güncellemelerin yapılmasına ihtiyaç vardır. Ancak bu güncellemeleri yaparken Aleviliğin özünü de bozmamak gerekmektedir.

Sonuç

“Hak-Muhammed-Ali” yolu olarak kabul ettiğimiz ve yetmiş iki millete bir nazarda bakan Alevilik; hiçbir kişinin, hiçbir ailenin, hiçbir bölgenin, hiçbir etnik grubun, hiçbir siyasi anlayışın tekelinde değildir ve olmamalıdır. Son söz olarak şöyle diyebiliriz: *Aleviliğin doğuşu İslam ile, ad alması Hz. Ali ile başlar.* Tarihsel olarak daha gerilere götürülemez.

Yıllardır yazdığım yazılarda, katıldığım programlarda düşüncemi şöyle ifade ettim:

Asırlardır devam eden Alevilerin sorunlarının bugün çözümü için 'Hz. Ali'yi sevmek Alevilik ise ben de Aleviyim' kolaycılığına kaçmadan konuya daha gerçekçi yaklaşmak gerekmektedir. Bu sorunun çözümü için siyasetçilerden medet umulmaktadır. Oysa bu sorunu günümüz siyasetçileri çözemez. Çözüm için devlet aklının Alevilere bakışının değişmesi şarttır.

Türkiye'nin hiçbir zaman üstü kapatılamaz bir gerçeği Aleviliktir. Alevilik konusunda bilgisi ve görgüsü olsun olmasın herkesin bu alanda fikir ve söz sahibi olmasının nedeni, Alevilikle ilgili araştırma ve kaynakların yetersiz olması, aslında gün yüzüne çıkartılmamış veya halka arz edilmemiş olmasıdır. Nitekim geleneksel Alevilikte cemlere herkes alınmaz hatta cemlerden sonra yapılan muhabbetlere yöredeki belli kişiler katılabilirdi. Bundan dolayı Aleviliğin derin bilgisi, Hak kelimelerinin sırrı bu muhabbet ortamlarında, gerçeklerin sözlerinde, hâllerinde ve onunla muhatap olanlarda bulunurdu. Bu muhabbet ortamlarında anlatılanlar genellikle yazıya geçirilmez veya kayıt altına alınmaz idi. Bunlar, muhabbet ortamındaki kişilerin zihinlerinde kalır ve bu dünyadan göç etmesiyle onlarla birlikte göç ederdi. Bu kişiler, kendinden sonraki kuşağa muhabbet ortamında öğrenilen bilgileri aktardı ise bu bilgiler gelecek kuşaklara aktarılmış olurdu. Son yıllarda da teknolojinin gelişmesi, kentte yaşam ve inançtaki bazı kuralların çiğnenmesi ile kayda alınıp gerekli yerlerde paylaşır hâle gelmiştir. Hatta artık televizyon ve sosyal medya kanallarında canlı yayın olarak paylaşılır olmuştur.

Bugün cumhuriyetin erdemlerini, avantajlarını anlayamayan çok insanın varlığından söz edilebilir. Bu nedenle yerli ve yabancı bazı mihraklar, ülkemizde huzur ve düzeni bozmaya devam etmektedir. Ancak büyük Türk milletinin yüzyıllardır koruduğu öz değerlerine sahip çıkma gücü, nifak sokmaya çalışan grupların amellerini boşa çıkarmış ve bundan sonra da boşa çıkaracaktır; onlara hiçbir zaman fırsat vermeyecektir.

Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı 9 Kasım 2022 tarihli ve 32008 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 112 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kuruluş Kararnamesi) ile kurulmuştur. Bu gelişmeyi "Devlet aklının Alevilere bakışındaki değişiklik" diye de yorumlayabiliriz. Bu değişim gecikmiş de olsa doğru bir karardır ve Aleviler açısından son 500 yılın devrimi niteliğindedir. İlk defa "Alevi" ve "cemevi" kavramlarının kamusal alanda kullanılmasıyla Alevilik kurumsal anlamda temsiliyet kazanmıştır.

Kaynakça | References

- Akgündüz, A. (2024). “Ebüssuûd Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C10*. Ankara: TDV Yayınları.
- Altı, A. (2020). *Perdeyi Aralamak 18. Yüzyıl Kızılbaş Toplumundan Kesitler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Altınok, B. Y. (2013). *Sıdkî Baba Dîvânı*. İstanbul: Sistem Ofset.
- Angiolello, G. M. (2007). *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*. İstanbul: çev. Tufan Gündüz. Yeditepe Yayınları.
- Ayan, H. (2002). *Nesimi Hayatı Edebi Kişiliği*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, N. (2018). *Cumhuriyet Dönemi Alevi Toplumunun Devlet ile İlişkileri ve Alevi Açılımı*. . Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bahadır, İ. (2002). *Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Atatürk ve Aleviler*. Ankara: Kalan Yayınları.
- Birdoğan, N. (1991). *Alevilerin Büyük Hükümdarı Şah İsmail Hatâî*. İstanbul: Can Yayınları.
- Bulut, H. İ. (2005). “Osmanlı-Safevi Mücadelesinde Ulemanın Rolü: Kemal Paşazade Örneği”. *Dini Araştırmalar Dergisi 7/21 (Haziran)* (s. 79-195). içinde
- Çalışlar, İ. (2010). *Dersim Raporu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedekargınoğlu, H. (2012). *Dede Garkın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Dedekargınoğlu, H. (2020). “Alevilikte Tevellâ ve Teberrâ Kavramları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 93 Mart* (s. 163-191). içinde Ankara : Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Düzdağ, M. E. (1972). *Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi,.
- Ertan, M. (2017). *Aleviliğin Politikleşme Süreci*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırlı, E. R. (2006). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Gölpınarlı, A., & Boratav, P. N. (2010). *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Kansu, M. M. (1997). *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Küçük, H. (2003). *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Massicard, É. (2007). *Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*. İstanbul: çev. Ali Berktaş. İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1994). “Bektaşilik Bir Tarikattır Ama Alevilik, Bir Tarikat Değildir”. *Türk Yurdu Dergisi 88/434 Aralık* (s. 13-18). içinde Ankara.
- Ocak, A. Y. (2008). *“Tarihsel Terminoloji” Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Onat, H. (2009). “Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/33 Haziran (s. 37-46). içinde
- Onat, H. (2012). “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”. *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*. içinde Ankara: Grafiker Yayınları.
- Oytan, M. T. (1956). *Bektaşiliğin İç Yüzü-II*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Öz, B. (1997). *Alevilere İftiralarla Cevaplar*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özdemir, A. R. (2017). *A'dan Z'ye Alevilik Başlangıç Kitabı*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Özkırımlı, A. (1990). *Alevilik-Bektaşilik Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Savaş, S. (2013). *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tansel, S. (1966). *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Taşgın, A. (2019). "Cumhuriyet Dönemi Siyasetin Aleviliği ve Alevîlerin Siyaseti: Marifetin Mekri mi Siyasetin Çarkı mı?" . *Tarihten Günümüze Süfi-Siyaset İlişkileri* (s. 577-592). içinde Bursa: Ensar Neşriyat.
- Temizkan, M. (2005). “Bektaşî Edebiyatının Birinci Dönemi ve Bu Dönemdeki Hâkim Temaları Üzerine Bir İnceleme. *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı* (s. 685-693). içinde İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Timisi, M. (2021). *Biz Varız Dün Bugün Yarın*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yazıcı, M. (2011). *Aleviliği Anlamanın İmkânı: Alevî Deyişlerinin ve Gülbanglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analiz*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yıldırım, R. (2013). “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 62 Ocak (s. 135-162). içinde Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, H. (2004). “Ehl-i Beyt İnanışının Anadolu Alevîleri Üzerindeki İzdeşimleri”. *Marife* 4/3 (December 2004) (s. 283-302). içinde Yediveren Kitap.
- Zelyut, R. (2015). *Türk Aleviliği*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Zırh, B. C. (2024, Ağustos 20). “Cumhuriyet ve Aleviler”. <https://www.frmtr.com/alevi-kulturu/5011981-cumhuriyet-ve-aleviler.html> adresinden alındı

GELENEKTEN BUGÜNE BİR YOLCULUK: TÜRK SANATINDA ALEVİ-BEKTAŞİ TEMALİ ESERLER*

*A JOURNEY FROM TRADITION TO TODAY: ALEVI-BEKTASHI THEMED
WORKS IN TURKISH ART*

Merve Semiha ÇETİN**

Öz

Alevilik-Bektaşilik ile Türk resim sanatı arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenememekte, ancak bazı ortak noktalar ve etkilerin bulunduğu görülmektedir. Bu gözlem Alevilik-Bektaşiliğin sanatta, özellikle de Anadolu kültüründe bıraktığı izler ve sembollere dayandırılmaktadır. Alevi-Bektaşî deyişleri, nefesleri ve semahlar, derin mistik anlamlar taşıyan sanatsal formlardır. Alevilikte müzik ve şiir, ibadetin ve kültürel kimliğin önemli bir parçasıdır. Bu türlerde işlenen konular genellikle manevi bir arayış, toplumsal adalet ve ilahi aşk etrafında şekillenmektedir. Alevi ozanlar ve şairler sanatlarını bu temalar üzerine inşa ederek Alevi-Bektaşî toplulukları arasında güçlü bir bağ oluşmasına katkı sağlamışlardır. Alevi-Bektaşî inancında kutsal mekânların, özellikle cemevlerinin dekorasyonu ve mimarisi de sanatsal bir anlam taşımaktadır. Cemevlerinin iç dekorasyonunda kullanılan semboller, işlemler ve duvar süslemeleri Alevi-Bektaşî inancının sanatla nasıl iç içe geçtiğinin bir göstergesidir. Bu mekânlar, toplumsal birlikteliğin ve ibadetin merkezinde yer alır ve aynı zamanda Alevilik-Bektaşilik ve sanat arasındaki ilişkinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak Aleviliğin düşünsel yapısının; içerdği derin sembolizmin ortaya çıkardığı bedensel, sözlü ya da yazılı kültürün yanı sıra resim sanatında da oldukça güçlü örnekler sunduğu görülmektedir. Özellikle Anadolu halk resimlerinde ve minyatürlerde Alevilikteki dinî figürler ve hikâyeler resmedilmiş; kilim desenleri, el dokumaları gibi zanaat ürünlerinde ve diğer halk sanatı eserlerinde de Alevi ikonografisine yer verilmiştir. Ancak Alevilik-Bektaşilik ve sanat arasındaki ilişkinin güncel sanat çalışmalarına sirayet ettiği de gözlemlenmektedir. Bu çalışma, aralarında doğrudan bir ilişki olduğu düşünülmesi de ortak nokta ve etkilerin gözlemlendiği Türk resim sanatı ve Alevilik-Bektaşilik arasındaki bağlantıyı güçlendiren sanat çalışmalarını ve aynı zamanda Alevilik-Bektaşilik ve bugüne özgü güncel sanat üretimleri arasındaki bağı inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Alevi, Bektaşî, Güncel, Resim.

* Araştırma Makalesi; Gönderilme Tarihi: 13.04.2025; Kabul Tarihi: 17.05.2025; Yayımlanma Tarihi: 15.10.2025.

**Dr. Öğretim Üyesi, Munzur Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Resim Bölümü, e-posta: mervecetin@munzur.edu.tr, ORCID:0000-0002-8552-6225.

Abstract

While a direct relationship between Alevi-Bektashism and Turkish painting cannot be firmly established, certain commonalities and influences can nevertheless be identified. This observation is based on the traces and symbols that Alevi-Bektashism has left in art, especially in Anatolian culture. Alevi-Bektashi hymns, *nefes* (spiritual songs), and *semahs* (ritual dances) are artistic forms that carry deep mystical meanings. Music and poetry in Alevism are an important part of worship and cultural identity. The themes in these genres revolve around a spiritual quest, social justice and divine love. Alevi bards and poets have contributed to the formation of a strong bond between Alevi-Bektashi communities by building their art on these themes. In the Alevi-Bektashi faith, the decoration and architecture of sacred places, especially *Cemevis*, also have an artistic meaning. The symbols, embroidery and wall ornaments used in the interior decoration of *Cemevis* are an indication of how the Alevi-Bektashi belief is intertwined with art. These spaces are at the center of social unity and worship and also constitute an important part of the relationship between Alevism-Bektashism and art. The intellectual framework of Alevism, with its profound symbolism, has generated not only rich bodily, oral, and written cultural forms but also powerful examples in painting. Religious figures and stories in Alevism are depicted especially in Anatolian folk paintings and miniatures, and Alevi iconography is also included in craft products such as rug patterns, hand-woven fabrics and other folk art works. However, it is also observed that the relationship between Alevism-Bektashism and art has spread to contemporary works of art. This study will examine the artworks that strengthen the connection between Turkish painting art and Alevism-Bektashism, where common points and effects are observed, even though a direct relationship is not assumed, as well as the connection between Alevi-Bektashism and contemporary art productions specific to today.

Keywords: Art, Alevi, Bektashi, Contemporary Art, Painting.

Giriş

Evrenin ne olduğunu tanımlamaya çalışan insan, bilimle kurduğu bağlantıdan önce Tanrı'yla ilişki kurmuştur. Evren, kimi zaman ateş kimi zaman hava kimi zaman da sayılardan ibaret olmuş fakat bu anlamlandırma girişiminde çoğu zaman Tanrı'yla ilişkilendirilmiştir. Söz konusu ilişkilendirmeyi güçlendirici en önemli araçlardan biri ise sanat olmuştur. Sanat ve din arasındaki ilişki, tarih boyunca farklı kültürlerde ve inanç sistemlerinde önemli bir rol oynamıştır. Din, genellikle sanatı bir araç olarak kullanmış böylece dinî inançların ve ritüellerin sanat yoluyla ifade edilmesine yol açmıştır. Sanat, Antik Çağlardan bu yana dinî figürlerin ve sahnelerin tasvir edilmesindeki en önemli araçlardan biri olarak Hristiyan ikonografisinde İsa, Meryem Ana ve Azizlerin sıkça resmedilmesine neden olmuştur. Tapınaklar, kiliseler, camiler gibi dinî yapıların ortaya çıkmasına; sanat ve zanaatkârlığın en üst düzeyde sergilendiği alanlar olarak Gotik katedraller, İslam mimarisindeki camiler ya da Hindu tapınaklarının dini ifade eden mimari başyapıtlar olarak inşa edilmesine ortam hazırlamıştır. Bunun yanı sıra özellikle İslam dünyasında dinî metinlerin süslenmesi ve kaligrafi sanatı, yazı sanatının en güzel örneklerini ortaya çıkarmış; Kur'an-ı Kerim'in el yazması nüshaları, bu anlamda önemli sanat eserleri olarak tanımlanmıştır. En eski ifade aracı olan sanatın, dinî inançları ifade etme biçimlerinin çeşitliliğine bakıldığında, dinî ritüellerin icra edilmesinde ortaya çıkan bedensel ve dramatik unsurların tiyatro sanatıyla yakından ilişkili olduğu; ilahi, ayin müziği, ezan veya diğer dinî müzik türlerinin de müzik sanatıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak elbette dinî sembol ve alegorilerin kullanılmasıyla resim sanatı ve din arasındaki ilişkinin diğer sanat türlerinden daha yakın olduğu bilinmektedir. Sanat ve din arasındaki sıkı ilişkide yaşanan kırılma ve değişimlerin, dinin sanatı bir araç olarak kullanmasıyla ve sanatın dinî motifleri, modelleri artık birer gösterge aracı olarak kullanmasıyla yaşandığı bilinmektedir. Herhangi bir araç olmaktan çıkıp dini bir araştırma konusu, yansıtılacak bir unsur olarak ele alan sanat; özellikle Orta Çağ'da gelişmiş 'kilise sanatı' gibi güçlü ifadelerin dönüşümüne neden olmuştur. Bu bağlamda çok uzun bir geçmişe sahip olan sanat ve din arasındaki ilişkide yaşanan bütün değişimlere güncel sanat perdesinden bakıldığında dinî ritüellerin, sembollerin veya mitlerin teknik ve anlamsal açıdan yeniden yorumlandığı gözlemlenmektedir. Teknolojinin hızla gelişmesi, dinî temaların da dijital sanat, enstalasyon ve yeni medya çalışmalarına yansımaya yol açmıştır. Sanatçılar, dijital araçları kullanarak dinî imgeleri yeniden üretmekte, çeşitli manipölasyonlar oluşturarak yeniden anlamlandırmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı uzun bir geçmişe sahip sanat ve din ilişkisinde Alevilik-Bektaşilik ve plastik sanatlar arasındaki etkileşimden ortaya çıkmış üretimleri incelemek ve bugünün üretim pratiklerindeki çeşitliliğin Alevilik-Bektaşilik ve sanat ilişkisine nasıl yansıdığını incelemektir.

1. Hat Sanatında Alevi-Bektaşî Temalı Eserler

Sanat ve semboller, yazılar, rakamlar, motifler ya da desenler arasında her zaman sıkı ilişkiler kurulmuştur. Semboller, belirli anlamlar taşıyan, genellikle soyut öğelerdir ve bu anlamlar zaman zaman doğrudan bazen de soyut olarak yorumlanabilmektedir. Semboller, insanın duygularını, düşüncelerini veya dünyayı ifade etmesinde en önemli araçlardan biri olan sanatla yakından ilişkilidir. Bu ilişkinin

bağlayıcı unsurlarından biri de yazı olmuştur. Hem sembol hem de anlam taşıyan bir sistem olarak yazı, sanatla ilişkisinde bir anlatım aracı olmaktan fazlasını üstlenerek bazen anlam katmanları oluşturmuş bazen de kendisini oluşturan unsurlarla birer estetik yapı olarak kullanılmış veya kurgulanmıştır. Türk-İslam kültürünün önemli göstergelerinden biri olarak hat sanatı, Arap harflerinin ve yazılarının estetik değerler göz önünde bulundurularak icra edildiği geleneksel sanatlarından biri olarak bilinmektedir. Ancak yazı ve sanat arasındaki ilişkiden doğan hat sanatının Alevi-Bektaşî kültürünün anlatımında da önemli bir yer edindiği görülmüştür. Yazı-resim sanatı, tamamı figüratif ve kaligrafik olanlar ile kaligrafik ve figüratif öğeleri aynı anda içeren eserler olarak çeşitlenmektedir. Kâğıt, ahşap, cam altı boyama ve kabartma gibi farklı tekniklerle uygulanmış bu eserler estetik değerlerin göz önünde bulundurulmasıyla son derece ölçülü, dengeli ve dikkatle icra edilmiştir.

Bu bağlamda yazı-resim, hat sanatında sunulan sanatsal örneklerle bakıldığında ilk olarak Görsel 1’de görülen, 1293 (Miladi 1876) yılında Şefik Bey tarafından yapılmış örneğin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.



Görsel 1: Bektaşî Tacı Şeklinde İstiflenmiş Olan “Ya Hazret-i Pir Hacı Bektaş Veli”
Yazılı Hat Levhanın Fotoğrafı.

Bektaşilikte taç, bir nevi dervişlerin veya müritlerin manevi olgunluğunu simgeleyen bir başlık ya da sembol olarak tanımlanmaktadır. Taçlar Elifi Taç, Horasani Elifi Taç, Kalenderi Taç, Hüseyini Taç olarak çeşitlenmektedir. Ancak en çok bilinen Hüseyini Taç'ın belirgin özelliği dövme beyaz keçeden yapılması, altı üstü bir hizada ve bir karış uzunluğunda, kubbesi On iki İmam'a işaret olarak on iki terk denilen on iki dilimli, lengeri ise "Dört Kapı"ya işaret olarak dört dilimli olmasıdır (Ağırdemir, 2011, s. 371). Taç, özellikle Bektaşî tarikatında, kişinin içsel gelişimini ve tarikatın manevi hiyerarşisinde belirli bir seviyeye ulaşmasını ifade etmektedir. Toplum için bir tür ruhsal olgunlaşmanın ve tarikatın öğretilerine bağlılığın bir işareti olarak kabul edilmektedir. Şefik Bey tarafından yapılmış Görsel 1'de görülen taç formundaki eser "celi-sülûs" anlamına gelen süslü yazı türünde "Ya Hazret-i Pir Hacı Bektaş Veli" ifadesiyle icra edilmiştir. Görsel 2'de ise 1215 yılında Mehmed Salih el-Mevlevî Ketebe'li tarafından "Meded Yâ Ali" ibaresiyle yapılmış levhaya yer verilmiştir. Ketebe'li'nin icrası Görsel 1'dekinin aksine limoni sarı tonuyla renklendirilmiş, siyah is mürekkebi ile yine celi-sülûs hattıyla uygulanmıştır (Özkafa, 2018, s. 272).



Görsel 2: Mehmed Salih El-Mevlevî Ketebe'li "Meded Ya Ali" Yazılmış Levha, 1215.

1215 (Miladi 1801) tarihli bu levha pek çok detayı barındırmaktadır. Bunlardan biri Hz. Ali isminin yazılarak Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikar'a dönüşmesidir. Bir diğeri kılıcın çatalları üzerinde açılan daire formundaki pencerelerde Hasan ve Hüseyin isimlerinin yazılmış olmasıdır. İlave olarak levhada bulunan celi yazının en

üst kısmında bulunan boşluklara Hz. Ali'ye isyan eden bir kişinin canının bir aslan gibi vurup alındığı, “Ey Ali, Hz. Hüseyin'in kanının diyetini talep etmekteyim.” şeklinde bir beyit yerleştirildiği ifade edilmektedir (Özkafa, 2018, s. 265-291). Ancak bütün bu detayların yanı sıra levhada bulunan çiçek temsilleri dikkat çekmektedir. Lale, gül ve yasemin çiçek temsillerinin bulunduğu bu levhada lale, Allah (cc) ismini; gül, Muhammed (sav) ismini ve yasemin de Hz. Ali'yi temsil etmektedir. Limoni sarı tonuyla kaplanmış zemin üstünde celi-sülüs yazı sanatıyla yapılmış bu eserin kompozisyon anlayışındaki farklılık, sadece yazıyı değil çiçek görsellerini barındırmasından ileri gelmektedir. Bu nedenle yazı ve resmin bir araya geldiği önemli bir örnek olarak görülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere yazı ve resmin bir araya geldiği eserler kaligrafik ve figüratif öğeleri aynı anda barındırabilmektedir. Bahsi geçen bir aradalık, sadece yazıdan oluşan eserlerde görülen kaligrafiler veya Görsel 2'de de görülmüş yazı ve resmin bir araya geldiği örneklerin yanı sıra yazı ve çeşitli temsillerin harmonisinden de meydana gelmektedir. Hak-Muhammed-Ali üçlemesi, teslim taşı, Zülfikar ve taç gibi göstergeler, söz konusu birlikteliklerde kullanılmaktadır. Bu bağlamda Görsel 3 ve 4'te verilmiş yazı-resim sanatının bilinen örneklerinden insan suretli portrelerin incelenebileceği düşünülmektedir.



Görsel 3: Hacı Bektaş Veli Müzesi,
Env. No: 762.



Görsel 4: Ehlibeyit'in İnsan Suretinde
Betimlenişi, Malik Aksel Koleksiyonu.

Her ikisinde de “Ya Allah-Muhammed-Ali” yazan bu yazı-resimlerde kullanılan harflerin bir insan portresindeki unsurların yerine geçebilecek şekilde uygulandığı görülmektedir. Görsel 4'te bulunan portrenin sağ yanağında “Hz. Hasan” sol yanağında ise “Hz. Hüseyin” bulunduğunu belirten Günana, portrenin alnında da “Hz. Fatıma”nın adlarının yazıldığını ifade etmektedir (Günana, 2020, s. 328). Yazı ile resimleme olarak adlandırılabilen her iki eserde de bir portreyi oluşturan her bir unsurun yazılarıyla yerli yerince ifade edilmesinin yanı sıra farklı misyonlar üstlendiği görülmektedir. Portrenin yazı karakterlerinin izin verdiği ölçüde doğru parçalanması plastik kaygıların da gözetildiğini göstermektedir. Özellikle resim ve heykel sanatında hassas konular olan ve kavranması zaman isteyen parçalama, soyutlama gibi uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda söz konusu yazı-resim örneklerinin önemli dinamikler barındırdığı söylenebilir. Bu söylemlere karşılık Türk yazar ve ressam Malik Aksel'in:

Burada sanatın amacı görüleni değil, duyulanı anlatmaktır; kusursuz güzellik ortaya çıkarmak değil. Burada her şey kendi öz biçimlerinden uzaklaşmıştır. Sembolleşmede güzellik arka planda kalınca eser soyut bir ulaşımaya yönelir. Benzetme kaygısından uzak olan bu sanat, oluşumunu biraz da halk düşüncesine borçludur. Çünkü halk sanatında tabiat ilkel bir anlayış içinde yer alır. Benzetmenin yerini duyarlık alır; sırlar eseri güçleştirir; anlamsızlık daha büyük bir anlam getirir.

ifadelerinin bulunduğu görülmektedir (Tanrıverdi, 2019, s. 149).

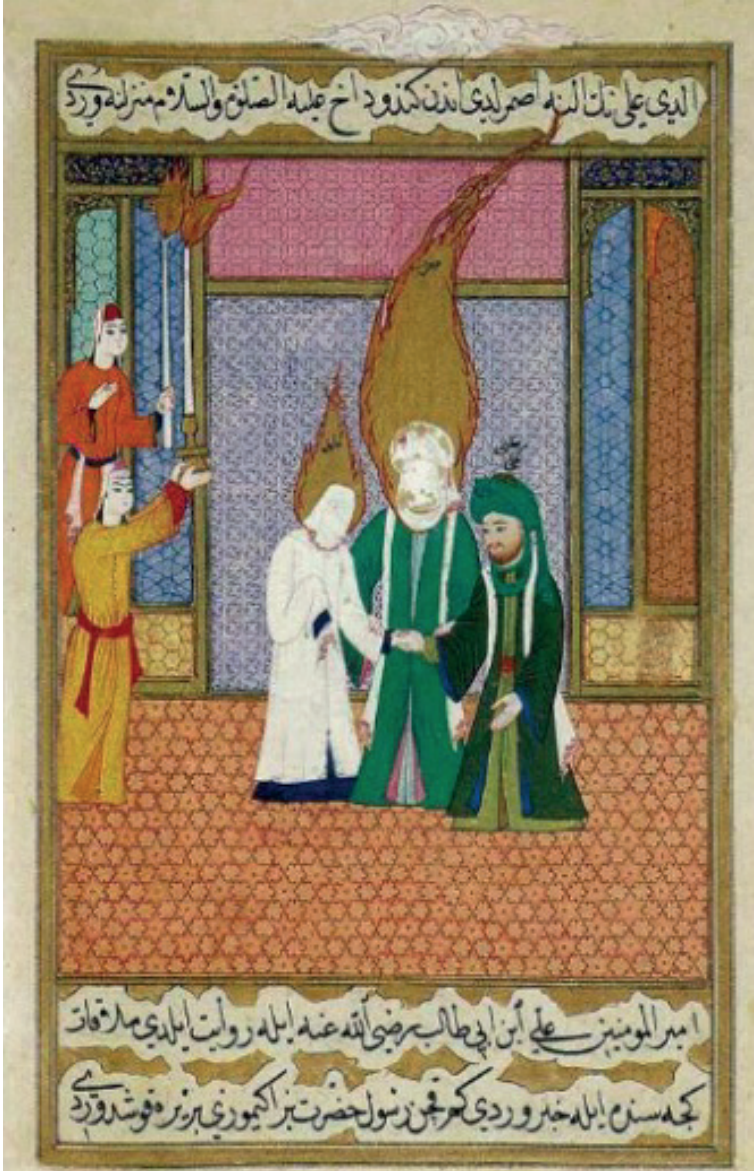
Ancak önceliğin estetik aramak olmadığı vurgulanarak yazı ve resmin bir araya geldiği bu eserlerdeki önemli plastik değerlerin de görmezden gelinmemesi gerektiği söylenebilmektedir. Bir diğer dikkat çekici unsurun, söz konusu eserlerde figürlerin üstlendiği ifadeler olduğu düşünülmektedir. Herhangi estetik güzellik aramayan ve Aksel'in ifadelerinde de olduğu gibi benzetme kaygısından uzak bu eserlerdeki portrelerde bulunan göz boyutlarının küçüklüğü ya da yarım bakış şeklinde uygulanmış olmaları, Alevi-Bektaşî öğretisinde önemli bir noktada duran gizliliğin temel alınmasından kaynaklanabileceği şeklinde okunabilmektedir.

2. Minyatür Sanatında Alevi-Bektaşî Temalı Eserler

Alevi-Bektaşî inancını temsil eden kaligrafik, figüratif ya da her ikisinin bir arada bulunduğu eserleri oluşturan önemli şahsiyetler, olaylar, kavram ya da nesne anlatımlarının minyatür sanatında daha da zenginleştiği söylenebilmektedir. Bu zenginlik renk, figür temsilleri, mekân çeşitliliği, sembollerin çoğalması gibi anlatım araçlarının yoğunlaştırılmasından kaynaklanmakla beraber Alevi-Bektaşî inancına has her türlü göstergeye daha çok yer verilmesine dayanmaktadır. Alevi-Bektaşî inancında yer alan *cem*, *çerağ uyandırmak*, *semah*, *teslim taşı*, *taç giymek* ve *Ehlibeyit* gibi önemli kavramların yanı sıra Hz. Ali'nin kahramanlık göstergeleri, Kerbelâ Vakası gibi önemli olayların yansıtıldığı gözlemlenmektedir. Orta Çağ'dan günümüze kadar çeşitli kültürlerde önemli bir yer tutan minyatür sanatı Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 15. yüzyılda büyük bir gelişim göstermiştir. Genellikle tarihsel olayların, padişahların ve savaşların betimlendiği Osmanlı minyatür sanatında Alevi-Bektaşî inancına özgü eser sayısının nispeten daha az olduğu bilinmektedir. Ancak daha çok içsel bir inanç sistemi ve bireysel manevi deneyimlere dayanması nedeniyle az sayıda bulunan Alevi-Bektaşî temalı eserlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun sanat merkezi olarak sayılan İstanbul ve Edirne'nin yanı sıra Bağdat, Şam ve Halep'te bulunduğu görülmektedir. Hem bu bölgelerde görevli Osmanlı valilerinin taleplerine yönelik üretimlerin artışı hem de söz konusu bölgelerin ilgileri nedeniyle sayıca yoğunluk gösteren minyatür çalışmalarında sürrealist mekân, nizami bir biçimde istiflenmiş figür anlayışından ziyade karmaşık figür yerleşimi ve olayların anlatımında kullanılan sade ve dramatik resimsel dil dikkat çekici bulunmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak Görsel 5'te Hz. Muhammed'in Hz. Fatıma ile Hz. Ali'yi evlendirdiği sahneye yer verilmektedir.

Darîr'in *Siyer-i Nebi* isimli eserinde İslam peygamberi Hz. Muhammed'in pek çok kahramanlığına ve yarattığı mucizelere yer verilmiştir. Bu tasvirlerde Hz. Muhammed'in ehemmiyeti nedeniyle yüzünün tasvir edilmediği; söz konusu eserde Hz. Muhammed'in yardımcısı, pek çok kahramanlığı üstlenmesi, Allah'ın ve

insanların aslanı olarak nitelenen Hz. Ali'ye de yer verildiği belirtilmiştir (Bağcı vd. 2006, s. 161). Ancak bilgeliğini aktaracak kişi ve Hz. Muhammed'in vârisi olarak görülen Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in aksine kutsal ışıkla çevrelenmediği, yüzünün ise açıkça resmedildiği dikkat çekmektedir.

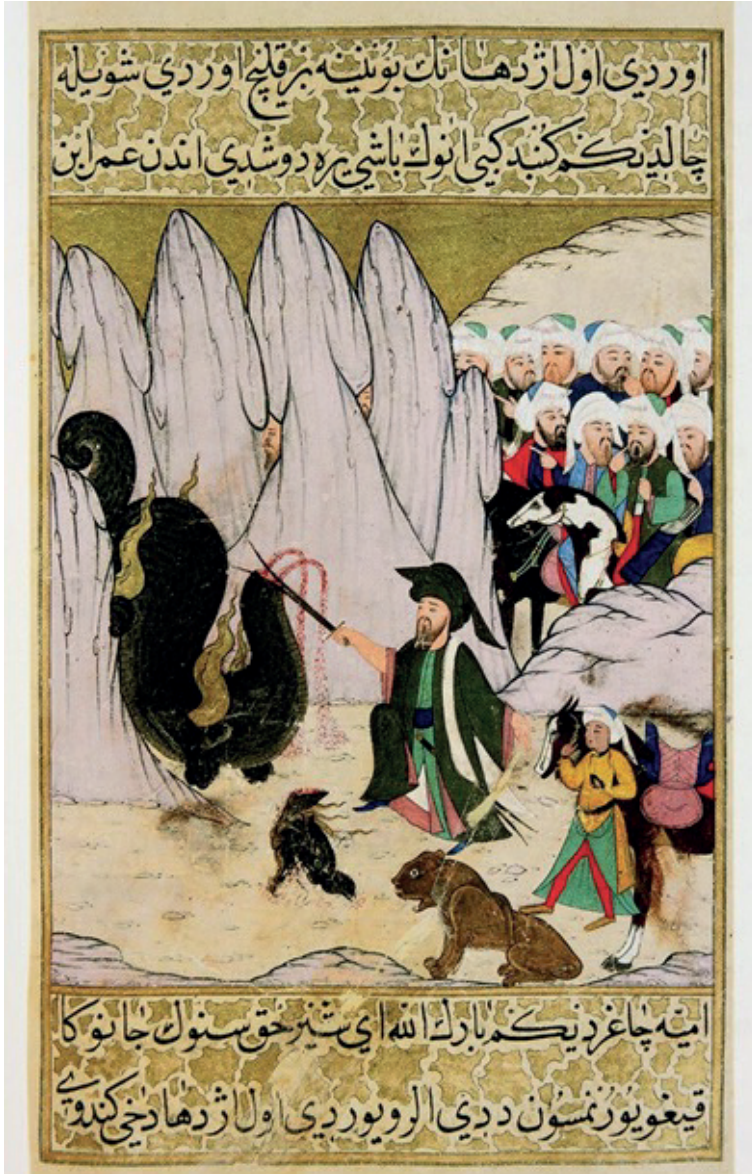


Görsel 5: Hz. Muhammed'in Hz. Fatıma ile Hz. Ali'yi Evlendirmesi,
Darîr, Siyer-i Nebi, 1594-95, Dcbl, T. 419, Y. 24b.

Görsel 5'te Hz. Muhammed, kızı Hz. Fatıma ile amcasının oğlu olan Hz. Ali'nin ellerini birleştirerek evliliklerini ilan etmektedir. *Siyer-i Nebi*'de anlatılan bu evliliğin ilk kez Osmanlı saray nakkaşları tarafından görselleştirildiği bilinmekle beraber teknik özellikleri bakımından minyatür sanatının temel özelliklerini taşımanın çok ötesine geçmediği görülmektedir. Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin evliliğini ilan eden bu sahnenin en dikkat çekici yönü daha önce de belirtildiği gibi Hz. Muhammed ve Hz. Fatıma'nın yüzlerinin gizliliği ve buna karşılık Hz. Ali'nin açıkça betimlenmesidir. Bu ehemmiyet sırası Hz. Fatıma ve Hz. Muhammed'in kafalarının arkasına yerleştirilmiş yukarı doğru yükselen alevler benzeri kutsal ışıqla da vurgulanmaktadır. Bir diğer yandan resmin sol orta kısmında odanın aydınlatılmasından sorumlu iki figür yerleştirildiği, figürlerin odak noktası olan evlilik ilanının önüne geçmemesi için neredeyse birer sütun gibi kenarlara sıkıştırıldığı görülmektedir. Bu eserin teknik özelliklerine bakıldığında ise nakkaşın renk paletinde ağırlıklı olarak birbirlerini yumuşak bir biçimde karşılayacak pembe ve mavi renklerin bulunduğu ve her iki rengin koyu ve açıklarından oluşan bir skala hazırladığı görülmektedir. Ancak esere dair daha dikkat çekici olduğu düşünülen nokta Hz. Ali'nin portresindeki dinginlik ve içinde bulunduğu durumu yaşama biçimindeki sükûnetin hissedilmesidir. Betimleme biçiminde tekrar etme, benzeşme gibi özelliklerin yoğun bir biçimde hissedildiği minyatür sanatının bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda çoğu minyatür eserin birbirine benzediği görülmektedir. Ancak farklılıklar barındıran eserlerin olduğu da bilinmektedir. Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin evliliğinin ilanı olarak resmedilen bu sahnede Hz. Ali'nin portresindeki duygunun hissedildiği söylenebilmekte, bu açıdan minyatür eserler arasından önemli bir özellikte ayrıştığı düşünülmektedir.

Yine *Siyer-i Nebi*'de yer alan bir diğer çalışmaya bakıldığında bir kahramanlık anı olarak Hz. Ali'nin dev bir ejderi öldürme sahnesine rastlanmaktadır. Hz. Ali etrafında meydana gelen ve halkın kahramanlık, zafer duygularını tetikleyici cenknamelerde yer alan anlatılar dinî destan geleneğini yansıtan önemli kaynaklar olmuşlardır. Bu cenknamelerde Hz. Ali kimi zaman kılık değiştirerek başka bir bedene bürünmüş kimi zaman ise kendi suretinde anlatılmıştır. Gerçeklik ve hayalin iç içe geçtiği bu sahnelerde Hz. Ali'nin genel olarak elinde Zülfikar, atı Döldül ile putperest unsurlar olarak nitelenen dev, büyücü, ejderha gibi kötücül varlıklarla korkusuzca mücadele ettiği ifade edilmektedir (Mattei, 2004, s. 18-29). Bütün kötülüklerle cesurca savaşıyan Hz. Ali'nin üstlendiği kahramanca duruşu ve sunduğu mücadele Görsel 6'da sunulmaktadır.

Kamber Hazretleri, Döldül'ün bakıcısı yani Hz. Ali'nin seyisi, Döldül'ün kendisi, Müslüman savaşçılar, Hz. Ali'nin Allah'ın aslanı olduğu inancıyla yerleştirilmiş aslan simgesi ve kötücül varlık dev ejderhanın bulunduğu bu sahne tam da cenknamelerde anlatılan kahramanlıkları temsil etmektedir.

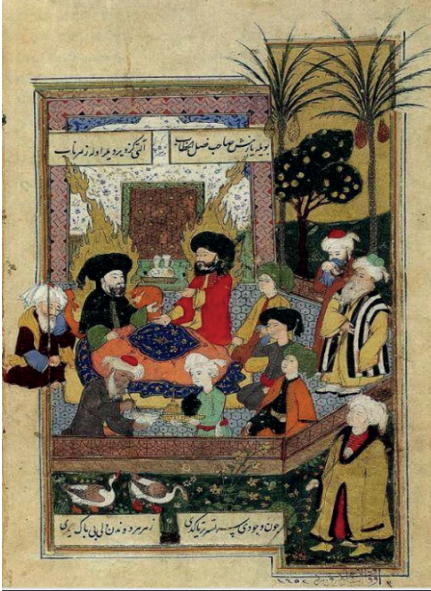


Görsel 6: Hz. Ali'nin Ejder Öldürmesi, Darfur Siyer-i Nebi, 1594-95, TSM, H 1223, y.70b.

Minyatür sanatına özgü yığıntı, üst üste, yan yana istiflenme ya da tekrar etme eylemlerinin rahatlıkla gözlemlendiği bu çalışmada da resmin ana konusu olan Hz. Ali'nin kötücül varlık ejderhanın başını gövdesinden ayırdığı sahne görülmektedir. Hz. Ali'nin Müslüman kahramanlarla bir ülkenin fethine giderken kayalıklar arasından karşısına çıkan ejderhayı tek başına öldürdüğü bu kahramanlık sahnesinde

arkada, at üstünde konumlanan Müslüman savaşçılar olmaksızın tek başına cenk ettiği görülmektedir. Ancak bu kahramanlık sahnesinin etrafında konumlanan bütün unsurların ana mesele olan Hz. Ali'nin ejderhayı öldürme sahnesine gölge düşürecek boyutta betimlenmiş olması da dikkat çekicidir. Söz konusu büyüklük-küçüklük farklılıklarının benzer biçimde resmin sağ alt köşesine doğru konumlandırılmış Hz. Ali'nin atı olan Döldül ve onun terbiyecisi Kamber figüründe de uygulandığı gözlemlenmektedir. Resimde bulunan büyüklük-küçüklük kurgusunda oldukça gerçeklik dışı kalan bu iki figürün daha da gerçek dışı bir unsurla yan yana getirildiği gözlemlenmektedir. Burada Hz. Ali ve ona dair kahramanlık göstergesi olan Hz. Muhammed tarafından kendisine hediye edildiği bilinen- çatal uçlu Zülfikar, Döldül, Kamber, Müslüman savaşçıların tamamı ve ejderha; anlatılan hikâyenin içindeki gerçek ve gerçek dışı bütün temsiller olarak tezahür etmektedir. Ancak Allah'ın aslanı olduğu inancıyla yerleştirilmiş aslan simgesi bahsi geçen bütün varlıklardan farklı bir biçimde, sembol olarak yerleştirilmiştir. Bir heykel gibi yerleştirilmiş aslan figürü izleyicinin Alevilik-Bektaşilik kültürü ve resim sanatı arasındaki bağlantıyı gerçek, gerçek dışı ve sembolik olmak üzere pek çok farklı biçimde görebilmesini sağlamaktadır.

Hz. Hasan ve Hz. Fatıma'nın ölümleriyle ilişkilendirilmiş çalışmalara bakıldığında ise Görsel 5 ve 6'daki anlatım biçimlerinden farklı bir bakış geliştirildiği görülmektedir. Daha önce incelenmiş kahramanlık ya da evliliğin ilanı gibi yüce sahnelerin aksine matem yüklü her iki sahnede zengin bir anlatım dilinin kullanıldığı görülmektedir.



Görsel 7: Hz. Hasan'ın Ölümü, Lâmiî Maktel-i Âl-i Resûl, 1602-03, TİEM, T. 1958, y. 10b.



Görsel 8: Ölümünün Yaklaştığını Anlayan Hz. Fatıma'nın Odasına Gidişi, Fuzulî'nin Hadikatü's-Suadâ İsimli Eserinden, 1595 civ, TİEM, 1967.

Görsel 7’de yer alan Hz. Muhammed’in yakınlarının şehit oluşunu konu alan *Maktel-i Âl-i Resûl* isimli eserde Hz. Hasan’ın ölümüne yer verilmiştir. Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hasan, kardeşi Hz. Hüseyin ile konuşmakta, bu konuşmaya etraflarına oturmuş yakınları üzüntü ile eşlik etmekte, odadaki kimi figürlerin şifa veren yiyecekler taşıdıkları görülmektedir. Daha önce verilmiş olan Alevi-Bektaşî kültürüne özgü minyatür eser örneklerinin aksine Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in odak noktası olduğu görülen bu eserde söz konusu şahsiyetlerin ehemmiyet dereceleri, başlarının arkasına yerleştirilmiş alev formundaki kutsal ışıkla belirginleştirilmiştir. Bunun dışında kompozisyon içindeki bütün figürlerden daha büyük bir biçimde çizilmiş iki figürün sarık renklerinin siyahla betimlenmesi vurgunun kimlerde olması gerektiğine bir kere daha işaret etmektedir. Çok daha sessiz ve hareketsiz çalışmaların aksine oldukça aritmik bir kompozisyonla betimlenen bu çalışmada yan yana veya üst üste istifleme geleneğinin arka planda kaldığı ve fark edilir bir derinlik oluşturulduğu görülmektedir. Öyle ki bir iç avlu altında konumlanışlarının yanı sıra dışarıya açılan pencere ile manzaranın görünmesi de bu çalışmanın analiz edilen diğer çalışmalardan farklı özellikler taşıdığını göstermektedir.

Görsel 8’de yer alan Hz. Fatıma’nın ölümüne hazırlanışı; yıkanmış, temiz ve güzel kıyafetlerini giymiş, odasına girmek üzere beklediği bir sahne ile aktarılmaktadır (Bağcı vd. 2006, s. 252). Sağında amcasının kızı olduğu belirtilen Esmâ, solunda ise evlatları Hasan ve Hüseyin ile henüz vedalaşmış Hz. Fatıma’nın yüzü yine peçe ile örtülmüş, ifadesine ya da fiziksel özelliklerine yönelik herhangi bir ibare verilmemiştir. Osmanlı yönetimindeki bir eyalet olan Bağdat’ta üretilen bu eser Görsel 7’deki gibi farklı özellikler üstlenmektedir. Tıpkı Hz. Hasan’ın ölüm sahnesinde olduğu gibi derinlik içeren bu çalışmanın en dikkat çekici özelliği, konu odağı olan Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin arasındaki iletişimin yanı sıra son derece gündelik bir sahnenin betimlenmiş olmasıdır. Elinde yiyecek taşıyan hizmetliler, farklı odalarda bulunan kişilerin yaşantısına dair tasvirler yer almaktadır. Oldukça gündelik, hareketli ve sıradan anların gösterildiği çalışmada Hasan ve Hüseyin’in önemi yine başlarının üstündeki kutsal ışıkla vurgulanmış, anneleriyle iletişimlerini ellerini Hz. Fatıma’ya doğru yöneltmelerinden anlaşılmaktadır.

3. Cumhuriyet Devri Türk Resminde Alevi-Bektaşî Temalı Eserler

Osmanlı İmparatorluğu’nun sona erip Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla dönemin sanatsal ortamında da değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimlerden en önemlisi 1938-1944 yılları arasında gerçekleşen yurt gezileri olmuştur. Türk sanatçıları devlet desteğiyle yurt gezilerine çıkmış, gördükleri gerçeklikleri ve manzaraları yansıtan resimler yapmışlardır. Cumhuriyet Devri Türk resminde Alevi-Bektaşî temalı eserler ise özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında, Türk sanatının modernleşme sürecinde yoğunlaşmıştır. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte toplumsal yapıda köklü değişiklikler yaşanırken sanat da bu dönüşüme paralel olarak gelişmiştir. Alevi-Bektaşî kültürü de Türk sanatçıların özellikle halk kültürüne ve toplumsal değerlere yöneldikleri bu dönemde önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Cumhuriyet Dönemi’nde yapılmış Alevi-Bektaşî konulu eserlere bakıldığında bu inanca has pek çok değerlin soyut ya da figüratif biçimlerde yansıtıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi ressamları arasında eğitimci kimliği ile ön plana çıkan İbrahim Çallı’nın açık hava

resimleri, empresyonist etkileri ile anıldığı eserlerinin yanı sıra Alevi-Bektaşî inancına özgü motifleri kullandığı eserlerinin bulunduğu da bilinmektedir. Görsel 9’da yer alan, odağın bir derviş figüründe toplandığı Derviş isimli resimde Çallı’nın çeşitli ikonografik öğeleri resmettiği görülmektedir.



Görsel 9: İbrahim Çallı Derviş, Tarihi Bilinmiyor, Sabancı Koleksiyonunda Bulunmaktadır.

Dergâh olduğu düşünölen bu iç mekânda derviş figürünün hayvan postu üstünde konumlandığı görölmektedir. Vücut dili son derece sakin olarak betimlenen derviş figürünün dizlerini kırarak oturması ve ellerini dizlerine doğru serbest bir biçimde yerleştirmesi vücut dilinin sakinliğini güçlendirmektedir. Derviş figürü başında Hüseyini Taç ve boynunda teslim taşıyla resmedilmiştir. Dergâh olduğu düşünölen iç mekânda derviş figürünün arkasına yerleştirilmiş iki adet mum bulunmakta, duvarda asılı bulunan “müsenna” hat çalışmasında “Ya Hu ve Ali” yazmaktadır. Çallı’nın kendine özgü fırça darbeleri ve renk paletiyle yaptığı bu resimde figür ve mekânı gerçekte oldukları gibi resmettiği görölmektedir. Çallı, dergâhı içinde bulunanlarla son derece sade ve sakin resmettiği için resimdeki psikolojik atmosferin sükûnetle tanımlanması kaçınılmaz görölmektedir. Ancak sükûnet duygusunu perçinleyen etkenin kullanılan renklerle de yakından ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Turuncu, kahverengi ve tonlarının, yeşil gibi daha organik renklerin gezindiği bu resimde renklerin yarattığı psikolojik etkinin Çallı tarafından ustaca kullanıldığı fark edilmektedir. Böylece resmin sadece gerçekçi bir bakış açısıyla değil, izleyicinin duygularını güçlendirici bütün unsurların hesaba katılarak yapıldığı düşünölmektedir.

Cumhuriyet Dönemi ressamlarından Fikret Otyam’ın Alevi-Bektaşî kültürünü yansıtan eserleri bu inancın en bilinen örneklerini sunmaktadır. Gazeteci, şair, yazar ve ressam kimlikleriyle Otyam bir dönem Çallı’nın atölyesinde de eğitim görmüş, Alevi-Bektaşî kültürüne duyduğu sevgi ve bağlılığı eserlerine en çok yansıtan sanatçı olmuştur. Anadolu halkına dair gözlemlerini, yol ulularını, Alevi-Bektaşî inancına özgü ritüelleri oldukça özgün bir dille anlatan Otyam’ın Görsel 10’da *Semah* isimli çalışması yer almaktadır. Sanatçının resmî web sayfasında Ankara’daki Peker Sanat’ta açılan sergisinin konuşmasında “Bu resim Madımak müze olana kadar bizde kalacak. Müze olduğunda oraya bağışlanacak.” ifadesinde bulunduğı görölmektedir. Otyam’ın *Semah* isimli eserin satışa çıkmasını istemediğı belirtilmektedir (Otyam, 15 Mart 2025). Otyam bu eserinde figürlerini bir dış mekânda, sanki topraklı bir zemine yerleştirmiştir. Semah sahnesinde kadın ve erkek figürlerin bir aradalığı, figürlerin kıyafetlerinin aynı oluşu ve ayaklarının çıplaklığı dikkat çekmektedir. Asıl önemli olanın gerçekleştirilen eylem olduğunu vurgulamak adına figürlerin fiziksel özellikleri, nerede bulundukları, geri planda tutularak bedenın aldığı hareketlere önem verilmiştir. Kıyafetler ayındır, bedenler estetik bir hareket içinde tekrar eden figürlerini sergilemektedir. Otyam’ın *Semah* isimli eserinin teknik özellikleri söz konusu olduğunda serbest bir fırça anlayışına sahip olduğu gözlemlenmektedir. Kırmızı ve yeşil gibi zıt renklerin baskınlığı, siyah-beyaz kontrastının vurgusu açıkça görölmektedir.



Görsel 10: Fikret Otyam Semah 100 x 150 cm, Karton Üzerine Pastel Boya.

Hem biçimsel hem de anlamsal katmanlarıyla gelenek ve çağdaşı bir araya getiren Murat Morova'nın Alevi-Bektaşî inancının önemli olgularını temsil eden çalışmalar ürettiği de bilinmektedir. Görsel 10'de sunulan, 2000 yılında ürettiği *Ten Yorgunu* isimli eseri on iki adet "İnsan-ı Kâmil" motifinden oluşmaktadır. İnsanın ulaşabileceği en üst nokta olarak tanımlanan "İnsan-ı Kâmil" daha önce de bahsedildiği gibi yazı-resim sanatında sıkça kullanılmıştır.

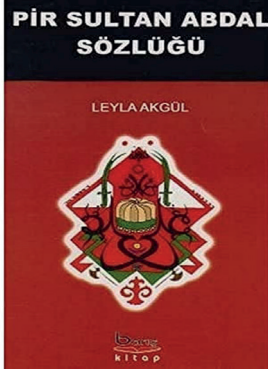
İslamiyet'te bir kişinin kötülüklerden arınmış, iyi niyetli, olgun gibi erdemli özelliklerle anılabilmesi yani iyi bir insan olabilmesi için Hz. Muhammed'i örnek alması gerekmektedir. Alevi-Bektaşî inancında ise iyi insan olabilmenin koşulu kişiye eşlik edecek yol aydınlatıcısıyla ilişkilendirilmiştir. Yol aydınlatıcısı ile çıkılan yolda dünyasal bağlardan sıyrılmak, iman, nefesine hakimiyet ve benlikten geçmek gibi pek çok erdemli süreç bulunmaktadır. Söz konusu yollardan geçen, seçilmişlerin en seçkini, olgun, ermiş kişilere de İnsan-ı Kâmil kavramı uygun görülmektedir (Harman, 2014, s. 101). Morova ise söz konusu kavramla ilgili yakınlığını resmî web sayfasındaki röportajında; dünya görüşünün içinde unutulmuş adalet, vicdan, merhamet, şefkat üzerinden döngüsel bir zaman içindeki durakları ve sonunda tabii ki nasıl İnsan-ı Kâmil olunacağı sorusunu barındıran bir arayış olarak ifade etmektedir (Morova, 17 Mart 2025).

Morova'nın İnsan-ı Kâmil motifinden oluşan serisinde cam üzerine, Arapça yazılmış bir kitaptan koparılmış sayfalara, sanatçının kendisine ait radyolojik görüntülere, tahlil raporlarına, bazı kelimelere ve yer yer otoportresine rastlanmaktadır. Üst üste gelmiş katmanlarıyla *Ten Yorgunu* zaman içinde eskiyen, bozulan, yorulan bedenın bütün dönüşümüne karşı ruhın daimî kaldığına işaret etmektedir. Beden, özellikle bugünün teknolojisiyle bir makine gibi tamir edilebilir, bozulan parçaların yerine yenisi takılabilir ya da bütün yeteneksizliklerinin yeni bir sürüm yüklenir gibi değiştirilebilirliğiyle insan için ölümsüzlüğün mümkün olduğu umudunu yeşertirken ruh ise izleyici karşısına müdahalesi, dokunulması bir o kadar zor olan olarak çıkmaktadır. Çalışmanın içerdiği anlamsal katmanlardan dikkat çekici olduğu düşünülen bir diğer nokta üretim sayısıdır. Morova *Ten Yorgunu*'nu on iki adet çalışmadan oluşturmaktadır. Alevi-Bektaşî inancında "On İki Hizmet" ve "On İki İmam" gibi değerler bulunmaktadır. On İki Hizmet kısaca: dedenin cemi yönetmesi; rehberin ceme katılacak kişileri seçmesi, gözcünün cem düzenini sağlaması; çerağcının cemde yakılan çerağları hazırlaması; zakirin cemde saz çalması, mersiye vb. söylemesi; süpürgecinin cemevinin temizliğinden sorumlu olması; sakanın cem sırasında su dağıtması; kurbancının cemdeki lokmaları dağıtması ve yeme içmeyi sağlaması, cemde simgesel bir şekilde abdest alınmasını sağlaması; iznikçinin cemevine gelenlerin ayakkabılarını düzenlemesi ve son olarak kapıcının ceme gelen herkesi karşılaması sorumluluğundan oluşmaktadır (Kılıç, 2016, s. 48-49). "On İki İmamlar ise Alevilerin Hz. Muhammed'den sonra önder olarak tanıdıkları Hz. Ali ile Hz. Hz. Fatıma'nın soyundan gelen, Ehlibeyit'in devamı niteliğinde kişilerdir. Aleviliğin oluşum tarihinde büyük rol sahibi kutsal şahsiyetler olarak anılırlar." (Yaman, 2011, s. 223).

Morova'nın On İki İmam ve On İki Hizmet değerleriyle düşünülen serisinin kavramsal yönünü güçlendiren başka unsurların olduğu da görülmektedir. Morova'nın *asosyal adam*, *istenmeyen adam* gibi kelimelerle toplumların insanlara yüklediği sıfatlar, yakıştırdığı kimlikler veya yapıştırdığı etiketleri temsil eden çalışmaları görülmektedir. On İki İmam her türlü olumsuzluktan arınmış, masumiyeti kabul edilmişler olarak Morova'nın üstüne anlamlar yüklenmiş insanların bütün bu anlamlardan azade, insanın özüne yani "İnsan-ı Kâmil'e" neden ulaşamadığı, nasıl ulaşacağı, insanı insan yapan özün nerede olduğuna dair bir nevi haritalar oluşturan bedenlerini temsil etmektedir.

4. Güncel Sanat Çalışmalarında Ali Can Meydan'ın Alevi-Bektaşî Konulu Çalışmaları

Bugünün sanatçıları tuval üzerine "geleneksel" olarak nitelenebilen boya ve farklı malzemeler kullanarak, çeşitli mekânlara yerleştirmeler yaparak multidisipliner üretimler gerçekleştirmektedir. Ancak teknolojinin hızla gelişimiyle farklı biçimlerde izleme imkânları sunan, hızlı ve yetkin çizim yapma, resimleme olanakları sağlayan tablet ve bilgisayarlarla da üretim yapılabilir. Uzun bir geçmişe dayanan Alevi-Bektaşî inancını teknolojinin ve dijitalleşmenin olanaklarıyla anlatan sanatçı Ali Can Meydan, üretimlerini bu noktaya kadar analiz edilmiş sanatçıların temel aldığı benzer olgular üzerinden fakat farklı bir medyumla gerçekleştirmektedir. Sanatçı Görsel 11 ve 12'de yer alan Üçlü Birlik isimli illüstrasyonu Deviantart'ta, yazar Leyla Akgül'e ait *Pir Sultan Abdal Sözlüğü*'nün kitap kapağı tasarımı için yaptığını belirtmiştir (Meydan, 1 Nisan 2025).



Görsel 11: Ali Can Meydan Pir Sultan Abdal Sözlüğü İçin Yaptığı Kitap Kapağı Tasarımı, 918 x 1263 Piksel 493,79 KB, 2012.



Görsel 12: Ali Can Meydan, Leyla Akgül'ün Yazarlığını Yaptığı Kitap İçin Tasarladığı Kapağın Görseli.

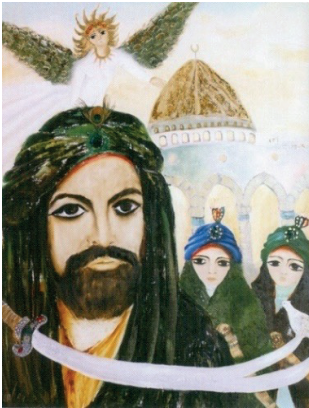
Meydan'ın tasarımında merkeze yerleştirilen taç Alevi-Bektaşî inancında önemli bir yerde bulunmaktadır. Dervişlikle beraber gelen taç formları farklı biçimlerde bulunmaktadır. Ancak derviş ve babaların kullandığı ve yine On İki İmam'la ilişkilendirilmiş on iki dilimli “Hüseyini Taç” en çok bilinendir. Meydan'ın kitap kapağı için gerçekleştirdiği tasarımda da bulunan Hüseyini Taç on iki dilimden oluşmakta, etrafına yerleştirilen aynalı müsenna tarzındaki yazı ve Hz. Ali'nin kılıcı olan çatal uçlu Zülfikar'la çevrilmektedir. Türk kilim deseni üzerine yerleştirilmiş bu imajların dışında Alevi-Bektaşî inancına özgü önemli temsiliyetler üstlenen renklere ağırlık verildiği de görülmektedir. Meydan'ın tasarımında ve kitap kapağı için uyguladığı renklere bakıldığında kırmızı ve yeşil renklerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmekte çünkü söz konusu renklerin Alevi-Bektaşî inancında önemli yerleri olduğu bilinmektedir. Renklerin pek çok kültürde olduğu gibi yaşananların, gerçekleşmiş olayların veya rivayetlerin aktarılmasında çok güçlü temsiliyetler üstlendiği bilinmektedir. Bu bağlamda Sümeyye Yurduseven, Alevi-Bektaşî kültüründe yeşil rengin oldukça önemli olduğunu ve bu önemin Hz. Ali'nin avucunun içinde bulunan yeşil renkteki nurani bir benden ileri geldiğini ifade eden bilgilere yer vermektedir. Bir diğer yandan zorda kalanların sıkıntısını giderecek, yardımına koşacak kişi olarak bilinen Hızır'ın yeşil renkte bir kıyafet giydiği de aktarılmaktadır (Yurduseven, 2023, s. 53-54). Benzer biçimde kırmızı rengin de kırmızı börtük olarak bilinen kırmızı başlıkla Hz. Ali'yi simgeleyen Kızılbaş kavramını sembolize etmesiyle Alevi-Bektaşî kültüründeki yerine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra çok çeşitli anlamlara sahip Kızılbaş kelimesinin kullanım nedenlerini Hz. Ali'nin Uhud Savaşı'nda kafasından yaralanması, Hayber Savaşı'nda kırmızı sarık sarması ve Yeniçeri Ocağı'nı kuran Alevilerin daha önce de bahsi geçmiş on iki dilimli taç giymesiyle ifade etmektedir (Yurduseven, 2023, s. 62-63).

Meydan'ın bir diğer tasarımı 2013 yılında yapmış olduğu *Şah-ı Merdan*'dır. Görsel 13'te yer alan Şah-ı Merdan Hz. Ali'ye verilmiş bir başka isim olarak mertlerin şahı anlamına gelmektedir.



Görsel 13: Ali Can Meydan Şah-ı Merdan 2013, 2480 x 3508 px 922.93 KB.

"Allah'ın Aslanı" Hz. Ali'nin merkezde bulunduğu bu çalışmada yeşil sarık, kırmızı kıyafetler içinde, çatal uçlu Zülfikar ve kendisini temsil eden aslan başıyla bir arada bulunduğu görülmektedir. Üst kısımda bulunan Arapça yazının kaligrafik etkisinin kostümlerdeki çizgisellikle uyum içinde olduğu bu çalışma tıpkı Görsel 15'te bulunan Hüseyini Taç gibi yalın bir dille resmedilmiştir. Biçimselliğinin yanı sıra yazının içeriğine bakıldığında ise "Zülfikar'dan keskin kılıç, Ali'den de büyük yiğit yoktur." yazdığı görülmektedir. Meydan'ın resimlerinin, bu noktaya kadar, analizleri yapılmış Alevi-Bektaşî temalı diğer resimlerden ayrıştığı açıkça görülmektedir. Ancak Görsel 14 ve 15'te verilmiş Fikret Otyam'ın Alevi-Bektaşî inancına has resimlerindeki kompozisyon anlayışıyla benzerlik gösterdiğini söylemekte de bir sakınca görülmemektedir.



Görsel 14: Fikret Otyam, Hz. Ali, 100 x 100 cm, 1994.



Görsel 15: Fikret Otyam, Hacı Bektaş Veli, T.Ü.Y.B, 120 x 120 cm, 1991.

Otyam ve Meydan'ın üretimleri arasında ortaklığı olduğu düşünülen nokta resimdeki yazı ve figür gibi öğelerin herhangi bir gerçeklik kaygısı güdülmeden bir araya getirilmeleridir. Resim sanatına özgü bilinen genel kompozisyon oluşturma ilkelerini kendine has bir üslupla yorumlayan Otyam'ın Hz. Ali, Hacı Bektaş Veli, diğer figürler ve hayvanları bir araya getirmesi, mekân algısını neredeyse ortadan kaldırarak masalsi bir boşluk, âlem oluşturma ve Meydan'ın çarpıcı ve güçlü renklerden oluşturduğu yüzeylerine başka hiçbir unsura gerek duymaksızın merkezî bir biçimde yerleştirmesi arasında bir ortaklık olduğu düşünülmektedir. Alevi-Bektaşî inancına özgü değerlerin, kavramların ve sembollerin önüne geçecek herhangi bir unsura yer verilmeden üretilmiş bu çalışmalar iki farklı disiplin olan tuval üzeri boya ve bilgisayar ortamında üretilmiş çalışmalar olarak ortak noktada buluşmuşlardır. Meydan'ın Alevi-Bektaşî kültürüne özgü üretimleri arasında yer alan “Ulu Ozanlar” ise sanatçının resmi web sayfasında belirtildiği üzere TRT Müzik kanalında Alevi-Bektaşî kültürünü anlatan *Ulu Ozanlar Belgeseli* için yapılmıştır (Meydan, 26 Mart 2025). Ulu Ozanların farklı müzisyenlerin icralarıyla anlatıldığı bu belgeselde Meydan, 2D animasyon kullanarak Görsel 16'daki Ulu Ozanları canlandırmıştır.



Görsel 16: Ali Can Meydan Yedi Ulu Ozan 2D Animation, Belgesel / Documentary, Canlandırma, İllüstrasyon, Minyatür, Tarih, TRT Müzik, 2014.

Bu canlandırmalar arasında şiirlerinde Hz. Muhammed, Hz. Ali ve On İki İmam sevgisi, miraç, cem, semah ve zahir gibi öğelerin yoğun bir biçimde görüldüğü Şah Hatâî ve onunla ilgili sahnelere sıkça yer verildiği görülmektedir (Görsel 17, 18).



Görsel 17: Ali Can Meydan Yedi Ulu Ozan 2D Animation, Belgesel / Documentary, Canlandırma, İllüstrasyon, Minyatür, Tarih, TRT Müzik, 2014.

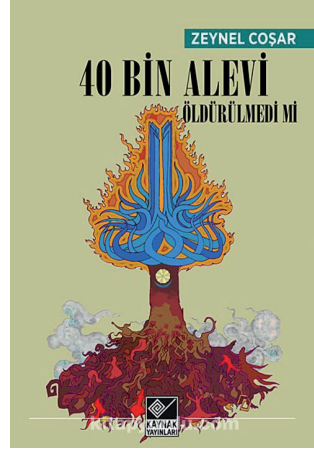


Görsel 18: Ali Can Meydan Yedi Ulu Ozan 2D Animation, Belgesel / Documentary, Canlandırma, İllüstrasyon, Minyatür, Tarih, TRT Müzik, 2014.

Ali Can Meydan'ın bir diğer çalışması yazar Zeynel Coşar'ın *40 Bin Alevi Öldürülmedi Mi* kitabı için yaptığı tasarımıdır. Görsel 18'de tasarımın kendisi ve 19'da basıma sunulan kapak tasarımı bulunmaktadır. Meydan'ın Alevi kültüründe önemli bir yere sahip ağaç sembolünü kullandığı görülmektedir.



Görsel 19: Ali Can Meydan 40 Bin Alevi Öldürülmedi Mi Kitabının Kapak Tasarımı İçin Yapılmış Çalışma, 2380 x 3132 px 3.42 MB.



Görsel 20: 40 Bin Alevi Öldürülmedi Mi Kitabının Basılmış Görüntüsü.

Bu sembolün önemi pek çok yazında görülmekle beraber Pir Sultan Abdal'ın sözleri verilen ehemmiyetin bilinen göstergelerinden olmuştur:

Ali Fatıma'nın yâri

Ali çekti Zülfikar'ı

Düldül atının eyeri

O da yine ağaçtandır (Altun, 2007, s.15).

Alevilik-Bektaşilikte özellikle Muharrem ayında ve salı günleri kesilmeyen, bir işe başlamadan önce mutlaka dua edilen, kimi zaman da geçim sağlayan ağaç kültürü tasarımının merkezine yerleştiren Meydan, bu ağacın yeşil yapraklardan oluşan kısmını kitabın ismiyle müsemma alev şeklinde yapmıştır. Bu alev topunun tamamını kaplayan mavi sarmalların ise aynalı müsenna ismi verilen yazı sanatını andıran formlarla kaplandığı, gövdesine bakıldığında ise Hüseyini Taç'ın yerleştirildiği görülmektedir. Ancak tasarımın en vurucu kısmı alevler üstüne yerleştirilmiş yeşil yapraklı alan kadar baskın olduğu gözlemlenen kök gövdesidir. Kökte iç içe geçmiş, kırmızı-kahve tonlarında, toprakla bir olmuş insanlar ve dervişler görülmekte, semazenler ve Hz. Fatıma'nın eli bulunmaktadır. Toprakta yükselen dumanlar ise toprak altında bulunan bu insanların ölümüne işaret etmektedir.

Son olarak; Ali Can Meydan'ın sosyal medya hesabında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Müzesinde yer alan bir Hünkâr Hacı Bektaş Veli resmini dijital araçları kullanarak restore ettiği belirtilmektedir (Meydan, 2 Nisan 2025). Sanatçı geçmişte var olmuş ve hâlâ varlık gösteren, belki de belleklerden silinmiş bir resmi teknik olanaklarla yeniden üretmiş; böylece geçmişe ait değerlerin fiziksel olarak bugüne ulaşımını, daha çok bilinmesini sağlamış ve sanatçıların yeni üretim olanaklarıyla bugünden geçmişe nasıl bakabileceklerini göstermiştir. Ancak daha da önemlisinin zengin ve köklü bir geçmişe sahip Alevi-Bektaşî kültürünün bugünün araçlarıyla yeniden inşa edilmesi, bu inşa sonucu söz konusu kültürün çeşitlenmesine katkı sağlaması ve geleceğe aktarılması olduğu düşünülmektedir. Görsel 21 ve 22'de yer alan çalışmalarda farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Her iki resmin benzer özelliklerine bakıldığında Alevi kültüründe Hz. Ali'nin habercisi olarak nitelenen turna ya da güvercin gibi, masumiyet ve nahifliğin simgesi olarak nitelenen geyik ve en bilindik aslan sembollerinin yer aldığı görülmektedir. Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin sessizlikle kucakladığı bu hayvanların her iki resimde de bulunmasına karşılık mekânları bakımından ayrıştıkları görülmektedir.



Görsel 21: Hacı Bektaş Veli'nin Kök Boya Resmi (Hacı Bektaş Müzesi – Hacıbektaş / Nevşehir).



Görsel 22: Ali Can Meydan, Hacı Bektaş Müzesi – Hacıbektaş / Nevşehir'de Yer Alan Hacı Bektaş Veli'nin Resminin Dijital Restorasyonu, 2024.

Hacı Bektaş Veli Müzesinde bulunan eserde mekâna dair herhangi bir belirteç bulunmazken diğerinde mekâna özgü pek çok ibarenin bulunması Meydan'ın sadece bir restorasyon yapmadığını göstermektedir. Sağ ve sola yerleştirdiği ağaçlar, gece ve gündüzü temsil eden unsurların aynı anda tezahürü; dağ, toprak arazi ve akarsu gibi öğeler ve resmin dış kenarlarını kaplayan motifler ekleyerek özgün yorumlamalarda bulunduğunu, böylece yeni bir üretim gerçekleştirdiğini de göstermektedir.

Sonuç

Alevi-Bektaşî inancı ve sanat arasındaki ilişkide özellikle edebiyatın önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Ancak kurulan bu sıkı ilişkinin dışında Alevi-Bektaşî inancı ve resim sanatı arasında nispeten az fakat önemli bağlar bulunduğu görülmektedir. Öyle ki Alevi-Bektaşî inancının deyiş ve şiirlerle yakın temasının resim sanatına doğrudan yansıdığı görülmüştür. Öncelikle yazı sanatında sonrasında yazı ve resmin bir araya geldiği eserlerde Alevi-Bektaşî inancının sözlü sanatlarla ilişkisine rastlanmaktadır. Alevi-Bektaşî kültürü ve resim sanatı arasındaki yakınlığın minyatür sanatında Hak-Muhammed-Ali üçlemesi, Hz. Ali'nin kahramanlık sahneleri gibi konuların işlenmesiyle perçinlendiği görülmektedir. Ekseriyetle Erken Cumhuriyet Dönemi ve yakın tarihteki sanatçılara bakıldığında da bu sanatçıların Alevi-Bektaşî inancına özgü üretimler gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu üretimlerde sanatçıların Alevi-Bektaşî inancına özgü yapılmış yazı-resimlerden ve minyatürlerden farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkan eserler söz konusu kültürün felsefesine daha yoğunlaştığını göstermektedir. Özgün anlatımların, Alevi-Bektaşî inancının incelik ve hassasiyetlerinin daha yoruma açık bir biçimde anlatıldığı fark edilmiştir. Bugün ise Alevi-Bektaşî inancının tuval, boya gibi “geleneksel” olarak da nitelenebilen üretim araçlarının dışında teknolojinin olanaklarından faydalanılarak anlatıldığı görülmektedir. Bu anlatıların sayısı bugün oldukça az bulunmaktadır. Ancak sanatın kültürlerle kurduğu eski, sıkı ve kopmayan ilişkisi gelecekte üretilecek çalışmaların artacağını düşündürmektedir. Daha çok sözlü gelenek, deyişler, nefesler ve ritüeller üzerinden aktarılan Alevi-Bektaşî inancının görsel sanatlara yansımalarının da anlamlı ve önemli olduğu görülmüştür. Alevi-Bektaşî inancı ve görsel dilin bir araya gelmesi, geleneği bugüne taşıyan bir bellek oluşturmalarının yanı sıra bu kültürün yeniden üretilmesine ve farklı biçimlerde yorumlanmasına neden olmuştur. İncelenen sanatçıların üretimlerinde Alevi-Bektaşî inanç sistemindeki değerleri sadece birer estetik obje olarak görmedikleri, aynı zamanda bir hafıza ve direniş biçimini yansıttıkları ve bugünün izleyicisiyle bağ kurmasını sağladıkları görülmüştür. Çok uzun geçmişe sahip sembollerin kültürün aktarılmasında zamansal, mekânsal ve araçsal olarak nasıl evrildiği fark edilmiştir. Alevi-Bektaşî sistemine ait zengin semboller, değerler dünyasının ve ritüellerin sanat yoluyla nasıl temsil edildiği ve gelecekte nasıl edilmeye devam edeceğine dair öngörüler oluşmuştur. Alevi-Bektaşî kültürünün sanatla ilişkisinde hem tarihsel hem de estetik bağlamda yeni okumalar yapmaya olanak tanıyacağı, özellikle çağdaş sanat alanında bu temaya dair yapılacak yeni üretimlerin hem sanatı hem de toplumsal hafızayı besleyeceği görülmüştür.

Kaynakça | References

- ACM, Ali Can Meydan, “Ulu Ozanlar Belgeseli”. Erişim Tarihi: 26 Mart 2025. Erişim linki: <https://www.alicanmeydan.com/portfolio/portfolio-three/>
- Ağırdemir, E. (2011). “Bektaşilikte Tâc Çeşitleri ve Anlamları”. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.60, s. 365-378.
- Bağcı, S. vd. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Deviant Art, Ali Can Meydan. Erişim Tarihi: 1 Nisan 2025. Erişim Linki: <https://www.deviantart.com/mahlukat/art/union-of-three-307691123>
- Günana, M. (2020). “Alevi ve Bektaşî Yazı Resim Sanatında İnsan Sureti”. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.95, ss. 323-333.
- Harman, M. (2014). “İnsan-ı Kâmil Yazı Resimlerinin İkonografik ve Sembolik Anlamlarına Dair Bir Çözümleme”. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 70, ss. 97-120.
- Kılıç, C. M. (2016). *Sorularla Alevilik*. 2. Baskı. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Mattei, L. J. (2004). *Hız. Ali Cenknameleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Meydan, A. C. “Mahlukat”. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2025. Erişim Linki: https://www.instagram.com/p/DECCW6UIDAR/?hl=tr&img_index=1
- Morova, M. “Güncel Sanat Arşivi”. Erişim Tarihi: 17 Mart 2025. Erişim Linki: https://muratmorova.com/wp-content/uploads/2021/06/2021-June_Guncel-Sanat-Arsivi_Seniha-Unay.pdf
- Otyam, F. “Semah”. Erişim Tarihi: 15 Mart 2025. Erişim Linki: <https://fikretotyam.com/resimleri/detay/semah/70>
- Özkafa, F. (2018). “Ehl-i Beyt ve Hacı Bektaş Veli Muhtevalı Hat Eserler”. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Editörler: Orhan Kurtoğlu ve Ayşe Çamkara E. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, s. 265-291.
- Tanrıverdi, N. (2019) “Cumhuriyet Devri Türk Resminde Alevi-Bektaşî İkonografisinin İşleniş”. Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yaman, A. (2011). *Alevilik & Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap Yayınları.
- Yurduseven, S. (2023). “Alevi Bektaşî Menkıbelerinde Renk Sembolizmi” *Tetkik 3 (Mart 2023)*, s. 43-68.

Görseller Listesi

1. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70473> Erişim Tarihi: 29.12.2024
2. <https://www.arthill.com.tr/urun/3409692/hafiz-mehmed-salih-el-mevlevi-ketebeli-literature-girmis-muzelik-tekke-isi-hat> Erişim Tarihi: 12.01.2025
3. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2580759> Erişim Tarihi: 12.01.2025
4. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2580759> Erişim Tarihi: 12.01.2025
5. Serpil Bağcı vd. Osmanlı Resim Sanatı, s.162
6. Serpil Bağcı vd. Osmanlı Resim Sanatı, s.163
7. Serpil Bağcı vd. Osmanlı Resim Sanatı, s. 252
8. Serpil Bağcı vd. Osmanlı Resim Sanatı, s. 252.
9. Necef Tanrıverdi, *Cumhuriyet Devri Türk Resminde Alevi-Bektaşî İkonografisinin İşlenişî*, s.162.
10. <https://fikretotyam.com/resimleri/detay/semah/70> Erişim Tarihi: 18.01.2025
11. <https://muratmorova.com/work/2000-ten-yorgunu/> Erişim Tarihi: 20.01.2025
12. <https://muratmorova.com/work/2000-ten-yorgunu/> Erişim Tarihi: 20.01.2025
13. <https://muratmorova.com/work/2000-ten-yorgunu/> Erişim Tarihi: 20.01.2025
14. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/pir-sultan-abdal-sozlugu/357678.html> Erişim Tarihi: 22.01.2025
15. <https://www.deviantart.com/mahlukat/art/union-of-three-307691123> Erişim Tarihi: 23.01.2025
16. <https://www.deviantart.com/mahlukat/art/Sah-i-Merdan-381447200> Erişim Tarihi: 29.01.2025
17. <https://fikretotyam.com/resimleri/detay/hz-ali/179> Erişim Tarihi: 01.02.2025
18. Necef Tanrıverdi, *Cumhuriyet Devri Türk Resminde Alevi-Bektaşî İkonografisinin İşlenişî*, s.163
- https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=7eFyWuUsTvns5A6bursLAW&no=ecv8PhghxK_R4DqU7zT_gw/ Erişim Tarihi: 06.05.2025
19. <https://www.alicanmeydan.com/portfolio/portfolio-three/> Erişim Tarihi: 10.03.2025
20. <https://www.alicanmeydan.com/portfolio/portfolio-three/hatayi1/> Erişim Tarihi: 11.03.2025
21. <https://www.alicanmeydan.com/portfolio/portfolio-three/hatayi3/> Erişim Tarihi: 13.03.2025
22. <https://www.deviantart.com/mahlukat/art/40binalevi-461923746> Erişim Tarihi: 17.03.2025
23. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/40-bin-alevi-oldurulmedi-mi/343755.html> Erişim Tarihi: 18.03.2025

CUMHURİYET’İN IŞIĞINDA ÂŞIK KUL SEMAÎ ŞİİRLERİ*

THE POEMS OF ÂŞIK KUL SEMAÎ IN THE LIGHT OF THE REPUBLIC

Seda GEDİK**

Öz

Âşık Kul Semaî mahlasıyla bilinen Muharrem Oylum, şiirlerinde yaşadığı Cumhuriyet Dönemi’nin toplumsal, kültürel ve siyasal dönüşümlerine duyarlı bir sanat anlayışı geliştirmiştir. Kul Semaî, şiirlerinde bireysel duyguların yanı sıra toplumsal sorumluluklara da yer vermiş, Atatürk ilke ve inkılaplarını, vatan sevgisini, üretim odaklı kalkınmayı ve toplumsal eşitlik düşüncesini ön plana çıkarmıştır. Âşığın Deme Ellere Ellere, Ah Kardeşim Ah, Birliğe Çağrı, Yirminci Asır İnsanlarına, Biri Hacı Bektaş Biri Atatürk ve Atatürk gibi şiirlerinde cumhuriyetin sağladığı kazanımlar yüceltilmiş; halkın bilinçlenmesi, birlik ve beraberlik içinde hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda bu şiirlerde kadınların sosyal hayata katılımı, sınıfsal adalet, eğitim ve bilimsel gelişme gibi cumhuriyetin temel değerleri, halk edebiyatı formunda etkili biçimde işlenmiştir. Bu bağlamda Âşık Kul Semaî’nin eserleri, halk edebiyatı geleneğini yaşatmakla birlikte, cumhuriyetin toplumsal dönüşüm projelerine katkı sunan ideolojik bir söylem de barındırmaktadır. Bu yönüyle Âşık Kul Semaî, sadece bir halk ozanı değil, aynı zamanda cumhuriyetin kültürel taşıyıcısı ve halkı aydınlatan bir ozan olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı da cumhuriyet dönemi âşık edebiyatının önemli temsilcilerinden Âşık Kul Semaî’nin şiirlerini cumhuriyet idealleri doğrultusunda kültürel bir miras olarak incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Âşık Kul Semaî, Âşıklık Geleneği, Âşık, Alevilik.

* Makale Gönderilme Tarihi: 25.07.2025; Kabul Tarihi 28.08.2025 ; Yayımlanma Tarihi: 15.10.2025.

**Dr., Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanı, e-posta: seda.gedik@ktb.gov.tr, ORCID: 0000-0003-1251-8694.

Abstract

Muharrem Oylum, known by his pen name Âşık Kul Semaî, developed an artistic approach in his poetry that was sensitive to the social, cultural, and political transformations of the Republican era in which he lived. In his poems, Kul Semaî gave place not only to individual emotions but also to social responsibilities, bringing to the forefront Atatürk's principles and reforms, love of the homeland, production-oriented development, and the idea of social equality. In poems such as *Deme Ellere Ellere*, *Ah Kardeşim Ah*, *Birliğe Çağrı*, *Yirminci Asır İnsanlarına*, *Biri Hacı Bektaş Biri Atatürk* and *Atatürk* the achievements brought by the Republic were exalted and the necessity for the people to become conscious and to act in unity and solidarity was emphasized. At the same time, in these poems, the fundamental values of the Republic, such as women's participation in social life, social justice, education, and scientific progress, were effectively treated in the form of folk literature. In this context, the works of Âşık Kul Semaî both keep alive the tradition of folk literature and also contain an ideological discourse that contributes to the Republic's projects of social transformation. In this respect, Âşık Kul Semaî is regarded not only as a folk poet but also as a cultural transmitter of the Republic and as a poet who enlightened the people. This study aims to examine the poems of Âşık Kul Semaî, one of the significant representatives of Republican-era minstrel literature, as a cultural heritage in accordance with the ideals of the Republic.

Keywords: Republic, Âşık Kul Semaî, Minstrel Tradition, Âşık, Alevism.

Giriş

Türk edebiyat tarihinde köklü bir geçmişe sahip olan âşık edebiyatı, yüzyıllar boyunca halkın duygu, düşünce ve inanç dünyasını yansıtan önemli bir kültürel miras olarak varlığını sürdürmüştür. Özellikle sözlü kültür ortamında şekillenen bu gelenek, âşıkların saz eşliğinde doğaçlama ya da yazılı olarak söyledikleri şiirlerle hem bireysel hem de toplumsal hafızayı canlı tutma işlevi görmüştür. Âşıklar, sadece sanat icra eden kişiler değil, aynı zamanda toplumun derinlerini dile getiren, halkı bilinçlendiren, yönlendiren ve onların duygu ve düşüncelerine tercüman olan köprülerdir. Dolayısıyla, onların eserleri bir yandan edebî zevki yansıtırken diğer yandan da ait oldukları dönemin sosyokültürel yapısına ayna tutar.

Türkiye’de cumhuriyetin ilanıyla birlikte toplumsal yapıda köklü bir dönüşüm süreci başlamış; eğitimden hukuka, ekonomiden kültüre kadar pek çok alanda yenilikler gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde halkı bu yeni düzenle tanıştırmak ve cumhuriyetin değerlerini geniş kitlelere benimsetme sürecinde halk edebiyatı ve dolayısıyla âşık edebiyatı da önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle âşıklar, Atatürk ilke ve inkılaplarının halk nezdinde içselleştirilmesi, cumhuriyetin bir yönetim biçimi olmanın ötesinde bir yaşam felsefesi olarak benimsenmesi sürecinde bir nevi halk öğreticisi işlevi görmüşlerdir. Halkla doğrudan temas hâlinde olan bu sanatçılar, şiirleri aracılığıyla yeni rejimin kazanımlarını, sosyal adalet anlayışını, eşitlik ilkesini ve çağdaşlaşma hedeflerini şiirleri aracılığıyla dile getirmişlerdir.

Cumhuriyet Dönemi’nde yetişen âşıklar arasında Âşık Kul Semaî de hem geleneksel halk şiiri anlayışını sürdüren hem de içinde bulunduğu çağın dinamiklerine duyarlı bir sanat anlayışı benimseyen önemli bir isim olarak dikkat çeker. “Âşık Kul Semaî’nin dinî, tasavvufî, Alevî-Bektaşî inanç ve geleneği, bireysel sorunlar, toplumsal sorunlar ile ekonomik ve kültürel konular üzerine yazdığı şiirleri bulunur.” (<https://tees.yesevi.edu.tr>). 1931 yılında Tokat’ın Turhal ilçesinde doğan Âşık Kul Semaî, halk kültürüne ve inanç sistemine olduğu kadar cumhuriyete, Atatürk’e ve toplumsal ilerlemeye olan bağlılığıyla da öne çıkar. Eserlerinde bireysel temaların yanı sıra toplumsal temalara da geniş yer veren şair; özellikle birlik, beraberlik, sanayileşme, üretim, sınıfsal eşitlik, kadın hakları ve halkın aydınlanması gibi temaları işlemiştir. Şiirlerinde yer alan bu temalar onun yalnızca bir halk ozanı değil, aynı zamanda cumhuriyetin kültürel ve ideolojik kazanımlarını benimsemiş bir halk aydını olduğunu ortaya koyar.

Bu çalışmada, Âşık Kul Semaî’nin şiirlerinde cumhuriyetin ve cumhuriyetin kazanımlarının nasıl yansıtıldığı örneklerle ele alınacaktır. Âşığın, *Deme Ellere Ellere*, *Ah Kardeşim Ah* ve *Birliğe Çağrı* gibi şiirleri üzerinden; cumhuriyetin getirdiği toplumsal değişimlerin şiirsel düzlemde nasıl temsil edildiği analiz edilecek, özellikle halkı bilinçlendirme ve kolektif bilinç oluşturma yönündeki işlevi üzerinde durulacaktır. Böylece, âşık edebiyatının modern Türkiye’nin inşa sürecinde nasıl bir rol üstlendiği ve bu bağlamda Âşık Kul Semaî’nin edebî ve ideolojik duruşu daha yakından incelenecektir.

1. Âşık Kul Semaî'nin Yaşadığı Dönem ve Yaşamı

Cumhuriyet Dönemi'nin önemli âşıklarından Âşık Kul Semaî, 1931 yılında Tokat ilinin Turhal ilçesine bağlı, o dönemki ismiyle Vazanya günümüzde ise Ayranpınarı olarak bilinen köyde dünyaya gelmiştir. Babası Ethem Çavuş adıyla bilinen Maruf Ethem, annesi ise Saliç Oylum'dur.

Muharrem ayında dünyaya geldiğinden kendisine Muharrem adı verilir. Âşık Kul Semaî mahlasını kullanan âşığın asıl adı Muharrem Oylum'dur. Soyadı Kanunu çıkmadan önceki sülale lakapları “Çelebiler”dir. Âşık, Muhittin Arabî sulbundan Bostankollu Hasan Halife'den zuhur etmektedir (Gedik, 2010, s. 220). Kul Semaî hem kişiliği hem de sanatıyla yaşadığı çağın ve çevrenin etkilerini eserlerinde ustalıkla yansıtmış ve bu yönüyle âşık edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. 10 Ekim 1995 tarihinde Âşık Kul Semaî kendisi gibi âşık olan eşi Nevruza Bacı ile Niksar'dan dönerken kendi arabalarıyla trafik kazası geçirerek Hakk'a yürümüştür (Gedik, 2019, s. 159).

2. Âşık Kul Semaî'nin Âşıklığı

Kul Semaî, Alevi geleneğinin derin izlerini taşıyan ve bu geleneğin içinde yetişmiş bir sanatçıdır. Küçük yaşlardan itibaren dedelerden ve zakirlerden feyzalarak, Alevi inanç sistemi ile iç içe bir ortamda büyümüştür. Cem ritüellerine katılarak âşıklığa olan ilgisi gelişmiş ve bu yolculukta dedelerinin örneğinden ilham almıştır. Kul Semaî'nin şiirlerinde, Alevi inançlarının ve ritüellerinin güçlü bir yansıması görülmektedir. Âşık, şiirlerini öncelikle katıldığı cemlerde, sonrasında dost meclislerinde icra ederek sadece bireysel bir sanat serüveni değil, aynı zamanda Alevi geleneğini yaşatma ve aktarma adına önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, Kul Semaî'nin eserlerinde Alevi inanç sistemine ait temaların nasıl yer aldığı ve bu inançların şiirlerine nasıl yansıdığı, onun sanatını anlamak için önemli bir kılavuz sunmaktadır.

Alevi inancına mensup bir ailede büyüüp küçük yaşlardan itibaren katıldığı cem ritüellerinde dedelerden ve zakirlerden Alevi şiir geleneğini öğrenme fırsatı bulan bir âşık olarak geleneğin içinde yetişen (Gedik, 2019, s. 159) Âşık Kul Semaî'nin âşıklığa başlaması rüya yoluyla olmuştur.

Âşıklık geleneğinin temelini kompleks bir yapıya sahip olan rüyalar oluşturur. Çekilen maddi veya manevi sıkıntılar sonrasında kutsal kutsal kabul edilen bir mekânda uyku ile uyanıklık arasında bir pir, evliya vb. kutsal bir şahsiyet tarafından kendisine sunulan badeyi içen kişi artık âşık kimliği kazanır. Bu rüya motifi sayesinde ozanlar hem âşıklık geleneği hem de halk arasında kaybolan saygınlıklarını tekrar kazandılar (Güzel & Torun, 2003, s. 235).

Rüya yoluyla badeli bir âşık olan Âşık Kul Semaî'nin âşıklığa başlamasıyla ilgili çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte bir anlatı da şu şekildedir:

Bir gece rüyasında Âşık Kul Semaî, bir gece rüyasında kendisinin ve amca oğlu Âşık Hüseyin Hulusi'nin bir saraya çağırıldığını görür. Sarayda gaipten bir ses gelir ve bu ses onlara pencerenin pervazında duran iki doluyu alıp içmelerini söyler. Bunun üzerine Âşık Kul Semaî

ve Âşık Hüseyin Hulusi söyleneni yapıp kadehleri alırlar. Âşık Hüseyin Hulusi kadehi hemen içerken Âşık Kul Semaî içinde hoşaf suyu benzeri bir sıvı bulunan kadehi içmek istemez ve yere döker. Bunun üzerine Âşık Kul Semaî’nin kadehi berrak bir sıvıyla dolar. Âşığın bu doluyu içip içmediği ise bir sır olarak kalır. Kendisi bu sırrı ve Ali Baba’dan aldığı ilhamı kimseye açıklayamayacağını belirterek bu konuyla ilgili sorulan sorulara Genç Abdal’ın aşağıdaki dörtlüğüyle cevap verir:

*Diyen bilmez, bilen demez bu hâli
Bildiğini deme sözün misali
Âşıklar sakladı buldu kemali
Sakla kulum beni saklayım seni*

Kul Semaî, gördüğü bu rüyadan sonra içindeki aşkın daha da arttığını ve evde bulunduğu süpürge, maşa vb. nesnelerle saz çalmaya başladığını belirtir. İçindeki saz çalma isteğiyle annesinden, babasının kendisine saz almasını söylemesini ister.

1945 yılında Hacı Bektaş evlatlarından Ali Rıza Ulusoy köylerine cem erkânını yürütmek için gelir. Köylerinde cemde âşıklık yapacak zakir bulunmadığı için Zile ilçesinin Karabalçık köyünden cem hizmeti için dört âşık gelir. Bu âşıkların cemde zakirlik yaptıklarını gören Kul Semaî’nin içindeki âşık olma arzusu daha da artar ve kapının önünde gözcülük yapan kuzeni Hüseyin’e, Ali Rıza Pir’den âşıklık almalarını söyler.

Ali Rıza Pir’in içtiği sigaranın izmaritini alarak bir odaya girerler Âşık Kul Semaî, kuzenine, "Aldığımız sigara izmaritini âşıklığa niyet ederek yutalım." der. Amca oğlu Hüseyin ise böyle bir şeyin olmayacağını belirterek itiraz eder. Buna rağmen Âşık Kul Semaî, sigara izmaritini ikiye bölerek yarısını kendisi yutar, yarısını da kuzenine yutturur. Büyük amcaları Ahmet Dede’ye bu durumu anlattıklarında amcaları da durumu Alırıza Ulusoy’a bildirir. Alırıza Ulusoy da Âşık Kul Semaî ve kuzenini huzuruna çağırır. Onlara “Hak muininiz olsun.” diye dua ederek içtiği doludan verir ve içmelerini söyler. Bu olaydan sonra Âşık Kul Semaî âşıklığa başlar ve usta bir âşık olmak için çalışır (Semaî, 1973, s. 11).

Âşık edebiyatı geleneği içinde sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte önemli role ve işleve sahip rüya motifi, Orta Asya Türk kültüründe var olan Şamanlığa giriş merasimlerinin İslamiyet ve Osmanlı kültürü altında sembolleşerek ‘Kültür Örneği Rüya Motifi’ne dönüşümüyle ortaya çıkmıştır. (Günay, 2005, s. 139).

Bu bağlamda rüya motifi, âşığın sade bir birey olmaktan çıkıp sanatçı kimliğe bürünmesinde bir dönüm noktası işlevi görür. Rüya; âşığın ilhamını aldığı, manevi bir güçle donatıldığı ve sanat yolculuğuna adım attığı anı simgeler. Genellikle bu rüyada âşık; bade içmek, pir elinden içki almak ya da bir sevgiliyle karşılaşmak gibi sembollerle karşılaşır; bu da onun artık farklı bir bilinç düzeyine eriştiğini ve halk tarafından tanınan bir sanatçıya dönüştüğünü gösterir. Rüya motifi, bu yönüyle sadece bireysel bir deneyim değil, aynı zamanda kültürel bir kabul ve sanat geleneğine giriş seremonisi niteliğindedir.

İslamiyet öncesi Türk kültüründe Şaman’ın rüyayla bilgeliğe ve güce ulaşması gibi, âşık da bu rüya aracılığıyla ilahi ya da mistik bir kaynaktan beslenerek söz söyleme kudretini elde eder. Böylelikle rüya hem metafiziksel bir aracı hem de âşıklık geleneğinde kuşaktan kuşağa aktarılan bir kültür örneği olarak öne çıkar.

Âşık Kul Semaî'nin yaşadığı deneyim ve anlatılan ritüeller, “badeli âşık olma”yı anlamak açısından önemli bir örnek teşkil eder. Bu kavram, halk edebiyatı ve özellikle âşıklık geleneğinde, âşık olmanın salt doğal bir yetenek ya da istekten ibaret olmadığını; belirli bir “bedel” veya “mukabele” karşılığında gerçekleşen mistik ve kültürel bir süreç olduğunu ifade eder.

Rüyada gaipden gelen sesin emriyle doluları içme, sigara izmaritini yutma ve bir pirin elinden kutsal doluyu alma gibi ritüel nitelikli eylemler, bu sürecin sembolik ve törensel boyutunu ortaya koyar. Bu durum, âşıklığın ilahi bir ilhamla ancak belirli bir sınav ve teslimiyetle kazanılabileceği inancına dayanır. Dolayısıyla âşık olma deneyimi, bireysel bir çabanın ötesinde, manevi bir dönüşüm ve mistik bir tecrübe olarak da anlaşılabilir.

“Badeli âşık olma” ifadesi, bu bağlamda, âşıklık geleneğinin epistemolojik temelini yansıtır. Çünkü bilgi ve ilham, âşık tarafından pasif bir şekilde alınmaz; onun için çaba, sabır, fedakârlık ve kutsal bir ritüel zorunludur. Kul Semaî'nin izmariti yutma eylemi fiziksel ve sembolik anlamda bu bedeli temsil eder; dolayısıyla âşıklık hem metaforik hem literal anlamda bir “yutkunma” yani hazmetme sürecidir.

Bu perspektiften bakıldığında, “badeli âşık olma” süreci hem bireysel hem toplumsal bağlamda âşıkların kimlik önemli bir işlev görür. Bu süreç, âşıklık geleneğinin sürekliliği ve meşruiyeti için gerekli görülen manevi bir kabul ediliş niteliği taşır.

Bu bağlamda, “badeli âşık olma” kavramı, âşıklık geleneğinde sadece bir yetenek aktarımı değil, kutsal bir törenle ve manevi bir sınavla gerçekleşen çok katmanlı bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

3. Âşık Kul Semaî'nin Şiirlerinde Atatürk'ün, Cumhuriyetin ve Cumhuriyet Kazanımlarının Ele Alınışı

Cumhuriyet Dönemi âşık edebiyatının dikkat çekici temsilcilerinden biri olan Âşık Kul Semaî, eserlerinde bireysel duygulara ve kişisel deneyimlere odaklanmakla kalmayıp bunun yanı sıra ait olduğu geleneğin tarihsel, kültürel ve siyasal değerlerine de derin bir duyarlılık ve farkındalıkla yer vermiştir. Âşık Kul Semaî'nin eserlerinde sıklıkla rastlanan ve insanlığın iç dünyasını yansıtan sevgi, gurbet, özlem, ayrılık, hasret vb. bireysel temalarla birlikte beraberlik, beraberlik, yurt sevgisi, cumhuriyete duyulan bağlılık ve özellikle Atatürk sevgisi gibi temalar âşığın toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket ettiğini göstermektedir.

Semaî, Atatürk ilke ve inkılaplarını ve de cumhuriyetin kazanımlarını yalnızca siyasi bakış açısıyla değil, bir halk âşığı olarak sahiplenilmesi gereken toplumsal değerler bütünü olarak görmüş; şiirlerinde bu değerleri yüceltici ifadelere sıkça yer vermiştir. Bu farkındalığı yüksek ve çok yönlü yaklaşımı sayesinde onun şiirleri, bireysel ve toplumsal olanı dengeli bir şekilde harmanlamıştır. Böylelikle eserleri hem duygusal derinlik hem de ideolojik bütünlük taşıyan özgün metinler olarak edebiyatımızda özel bir yer edinmiştir.

Bu şiirlerinin başında *Deme Ellere Ellere* adlı şiiri gelmektedir. Şiirde Âşık Kul Semaî, cumhuriyet sevgisini ve cumhuriyetin Türk milleti açısından kazanımlarını dile getirirken yurt sevgisine ve toplumun barış ve huzur içinde yaşamasının önemine şu şekilde vurgu yapmaktadır:

*Türkiye’min iç sırrını
Deme ellere ellere
Tüm ulusun bir erini
Verme ellere ellere*

*Gel birliğe verelim hız
Birbirimiz sevelim biz
Türkiye’ın el değmedik kız
Sarma ellere ellere*

*Atatürklü akçasını
Mor çiçekli bahçasını
Yurdun namus bohçasını
Serme ellere ellere*

*Yurt kıymetini bilelim
Bacı kardeş bir olalım
Yurda fabrika kuralım
Kurma ellere ellere*

*Birlik olmakta vardır kâr
İkilik topluma zarar
Ne işçi ne de hizmetkâr
Durma ellere ellere* (Semaî, 1973, s. 11).

Semaî’nin bu şiiri, cumhuriyet dönemi halk edebiyatı içerisinde toplumsal bilinç ve millî değerlerin savunulması bağlamında dikkat çeken bir örnek niteliği taşımaktadır. Âşık Kul Semaî, şiirde “birliğe” ve “beraberliğe” verdiği önemi vurgularken vatanın sınırlarının, değerlerinin ve kazanımlarının yabancılara yani “ellere” verilmemesi gerektiği konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Şiirde geçen “Atatürklü akçası”, “yurdun namus bohçası” vb. ifadelerle de maddi ve manevi değerlerin önemi vurgulanırken bu değerlerin korunması gerektiği güçlü bir üslupla ele alınmaktadır.

Âşık Kul Semaî, belirtilen değerlerin korunmasını bunun yanı sıra vatanın kalkınıp ilerlemesi için üretime ve sanayileşmeye önem verilmesi gerektiğini de “Yurda fabrika kuralım / Kurma ellere ellere” dizeleriyle vurgulamaktadır. Ayrıca şiirde işçi ve emekçi ayrımı yapılmadan toplumsal eşitliğin önemine dikkat çeken âşığın eşit bireyler ilkesine çağrısı dikkat çekmektedir. Şiirde öğretici bir anlatım benimseyen Semaî, bireylerin millî değerlere bağlılıkları üzerinden güçlü bir sosyal dayanışma zemini oluşturmanın önemine vurgu yapmıştır. Böylelikle şiiri sadece bir duygu aktarımı değil, aynı zamanda bir bilinçlendirme, halkı uyandırma ve yönlendirme amacı güden bir halk ozanı söyleminin de somut yansıması olarak ortaya koymuştur.

Semaî'nin cumhuriyetin kazanımlarının önemini belirttiği diğer bir şiiri ise Ah Kardeşim Ah adlı şiiridir:

*Bu asırda zenginlerin görüşü
Zoruma gidiyor ah kardeşim ah
Fabrika yerinin bomboş oluşu
Zoruma gidiyor ah kardeşim ah*

*Böyle miydi İslamlığın binası?
Kurumadan gelinlerin kınası
Dış devlette hem avradı anası
Zoruma gidiyor ah kardeşim ah*

*Diyoruz ki fabrikalar kuralım
Hem işçi fabrikatör olalım
Ayşe, Fatma, Ali'yi geri alalım
Zoruma gidiyor ah kardeşim ah*

*Söylemekle bitmez bizdeki dertler
Aydın yolda birleşmeli yiğitler
Bize leke sürer ferdöğlü fertler
Zoruma gidiyor ah kardeşim ah*

*Semaî sözlerim değil bu kadar
İnsan insanlığa canını adar
Aydın fikirliye engel olan var
Zoruma gidiyor ah kardeşim ah* (Semaî, 1991, s. 177-178).

Şiirde duygularını bu şekilde dile getiren Semaî, toplumun huzuru ve kalkınması için birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapmaktadır.

Âşık Kul Semaî'nin "Zoruma gidiyor ah kardeşim ah" nakaratıyla tematik ve anlamsal bütünlük kazandırdığı bu şiir yalnızca bireysel bir yakarış ve istekten ibaret değildir. Cumhuriyetin temel değerleri olan toplumsal eşitlik, üretim odaklı kalkınma, halk egemenliği, aydınlanma vb. ile paralellik gösteren eleştirel bir söylem özelliği taşımaktadır.

Şiirde Semaî'nin zengin kesimi eleştirmesi, işsizliğe, yoksulluğa ve üretimsizliğe dikkat çekmesi, toplumsal kalkınma için fabrikaların kurulması gerektiğini vurgulaması cumhuriyetin ekonomik olarak "güçlü ve bağımsız bir millet" hedefiyle örtüşmektedir. Aynı şekilde sınıfsal eşitlik ilkesinin sağlanması ve halkın üretim sürecinde yer alması gerektiği "Fabrika yerinin bomboş oluşu / Zoruma gidiyor ah kardeşim ah / Hem işçi fabrikatör olalım" dizeleriyle dile getirilmektedir. "Ayşe, Fatma, Ali'yi geri alalım" dizesiyle de cumhuriyetin kadınlara tanıdığı hak ve özgürlüklerle kadınların sosyal görünürlüğünün artması ve iş hayatında yer alması gerektiği vurgulanmıştır.

Semaî, "Aydın yolda birleşmeli yiğitler" ve "Aydın fikirliye engel olan var" dizeleriyle de cumhuriyetin temel hedeflerinden olan bilimin ve düşünce özgürlüğünün, halkın bilinçlendirilip aydınlatılmasının önemine dikkat çekmiştir. Bu

bağlamda şiir, cumhuriyetin siyasal bir rejim olmasının yanı sıra sınıfsal eşitlik, sosyal adalet, kalkınma, eğitim gibi değerlerle iç içe geçen bir yaşam biçiminin gerekliliğini vurgulayan halkın ortak bir bildirisi niteliği göstermektedir.

Âşık Kul Semaî’nin cumhuriyetin toplumsal kalkınma ve ilerleme yolundaki önemini anlattığı bir diğer şiiri ise *Birliğe Çağrı* adlı şiiridir:

*Türk evladı Türkiye’ni seversen
Birlik ol kardeşim birbirini sev
Atatürk’ü, ulusunu öğren
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Ata’nın açtığı yol cumhuriyet
Getirdi eşitlik hem de hürriyet
İkilik kalmasın edelim niyet
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Dışarıdan yurda göz dikenler var
Zehirli zehirli söz ekenler var
Nice gizli gizli har dikenler var
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Vatan senin millet senin yurt senin
Ordu senin ulus senin fert senin
Tuzağına düşmeyelim kimsenin
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Fırsat verme düşmanlara kalleşe
Hasım olmayalım kardeş kardeşe
Yurt için beraber gidelim savaşa
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Yirminci asır füze çağın takip et
Kültürün ilerlet sen de Ay’a git
Oku karşındakini ilimle korkut
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Atatürk’ten başka lider arama
Türk’ün atası o peder arama
Birlik olur isen keder arama
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Bir kovanda arılardan ibret al
Bir tarlada darılardan ibret al
Nine Fatma karılardan ibret al
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Karıncalar yolda katar giderler
Yaz kış yiyeceğin depo ederler
Bizde depo olmuş gamlar kederler
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Bir katarda gidelim turna misali
Bir çeşmeden akalım kurna misali
Tatlı meyve olalım hurma misali
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Doğu batı kimseye yem olmayalım
Türk oğluy sak Türk halkını bölmeyelim
Parçalanıp perişan olmayalım
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Dünya tarihinden yurdu sildirme
Sen ele gül eli sana güldürme
Kandırılıp birbirini öldürme
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Bu yurt böyle cennet gibi değildi
Düşman yurda doldu harabe oldu
Yurdu kurtarmak için çok canlar öldü
O günleri düşün birbirini sev*

*O askerî Mehdi coştı o zaman
Samsun Anadolu'ya geçti o zaman
Kurtuluş bayrağı açtı o zaman
Unutma atanı Atatürk'ü sev*

*Düşman yurdu her taraftan sarmıştı
Köyler yandı süngü karınlar deşti
Kazma kürek balta Türk halkı coştı
Birleşti kurtardı vatanını sev*

*Atatürk der böyle vatan kurtardık
Türk halkına cumhuriyeti kurduk
Vatanı gençliğe emanet verdik
Diyen Atatürk'ü vatanını sev*

*Altmıştan seksene yılları sevme
Yurda zehir saçan dilleri sevme
Vatana göz diken elleri sevme
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Köylü kentli memur işçi el ele
Fabrikalar kurun işçi olma ele
Birlik için acele edin acele
Birlik ol kardeşim birbirini sev*

*Der Semaî’ın ordu millet bir olsun
Birlik olun olmadık şey var olsun
Yurtta barış bayramları görülsün
Birlik ol kardeşim birbirini sev* (Semaî, 1991, s. 206-209).

Bu şiirinde Âşık Kul Semaî, cumhuriyetin toplum üzerindeki olumlu etkilerine ve Atatürk’ün ulaşmak istediği hedeflere vurgu yaparak bunları ön plana çıkarmıştır. Aynı şekilde şiirde “Ata’nın açtığı yol Cumhuriyet / Getirdi eşitlik hem de hürriyet” dizeleriyle cumhuriyetin sadece bir yönetim biçimi olmadığı, aynı zamanda halkın sosyal ve kültürel hayatta eşit haklara sahip olduğu bir düzen olduğu dile getirilmiştir. Şiirin genelinde sıkça vurgulanan “köylü, kentli, işçi, memur” birlikteliği cumhuriyetin temel ilkelerinden olan toplumsal dayanışma ve beraberlik duygusunun güçlendirilmesi gerektiğinin göstergesidir.

1972 yılında bu şiiriyle Konya Âşıklar Yarışması’nda birincilik ödülüne layık görülen Âşık Kul Semaî (Gedik, 2010, s. 228) dayanışmanın, toplumsal birlik ve beraberliğin birlik olmaktan geçtiği düşüncesini de her dördüğüün sonunda tekrar edilen “Birlik ol kardeşim birbirini sev” dizesiyle dile getirmiştir. Ayrıca şiirde Kurtuluş Savaşı’na vurgu yapan âşık, vatanın kazanılmasında millet olarak herkesin emeğinin olduğuna değinmiştir. Ayrıca Semaî “Oku karşındakini ilimle korkut” dizesiyle aynı zamanda Atatürk’ün “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.” sözünden yola çıkarak eğitime ve ilime vurgu yapmıştır. Şiirin genelinde, cumhuriyetin toplumu sosyal ve kültürel açıdan da dönüştüren ve güçlendiren bir sistem olduğu ele alınmıştır.

*YİRMİNCİ ASIR İNSANLARINA
“Yirminci asrın altmış sekizi
Tarih başın almış gidiyor bak bak
İlimle okuduk genç neslimizi
Çözelim Kur’an’ı ne diyor bak bak*

*Kur’an’da mevcuttur gizli hazine
Dünya ahret için delildir bize
Âlim lazım bunu anlamamıza
Eller ayda dünya arıyor bak bak*

*İlimle turabı eylerler alet
Ne bir ferasettir ne de keramet
Çalışan insana hak eyler nusret
Ben yerde el gökte geziyor bak bak*

*İnsanlığı gösterenler insandır
Hakkın bütün hazinesi sanadır
Gaflet uykusundan başını kaldır
İnsanlar füzede uçuyor bak bak*

*Maariftten aldılar her türlü fendi
Çalışmak ibadet anla efendi
Okut genç nesli düşün sen seni
Kul Semaî derdin yazıyor bak bak (Semaî, 1973, s. 74).*

İlimle okuduk genç neslimizi / Çözelim Kur'an'ı ne diyor bak bak dizelerinde Kul Semaî, dini dogmaları sorgulamadan tekrarlamak yerine hayatı akıl, bilim ve yorumlama ile anlamaya çalışmayı öğütler. Cumhuriyet Dönemi'nde laik eğitim anlayışıyla birlikte bilimsel düşüncenin önemi şiirde özellikle vurgulanmıştır. Âşık Kul Semaî aklını kullanan bir nesil yetiştirme hedefinin önemine vurgu yaparak sorgulayan bir nesil yetiştirilmesi gerekliliğine ve önemine dikkat çeker.

Eller ayda dünya arıyor bak bak

İnsanlar füzede uçuyor bak bak dizelerinde ise Âşık Kul Semaî bilimde geri kalmanın tehlikesini gösterir.

Cumhuriyetle birlikte daha ilk yıllardan itibaren modernleşme ve teknolojiye uyulması gerektiği öncelikli görülmüştür. Fabrikalar kurulmuş, mühendislik, tıp, fen alanlarında eğitim kurumları güçlendirilmiştir. Âşık Kul Semaî de atılan bu adımların ülkemizin teknolojik, ekonomik vb. gelişmişlik düzeyi adına önemli olduğuna değinir.

Çalışan insana hak eyler nusret

Maariftten aldılar her türlü fendi

Çalışmak ibadet anla efendi

Âşık Kul Semaî, ilerlemenin temeli olarak çalışmayı ve bilimle donanmanın önemini vurgular. Bu anlayış, cumhuriyetin “muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma” hedefiyle doğrudan ilişkilidir. Âşık Kul Semaî emeğe dayalı kalkınma vurgusu yaparak emeğin önemine dikkat çekmektedir.

“Gaflet uykusundan başını kaldır” Cumhuriyet, toplumu cehaletten kurtarmak için eğitimi temel hedef olarak belirlemişti. Okuma yazma seferberlikleri, yeni alfabe, köy enstitüleri, halkevleri bu zihniyetin ürünüdür. Âşığın da bu dizayle benzer bir şekilde topluma “Uyan!” çağrısı yaptığı düşünülebilir.

“Maariftten aldılar her türlü fendi” Dizesinde ise “maarif” (eğitim), cumhuriyetin temel yapı taşı saydığı konulardandır. Çünkü ulusal egemenliğin, özgür düşüncenin ve kalkınmanın temeli eğitimidir. Âşık Kul Semaî de bu bilinçle eğitimin önemine vurgu yapmıştır.

*BİRİ HACI BEKTAŞ BİRİ ATATÜRK
Türk halkına özgürlüğü getiren
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk
Devrim yapıp özgürlüğe yetiren
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk*

*Latince Farsçaya karşı duranlar
Pir Sultan Yunus'lar Karacaoğlan'lar
Türk halkına Türkçe okul kuranlar
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk*

*Harf devrimi kadın erkek hakları
Düşman paylaşmıştı bu toprakları
Birlik olup elde edilen hakları
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk*

*700 yıl evvel Bektaşî Veli
Atatürk"ün kutlandı 100. Yılı
Birisi Mustafa birisi Ali
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk*

*Samsun, Tokat, Sivas'taki yurttaş
Kongreler yapıp koştı dadaşa
Anadolu'dan geldi Hacı Bektaş'a
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk*

*Cemalettin Çelebi"yle görüşen
Birlik olup millet meclisin açan
Zahir bâtın birbirine danışan
Evladı Hacı Bektaş biri Atatürk*

*Ey Semaî ordu millet var olsun
Bacı kardeş kucaklaşıp yar olsun
Selam salmış Türk milleti bir olsun
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk (Semaî, 1991: 64).*

Bu şiirinde Âşık Kul Semaî, cumhuriyet düşüncesinin Anadolu kültüründen kopuk değil, tam tersine o kültürün devamı olduğuna dikkat çekiyor.

*Latince Farsçaya karşı duranlar
Pir Sultan Yunus'lar Karacaoğlan'lar
Türk halkına Türkçe okul kuranlar
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk*

Hacı Bektaş Veli ve onun düşüncesini sürdüren ozanlar, yüzyıllar önce halkın dili olan Türkçeyi savunmuşlardır. Atatürk ise Dil ve Harf Devrimi ile bu duruma kurumsal bir zemin yaratmıştır. Bu bakımdan Cumhuriyet Anadolu'nun dil ve kültür düşüncesinin bir devamıdır. Bu dörtlükte de Âşık Kul Semaî, dil devrimi, yani ana

dilde eğitim ve halkın anlayacağı dilde konuşma idealini öne çıkararak dilin toplum hayatında oynadığı rolün oldukça önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.

*Harf devrimi kadın erkek hakları
Düşman paylaşmıştı bu toprakları
Birlik olup elde edilen hakları
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk*

Hacı Bektaş Veli öğretisi, kadın erkek eşitliğini temel alan bir yapıdır. Kadınlar cemlerde, karar mekanizmalarında yer almıştır. Atatürk devrimleriyle bu anlayış, anayasal bir hak hâline gelmiştir. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş, eğitimde fırsat eşitliği sağlanmıştır. Âşık Kul Semaî de gerçekleşen bu toplumsal dönüşümün farklı dönemlerdeki simaları olarak Hacı Bektaş Veli'yi ve Atatürk'ü gösterir.

*Cemalettin Çelebi'yle görüşen
Birlik olup millet meclisin açan*

*Zahir batın birbirine danışan
Evladı Hacı Bektaş biri Atatürk*

Bu dizelerde Âşık Kul Semaî, doğrudan Kurtuluş Savaşı dönemine gönderme yapmaktadır. Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında Hacı Bektaş Dergâhı'nı ziyaret etmiş, Cemalettin Çelebi ile görüşmüştür. Alevi-Bektaşî toplumu, bağımsızlık mücadelesine destek vermiştir. Bu da Cumhuriyet'in halk desteğiyle kurulduğunun, inanç ve düşünce özgürlüğüyle beslendiğinin göstergesidir.

*Ey Semaî ordu millet var olsun
Bacı kardeş kucaklaşıp yar olsun
Selam salmış Türk milleti bir olsun
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk*

Cumhuriyet, sadece askeri bir zaferin ürünü değil, bir milletin kültürel birliktelik bilincinin sonucudur. Şiirin son dizesinde birlik, barış ve toplumsal dayanışma vurgusu yapılır. Bu da cumhuriyetin temel felsefesi olan “tek millet-ortak yurttaşlık” anlayışıyla uyumludur.

*ATATÜRK
Dünya tarihinde emsalsiz lider
O yüce Mustafa Kemal Atatürk
Geleceği gören canlı bir radar
O yüce Mustafa Kemal Atatürk*

*İçten dıştan düşman yurdu sarmıştı
Kurtarmak için haktan destur almıştı
Padişahlık beylik hüküm sürmüştü
Kurtaran o yüce Kemal Atatürk*

*Samsun, Havza, Amasya'da yurttaşa
Yurt elden gidiyor söyledi Paşa
Tokat'tan, Sivas'tan koştu dadaşa
O yüce Mustafa Kemal Atatürk*

*Kongreler yapıp karar aldılar
Anadolu’dan Ankara’ya geldiler
Cumhuriyet hükûmeti kurdular
O yüce Mustafa Kemal Atatürk*

*Anadolu kadın erkeği coştı
Er ve subay paşalarla anlaştı
Ya ölüm ya istiklal savaşın açtı
O yüce Mustafa Kemal Atatürk*

*Genç ihtiyar vatan için can verdi
Bu güzel yurdundan düşmanı sürdürdü
Zafere ulaştı öldü öldürdü
O yüce Mustafa Kemal Atatürk*

*Cumhuriyet hükûmeti kuruldu
Padişah duyunca kaçtı kayboldu
Türk milleti coştı bir devrim oldu
Önderi o Gazi Kemal Atatürk*

*Yenilik getirdi devrimler yaptı
Medreseyi tekkeleri kapattı
Sarığı bürüğü takkeyi attı
O Gazi Mustafa Kemal Atatürk*

*Eşitlik özgürlük temelin atan
Farsça değil Türk’e Türkçe okutan
Çiftlikler yeşertip fabrika yapan
O yüce Mustafa Kemal Atatürk (Semaî, 1991, s.188).*

“Dünya tarihinde emsalsiz lider/O yüce Mustafa Kemal Atatürk” ile “İçten dıştan düşman yurdu sarmıştı/Kurtarmak için haktan destur almıştı” dizelerinde Atatürk’ü yalnızca Türkiye değil, dünya tarihinde benzersiz bir lider olarak tanımlar. Atatürk’ün liderliğinin, Kurtuluş Savaşı gibi bir bağımsızlık mücadelesinden doğduğuna vurgu yaparak cumhuriyetin bir lütuf omadığını; emek, mücadele ve inanç sonucu kazanıldığını belirtir. Cumhuriyeti, bir kişinin değil, bir milletin kararlılığı ve liderlik etrafında birleşmesinin eseri olarak açıklar.

"Samsun, Havza, Amasya’da yurttaşa/Yurt elden gidiyor söyledi paşa” ile “Kongreler yapıp karar aldılar/Anadolu’dan Ankara’ya geldiler” dizeleriyle Âşık Kul Semaî, Atatürk’ün liderliğinde tabandan örgütlenen bir ulusal direnişin adımlarını anlatır. Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı ile Türk milletini “emir alacak” bir kitle değil, karar verecek bir özne hâline getirmiştir. Âşık Kul Semaî de bu duruma dikkat çekerek Türk milleti için Atatürk’ün aldığı kararların ne kadar önemli olduğunu belirtmektedir.

*Anadolu kadın erkeği coştı
Er ve subay paşalarla anlaştı
Ya ölüm ya istiklal savaşın açtı*

Semaî, bu dizelerinde Kurtuluş Savaşı'nda kadınların da öncü rolünü vurgular. Cephe gerisinde cephane taşıyan, tarlada çalışıp üreten kadınlar; özgürlük mücadelesinin aktif bir parçasıdır. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet, bu katılımı anayasal eşitliğe taşımıştır.

*Yenilik getirdi devrimler yaptı
Medreseyi tekkeleri kapattı
Sarığî büriüğü takkeyi attı
O Gazi Mustafa Kemal Atatürk*

Bu dörtlükte Âşık, Atatürk'ün laiklik ve modernleşme yönündeki "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması, Şapka Devrimi, eğitimde reformlar" gibi en köklü adımlarını anlatır. Cumhuriyetin amacı, bireyi dinî otoritenin değil, aklın ve bilimin rehberliğinde özgürleştirmektir. Atatürk de cumhuriyetle birlikte çağdaş bir hukuk ve eğitim düzeni kurmuştur.

*Eşitlik özgürlük temelin atan
Farsça değil Türk'e Türkçe okutan
Çiftlikler yeşertip fabrika yapan
O yüce Mustafa Kemal Atatürk*

Bu dizelerle Semaî, Atatürk'ün dil, eğitim ve ekonomi politikalarının üç temel ayağını anlatır. Harf Devrimi ve Dil Devrimi ile Türkçenin bilim ve eğitim dili hâline getirildiğini belirtirken sanayi yatırımlarıyla tarım toplumundan üreten, modern bir ulusa geçiş hedeflendiğine vurgu yapar. Ayrıca eşitlik ve özgürlük vurgusu yaparak cumhuriyetin yurttaşlık anlayışının temelini bu değerler olduğunu belirtir.

*Cumhuriyet hükümeti kuruldu
Padişah duyunca kaçtı kayboldu
Türk milleti coştı bir devrim oldu
Önderi o Gazi Kemal Atatürk*

Semaî bu dizelerle, doğrudan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ve monarşinin sona ermesine gönderme yapar. Padişahlığın yerine milletin iradesine dayalı bir rejimin geldiğini belirtir. Bu geçiş, tarihte örneği az görülen bir zihniyet devrimidir. Bu bakımdan Atatürk bu noktada sadece bir asker değil, rejim kurucusu bir devlet adamı olarak nitelendirilir.

Sonuç

Âşık edebiyatı, tarih boyunca halkın inanç dünyasını, duygu ve düşüncelerini yansıtan bir sözlü kültür geleneği olarak toplumun hem sanatsal hem de düşünsel gelişiminde önemli roller üstlenmiştir. Bu geleneğin taşıyıcısı olan âşıklar, sadece şiir söyleyen sanatçılar değil, aynı zamanda yaşadıkları dönemin tanıkları, halkın sözcüsü ve kimi zaman da birer halk aydını olarak toplumsal bilinçlenmeye katkıda bulunan bireylerdir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'de başlayan sosyopolitik ve kültürel

dönüşüm süreci, halk edebiyatının ve dolayısıyla âşıkların da önemli ve etkili bir rol üstlenmesine neden olmuştur. Cumhuriyet rejiminin halka benimsetilmesi, Atatürk ilke ve inkılaplarının toplumun her kesimine ulaşması, modernleşme ve kalkınma ideallerinin geniş kitlelere anlatılması noktasında âşıklar, geleneksel anlatı gücünü modern ideallerle birleştirerek etkili birer köprü olmuşlardır.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Âşık Kul Semaî’nin sanat anlayışı ve şiirleri, âşık edebiyatının Cumhuriyet Dönemi’yle nasıl yeniden şekillendiğinin ve bu yeni yapıya nasıl katkı sağladığının somut örneklerini sunmaktadır. Alevi-Bektaşî geleneğiyle iç içe geçmiş bir kültürel altyapıya sahip olan Kul Semaî hem bu inanç sisteminin değerlerini şiirlerinde yaşatmış hem de cumhuriyetin temel ilkelerini benimseyip bunları eserlerine ustalıkla yansıtmıştır. Şiirlerinde bireysel temalar kadar toplumsal meselelere de yer veren âşık; halkın birliği, beraberliği, üretim sürecine katılması, kadın haklarının savunulması, toplumsal eşitliğin sağlanması, eğitimin yaygınlaştırılması gibi modern cumhuriyetin hedeflediği birçok konuyu da ele alarak halkı bilinçlendirme görevini üstlenmiştir.

Âşık Kul Semaî’nin âşıklığa başlama süreci de onun bu gelenek içerisindeki konumunu anlamak açısından önemlidir. Rüya ve bade içme gibi ritüeller, onun yalnızca bir şair değil, kültürel bir aktarımın temsilcisi olduğunu gösterir. Bu deneyimler hem bireysel bir dönüşümün hem de toplumsal bir görevin habercisidir. Dolayısıyla Kul Semaî’nin sanatı ve sanat anlayışı; salt bireysel değil, aynı zamanda manevi, kültürel ve siyasal bir sorumluluğun ürünüdür.

Deme Ellere Ellere, Ah Kardeşim Ah ve *Birliğe Çağrı* adlı şiirleri, onun cumhuriyet ideallerini içselleştirdiğini ve bu idealleri halkın anlayabileceği sade ama etkili bir dille yansıttığını göstermektedir. “Birlik ol kardeşim birbirini sev” gibi tekrar edilen mısralar, yalnızca birer edebî motif değil, aynı zamanda halkın ortak bir ülkü etrafında kenetlenmesi gerektiğine dair güçlü bir çağrıdır. Özellikle ekonomik kalkınma, sanayileşme ve üretim konularına vurgu yapan dizeler, cumhuriyetin toplumsal refah hedefleriyle paralellik göstermektedir. Yine, kadınların sosyal ve ekonomik hayatta yer almasına yönelik ifadeler, Atatürk’ün kadınlara tanıdığı hakların şiirsel bir dille savunusudur.

Kul Semaî’nin şiirlerinde Atatürk’e duyulan derin sevgi ve minnettarlık da dikkat çeken unsurlar arasındadır. Atatürk’ü yalnızca bir lider olarak değil, “kurtarıcı” ve “önder” olarak nitelendiren ifadeler, cumhuriyetin kurucu değerlerinin halk şiiri geleneğiyle nasıl içselleştirildiğini göstermektedir. Atatürk’ün “muasır medeniyetler seviyesine ulaşma” hedefi, Semaî’nin dizelerinde “ilimle ilerleme”, “bilimle gelişme” ve “kültürel birlik” olarak yankı bulmuştur.

Özellikle *Birliğe Çağrı* adlı şiirinde kullandığı doğa, hayvanlar ve bitkilerle ilgili metaforlar hem geleneksel halk şiirinin simgesel anlatım tarzını yansıtır hem de bu simgeler aracılığıyla bir toplum modelini idealize eder. Doğadaki birlik, düzen ve iş bölümü gibi unsurları örnek göstererek toplumun da bu değerlere sahip çıkması gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, halkı sadece bilinçlendirmekle kalmaz; aynı zamanda toplumsal huzur, üretkenlik ve dayanışma gibi evrensel değerlere yönlendirir.

Âşık Kul Semaî'nin şiirleri, Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte yeniden şekillenen Alevi-Bektaşî düşüncesinin modernleşme sürecine tanıklık eder. Onun eserlerinde din, akıl ve bilimin rehberliğinde yeniden yorumlanan bir yaşam anlayışı öne çıkar. *Yirminci Asır İnsanlarına* adlı şiiri, inanç ile bilimi karşıt değil, tamamlayıcı unsurlar olarak ele alır; vahyi, aklın ve bilimin ışığında yeniden okuma çağrısı yapar. Bu yönüyle Semaî, Alevi-Bektaşî geleneğindeki içsel (bâtınî) yorum geleneğini, cumhuriyetin rasyonel ve laik düşünce sistemiyle bütünleştirir. Bilim, ilerleme ve çalışmanın kutsal değerler olarak ele alınması, şairin cumhuriyet idealleriyle kurduğu teolojik paralelliği ortaya koyar.

Biri Hacı Bektaş Biri Atatürk adlı şiirinde ise Semaî, Hacı Bektaş Veli ile Mustafa Kemal Atatürk arasında tarihsel ve düşünsel bir süreklilik kurar. Bu eserinde Hacı Bektaş Veli'nin hoşgörü, eşitlik ve özgür düşünceye dayalı öğretisini, Atatürk'ün devrimleriyle bütünleştirir. Dilin sadeleşmesi, kadın ve erkeklerin eşitliği, laik eğitim anlayışı ve toplumsal dayanışma gibi temalar, her iki düşünce sisteminin ortak paydaları olarak sunulur. Böylelikle cumhuriyet, Semaî'nin şiirlerinde geleneğin inkârı değil, Anadolu'nun kadim irfanının çağdaş bir yorumu olarak anlam kazanır.

Atatürk adlı şiirinde ise şair, Atatürk'ü yalnızca ulusal bir lider olarak değil, evrensel bir aydınlanma figürü olarak yüceltir. Bu şiirde Atatürk'ün laiklik, eğitim reformu, kadın hakları ve üretim temelli kalkınma politikaları öne çıkarılır. Şair, halk şiirinin anlatım gücünü kullanarak Cumhuriyet devrimlerini geniş halk kitlelerine aktarır; böylece şiir, bir halk eğitimi ve bilinçlendirme aracına dönüşür.

Âşık Kul Semaî'nin şiirleri genel olarak Alevi-Bektaşî öğretisinin insancıl, eşitlikçi ve akılcı temellerini cumhuriyet idealleriyle buluşturur. Onun eserleri, halkın inanç dünyasında dinin akıl ve bilimle uyumlu bir biçimde yeniden yorumlanmasına katkı sunar. Bu yönüyle Semaî hem teolojik hem de sosyokültürel düzlemde, Anadolu irfanının modern çağda yeniden inşa edilmesini belgeleyen özgün bir halk ozanı kimliği taşır.

Âşık Kul Semaî'nin şiirleri, cumhuriyetin toplumsal dönüşüm hedefleriyle birebir örtüşen, halkı duygusal ve düşünsel açıdan etkileyen metinlerdir. Onun eserleri aracılığıyla, cumhuriyet değerlerinin halk kültürüyle nasıl kaynaştığı; halk edebiyatı geleneğinin modern Türkiye'nin inşasında önemli ve etkili bir rol oynadığı açık bir şekilde görülmektedir. Âşık Kul Semaî, bu bağlamda sadece bir halk âşığı değil, cumhuriyetin kültürel hafızasında önemli bir yer edinen halk aydını kimliğiyle Türk edebiyatında kalıcı bir iz bırakmıştır.

Kaynakça | References

- Gedik, S. (2019). “Âşık Kul Semaî’de Alevilik Edebiyatı ve Erkânı”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* / 2019 / 19. s. 153-178.
- Gedik, S. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Turhal-Zile-Artova Havzasında Yetişen Âşıklar ve Âşık Kul Semaî’de Gelenek, Etkileşim ve Eğitim*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Güzel, A. & Torun, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, U. (2005). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Semaî, Â. K. (1991). *Turhallı Bostankolu’lu Âşık Kul Sema-i Baba, Divanı Nefesleri ve 12 Hizmet*. Âşık Kul Sema-i Baba Anadolu Matbaa. İstanbul.
- Semaî, Â. K. (1973). *Geldim Erenler*. İstanbul: Mayataş Yayınları.
- Ahmet Yesevi Üniversitesi, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (2025) “KUL SEMAÎ, Muharrem Oylum” <https://tees.yesevi.edu.tr> içinde 02.09.2025 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kul-semai-muharrem-oylum> adresinden erişilmiştir.



Fotoğraf 1: Âşık Kul Semaî. Kaynak: 1973’te İstanbul’da Mayataş Yayınları Tarafından Yayımlanan Âşık Kul Semaî’ye Ait “Geldim Erenler” Adlı Eserden Alınmıştır.

ALEVİLERDE İSİM VERME VEYA AD VURMA GELENEĞİ: SEYYİD GARİP MUSA SULTAN OCAĞI ÖRNEĞİ*

THE TRADITION OF NAMING AMONG ALEVIS: THE EXAMPLE OF SEYYİD
GARİP MUSA SULTAN OCAKS

Hüseyin ERDOĞAN**

Öz

Yeni doğan çocuklara isim verilirken farklı kültür, yaşam şekline ve dinî inanca sahip topluluklarda birçok gelenek ve uygulamayla karşılaşılmaktadır. Bu farklılıkların ana spektrumunu dinî inanışlar oluşturmaktadır. Bu dinî inanışlara mensup kişilerin çocuklarına, önemli bulduğu ya da kutsal saydığı isimleri vermesi yoluyla bu kutsalın devamlılığının sağlanması amaçlanmaktadır. Ad vermenin birçok saiki olmakla birlikte en önemli işlevinin iletişimi kolaylaştırmak olduğu söylenebilir. Yazılı ve sözlü dönemler içerisinde elde edilen bilgilere göre Türklerin isim vurma/verme gelenekleri özellikle farklı dinî inanç sistemleriyle tanışmalarıyla birlikte değişkenlikler göstermiştir. Göktürklerden Dede Korkut'a kadar Türklerin kabul ettikleri dinî inanç sistemleri, sosyokültürel yapısı, savaşçı toplum özellikleri vb. hem çocuklara verilen isim kaynaklarını hem de isim verilirken yapılan ritüelleri etkilemiştir. Alevilerde isim verme geleneği; Ehlibeyit, On İki İmam, Hak-Muhammed-Ali sevgisi vb. kutsalların ismini vermek suretiyle devam ettirilmiştir. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak Alevi çocuklara hangi isimlerin daha çok verildiği/verilmediğinin belirlenmesinden ziyade yeni doğan çocuğa hangi ritüelle isim verildiğinin üzerinde durulmuştur. Yani ad verme ritüeli ele alınmıştır. İsim verilmeden evvel yapılan uygulamalar, akika kurbanı ve adak kurbanı gibi temel inanç uygulamalarını şekillendiren sistemler üzerinden Alevi ve Sünni gelenekleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ana metodunu gözlem ve görüşme veri toplama teknikleri oluşturmaktadır. Alevi toplulukların yaşadığı bölgelerde yapılan gözlem ve bire bir Alevi dedeleriyle yapılan görüşmeler bu çalışmayı meydana getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsim Verme, İsim Vurma, Alevilerde İsim Verme, Türklerde İsim Verme, Alevilerde Ad Verme Ritüeli.

* Araştırma Makalesi. Gönderilme Tarihi: 30.07.2025; Kabul Tarihi: 02.09.2025; Yayımlanma Tarihi: 15.10.2025.

**Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanı, e-posta: huseyin.erdogan@ktb.gov.tr , ORCID: 0000-0001-7844-2392.

Abstract

When naming newborn children, one encounters many traditions and practices in communities with different cultures, lifestyles, and religious beliefs. Religious beliefs constitute the main axis of these differences. The aim is to ensure the continuity of the sacred by giving children names that are considered important or sacred by those who belong to these religious beliefs. Although there are many reasons for naming, it can be said that its most important function is to facilitate communication. According to information obtained from written and oral sources, the naming traditions of the Turks have varied, particularly with their encounter with different religious belief systems. From the Göktürks to *Dede Korkut*, the religious belief systems accepted by the Turks, their socio-cultural structure, warrior society characteristics and related factors have influenced both the sources of names given to children and the rituals performed when naming. The tradition of naming in Alevism has been perpetuated by giving names associated with sacred figures such as the Ahl al-Bayt, the Twelve Imams, and the love of *Hak-Muhammed-Ali*. Unlike other studies, this research focuses not on determining which names are more or less commonly given to Alevi children, but rather on the ritual through which a name is given to a newborn child. In other words, the naming ritual is examined. The similarities and differences between Alevi and Sunni traditions are examined through the practices performed before naming, such as the akika sacrifice and the adak sacrifice, which shape fundamental religious practices. The main methodology of the study consists of observation and interview data collection techniques. This study was conducted through observations in regions where Alevi communities live and through one-on-one interviews with Alevi dedes.

Keywords: Naming, Naming Ritual, Naming in Alevism, Naming in Turkish Culture, Naming Ritual in Alevism.

Giriş

Ad verme, her toplumda fazlaca önemsenmiş ve her yeni doğan çocuğa verilen ismin, çocuğun yaşamını etkileyeceğine hatta yaşamına yön vereceğine inanılmıştır. Dünya var olduğundan beri Hz. Âdem'den beri doğan herkese birer ad verilmiştir.

Alevi toplumunun ad verme geleneğinde de diğer toplumlarda olduğu gibi dinî inanışların ve kutsalların önemi oldukça büyüktür. Alevilerin çocuklarına ad verirken daha çok “Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma” vb. adları seçmeleri de bu yüzdendir.

Bu çalışmanın metodolojik çerçevesini Alevi toplulukların çocuklarına ad verirken hangi sosyokültürel geleneklere riayet ettiği, farklı bölgelerde ne gibi değişkenliklerin bulunduğunu görüşme ve gözlem yoluyla toplanan verilerin değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Alevilerde ad verme geleneğiyle ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Ancak bu araştırmalar genelde Alevilerin hangi isimleri, hangi sebeple çocuklarına verdiğinin açıklanması şeklinde olmuştur. Bu araştırmanın diğer araştırmalardan farkı, Alevilerin çocuklarına hangi isimleri daha sık verdiğini araştırmakla kalmayıp aynı zamanda yeni doğan çocuğa ad verme ritüellerindeki çeşitliliği de açıklayacak olmasıdır. Alevilerin çocuklarına hangi isimleri daha fazla koyduğunu/koymadığını araştırmak değil, aynı zamanda yeni doğan çocuğa hangi ritüele göre ad vermenin gerçekleştiğini de anlatmak olacaktır. Yapılan gözlem ve görüşmeler doğrultusunda ad vermede Alevi dedelerin işlevi, okunan gülbank ve dualar, söylenen savalatlamalar vb. bu çalışmada anlatılacaktır.

1. Türklerde Ad Vurma/Ad Verme Geleneği

Her toplumun, çocuklarına ad verirkenki dinamikleri aynı değildir. Genelde dinî, tarihî şahsiyetlerin adları yeni doğan çocuklara verilirken aynı zamanda doğanın insanoğluna sunduğu imkânlar ölçüsünde de çocuklara isimler belirlenmiştir.

Türkçe Sözlük'te “Ad: 1. Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam olarak karşılık bulur. (Türkçe Sözlük, 2011, s. 23).” Ayrıca “At: ad, isim; unvan, lakap.” olarak da ifade edilir (Atalay, 2018, s. 45).

“Vur-” fiili ise Türkçede birden çok anlama sahiptir. Bu anlamlarından bir tanesi de “ad vermek” anlamına gelmektedir ki birçok yörede çocuklara isim verilmez, vurulur.

Kişi adlarının veriliş şekillerinin birçok değişkeni bulunmaktadır. Bunlar; aile bireylerinin sosyal statüleri, yaşamları boyunca karşılaştığı travmalar (aileden birinin ölümü vb.), yaşanan dönemde vuku bulan toplumsal olaylar ve doğal felaketler, geleceğe yönelik beklentiler, ad veren kişinin sahip olduğu kültürel ve zihinsel miras gibi durumlardır. (Uysal, 2012, s. 238).

Türklerde ad vermek önemli bir gelenektir ve genelde bir ritüelle ad verilir. Eski Türklerde çocuk sahibi olan hakanın bir şölen düzenleyerek çocuğuna isim verdiği bilinmektedir. Çocuklara ad verilirken daha çok hakanın yaptığı kahramanlıklar ve meziyetler göz önünde bulundurulur. Türklerin ilk yazılı belgeleri olan Göktürk

Kitabeleri’nde yer alan adların yabancı unsurlardan arı bir şekilde Türkçe olduğu görülmektedir. Uygur Türklerinde Maniheizm ve Budizm’in etkisiyle kişi adlarını dinî inançlar etkilemiş ve doğan çocuklara buna uygun adlar verilmiştir.

Türklerin İslamiyet’i kabulüyle başlayan süreçte Türk dilinin her alanında olduğu gibi kişi adlarında da Arapçanın bariz etkisi görülmeye başlanmış ve böylece ad vermede Arapçanın hâkimiyeti başlamıştır.

Selçuklular Dönemi’nde hem resmî dilin hem edebiyat dilinin Farsça ile olan ilişkisi sonucunda kişi adlarında Farsçanın da etkisi görülmeye başlamıştır. Sonuç olarak denilebilir ki bin yıldan beri devam eden toplumsal etkileşimin sonucunda Türklerde en çok kullanılan adların Türkçe, Arapça, Farsça kökenli olduğu görülmektedir. Dinî inanışlar ve farklı kültürel etkileşimler dışında ad verme geleneğinde farklı kaynaklar da görülmektedir. Aşağıdaki tablo bu kaynakları özetlemektedir.

<i>Dinî isimler</i>
<i>(a) Tanrının sıfatları, peygamber ve peygamber yakınlarının isimleri</i>
<i>(b) Kur'an da geçen bir sözcüğü isim olarak verme</i>
<i>(c) Dinsel anlamı olan, dinî motifli bir isim verme</i>
<i>Tarihî ve siyasi önderlerle ilgili isimler</i>
<i>Geleneğe dayalı, atalar, akrabalarla ilgili isimler</i>
<i>Hayranlık, şükran ve minnet duyguları için (dost, komşu, arkadaş vb.) verilen isimler</i>
<i>Doğulan gün ve zamanla ilgili isimler</i>
<i>Doğulan yer ve mekânla ilgili isimler</i>
<i>Doğa olayları, coğrafi özellikler, kozmik, göksel olaylarla ilgili isimler</i>
<i>Belli bir amaç ve dileğin gerçekleşmesi için verilen isimler</i>
<i>Koruma amaçlı verilen isimler</i>
<i>Hayvan, bitki, renk ve madenler gibi canlı ve cansız varlıkların adlarını verme</i>
<i>Güncel, moda ve aktüel isimler</i>
<i>İdeolojik, etnik-mezhebi kökeni vurgulayan isimler</i>
<i>Sözcükler üzerinde yapılan değişiklikler, uyarlamalar ve düzenlemelerle ilgili isimler</i>

Şekil 1: Türk İsimlendirme Sisteminde İsim Kaynakları (Çelik, 2006, s. 47).

15. yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülen Dede Korkut Hikâyeleri, Türklerde ad verme geleneğiyle ilgili zengin bilgiler içeren bir eserdir. Bu eserde anlatılanlara göre yeni doğan çocuğa hemen isim verilmez. Çocuğun yaptığı/yapacağı yiğitliğe bağlı olarak isim verilmektedir. Bu gelenek oğlan çocuklarıyla ilgilidir. Oğlan bir yiğitlik yaptığında Dede Korkut/Korkut Ata çağırılır ve çocuğun adı Dede Korkut tarafından verilir:

O üç oğlan kaçtı. Dirse Han'ın oğlancığı kaçmadı, ok meydanının ortasında baktı durdu. Boğa da oğlana sürdü geldi. Diledi ki oğlanı helâk kulsın. Oğlan yumruğu ile boğanın alnına kıyasıya tutup vurdu. Boğa geri geri gitti. Boğa oğlana sürdü tekrar geldi. Oğlan yine boğanın alnına yumruğu ile sert vurdu. Oğlan bu sefer boğanın alnına yumruğunu dayadı, sürdü meydanına başına çıkardı. Boğa ile oğlan bir hamle çekiştiler.

İki kürek kemiğinin üstüne boğanın köpük bağlandı. Ne oğlan yener ne boğa yener. Oğlan fikir eyledi, der: Bir dama direk vururlar, o dama destek olur, ben bunun alnına niye destek oluyorum duruyorum dedi. Oğlan boğanın alnından yumruğunu giderdi, yolundan savuldu. Boğa ayak üstünde duramadı, düştü tepesinin üstüne yıkıldı oğlan bıçağına el attı, boğanın başını kesti. Oğuz beyleri gelip oğlanın başına toplandılar; aferin dediler. Dedem Korkut gelsin, bu oğlana ad koysun, beraberine alıp babasına varsın, babasından oğlana beylik istesin, taht alıversin dediler.

Çağırdılar, Dedem Korkut gelir oldu. Oğlanı alıp babasına vardı. Dede Korkut oğlanın babasına söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Der

Hey Dirse Han beylik ver bu oğlana

Taht ver erdemlidir

Boynu uzun büyük cins at ver bu oğlana

Biner olsun hünerlidir

Ağıllardan on bin koyun ver bu oğlana

Etlük olsun hünerlidir

Develerden kızıl deve ver bu oğlana

Yük taşıyıcı olsun hünerlidir

Altın başlı otağ ver bu oğlana

Gölge olsun erdemlidir

Omuzu kuşlu cübbe elbise ver bu oğlana

Giyer olsun hünerlidir” (Ergin, 2009, s. 25-26).

2. Alevi Çocuklara Verilen Adların Kaynakları

Alevi geleneği içerisinde kutsal sayılan her zat, olgu ve olay, çocuklara verilen isimlerin kaynağını oluşturmaktadır. Hak (Allah)-Muhammed-Ali kutsallığının ön planda tutulduğu Alevi toplumları için özellikle Muhammed’in Türkçeleşmiş şekli diye düşünülebilen “Mehmet¹ ismi; “yüce, ulu” anlamında kullanılan ve Hz. Ali’ye telmih olan “Ali” ismi Alevi toplumlarında sıkça kullanılan isimler arasında yer almaktadır.

Ehlibeyit’in diğer üyeleri Hz. Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin’in isimleri de yine yeni doğan Alevi çocuklarına ad verilirken sıkça kullanılan isimler arasında yer almaktadır. Alevilerin ad vurma geleneğinde “Osman, Ömer ve Bekir” isimlerine pek rastlanmamaktadır. Bunun sebebi olarak Hz. Peygamber sonrası yaşanan siyasi ve sosyal olaylar gösterilebilir. Bu isimlerin verilmeyişini bu kişilerin reddedilişi olarak değerlendirmek değil, tercih edilmeyişleri olarak daha doğru olacaktır.

Alevi isim vurma geleneğinde sıkça tercih edilen isimlerin yüzyıllardır süregelen birikim ve kutsal olanın yeni nesillere aktarılması konusunda üstlendiği görev oldukça önemlidir. Alevi isim vurma geleneğinde isimler daha çok itikadi ve sosyal konular üzerinde önemli/popüler olan zatların adlarını vermek şeklinde tezahür etmiştir.

¹ Arapça Muhammed ve Mehmed kelimeleri aynı harflerle (محمد) yazılmakta olup, okunuşa göre Muhammed veya Mehmed denilebilmektedir.

1560 yılında kaydedilen kişi adları Alevi ad vurma geleneğine uygundur. 1560 yılına ait ad listesi şöyledir:

Ali oğlu Haydar, Hasan ve Hüseyin

Sarı oğlu İsmail

İsmail oğlu Mehmed

İbrahim oğlu İlyas

İvaz oğlu Hüdaverdi

(...)

Ali oğlu Mahmud, Şah Ali ve Budak

Muzaffer oğlu Resul (Aksüt, 2012, s. 262).

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Alevi ad vurma geleneğine uygun popüler adlar vardır. Hangi yüzyılda olursa olsun bu popüler adlar güncellenerek yerlerini korumaya devam etmişlerdir.

Modern Alevi toplumlarında Alevilik olgusuna dair yeni isimler de konulmaya başlanmıştır. Bu anlamda “Cem, Can” gibi isimler daha çok Alevilerin tercih ettiği isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alevi kolektif belleğinde yer edinen kimi olaylar da çocuklara isim verilirken göz önünde bulundurulmaktadır. Kerbela Olayı’nın anımsaması olarak “Hüseyin”; Hallâc-ı Mansûr’a ithafen “Mansur” adının verilmesi buna örnek gösterilebilir. Ayrıca günümüzde Alevi kolektif belleğinin güncellenmesi ve daha değişik üzüntülerle karşılaşılması üzerine isim vurma geleneğinde de belli güncellemeler yaşanmıştır.

3. Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı Özelinde Alevilerde Ad Verme Ritüeli

Alevi-Bektaşî inanç sistemi hem bireysel kimliğin hem de toplumsal aidiyetin manevî temellerini oluşturan ad verme/ad vurma ritüeline büyük önem atfeder. Bu gelenek, yalnızca bir adlandırma eylemi değil; aynı zamanda kutsal soya, inançsal silsileye ve ocak zincirine bağlanmanın sembolik bir biçimidir. Alevi toplumlarında yeni doğan bir çocuğa ad verilirken çoğu zaman Ehlibeyit’in, pirlerin, evliyaların, dedelerin ya da ocak kurucularının isimleri tercih edilir. Bu adlandırma biçimi, kutsal isimlerin çocuk üzerinde himaye, bereket ve ruhsal devamlılık sağlamasına yönelik bir inançla temellenir.

Seyyid Garip Musa Sultan; Alevi-Bektaşî inanç dünyasında sıkça anılan Türkmen bir şahsiyet olup Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı’nın kurucusudur. Türbesi, Sivas’ın Divriği ilçesine bağlı Güneş köyünde yer alır. Bu türbe, ocağın hem inanç hem de kültürel kimlik açısından bir merkezi işlevi görür (Kökel, 2006, s. 123). Bu ocak, tarih boyunca Sivas, Kars, Ardahan, Ankara (Kalecik) ve Eskişehir yörelerinde yaşayan Alevi toplulukları üzerinde derin bir etki bırakmış; böylece Anadolu’da bulunan Alevi ocakları ağında yerini almıştır.

Kökel, Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı’nı; Dede Garkın Ocağı, Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultan) Ocağı, Hıdır Abdal Sultan Ocağı, Şah İbrahim Veli Ocağı gibi büyük ocaklarla birlikte Anadolu Aleviliğinin “El ele, el Hakk’a.” düsturunu temsil eden temel ocaklarından biri olarak tanımlar (Kökel, 2006, s. 123–124). Bu ifade,

ocakların inanç merkezli yapılanmalarını kastederek nitelikte olup toplumsal düzen, ahlaki rehberlik ve kimlik aktarımı görevini üstlendiğini gösterir.

Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı, sözlü gelenekte ve nefeslerde de sıkça anılır. Kökel'in (2006) aktardığı üzere, Eskişehir Karatepe köyünden derlenen Ali Güven'in "Çağırdım" adlı nefesi, bu manevi zincirin halk dilindeki ifadesidir. Nefeste Garip Musa Sultan'ın "Horasan'dan gelip Anadolu'ya ışık saçan ve bu ışığı Hacı Bektaş Veli'ye ikram eden ulu evliya" olarak yüceltilmesi hem Horasan erenleri mirasını hem de ocak kökenli ad verme geleneğinin ruhsal devamlılığını vurgular. Böylece Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı, manevi kimliğin taşıyıcısı olarak Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde yerini alır.

Alevilerde ad verme ritüelinde başrolde dedeler bulunmaktadır. Dedelerin sadece ad vermeye değil doğum öncesi ritüellerde de önemli bir yerinin olduğu gözlemlenmektedir. Alevilerde ad verme geleneğiyle ilgili yapılan birçok gözlem ve görüşmeler sonucunda farklı bilgiler elde edilmiştir. Genel anlamda belli bir ritüelin yapılmadığı; Sünni gelenekte olan "kulağa ezan okuma" gibi geleneklerin bulunmadığı; kısacası ad vermek için ayrı bir ritüel olmadığı yönünde bilgiler elde edilmiştir. Ancak bu durum bölgelere göre farklılıklar göstermekle birlikte yeni doğan çocuğa ad vermek için ritüel düzenlenen Alevi yörelerinin de olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu farkın sebebi ise yakın bölgelerde yaşamış olsalar dahi sonradan şehre göç ederek farklı inanç dairelerine girenler ve geleneği yürütmek konusunda daha temkinli davranan toplumların dinî spektrumların oluşmasına neden olmuş olmalarıdır.

Araştırmanın her aşamasında yapılan görüşme ve gözlemler sonucunda Alevilerde ad verme ile ilgili ritüellerin çoğu bölgede yapılmadığı ama bazı yapılan yörelerin de bulunduğu sonucuna varılmıştır. Sivas-Divriği-Güneş Köyü'nden Erzurum-Horasan bölgesine göç etmiş Seyit Garip Musa Sultan Ocağı Dedesi Şahin Kanber Dede ile yapılan görüşmeler çerçevesinde, Seyit Garip Musa Sultan Ocağı ve talip topluluklarının süreginde "Ad Verme Ritüeli" şu şekilde yapılmaktadır:

3.1. Doğum Öncesi Ailenin Dedeye Başvurması

Aileler çocukları doğmadan önce, anne hamileyken, dedeye giderek dededen hayır duası isterler. Bu durum daha çok çocuğu olmayan ailelerde olmakla birlikte, eşler dedeye giderek çocuklarının olmadığını ve dedenin bunun için hayır duası etmesini isterler. Bunun üzerine dedeler genelde elma duası yaparlar ve elma dualarlar. Elmanın Alevi toplumunca önemli bir meyve olduğu, Hz. Cebrail tarafından Hz. Ali'ye cennetten getirildiği gibi inanışlar vardır. Konunun dışına çıkmamak adına elmayla ilgili bu bilgileri bu kadarla sınırlı tutmak yerinde olacaktır². Dede bu elmayı temizce yıkadıktan sonra, ailenin banyo yapıp ardından bu elmayı soymadan, çekirdeği ve sapıyla birlikte yemeleri gerektiğini söyler. Burada elmanın tamamının eksiksiz yenmesi, "nasibinde ne varsa eksik olmasın, çocuk tam olsun, eksiği olmasın"

2 Alevi-Bektaşî geleneğinde "elma" motifi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk: Daşdemir, Ö., (2015). Alevi-Bektaşî Geleneğinde Elma. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi – The Journal of International Social Research , cilt.8, sa.37, 83-97.

inancıyla ilgilidir. Elmanın bir yarısını kadın diğer yarısını da erkek yemektir. Bunun üzerine eğer kadın hamile kalıp bir de çocuğu olursa aile, dedeye giderek çocuğun adının dede tarafından konulmasını ister. Burada önemli durumlardan biri de şöyledir ki; aile, dedenin duası olmadan çocuk sahibi olduğunda da dedeyi çağırıp çocuğun ismini dedenin vermesini isteyebilir. Ayrıca değişkenlik gösteren diğer bir durum ise çocuğa verilecek ismi dedenin belirleyip belirlemediğidir. Bazı durumlarda çocuğun adının ne olacağına dede karar verebilir bazen de aile, adı belirler ve dededen sadece dua ederek çocuğa vermesini isteyebilir. Aile doğrudan dedenin adını çocuğa vermek yoluna da gidebilir.

Ayrıca aile dedeye başvurmadan önce, ailenin çocuğu olacağı, dedeye ayan olabilir. Bu durumda dede, ailenin gelmesine bakmaksızın onlara bir nesne (elma, armut, portakal vb.) dualar ve aileye verir. Bunu verirken de çocuklarına doğduğunda hangi adı koyacaklarını tembihleyebilir.

3.2. Annenin Hamileliği ve Yapılan Ritüeller

Anne hamile kaldığında çocuk düşmesin diye beline bir ip bağlanır. Bu ip kırk gün annenin belinde kalır. İnanişâ göre çocuk ana rahmine düştükten kırk gün sonra çocuğa can gelir. Çocuk canlanana kadarki bu kırk gün içinde sağlam olsun, ölmesin, zayı olmasın diye annenin beline ip bağlanır. Kırkın anlamı bu süreçte çok önemlidir. Öyle ki:

*Çocuk ana rahimine düştükten sonra kırkıncı gün canlanır,
Tam ve normal doğumda çocuk kırk haftalık iken doğar,
“Dört Kapı Kırk Makam”dan geçen biri insan-ı kâmil olarak yeniden doğar,
Hz. Muhammed’in kırk yaşında peygamber olması da yine başlangıçla/doğumla özdeştir.*

3.3. Çocuğa Ad Verme Ritüeli

Çocuk doğduktan sonra aile çocuğa ad vermek üzere bir ritüel/yemek düzenler, kurban keser. Ailenin maddi durumuna bağlı olarak bu, kanlı bir kurban olabileceği gibi kansız tercüman kurban (elma, portakal, kete vb.) da olabilir. Bu ritüele dede de çağırılır. Dede farklı dualarla çocuğun ismini, On İki İmamlar’ın ismini sayarak çocuğun kulağına fısıldar. Fısıldamadan önce sırasıyla şu yolu izler:

3.3.1. Salavatlama

Dede tarafından öncelikle salavatlama yapılmaktadır. Salavatlama şu şekildedir:

*Ber cemali Muhammed Pir kemali Şah Hasan, Şah Hüseyin Ali’ye talip Muhammed’e
ümmet olan can-ı gönülden versin salavat. Allahümme salli ala seyyidina Muhammedin ve
ala Ali seyyidina Muhammed...*

Salavatlama kısmında geçen “Ber cemali Muhammed, pir kemali Şah Hasan, Şah Hüseyin Ali’ye talip, Muhammed’e ümmet olan can-ı gönülden versin salavat” ifadesi, tevhidin ve velâyetin birlik içinde anılmasını temsil eder. Burada Hz. Muhammed’in

cemal, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in kemal, Hz. Ali'nin ise velayet sıfatları bir araya getirilir. Salavat, yalnızca Hz. Muhammed'e övgü değil, aynı zamanda Ehlibeyit'in bütününe kapsayan bir dua biçimidir.

Salavatlama yapıldıktan sonra nâd-ı Ali duasına geçilir.

3.3.2. Nâd-ı Ali Duası

Alevi dedesi salavatlamadan sonra Nâd-ı Ali duasına geçer ve dua şu şekildedir:

Nâdi Ali mazharal acâib, tecidhu avnen leke fin nevâib. Lî illâhi hâcetin küllü hemmin ve gammin şeyenceli. Bi nuru azametike yâ Allah yâ Allah yâ Allah. Bi nuru nübüvvetike yâ Muhammed yâ Muhammed yâ Muhammed. Bi nuru sırrı velâyetike yâ Aliyy yâ Aliyy yâ Aliyy. Edriknî, Edriknî, Edriknî agısney ya gıyasen mustagim. Edriknî yâ Ali yâ Ali yâ Ali Edriknî yâ Fatma yâ Fatma yâ Fatma Edriknî yâ Hasan yâ Hasan yâ Hasan Edriknî yâ Hüseyin yâ Hüseyin yâ Hüseyin... Her gadayı her belâyı def eder perverdigar illa gaza bil gaza-yi Mürteza-yi iktidar. Lâ feta illa Ali lâ seyfe illa Zülfikar. Mümin olanın kalbinde bu duaydı müktebar. İmam Cafer-i Sadık Hazretleri bu duayı zikrederdi leyli nehar. Yâ Allah yâ Muhammed yâ Ali dedim bir kale yaptım. Hasan, Hüseyin'i kilit ettim. Muhammed'in mührünü bastım. Yâ Allah yâ Muhammed yâ Ali... Bu doğmuş olan çocuğu sana ısmarladım. Allah dedim bir kale yaptım; Hasan, Hüseyin'i kilit ettim. Muhammed'in mührünü bastım. Yâ Allah yâ Muhammed yâ Ali. Bu doğan çocuğu sana ısmarladım. Allah dedim bir kale yaptım; Hasan, Hüseyin'i kilit ettim. Muhammed'in mührünü bastım. Yâ Allah yâ Muhammed yâ Ali bu doğan talibi sana ısmarladım.

deyip üç kez tekrar ettikten sonra: “Bismillahi ve billahi” diyerek çocuğun kulağına ismini söyler.

Salavatlamanın ardından okunan Na‘t-ı Ali duası, velâyet nuruna sığınma anlamı taşır. Arapça “Nâd-i Aliyyen mazharal acâib” (Ey Ali, harikuladeliğin mazharı olan, bana zorluklarımda yardımcı ol) cümlesiyle başlayan dua, Tanrı'nın azameti, Peygamber'in nübüvveti ve Ali'nin velâyeti arasındaki ilahî süreklilik dile getirilir.

Duada sıkça tekrar edilen “Edriknî” (Yetiş bana, imdadıma gel.) ifadesi, müridin Hakk'a ulaşma çabasını ve ilahî yardıma duyduğu ihtiyacı dile getirir. Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'in isimlerinin sırasıyla anılması, doğan çocuğun bu kutsal silsileye bağlandığını gösterir. Bu isimlerin tekrarlanması hem koruyucu bir tılsım hem de çocuğun ruhsal soyunun Ehlibeyit'e bağlandığının beyanı olarak açıklanabilir.

Duanın devamındaki “Lâ feta illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr” ifadesi, Hz. Ali'nin hakikat yolundaki mutlak cesaret ve adalet simgesi olduğuna yapılan göndermedir. Çocuğun kulağına ismi üç kez söylenmeden önce bu sözün dile getirilmesi, adın sadece dünyevî bir tanımlama değil, Ali'nin yolundaki bir ahlaki mirasın sembolü olduğunu ifade eder.

“Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali dedim bir kale yaptım; Hasan, Hüseyin'i kilit ettim; Muhammed'in mührünü bastım. Bu doğmuş olan çocuğu sana ısmarladım.” bölümü, duanın koruyucu ve teslimiyetçi yönünü öne çıkarır. Burada “kale”, inanç kalesidir; çocuğun çevresine imanla örülen bir manevi koruma çemberini simgeler. “Muhammed'in mührü” ifadesi, doğan çocuğun nübüvvet sırrıyla mühürlenmesi, yani Hak yoluna kabul edilmesi anlamına gelir.

Son bölümde dede, “Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel-i Aba, Bakır, Cafer, Musa-yi Kazım, Rıza, Taki, Naki, Askeri, Mehdi-yi liva. Er Muhammed Mustafa’ya bir niyaz eyle” der ve ardından “Lâ feta illa Ali lâ seyfe illa Zülfikâr” diyerek çocuğun kulağına ismini üç kez söyler. Dedenin On İki İmamlar’ın adlarını sırasıyla zikrederek çocuğun kulağına adını üç kez söylemesi çocuğun artık On İki İmam nur silsilesine dâhil edildiğini yani “talip” sıfatını kazandığını sembolize eder. Dede, dua sonunda “Lâ feta illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr” diyerek hem adın hem de niyazın Hak katında mühürlenmesini sağlar. Doğan çocuk, bu dualar aracılığıyla sadece bir isim almaz; inanç, ahlak ve yol bilincinin manevi alanına dâhil edilir. Böylece ad, kimlikten çok yolun emaneti hâline gelir.

3.3.3. Gülbank-ı Muhammedî

Salavatlama ve nâd-ı Ali duasının ardından Gülbank-ı Muhammedî duası okunur. Okunan Gülbank-ı Muhammedî örneklerinden biri şu şekildedir:

Bismi Şah Allah Allah. Allah Muhammed Ali Pirimiz Üstadımız Hünkâr Hacı Bektaşî Veli bu yavrumuzu saklaya, bekleye, göre, gözete... ‘Neyleyim, nice edeyim?’ dedirtmeye. Deryada, denizde, sahrada, çölde, girdapta, depremde kalıp da ‘Ya Allah ya Muhammed ya Ali canımıza yetiş.’ diyenin canına imdadına yetişse. Cemi cümle ümmet-i Muhammed ile eşimizin, dostumuzun, talibimizin, çoluğumuzun, çocuğumuzun ağız tatlarını bozmuya. Dert verip hekimlere dava verip hâkimlere düşürmeye. Söyleyeni, dinleyeni, hizmet eyleyeni Hakk saklaya, Hızır bekleye, ağrısını acısını göstermeye. Bu ismini koyduğumuz yavrumuzun ömrünü uzun, yolunu açık eyleye. Nur-ı Nebi, Kerem-i Ali, gülbeng-i Muhammed’i, Pirimiz Üstadımız Hünkâr Hacı Bektaş Veli, gerçeği hü Mümine Ya Ali.

Gülbank-ı Muhammedî, Alevi-Bektaşî inanç sisteminde dua, niyaz ve himmet talebini bir araya getiren en güçlü sözlü formlardan biridir. Gülbank, Arapça gul (söyle) ve Farsça bank (ses, nida) sözcüklerinin birleşimiyle oluşmuştur, “yüksek sesle söylenen dua” anlamına gelir. Cem erkânlarında, lokma paylaştırmalarında, kurban kesimlerinde ve ad verme gibi geçiş ritüellerinde okunur. Bu dua, bireyin Hak, peygamber, imamlar ve pirlere zinciriyle ruhsal bağ kurmasını sağlayan bir teolojik metin niteliğindedir.

Bu bağlamda okunan *Gülbank-ı Muhammedî*, Alevi inanç sistemin merkezini oluşturan “Hak-Muhammed-Ali” bütünlüğünü ve pir silsilesi aracılığıyla ilahi korumayı dile getirir. Duanın girişinde yer alan “Bismi Şah Allah Allah” ifadesi, Alevilikte “Besmele”nin özgün formudur. “Şah”, hem Tanrı’nın kudretini hem de Hz. Ali’nin velayet sıfatını temsil eder; dolayısıyla dua, tevhid bilincinin Ali sevgisiyle birleştiği bir inanç beyanıdır. Burada çocuk, bu kutsal zincire teslim edilir; dua, onun bedensel ve ruhsal bütünlüğünün Hak-Muhammed-Ali himayesinde korunmasını diler.

Alevi inancında “Hak-Muhammed-Ali” diyerek dile getirilen tevhid ve himmet, insanın yaşam yolculuğunda karşılaşacağı her türlü doğal veya ruhsal felakette ilahi yardıma mazhar olma dileğidir. Burada dua yalnızca çocuğun değil, tüm topluluğun huzuru, sağlık ve rızalığı için yapılır.

Bu açıdan *Gülbank-ı Muhammedî* duasının ad verme/vurma ritüelinde okunması, çocuğun “Hak-Muhammed-Ali” yoluna kabulünü ve korunmasını sembolize eder. Duanın yapısı hem bireyi hem toplumu kapsayan bütüncül bir manevî koruma talebidir.

Bu üç aşamadan sonra dede, “Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali.” diyerek çocuğun sırtını sıvazlar, diğer bir deyişle pençeler. Çocuğun kulağına üç kez ismini söyler. Böylece çocuk adını almış olur. Bunun ardından ad verme ritüeline katılan misafirlere çeşitli yiyecekler ikram edilir.

4. Akika Kurbanı ve Adak Kurbanı

Akika, Arapça yeni doğan çocuğun kafasındaki saçları (Atar, 1989 , s. 263-264) anlamına gelir ve kurban kesildiğinde çocuğun saçı da tıraş edilir. Sünni inancında yaygın olarak görülmekte olan “Akika Kurbanı”nında aile, bir çocukları olursa kurban keseceğini söyler ve adak adar. Eğer kadın hamileyse isteğe bağlı olarak “Çocuğum sağlıklı dünyaya gelirse kurban keseceğim.” diyerek de kurban kesebilir. Çocuk doğmadan önce hiçbir adakta bulunmaksızın, çocuk doğduktan sonra da isteğe bağlı olarak akika kurbanı kesilebilir. Akika kurbanının yaygın olan şekli ise çocuk doğduktan sonra bir nevi şükür kurbanı şeklinde olanıdır.

Alevi inancındaki “Adak Kurbanı”nın Sünni gelenekteki akika kurbanından en önemli farkı akika kurbanının isteğe bağlı olarak kesilmesi iken Alevilerdeki adak kurbanının kesilmesinin zorunlu olması ve doğumdan önce adanmış olmasıdır. Buradaki zorunluluk Alevilerde her doğan çocuğa bir kurban kesilmesi şeklinde değil; eğer adak adanmışsa kesilmesi zorunludur şeklinde düşünülmelidir. Adak kurbanları genelde tekke ve türbelere gidilerek adak adanması sonucunda çocuğun sağlıklı dünyaya gelmesi, kız/erkek cinsiyetinin isteği vb. dilenmesi/adanması şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Türbe ve tekke ziyaretleri üzerine kurban kesmek, her iki gelenekte de oldukça genel bir uygulamadır. Burada hassas davranılan nokta ise her geleneğin kendi için daha ulu bulduğu zatların türbelerini tercih etmeleridir. Söz gelimi, Sünni gelenekte bir aile çocuğu için adak adadığında Eyüp Sultan Türbesi’ne gider ve “Oğlumuz olursa adını Eyüp, kızımız olursa Sultan koyacağız.” diyerek adak adar. Aynı şekilde Alevi gelenekte ise bir aile Haydar Sultan Türbesi’ne -bölgesel farklılıklara göre değişebilir- gider ve “Oğlumuz olursa Haydar; kızımız olursa Sultan koyacağız.” diyerek adak adar. Sivas-Divriği yöresinde bulunan Garip Musa Türbesi’ne giderek çocuğunun olmasını isteyen ve adak adayan aileler çocukları erkek olursa Garip veya Musa, kız olursa Sultan ismini koymaya niyetle dua ederler.

Adak adanırken “Dört ayaklı kurban” kesileceği adanmışsa daha sonra bunu başka bir nesneye çevirmek doğru değildir. Yani “Ben bu kurbanı kesmeyeyim, yerine birine onun parası miktarınca yardımda bulunayım.” gibi bir düşünce, inanışa göre kurbanın yerine getirilmediği anlamını taşımaktadır.

Alevi ve Sünni toplumlar kültürel ve geleneksel yönden benzerlik göstermektedirler. Bu durum, Alevi-Bektaşî toplumlarının evlilik ve çocuğa ad verme adetleriyle Sünni Türk toplumunun âdetleri arasında büyük farkların oluşmasının önüne geçmiştir. (Toprak, 2019, s. 90).

Bu karşılaştırma için tüm Alevi ve Sünnileri kategorize etmek elbette doğru değildir. Özellikle modernleşme ve kentleşme bu tür inanışların arasındaki keskin farklılıkların azalmasına, birbirinden etkilenen ritüeller hâline gelmesine olanak sağlamıştır.

5. Ad Vermede Bazı Eski İnaçların Etkisi

Alevi ve Sünni gelenek fark etmeksizin yeni doğan bebeklere ad verilirken belli batıl inanışlar devreye girmiştir. Bu adların dinî inanca paralel olarak konulduğu düşünülebilir. Buna örnekler şu şekildedir:

Döne, Döndü: Sürekli kız çocuğu olan aile, diğer doğacak çocuğun cinsiyetinin erkeğe dönmesi için adını Döne veya Döndü koymaktadır.

Satılmış, Satı: Çocuğun doğduktan hemen sonra ölmesini ve şeytanın herhangi bir hilesine maruz kalmasını önlemek için; Şeytan’a ithafen çocuğun adına “Satılmış” denilir. Böylece çocuğun satıldığına inanan Şeytan’ın çocuk için bir hilede bulunamayacağına inanılır.

Durmuş, Dursun: Yeni doğan çocuğu sürekli ölen ailenin, çocuğu ölmesin, dursun diye koyduğu bir isimdir.

Sonuç

Yüzyıllardır süregelen bir gelenek içerisinde “isim/ad verme/vurma geleneği”, üzerinde en çok konuşulacak konulardan biridir. Alevilik inancı içerisinde isim verme konusu oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu inancın içerisinde, Türklerin İslamiyeti kabulünden önceki yaptığı ritüel ve kaynakları, Alevi ad verme geleneğinde de görülmektedir. Daha sonra İslamiyetin kabulü ve diğer toplumsal değişikliklerle birlikte ad verme kaynakları da değişmeye başlamıştır.

Alevi ad verme geleneği ile ilgili çalışmalar genelde Alevi isim kaynakları üzerinde durmuştur. Aleviler hangi isimleri koyarlar veya koymazlar şeklinde dar kapsamlı bir tartışma şeklinde yürütülmüştür. Bu çalışmada Alevi isim kaynakları üzerine değinilmekle birlikte asıl ilgilenilen konu Alevilerde -belirli bir ocak ve talip toplulukları dikkate alınarak- ad verme ritüeli olmuştur. Daha öncekilerin aksine Alevilerde çocuğun adının ne olacağına değil, nasıl bir ritüelle konulacağına dair bilgiler verilmiştir.

Alevi inanç sistemi içinde ad verme ya da ad vurma ritüeli, doğumdan sonraki ilk toplumsal ve inançsal bağlanma töreni olarak tanımlanabilir. Bu ritüel, çocuğun dünyaya gelişini yalnızca biyolojik bir olay olarak değil, topluluğun manevi zincirine katılımı olarak kabul edilebilir. Bu ritüel, dedenin rehberliğinde gerçekleştirilen, dua, rızalık ve niyet temelli aşamalardan oluşur. Her aşama, Alevi inanç sisteminin temel ilkeleri olan edep, erkân ve rızalığın yaşamsal karşılığını taşır.

Doğumdan önce aileler, çoğu zaman çocuk sahibi olabilmek için dedeye başvurarak dua talep ederler. Dede, bu süreçte “elma duası” yapar; elma, cennetten gelen bir bereket simgesi olarak görülür. Eşlerin bu elmayı paylaşması, “nasipte eksiksizlik”

ve “tamlik” niyetiyle ilişkilendirilebilir. Bazı durumlarda dede, ailenin gelmesini beklemeksizin onlara dua edilmiş bir nesne (elma, armut, portakal vb.) gönderir ve doğacak çocuğun adını önceden tembihleyebilir. Bu aşama, adın yalnızca bir isim değil, dua ve himmetin sonucu olarak doğduğunu gösterir.

Anne hamile kaldığında, çocuğun zarar görmemesi için beline kırk gün boyunca bir ip bağlanması “kırk” sayısının Alevi inanç sistemindeki simgesel anlamına dayanır. Kırk hem çocuğun can bulduğu dönemi hem de insanın olgunlaşma sürecini temsil eder. “Dört Kapı Kırk Makam” öğretisinde olduğu gibi, bu sayının yeniden doğuşu ve tamamlanmayla simgelediği düşünülebilir.

Çocuk doğduktan sonra ailenin, dedeyi davet etmesi, ad verme ritüeli çerçevesinde dedenin belirli bir sıralamayla dua okuması ile On İki İmamların isimlerini zikretmesi “Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali” diyerek çocuğun sırtını sıvazlaması ve ardından “Gülbank-ı Muhammedi” okunması ile topluluğun rızalığının alınması çocuğun aileye kabulündeki aşamaları oluşturur. Ad verme sonrasında, aile tarafından -ailenin durumuna göre- kanlı ya da kansız kurban ikramı hem şükürün hem de aileye katılan yeni bir canın dünyaya gelişinin sevincini orada bulunanlarca paylaşılması olarak ifade edilebilir.

Bu ritüelin her aşaması, Alevi inanç sisteminde bireyin kimliğinin toplulukla kurulan rızalık bağı üzerinden inşa edildiğini gösterir. Ad verme, yalnızca isim koymak değil, doğan çocuğu “Hak-Muhammed-Ali” nuruna bağlayan manevi bir kabul törenidir. Dua, salavat, gülbank ve kurban; her biri bu kabulün farklı yönlerini ifade eder. Böylece ad, kimliğin değil, bir yolun, bir inancın ve bir ahlakın sembolü hâline gelir.

Özellikle ismi kulağa üfleme, akika kurbanı gibi hem Sünni hem Alevi gelenek içerisinde yer alan uygulamalardan yola çıkılarak denilebilir ki; bu iki kültür birbirini etkilemiş ve birbirinden bazı uygulamaları almıştır. Bu etkileşimi hızlandıran en önemli unsur ise modernizm ve kentleşme olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca uygulamalardaki benzerliklere bakıldığında hangi kültürün diğerini etkilediğini bilmek ve karar vermek çok kolay olmamaktadır. Bazen de hiç mümkün değildir.

Sonuçta Aleviler ve Sünniler çocuğun doğumu öncesi, hamilelik esnası ve isim verilirkenki zamanlarda belli ritüeller gerçekleştirmişlerdir ve bu ritüeller ana hatlarıyla benzer gibi görünse de detaylarına inildikçe aralarında belirgin farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça | References

- Aksüt, H. (2012). *Aleviler/Türkiye-İran-Irak-Suriye-Bulgaristan Dede Ocaklarının, Topluluklarının ve Yerleşimlerinin Tarihi*. Ankara: Yurt-Kitap Yayın.
- Atalay, B. (2018). *Divanü Lûgat-it-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atar, F. (1989). "akika". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, s. 263-264.
- Çatlı Özen, G. (2018, 18-20 Ekim). "Günümüz Alevi Topluluklarında Ad Verme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma". *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, s.251-260.
- Çelik, C. (2006). Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş. Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6 (2), s. 39-61.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kökel, C. (2006). "Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (38), s. 123-124.
- Özyurt Ulutaş, S. (2018, 18-20 Ekim). "Gagauz Türklerinde ve Anadolu Aleviliğinde Ortak İnanç ve Ritüeller" *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, s. 347-360.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toprak, A. (2019). "Türk Kültüründe Evlilik ve Çocuğa Ad Verme Geleneği: Alevi Bektaşî Örneği". Almanya: *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7/17, s. 90-95.
- Uysal, B. (2012). "Alevi İnanç Sisteminde Adlar ve Dil-Kimlik İlişkisi". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (62), s. 237-248.
- Yalçın, H. (2016). "Alevi Kültüründe Çocuk Yetiştirme ve Kadının Konumu". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (79), s. 79-94.

Kaynak Kişiler

Adı-Soyadı	: Şahin KANBER (Dede)
Yaşı	: 42
Eğitim Durumu	: Lise mezunu
Mülakatın Nerede Yapıldığı	: Online Görüşme
Mülakatın Tarihi	: 06.01.2021
Bağlı Olduğu Alevi Ocağı	: Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı

TUNCELİ'DE ALEVİLİĞİN DİNÎ VE SOSYAL DEĞİŞİMİ* RELIGIOUS AND SOCIAL CHANGE IN ALEVISM IN TUNCELİ

Songül ATAMAN ARSLAN**

Öz

Hem toplumsal hem de dinî yapılar, Alevi toplumunun inanç pratiklerinin sürdürülmesi ve korunmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda geleneksel dönemde seyit aileler, musahiplik ve düşkünlük gibi kurumlar, inancın doğru bir şekilde genç kuşaklara aktarılmasını sağlamıştır. Ancak bu aktarım sürecinde zamanla değişim ve dönüşümler kendini göstermiştir. Bu durum, modernleşme ve sanayileşme gibi nedenlerle köylerden kentlere yapılan göçlerle de desteklenmiştir. Göçler, bireylerin istemli veya zorunlu olarak yaşadıkları yerleri terk etmeleriyle birlikte yeni yerleşim alanlarına yönelmelerine neden olmuştur. Hem sosyal ve ekonomik yaşam koşullarını iyileştirme çabası hem de farklı zamanlarda yaşanan zorunlu göçler, dinî ve sosyal değerlerde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu makale, Tunceli Aleviliğini Tuncelili seyitlerin bakış açısıyla ele alarak konunun daha iyi anlaşılmasını ve gelecekte yapılacak araştırmalara teşvik sağlamayı amaçlamaktadır. Pir ve mürşitlerin düşünceleri, çalışmada birincil kaynak olarak önemli bir role sahiptir. Çalışmanın diğer bir amacı, dijital çağın hızlı değişim sürecinde yerel Alevilik kodlarının kaybolma riskine karşı tedbir almak ve özellikle Tuncelili seyitlerin aktardığı dinî, sosyal ve kültürel bilgilerin kayıt altına alınmasını sağlamaktır. Ocakzade, mürşit ve pirlere yapılan görüşmelerde derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmış ve elde edilen bilgiler derlenerek kaydedilmiştir. Tunceli Aleviliğinde toplumsal yapı ve ritüeller hakkında elde edilen bu veriler betimsel yorumlama tekniği ile çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Tunceli, Değişim, Ocak Sistemi, Musahiplik.

* Bu çalışma, yazarın 2021 yılında Munzur Üniversitesi, SBE tarafından kabul edilen *Seyyidlerin Perspektifinden Tunceli Aleviliğinde Yapı ve Ritüeller* başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Araştırma Makalesi; Gönderilme Tarihi: 18.10.2024; Kabul Tarihi: 28.11.2024; Yayımlanma Tarihi: 15.10.2025.

**İnönü Üniversitesi, Alevilik Araştırmaları Enstitüsü, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Doktora Programı Öğrencisi, e-posta: songuelataman@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2381-2661.

Abstract

Both social and religious structures have been influential in maintaining and preserving the religious practices of Alevi communities. In this context, institutions such as Seyyid families, *musahiplik* (the Way Brotherhood), and *düşkünlik* (excommunication) have ensured the correct transmission of the faith to younger generations. However, over time, changes and transformations have manifested in this transmission process. This situation has also been supported by migrations from villages to cities due to reasons such as modernization and industrialization. Migrations have led individuals to leave their places of residence voluntarily or involuntarily and move toward new settlement areas. Efforts to improve both social and economic living conditions, as well as compulsory migrations at different times, have led to significant changes in religious and social values. This article aims to better understand Tunceli Alevism from the perspective of Seyyids from Tunceli and to encourage future research. The thoughts of pirs and mürşits play an essential role in this study as primary sources. Another goal of this study is to take precautions against the risk of losing local Alevi codes in the rapidly changing digital age, and to record the religious, social, and cultural knowledge conveyed by Seyyids from Tunceli. This information was collected through in-depth interviews with *Ocazkade*, *mürşits* and *pirs* (spiritual leaders from traditional Alevism lineages). The data obtained about the social structure and rituals in Tunceli Alevism were analyzed with the descriptive interpretation technique.

Keywords: Alevism, Tunceli, Change, Ocak System, Musahiplik.

Giriş

Tunceli Aleviliği, yüzyıllar boyunca kendi iç dinamikleriyle şekillenmiş ve bu süreçte hem inanç hem de toplumsal yapısını korumuş önemli bir dinî ve kültürel mirası barındırmaktadır. Özellikle Anadolu'nun iç bölgelerinde, Tunceli Aleviliği kendine has ritüelleri, ocak sistemi, dedelik kurumları ile toplumsal hayatın merkezinde yer almıştır. Ancak özellikle kentleşmenin yoğunlaştığı 1950'li yıllarda, Türkiye genelinde yaşanan sosyoekonomik değişimler, kentleşme ve göç dalgaları Tunceli Aleviliği üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. Geleneksel köy yaşamının çözülmesi, kentleşmeyle birlikte dinî ritüellerin ve toplumsal dayanışma ağlarının zayıflamasına neden olmuştur. Bu bağlamda Tunceli'deki Alevi toplumu, bir yandan inanç sisteminin temellerini koruma çabası içinde olurken diğer yandan modern yaşamın dayattığı değişimlere uyum sağlamaya çalışmaktadır.

Makalede, Tunceli Aleviliğinde yaşanan değişimler; ocak sistemi, dedelik, pirlık kurumu ve musahiplik gibi Alevi inancının temel yapı taşları üzerinden değerlendirilerek modern yaşamın bu kadim inanç ve kültürel yapılar üzerindeki etkileri incelenecektir. Tunceli'de bulunan seyit aile mensupları ile yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla hem bölgede yaşayan hem de yurt içinde yaşayan Alevilerin geleneksel Aleviliği ne derece yaşayabildikleri ortaya konulacaktır.

1. Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu

Ocak sistemi ve dedelik kurumu, Alevi inanç dünyasında toplumsal düzeni ve dinî öğretilerin aktarılmasını sağlayan en temel yapılar olarak öne çıkmaktadır. Ocak sistemi, Hz. Ali ve Ehlibeyit soyundan gelen seyitlerin dinî liderlik görevini üstlendiği, köklü ve hiyerarşik bir yapıdır. Mürşit, pir ve rehberler bu sistemin taşıyıcılarıdır ve halkın dinî ve sosyal rehberliğini yaparlar. Dedelik kurumu, Alevi toplumu içinde inanç öğretilerini ve ritüellerini kuşaktan kuşağa aktaran, toplumsal barışı sağlayan ve hukuki anlaşmazlıkları çözen bir otorite olmuştur. Modernleşme ve kentleşme süreçleri bu geleneksel yapıyı değişime zorlamış olsa da ocak sistemi ve dedelik hâlâ Aleviliğin merkezinde yer almaya devam etmektedir. Şeyh Dilo Belincân (yöredeki adı Sıx Delil Berxecan) Ocağı dedelerinden Hüseyin Erdoğan (2020) ve Sarı Saltuk Ocağı'ndan Ali Ekber Yurt (2020), ellerinden geldiğince günümüzde de geleneksel Alevilik ritüellerini uygulamaya, ihtiyaç oldukça talipler arasındaki sorunları çözmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Ocak sistemi ve dedelik gibi geleneksel yapılar değişim ve dönüşüme zorlansa da bu kurumların Alevilik içinde varlığını sürdürmeye devam ettiğini destekleyen Ali Yaman (2011, s. 232-236)'ın çalışmaları, ocak sisteminin ve dedelik kurumunun Alevi toplumu için bir inanç merkezi olduğunu ortaya koyar. Yaman, modernleşme ve kentleşme süreçlerinde bu kurumların geçirdiği değişimlere rağmen hâlâ merkezî bir role sahip olduğunu ifade etmiştir. Akın ve Yılmaz (2016, s. 41-42) da özellikle Diyarbakır bölgesindeki ocakların tarihsel gelişimini ve inanç üzerindeki etkilerini analiz etmiş, modern süreçlerde bu yapıların dayanışma ve kimlik unsurları olarak önemini koruduğunu göstermiştir. Bu kaynaklar modernleşme ve kentleşmenin etkisiyle bireyselleşme ve rasyonel düşüncenin artmasına rağmen ocak sistemi ve dedelik kurumunun eskisi kadar olmasa da Alevi inanç sistemi içinde yerini koruduğunu ortaya koymaktadır.

1.1. Ocak Sistemi ve Kökeni

Ocak sistemi, Alevilikte mürşit, pir ve rehber rollerinin soy yoluyla devredildiği bir yapıdır. Tunceli bölgesinde daha çok "seyitlik" olarak anılan bu sistem, Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ve Hz. Ali'ye bağlanmaktadır. Bu bağlamda ailelere dinî meşruiyet sağlanmaktadır. Bu ailelerde ocaklar adına yazılmış şecereler ve icazetnameler de bulunmaktadır (Yaman, 1998, s. 78-79). Bazı erenler de dergâhlarda hizmet vererek bilgilerini artırmışlardır. Bu zatlar da Alevileri, inanç ve ibadet konularında eğitmekle görevlendirilmişlerdir. Bu yapıda her talip aile, bir ocağa bağlıdır; mürşit ve pirler hem dinî hem de toplumsal alanda taliplerine rehberlik yapmaktadır. Mürşit-pir-talip ilişkisi, Aleviliğin dinî-sosyal yapısının temelini oluşturmakta ve Alevi inancın aktarımında büyük bir rol oynamaktadır. (Seyit Turabi İnce, 2020). Hızlı kentleşmeye rağmen Alevi toplumunun inançsal yapısının hâlâ ocak sistemi ile talipler arasındaki güçlü bağlara dayandığı söylenebilir.

Alevilikteki ocakzadeler, soylarını Hz. Hüseyin'in çocuklarına dayandırmaktadır. Bu kutsal soydan geldiklerine dair inanç hem seyitler hem de onlara bağlı Alevi toplulukları arasında güçlü bir manevi bağ oluşturmaktadır (Gezik & Çakmak, 2010, s. 16). Tunceli Aleviliğinde de ocakzadeler, soylarını Hz. Fatıma ve Hz. Ali'ye dayandıran ve bunu destekleyen şecerelere sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu şecereler aynı zamanda pir, mürşit ve rehber gibi dinî önderlere seyitlik makamı verilmesinin temelini oluşturmaktadır.

Ancak her ocak bu soydan geldiğini iddia etse de bazı ocakların ellerinde bunu kanıtlayacak belgeler bulunmayabilir. Özellikle 1937-38 döneminde yaşanan baskılar sırasında ocaklara ait şecere ve diğer belgelerin imha edildiği iddia edilmektedir (Erdoğan, 2020). Bu süreç, belgelerin gizlenmesi ihtiyacını doğurmuş; bu nedenle bazı şecereler hiç kimseye gösterilmemiş, bazılarının ise -güvenlik gerekçesiyle- varlığı inkâr edilmiştir. Belgelerin yok edilmesi ya da saklanması, sonraki kuşakların bu kutsal soy iddiasını somut verilerle ispat etmesini güçleştirmiştir. Sözlü tarih, yazılı kaynakların yokluğunda Alevilerin toplumsal hafızasının taşıyıcısı olarak işlev görmüştür.

Seyit aileler, toplumda inanç önderliği yapmanın ötesinde, sosyal yaşamın düzenlenmesi ve taliplerine hem manevi hem de toplumsal rehberlik yaparak, onların dinî ve sosyal yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamışlardır. Bu bağlamda, yılda en az bir kez yapılan görgü cemlerinde, pirler taliplerine yol göstermekte ve onların sorunlarını çözmektedir. Dedelik soy bağına dayanmakta ve dedelik makamı, inanç önderliği yapmanın yanı sıra toplumsal düzenin korunmasında da önemli bir işlev üstlenmektedir. Seyit Haydar Kılıç (2020), dedelik kurumunun işlevini şu şekilde tanımlamaktadır:

Pirlik, rehberlik atadan gelen bir şeydir; pir seçilmeden önce bu yolu öğrenmek için talip olunması gerekir, ikrar alınır ve böylece pir olunabilir. Bu yapı, inancın temel taşıdır. Tunceli Aleviliğinde, dedeler toplumları içerisindeki sorunları çözme, hakemlik yapma gibi görevleri de üstlenmektedir. Köyde yaşanan anlaşmazlıklar, cemler sırasında pirler tarafından çözülmekte ve toplumun huzurunda adalet sağlanmaya çalışılmaktadır.

Baba Mansur Ocağı'ndan Seyit Mahmut Ayık (2020); mürşit, pir ve rehberin geleneksel Alevi toplumlarının hukuk sisteminde önemli bir role sahip olduklarını belirtirken, Tunceli ocak sisteminin en belirgin özelliğine dikkat çekmektedir:

Eskiden mahkemeler yoktu yani çok eskiden... Biz Baba Mansur ocağındanız. Özellikle bizim bu civar köylerin, işte demin de söylediğim gibi, hemen hemen çoğu bizim taliplerimizdir. En ufak bir kırgınlık, dargınlık ya da işte ne bileyim bir sorun olduğu zaman bizim büyüklerimiz çözerlerdi onu. Ya kendileri, yapabildikleri kadarıyla, kendileri yapamasa da bir yani bir heyetle yani kendi ileri gelir ona havale eder; o da ona eder toplanırlar haklı haksız sofraya koyarlardı.

Yılda en az bir yapılan görgü cemlerinde bu uygulama gerçekleştirilir. Genel kurallar, küçük farklılıklar göstermekle birlikte tüm ocaklarda benzerdir. Derviş Cemal evlatlarından Seyit Turabi İnce (2020), sözlü geleneğe dayanarak bu konuda şu bilgileri aktarmıştır:

Bizim ocağımız esas, Nuri Cemal. Kaba dille Dewres Cemal'e dönüşmüş. Şimdi bu kavram içinde, el ele el Hakk'a varmış, mesela ben kimin piriyim? Karabal aşiretinin piriyim, ben Taçkirek'in piriyim, Göviçlerin piriyim, Seydiklerin piriyim, bi de bunlar benim taliplerim. Bir de mürşit lazım, mürşit kimdir? Sizin mürşitleriniz benim pirimdir. Ben ona Hak verdim onun elini öptüm, siz benim elimi öptünüz, ben bunun elini öptüm. Ben sizin piriniz oluyorum, o sizin mürşidiniz oluyor. O mürşit hem beni sorguluyor hem seni sorguluyor. Bunun makamı daha farklı. Rehber, ocaktan olsun veya olmasın yani kendini bilen kendini yetiştirmiş bilen mesela yani diyelim ki dede İstanbul'da oturuyor, geliyor burada eli kavuşmuyor yani Taçkirek'e geliyor. Rehber, dede onu çağırıyor. Bu köy diyor elli hanedir, kim nedir, kim yapıyor, kim kazanıyor, kim kimlen barıştkır, kim kimlen küskündür, rehber ona anlatıyor, pirine. Pir ona göre Taçkirek'i sorguluyor, müşkülleri hâlediyor ve çekip gidiyor yani. Pirlük böyle, benim pirim mürşittir. Hem beni sorguluyor hem seni sorguluyor. Rehber de verilen bir görevdir yani bu, ocaktan olsun veya olmasın, herhangi biri, ona görev veriliyor.

Derviş Cemal Ocağı'nda, bağlı bulundukları pirler yılda en az bir kez topluluğu ziyaret ederek görgü cemi sırasında bir yıl boyunca yaşanan gelişmeleri değerlendirir, sorgu ve sualler yoluyla mevcut sorunları çözüme kavuşturur.

Seyit Haydar Kılıç (2020), bölgedeki ocaklar hakkında bilgi verirken, kendilerinin bağlı oldukları mürşit, rehber ve pirlerinin kendi ocaklarının bir kolu olduğunu söylemiştir:

Baba Mansurlular kendi kendine çıralık veriyor, neden diyorlardı? Çünkü şeceremiz bunlarda, bu sebeple onlara veriyoruz. Onlar da çıralıklarını Hacı Bektaş'a götürür. Asıl dergâhımız Hacı Bektaş'tır, bu şekilde inanyor ve yapıyorduk.

Ocaklar birbirlerine "El ele el Hakk'a." ikrarı verirken, ocağın alt kollarından biri diğer ocaktan bir grubu pir olarak kabul eder. Bu bağ, ocakların birbirinden üstün olmadığını gösterir. Örneğin Baba Mansurların bir bölümü Seyit Sabun Ocağı'nın talibidir. Benzer şekilde Seyit Sabun Ocağı'nın üyeleri birbirlerinin eline gider ancak bir kısmı Ağuçanlıların talipleridir (Öz, 2020). Ağuçanlılar ise kendi aralarında pir, rehber ve mürşit seçmişlerdir. Sarı Saltuklu örneğinde de benzer bir durum gözlemlenmektedir:

Şimdi mürşit dediğiniz pirin piri. Biz Derviş Cemallerin piriysen Derviş Cemal talibinin mürşidi oluruz ama biz aynı zamanda yine yol içerisinde Ağuçen ailesinin de talibi oluruz. Yani bu soruda baktığımızda, Alevilikte her ocağın hem piri hem mürşidi hem talibi hem rehberi vardır kendi içerisinde." (Yurt, 2020).

Seyit ailelerin Alevi toplumu üzerindeki etkisi, tarihsel süreçte sürekli olarak var olmuştur. Ancak Cumhuriyet Dönemi, hızlı kentleşme ve modernleşme süreçleri, bu yapıların zamanla dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Tunceli Aleviliğinde yer alan cemler, lokma dağıtımı, musahiplik ve Hızır orucu gibi dinî ritüeller inanç sisteminin devamlılığı için büyük bir öneme sahiptir. Seyitler, cemlerde toplumun manevi rehberi olarak bu ritüellerin doğru bir şekilde icra edilmesini sağlamaktadırlar.

1.2. Ocak Sisteminin Merkezî Aktörü Olarak Dedelik Kurumu ve Dönüşümü

Dedelik kurumu, Alevi ve Bektaşî inanç sisteminde topluluğun dinî liderliğini ve rehberliğini üstlenen, genellikle belirli bir ocak soyundan gelen bireylerin oluşturduğu önemli bir yapıdır. Dedelik, Alevi toplumlarının hem dinî hem de sosyal yaşamını organize eden ve sürdüren bir kurumdur. Dedeler, taliplerine dinî ritüellerin icrası, toplumsal barışın sağlanması, öğüt verme ve eğitime gibi işlevlerle rehberlik etmektedirler. Ocakzadelerin en önemli görevleri arasında dinî rehberlik gelmektedir (Yaman, 2012, s. 235-236); (Yıldırım, 2018, s. 232). Dedeler cem erkânını yönetir, dua ve gülbankları okur ve taliplerine ikrar verdirerek yola girmelerini sağlarlar. Ayrıca dinî bilgileri aktararak toplum içinde inanç birliğini korumaktadırlar. Dedeler geleneksel olarak aşiretler veya köyler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için hakemlik yapar ve toplumda adaleti sağlamaya yönelik kararlar alırlar ve böylece toplumsal uzlaşmayı sağlarlar (Yaman, 2012, s. 230-231). Dede, ahlaki değerleri öğretmek ve toplumsal dayanışmayı sağlamak amacıyla eğitici bir rol oynar. Musahiplik (kardeşlik) ve ikrar cemleri gibi uygulamalarla toplum içinde ahlaki ve sosyal bağları güçlendirir (Yaman, 2012, s. 240-244). Dedeler, genellikle bir ocak sistemine bağlıdır. Ocaklar, Hz. Ali soyundan gelindiğine inanılan kutsal soylar olarak kabul edilir ve bu soyun devamı olarak dedeler topluluğun liderliğini üstlenmektedirler.

Zorunlu göçler sonucu meydana gelen değişim süreçleri hem göç alan hem de göç veren bölgelerdeki insanları, ilişkileri, bölgesel ve kültürel değerleri ciddi biçimde dönüştürmüştür. Bu yer değiştirmeler sonucunda ortaya çıkan farklı kabullerin, köylerdeki geleneksel kültürün hâkim olduğu bölgelerdeki toplumsal bütünlüğü de tehdit ettiği ifade edilmektedir (Akyıldız, 2021, s. 2-3). Bu durum, Tunceli bölgesinden göç eden bireylerin, yeni yerleşim yerlerinde sosyokültürel yapılarını yeniden oluşturma ve yaşatma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, en yakın cemevlerine bağlı kurulan derneklere veya Alevi derneklerine üye olma gibi faaliyetler öne çıkmaktadır.

Alevi toplumunda kurumsal dinî mekânlar oldukça sınırlıdır. Alevi köylerde, Alevi inanç önderlerinin yetişmesine yönelik eğitimin verilebileceği yapıların mevcut olmayışının eksikliği, Alevi toplumunda derinden hissedilmektedir. Yıldırım (2018, s. 122)'ın da ifade ettiği gibi yazılı kültürün yaygınlaşamamasının temel sebeplerinden biri dinî eğitim verebilecek kurumların eksikliğidir ve bu durum Alevi toplumunda bir "ulema" sınıfının oluşmasına olanak tanımamıştır. Alevi toplumlarındaki eğitim yüz yüze, ocaklar ve pirlerin rehberliğinde gerçekleştirilmiş ve sözlü kaynaklar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

30 Kasım 1925 tarihinde tekke ve zaviyelerin kapatılması, dedelik kurumunu ciddi bir şekilde zayıflatarak yıpranma sürecine sokmuştur. 1950'lerden sonra hızlanan

şehirleşme, artan eğitim seviyeleri ve farklı ideolojik tercihlerin benimsenmesi ise bu kurumların otoritelerini daha da sarsmış ve bu otoriteyi kaybetmelerine yol açmıştır (Sarıkaya, 2018, s. 11). Köyden kente göç eden Aleviler öncelikle şehir kültüründe yeni ideolojilerle karşılaşmıştır. Aleviliğin etnik, kültürel ve dinî kökenlerine dair tartışmalı, farklı yaklaşımların etkisi ile geleneksel değerler sorgulanır hâle gelmiştir. Cem, cemevi, dede, musahiplik, düşkünlük gibi unsurların kent ortamında uygulanma biçimi artık değişmiş ve değişmeye devam etmektedir. Aleviler, çocuklarını yetiştirirken kimlik problemleriyle, ibadet yapabilecekleri bir mekân bulamamaları sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Tunceli bölgesinde aileler, çocuklarına kendi inanç sistemini formel eğitim yolu ile yeteri derecede verememektedir. Bölgede aileler, küçük yerleşim yerlerinde ve köylerde geleneksel Aleviliği ve ibadetlerini rahat uygulama alanı bulmaktadırlar ancak şehir hayatında ibadetlerini bu kadar rahat uygulayamamışlardır. Köyde yaşanan hayatın şehre taşınamaması, inanç ve kültür anlamında sıkıntılar çıkmasına neden olmuştur.

Geleneksel Alevi toplumunda cem erkânı, yalnızca dinî bir ibadet olmanın ötesinde, toplumsal yaşamın tüm öğelerini içeren merkezî bir sistem olarak işlev görmektedir. Bu merkezî sistem, toplumsal, hukuki, kültürel ve ekonomik boyutları kapsamaktadır (Yıldırım, 2018, s. 260). Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimlerle birlikte ocak sistemi ve dedelik kurumu da dönüşüme uğramıştır. Bölgede, ocak sisteminin işleyişi eskiye kıyasla zayıflamasına rağmen, Tunceli Aleviliğinde bir kimlik ve aidiyet unsuru olarak varlığını sürdürmektedir. Yurt (2020)'a göre, birçok Alevi, dinî törenlerde pir, mürşit ve rayberlerine danışmakta ve inançlarını dedeler aracılığıyla sürdürmektedir. Bu makamlar, eski işlevlerini tam anlamıyla yerine getiremese de Alevi kimliğinin korunmasında önemli bir role sahiptir. Geleneksel dedelik kurumu da önemli ölçüde değer kaybetmiş durumdadır. Bu durum Alevi gençliğinin dinî eğitimi konusunda eksikliklerinin oluşmasına neden olmuştur.

2. Musahiplik

Musahiplik ikrarı, düzenlenen musahiplik cemi ile gerçekleştirilmektedir ve musahip olmak isteyen kişiler pir ile rehber önünde yemin ederler. Adayların belirli bir yaş ve olgunluğa ulaşması beklenmektedir; genellikle yirmili yaşlar tercih edilir. Musahipler, birbirlerine bağlanırken üç düğüm atılır ve bu düğümler, Alevi yolunun üç temel kuralını simgelemektedir. Bu temel kurallar, Alevilik inancında ahlaki bir yaşam sürmenin temel prensiplerini ortaya koymaktadır. Musahiplerin, evlilik ve düğün merasimlerinde de önemli bir rolü bulunur; musahip, evlenecek olan yol kardeşinin yanında yer alarak ona destek sağlamaktadır (Gezik & Çakmak, 2010, s. 123-124); (Melikoff, 2006, s. 48). Yaşamın önemli bir parçası olan musahiplik kurumu, Aleviler için büyük bir öneme sahiptir. Ancak hem Nusayrilikte hem de Bektaşilikte musahiplik kurumu bulunmamaktadır. Nusayrilere yola girecek olan gencin eğitimini “din amcası” vermektedir. Bu bağlamda “Amcalık kurumu” Arap Alevileri için önemli bir yere sahiptir. Bektaşilikte ise tarikata gönül veren her birey, evli ya da bekâr fark etmeksizin tek başına Bektaşî olabilmektedir. Diğer Alevi toplumlarında, musahip olmak için genellikle evli olmak ve Alevi bir anne babadan doğmuş olmak önemli kriterlerdir. (Yıldız, 2009, s. 398-399). Tunceli Alevi toplumunda ise musahip

edinmek ve Alevi anne babadan doğmuş olmak, bireyin topluma tam anlamıyla dâhil olabilmesi için gerekli ön adımdır. Tunceli ve çevresindeki geleneksel Alevi inancına göre, musahipsiz bir kişi ikrar veremez ve görgü cemi yapamaz; çünkü Alevi yoluna musahiple birlikte girilmektedir. Musahiplik, Alevi toplumunda sosyal statü kazanmanın da bir koşulu olarak görülmektedir. Bu uygulama, Alevi toplumlarında bireyler arasında oluşturulan derin bir bağın simgesidir. İkrar edilen yemin, sadece bireysel bir bağlılığı ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda toplumsal dayanışma ve sorumluluk bilincinin de güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda musahiplik, Alevi toplumunda ahlaki, manevi ve sosyal düzenin korunmasını sağlayan köklü bir kurumdur.

2.1. Musahiplik Kurumu ve Anlamı

Musahiplik, Alevi toplumunda manevi kardeşlik bağı olarak nitelendirilebilir. Bu bağ, kan bağıyla değil inanç ve sadakat üzerine kurulu bir bağıdır. Musahiplik kurumu, Alevi toplumunda iki ailenin birbirine kardeş kılınmasıyla oluşur ve bir ömür boyu devam eden bir birlikteliktir (Yıldız, 2021, s. 210).

Musahiplik kurumunun amacı kişinin toplum içerisindeki yerini sağlamlaştırmak ve sosyal bağları güçlendirmektir. Musahip kişiler birbirlerine her anlamda destek olur. Bu kişiler arasında maddi ve manevi sorumluluklar paylaşılır. Geleneksel Alevilikte musahiplik, Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasındaki manevi kardeşliğe dayandırılır. Bu kutsal ilişki ile Alevi toplumunda musahip olan kişilerin birbirlerine karşı her türlü sorumluluğu üstlendikleri ve bu kardeşliğin ömür boyu sürdüğü aktarılmaktadır (Erdoğan, 2020). Bu, Alevilikte musahiplik ilişkilerinin ne denli derin manevi boyutlara sahip olduğunu göstermektedir. İki musahip, birbirlerine yalnızca maddi veya sosyal destek sağlamakla kalmaz aynı zamanda manevi anlamda da birbirlerinin hesap gününde tanığı olmalarını gerektirir. Tunceli bölgesi özelinde, Alevi toplumunda musahipliğin bireyler arasında hem dünyevi hem de uhrevi bir bağ kurma amacı taşıdığına inanılmaktadır.

Tunceli’de musahiplik kurumunda geleneksel düzenlemeler önemli bir yer tutar. İki kişi, cem erkânında birbirlerine verdikleri yeminle kardeşlik bağını kurar; bu yemin, yalnızca bireyleri değil aynı zamanda ailelerini de kapsar. Bu geniş kapsamlı bağlılık, toplumsal dayanışmayı ve düzeni güçlendirir. Buna ek olarak, musahip aileler arasında, toplumsal yapının korunması amacıyla yedi nesil boyunca evliliklerin kesin olarak yasak olduğu kabul edilir. Bu uygulama, musahipliğin hem dinî hem de toplumsal açıdan ne denli kuvvetli bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

Musahiplikten dönülmesi, Alevi toplumu içinde son derece ağır bir suç olarak kabul edilmektedir ve bu durumda kişiler düşkün ilan edilebilirler (Kaplan, 2021, s. 213). Musahip olan kişiler sadece kişisel çıkarlarını değil toplumsal huzuru da gözetmek zorundadır. Bu anlamda Alevi inancına göre, musahipler arasında derin bir sevgi bağı kurulmalı ve bu bağ ömür boyu devam ettirilmelidir.

Musahipliğin önemi ve kutsallığı konusunda Seyit Haydar Kılıç (2020) şunları ifade etmektedir:

Mısayıplık bizde en kutsal şeydir. Mısayıplıkta ikrar veriyorsun, yeniden bir dost kazanıyorsun. Bu kendi ailenin içinden olabileceği gibi dışarıdan da alınıyordu... Yani bizde temel şart odur. Aleviliğin temel taşı ikrar olmasıdır, ikrarın yani ikrarın mısayıptır, mısayıp olmadan Alevi olunmaz. Her Alevinin muhakkak bir kıvrası bir de mısayıbı vardır. Piri, rehberi ve mürşidi vardır.

Bu noktada bölgede seyitler, musahiplik cemlerinin icrasında da etkin rol oynamaktadır ve bu, kardeşlik bağının kutsal bir anlam taşımasını sağlar. Yıldırım (2018, s. 123), musahipliği insan merkezli kurumlar arasında saymaktadır. Musahiplik, iki çift arasında oluşan yol kardeşliği için kullanılan bir kavramdır. Tunceli’de de bireyin o toplumun bir parçası olabilmesi için evlenmesi ve musahip tutması şartı aranmaktadır. Evlilik ve musahiplik, kişinin olgunlaşmasında katetmesi gereken iki yol olarak bilinmektedir. Yıldırım (2018, s. 246-247), musahip olmayan bir kişinin “kemalinin noksan kabul edildiğini”, musahipliğin gerekliliğini yerine getiren, bunu başaran insanların “nefislerinde olgunlaşmış kabul edildiklerini ve toplumsal öze dâhil edildiklerini” dile getirmektedir. Bu bağlamda musahiplik, dinî ve sosyal hayatın işleyişinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu ikrar bağına göre musahipler birbirlerinin günahlarından da sevaplarından da sorumlu tutulmaktadır. Alevilikte, manevi kardeş anlamına gelen musahiplik daha çok Hz. Peygamber’in Hz. Ali’yi kendisine kardeş ilan etmesine dayandırılmakta ve yol kardeşliği anlamına gelmektedir (Gezik & Çakmak, 2010, s. 123-124); (Melikoff, 2006, s. 48). Kısaca musahiplik, iki çift arasında yalnızca dünyevi yaşamda değil, ölüm sonrasında da karşılıklı sorumlulukların ve destek mekanizmasının devam etmesini sağlayan derin bir manevi kardeşlik bağıdır.

Gezik ve Çakmak (2010, s. 124)’ın ifadelerine göre musahiplik kavramının anlamına bakıldığında temeli, “insanın var oluşunun bir ikinciye ihtiyacı” fikrine dayanmaktadır. Bu anlamda “Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin musahipliği” anlatılmaktadır. Musahipliğin geleneksel Alevilikteki anlamı ile günümüzdeki anlamı arasında fark yoktur. Musahiplik, maneviyat ve ikrar yönünden önemli bir uygulamadır ancak günümüzde eskisi kadar uygulanamamaktadır. Geleneksel Alevilikte uygulanan musahiplik şartlarına bakıldığında günümüz musahiplik uygulanış biçimleri büyük oranda değişime uğramıştır. Günümüzde özellikle kırsal kesimlerde birbirine çok bağlı musahipler bulunabilmektedir.

Musahiplik erkânı, özel bir cem türü olan musahiplik ceminde gerçekleştirilmektedir. Musahip arkadaşlar, cem sırasında dedenin duasını alırlar. Bu uygulama, oldukça titizlikle yürütülen bir ritüeldir. Yıldırım (2018, s. 246-256)’a göre, musahip olan manevi kardeşler; birbirlerinden hiçbir malı saklamamakta, karşılarındaki kişiyi hor görmemekte, birbirlerinin çocuklarını kendi çocukları gibi sevip korumakta, eşlerini ise kız kardeşleri gibi görüp onlara saygı duymaktadırlar. Böylece musahiplik, kişiyi doğruluğa götüren bir sorgulama yolu olarak yorumlanmaktadır. Seyit dergâhlarında ise genellikle aralık ayından mart ayına kadar musahip cemleri düzenlenirken zamanla bazı bölgelerde bu ritüel neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.

Seyit Mahmut Ayık (2020), Alevi inancının temel yapı taşlarından olan musahiplik hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

Çok önemli musahiplik biliyorsunuz, candan öte candır. Dört kişinin bir gömleği giymesidir... Musapların her şeyi ortaktır kazancı da geliri de gideri de. Öyle olması gerekiyordu ve öyleydi ama şimdi o da sadece varsa da böyle formalite gibidir, şimdi o eski musahiplik yok. Belki de bizim hâlen var ama benim oğlumun musayıbı birbirlerini yeni tanıyorlar. Bilmiyorum tanıyorlar mı tanımıyorlar mı? Biz yaptık ama çocuklarımız yapmadı. Musahiplik cemi yapılıyordu, dualar veriliyordu, kurbanlar kesiliyordu bir sürü şey vardı ama şimdi yok... Pirle talip arasında bile musayıplık oluyordu. Örneğin benim musahibim bizim talibimizdir.

Baba Mansurlu Seyit Haydar Kılıç (2020), pir ile talip arasında musahiplik olabileceğini belirterek musahipliği, dürüstlük ve kutsal bir dostluk olarak nitelendirmiştir. Bu ilişkiyi, hayat boyu hile ve kötü niyetin yer almadığı, kutsallığın en üst düzeyde olduğu bir bağ olarak tanımlamıştır. Musahiplik merasimini, cemde yapılan “niyaz pişirme” ve “dua alma” ritüelleri ile açıklamış ve bu merasimin onun için kutsal bir gelenek olduğunu vurgulamıştır. Musahipliğin yalnızca maddi değil, manevi paylaşımı da içerdiğini ve iki taraf arasında sır olarak kalan bu bağın eleştiriye açık olduğunu, musahiplerin birbirlerinin yanlışlarını açıkça söylediklerini ve birbirlerini uyarmaktan çekinmediklerini belirtmiştir.

Seyit Hüseyin Gözcü (2020) ise musahipliği manevi anlamıyla ele alarak musahipliğin kardeşlikten daha üstün bir bağ olduğunu ve musahiplerin dürüstlük temelinde bir arada olduğunu ifade etmiştir. Musahipler arasında hile, yanlış yapma veya zarar verme gibi unsurların olmadığını, bu bağın kutsal olduğunu vurgulamıştır.

Görüşülen Alevi önderlerinden bazılarına göre musahiplik eskisi kadar güçlü bir kurum olmaktan çıkmıştır. Seyit Turabi İnce (2020), musahipliğin günümüzde zayıflamasını eleştirerek geçmişte musahiplerin birbirlerine daha fazla yardım ettiklerini ve bağlı olduklarını vurgulamaktadır. Seyit Ali Ekber Yurt (2020) ise musahipliğin iki can arasında ölüme kadar sürecek bir kardeşlik ve ikrar bağı olduğunu ve bu bağın bozulmaması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca ikrardan dönülmesi hâlinde kişinin düşkün ilan edileceğini dile getirmektedir.

Seyit Musa Küçük (2020) de musahiplik kurumunun geçmişte daha güçlü olduğunu ve insanların birbirlerine daha bağlı olduklarını belirtmektedir. Küçük’e göre musahiplik, bir kişinin bir diğerini kendi ailesi gibi sevmesini, maddi ve manevi her şeyin ortak sayılmasını gerektirir. Seyit Mahmut Ayık (2020) ve diğer din önderleri de benzer şekilde, musahipliğin maddi ve manevi sorumluluklarla dolu olduğunu ve kişiyi doğruluğa götüren bir sorgulama yolu olarak görüldüğünü ifade etmektedir.

Köylerde, köyün dedesi ve orada yaşayan aileler birbirlerini iyi tanımaktadır. Köyde yaşayan bir kişi veya ailenin problemi olması durumunda bütün komşular bundan haberdar olur ve o aileye yardım edilir. Yardıma ilk giden kişi musahip ve ailesi olur. Ancak günümüz şehir ortamında zor durumda kalan birinin bu yakın ilgiyi görmesinin, maddi ve manevi yardım almasının hemen hemen imkânsız hâle geldiği söylenebilir.

2.2. Musahiplikte Değişim

Tunceli'deki Alevi toplumunda musahiplik bağlarının son yıllarda zayıfladığı görülmektedir. Kırsaldan şehirlere göç eden Alevi aileler, bu uygulamayı sürdürmekte zorlanmaktadır. Şehirlerde geleneksel musahiplik yerine modern dostluk ilişkileri ön plana çıkmaktadır.

Modern dönemde, özellikle şehirleşmenin ve toplumsal değişimlerin etkisiyle musahiplik kurumunda da değişimler yaşanmıştır. Alevi toplumunda köy hayatının çözülmesi, şehirlerdeki hızlı yaşam tarzı ve modern sosyal yapıların etkisiyle musahipliğin eski önemi azalmıştır. Günümüzde musahiplik kurumu daha sembolik bir düzeyde sürdürülmektedir. Seyit Mahmut Ayık ve Seyit Turabi İnce (2020)'ye göre, günümüz musahiplik uygulamalarında eskisine oranla ciddi farklar vardır. Eskiden musahipler birbirlerine karşı maddi ve manevi sorumluluklarını titizlikle yerine getirirken günümüzde bu bağın daha zayıf olduğu ve formalite düzeyine indirildiği gözlemlenmektedir. Musahiplik kurumu eski gücünü kaybetmiştir ve eski yapısından oldukça uzaklaşmıştır. Çoğu zaman musahipler birbirlerini uzun süre görememektedir. Ayrıca modern Alevi toplumlarında musahiplik bağının sosyal ve ekonomik boyutları da zayıflamış, özellikle yeni kuşaklar arasında bu kurumun anlamı ve önemi azalmıştır. Buna rağmen musahiplik hâlen Alevilik inancında özellikle Tunceli'de önemli bir yere sahiptir ve uygulanmaya devam etmektedir.

Kentleşmeyle birlikte dernek ve vakıflar, Alevi inancını kent ortamında koruma ve sürdürme görevini üstlenmiştir. Kentlerde yaşayan Aleviler, inanç ritüellerini bu modern kurumlar aracılığıyla yürütmekte böylece kırsal toplum yapısından gelen gelenekler kent yaşamında da devam ettirilebilmektedir. Bu kurumlar, Alevi gençleri için dinsel içerikli ve diğer birçok alanda (koro, saz kursları vb.) eğitim seminerleri ve kurslar düzenlemektedir. Özellikle Alevi kimliğinin genç kuşaklara aktarılmasında eğitim faaliyetleri büyük önem taşımaktadır (Shankland, 2003, s. 94-132). Balkanlıoğlu ve Irmak (2014, s. 144-145), Alevi dernekleri ve vakıflarının Alevi toplumunun haklarını savunmak için platform sağladıklarını söylemektedir. Alevi toplumunun taleplerini dile getiren bu kurumların toplumsal dayanışma ve yardımlaşma işlevini üstlendiği de belirtilmiştir. Cenaze, hastalık gibi durumlarda bu kurumlar organizasyonel destek sağlamakta ve sosyal bağları güçlendirmektedir.

Yurt dışındaki Alevilerle ilişkilerin güçlendirilmesi, dernek ve vakıfların bir diğer önemli görevidir. Avrupa'daki Alevi toplumunun sorunlarını dile getirme, diaspora ile iletişim kurma büyük oranda bu kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir (Aksoy & Aksürmeli, 2018, s. 90, 93). Bu kurumlar, modern kent yaşamında Alevi toplumunun inanç ve kimliğini koruyarak toplumsal bütünlüklerini sürdürebilmeleri için bir köprü görevi görmektedir. Ayrıca Alevi dernek ve vakıflarında başkanlık yapan kişilerin dedelik rolünü üstlenme çabalarının geleneksel dedelik kurumunun otoritesini zayıflattığı ve toplum üzerindeki kontrolünü kaybetmesine neden olduğu fikri çeşitli araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. Geçgin (2023), toplumsal değişim ve kentleşme süreçlerinin dedelik kurumunu nasıl etkilediğini ele alırken dernekleşme ve modern Alevi örgütlenmelerinin dedelik otoritesini zayıflattığını belirtmiştir. Erik Jan Zürcher (2008)'in, Türkiye'deki toplumsal değişimlerin ve modernleşmenin etkisiyle geleneksel yapıların dönüşümüne dair değerlendirmelerine bakıldığında, Alevi toplumunda özellikle de dedelerin ve pirlerin modern kurumların etkisiyle eski

rollerini kaybettiklerine dikkat çektiği görülmektedir. Yine David Shankland (2003, s. 133-153), Anadolu'daki dinî ve toplumsal dönüşümleri incelediği çalışmalarında; dernekleşme ve kentleşmenin dedelik kurumunu değiştirdiğini, geleneksel otoritenin yerini yeni toplumsal liderlik formlarının aldığını dile getirmiştir.

3. Düşkünlük

Alevilikte "düşkünlük" iki temel anlam taşır. İlk olarak Alevi hukukunun genel çerçevesini kapsar, ikinci anlamda ise Alevi öğretisinde uygulanabilecek en ağır ceza türüdür. Alevilerde suç işleyen kişilere "düşkün" denir ve bu durum "düşkünlük" olarak adlandırılır (Noyan Dede Baba, 2006, s. 565, 587).

Alevi öğretisinde "düşkünlük", hukukun temel kavramlarından biridir. Bu ceza, mürşit ya da pir tarafından verilmekte, sosyal ve ekonomik yaptırımları içermektedir. Suçlar; küçük, orta ve büyük olmak üzere üçe ayrılır. Küçük suçlar hafif cezaları içerirken orta ve büyük suçlar daha ağır yaptırımlara yol açmaktadır. Büyük suçlar arasında yeminini bozmak, hırsızlık, cinayet ve zina yer alır (Kehl & Bodrogi, 2017, s. 193-195). Cezasını çeken kişi, "düşkün kaldırma" cemiyle topluluğa geri alınabilir. Bu ritüel bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir ve en yüksek otorite olan mürşit tarafından uygulanır. Geleneksel Alevi hukuku, toplum içinde sosyal düzeni koruma ve sorunları çözme açısından özerk bir sistemdir ve düşkünlük cezası bu sistemin önemli bir parçasıdır. Alevilikte "eline, diline, beline sahip ol" ifadesi, topluluğun uyması gereken hukuk esaslarını ve sahip olunması gereken temel ilkeleri ifade etmektedir. Cem erkânı ile ikrar veren, erkân gören Alevi birey herhangi bir suç işlerse Hak yolundan, doğru yoldan sapmış sayılmaktadır. Bu ritüeller düşkünlüğün kaldırılması, düşkünlü kaldırma cemi veya düşkün görülme olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım, 2021, s. 217, 219). Aleviler, hukuk alanı içine giren işlerini cem erkânlarında topluluk içinde çözmüş, suçlara ve buna bağlı sorunlara topluluk içinde çare bulmuşlardır. Düşkünlüğün toplumda bölünmeyi engellemek, gelenek ve göreneğin devamını sağlamak gibi işlevleri bulunmaktadır. Bu uygulama hem sosyal düzenin korunmasında hem de ocak içi faaliyetlerin denetiminde yüzyıllar boyunca önemli hukuki bir rol üstlenmiştir.

Tunceli bölgesinde uygulanan düşkünlük örneklerinden biri, Seyit Aziz Öz'ün aktarımlarına göre şu şekilde özetlenebilir:

Bir köylü, bir Ermeni'yi öldürmüş. Olay, köylüler tarafından Seyit Aziz Öz'ün dedesine bildirilmiş; dede, suçluyu 20 yıl süreyle düşkün ilan etmiş. Bu süre zarfında, köylüler suçlu ile hiçbir iletişim kurmamış, hatta çocukları bile onun çocuklarıyla konuşmamışlar. Ayrıca, suçlunun hayvanları diğer köylülerin sürülerine dahil edilmemiş ve toplumsal ilişkiler tamamen kesilmiş. Sonuç olarak, suçlu yalnızca bir yıl köyde kalabilmiş ve toplumsal dışlanmanın etkisiyle göç etmek zorunda kalmış.

Seyit Aziz Öz, pir ve mürşitlerin bu tür meselelerde devreye girerek toplumsal huzurun sağlanmasına katkıda bulunduklarını belirtirken cinayetin cezasının 20 yıl düşkünlük olarak belirlendiğini, daha küçük suçlar için ise cezaların 6 ay veya 1 yıl gibi daha kısa sürelerle uygulandığını ifade etmektedir. Geleneksel dönemde resmî mahkeme süreçlerinin bulunmaması nedeniyle, toplumdaki anlaşmazlıkların

genellikle pirlerin müdahalesiyle çözüme kavuşturulduğu, pirlerin yaşlıları toplayarak yemin ettirdikleri ve gerçeğin ortaya çıkmasına yardımcı oldukları aktarılmaktadır. Seyit Aziz Öz, Alevi pirlerinin, bu örf ve gelenekleri tarih boyunca babadan oğula aktarmak suretiyle günümüze kadar yaşattıklarını ifade etmektedir.

Düşkünlük kaldırma ritüelleri, Seyit Mehmet Çelebi'nin (2020) belirttiği gibi cemlerde gerçekleştirilmektedir. Düşkün kişi, pirin huzurunda günahlarından dolayı tövbe eder ve yeniden topluma dâhil olmak için ikrar verir. Ancak bu tövbe ve ikrar, verilen ceza ve çekilen çilelerin sonucuna göre değerlendirilir.

Ali Ekber Yurt (2020), “düşkünlük taşı”nın sadece kişinin piri tarafından kaldırıldığını ve bunun usul ve kurallara uygun yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Pirin rızalığını alabilmek için kişinin, suçundan gerçekten pişman olması ve toplumsal onayı alması gereklidir.

Düşkün; adam öldürmüş, bir kadına tecavüz etmiş, kendi ikrarını bilmemiş, ikrarını yok saymış, ikrarıyla evlilik yapmış dediğimiz toplumca kabul edilemeyecek yani büyük haksızlık yapmış, toplum tarafından kabul edilmeyen bir ahlaksızlığa bulaşmış, kişinin pirin huzurunda, kendi pirinin ya da dedenin huzurunda kendi rehberinin, müşşidinin huzurunda yine toplumun şahitliğinde suçlu görünüp dışlanan kişi. Yani bu kişi dışlanır; suçlu bulunursa kapısının önüne bir taş dikilirmiş ve o taş hatasından geri adım atana kadar o kişiye tekrar rızalık sağlanana kadar indirilmezmiş. (Yurt, 2020).

Şeyh Hüseyin Erdoğan (2020) da ağır suçların cezalarının kaldırılmasının her pir veya müşşit tarafından yapılamayacağını, Erzincan Kemaliye'deki Hıdır Abdal Ocağı gibi düşkün ocağına sahip olduğu söylenen yerlerde bu tür suçların affı için özel bir düzenleme olduğunu belirtmiştir.

4. Modern Dönemde Alevilik

Düşkünlük, Alevi toplumunda işlenen ciddi suçlar karşısında verilen en ağır ceza olup kişinin toplumsal ve dinî açıdan dışlanması anlamına gelir. Alevi hukukunda bu ceza, bireyin manevi toplumdan soyutlanmasıyla sonuçlanır (Yıldız, 2021, s. 217); (Noyan Dedebeba, 2006, s. 565, 587). Kentleşme ve bireyselleşmeyle birlikte düşkünlüğün işlevselliği azalmış, toplumsal kontrol zayıflamıştır. Kırsal kesimde bu yaptırım hâlen uygulanabilirken şehirlerde yaşayan Alevi toplumunda düşkünlük cezası sembolik bir anlama indirgenmiştir.

Düşkünlük uygulaması, bireyin yaşama hakkının önemli ölçüde sınırlandırılması durumunu beraberinde getirmektedir. Modern devlet yapısı ile suçlar, kanunlar nezdinde kovuşturulmaya başlanmıştır. İletişim araçlarının yaygınlaşması ve uygulamaların bütün küçük birimlere kadar yayılması, düşkünlük kurumunun işleyişini sınırlamıştır. Artık sosyal denetim ve yargılama, anayasal olarak devlet tarafından yapılmaktadır. Yurt (2020)'un ifadeleri ile toplum, devletin koyduğu kurallara uymak zorundadır. Aynı şekilde müşşit ve pirler de bu hukuk sistemine bağlı ve sistemin kanunlarına uymakla yükümlüdür. Ayrıca kentleşmeyle pir ve müşşitler, talipleri üzerindeki kontrolü sağlayamamış ve talipleri olan her aileye ulaşamamışlardır. Geleneksel Alevilikte pirlerin, dedelerin yürüttüğü kişiler sorgu ve sualden geçirme işlemini, günümüzde devletin resmî kurumları yürütmektedir. Ancak Yurt (2020), bazı durum

ve olaylarda pir ve dedelerin kendilerine intikal eden bir sorun var ise devreye girip o sorunu gidermeye çalıştıklarını ifade etmektedir.

Tunceli'deki mürşit, pir ve rehberler, kendileriyle yapılan görüşmelerde, devletin ve Diyanet İşleri Başkanlığının kendilerini inanç kurumu olarak tanımadığını ifade etmişlerdir. İnançlara olan yaklaşımlarında ise Alevi inancının temel ilkelerine vurgu yaparak hangi dine mensup olursa olsun tüm inançlara ve hatta inanmayanlara karşı saygılı bir tutum sergilediklerini belirtmektedirler (Ayık, 2020; Kılıç, 2020). Buna göre farklı din ve inançlar, aynı amaca ulaşan farklı yollar olarak görülmektedir ve bu çeşitliliğe saygı gösterilmelidir. Pirler, bu anlayış doğrultusunda diğer inanç sahiplerinin de Alevi inancını yaşamak isteyenlere aynı ölçüde saygılı olmaları gerektiğini önemle vurgulamaktadırlar.

Mürşitler ve pirler; devletin ekonomik desteklerinin yalnızca cami ve Sünni inanç merkezleriyle sınırlı kalmaması gerektiğini dile getirmekte, cemevleri ve Alevi inanç merkezlerinin de bu destekten yararlanmasının bir hak olduğunu vurgulamaktadırlar. Devletin Sünni inanç biçimine gösterdiği ilgiyi Alevi inancına da göstermesini talep eden bu liderler, söz konusu yaklaşımın eşitlik ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Ayık, 2020; Batar, 2020; Kılıç, 2020; Yurt, 2020).

Celal Abbas Ocağı pirlerinden Z. Batar (2020) devlet politikaları ve sosyal eşitlik konusundaki temel talepleri konusunda, Sünni halka tanınan haklar kadar Alevilere de kendi yol ve erkânlarını özgürce sürdürebilmeleri için gerekli imkânların sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Sünniler gibi Alevilerin de ibadet haklarına saygı gösterilmesi ve cemevlerinin ibadethane, inanç merkezleri olarak tanınması gerektiğini dile getirmiştir. Alevi toplumu olarak cemevlerinde hak, hukuk, adalet arayışında olduklarını ve ibadetlerinin Ehlibeyit ve Kur'an ekseninde olduğunu da eklemektedir. Alevilerin vatandaşlık görevlerini (vergi verme, askere gitme, oy kullanma gibi) yerine getirdikleri hâlde haklarının verilmediği ifade edilmektedir. Batar, bunun adaletsiz bir uygulama olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca görüşmede, Alevilerin Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a olan bağlılıklarının güçlü olduğu vurgulanarak bu değerlerin Alevi inancında önemli bir yer tuttuğu belirtilmiştir. 9 Kasım 2022 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının kurulması önemli bir adım olarak değerlendirilmekle birlikte bu adımlar yeterli ve tatmin edici görülmemektedir. Devletin Alevilere eşit muamele etmesi, cemevlerini resmî statüye kavuşturması ve ayrımcılığı sona erdirmesi talep edilmektedir. Bu taleplerin temelinde devlet siyasetinin geçmişten günümüze etkileriyle yaşanan dönüşüm ve değişimler yatmaktadır. Alevi toplumu, inançlarının tanınması ve saygı görmesi durumunda, toplum olarak karşılaştıkları zorlukların azalacağına ve olası sorunların daha hızlı çözüme kavuşacağına inanmaktadır. Bu durum, toplumsal eşitlik ve barış açısından da önemli görülmekte, toplumsal yararların sarılmasının ancak hakların teslim edilmesiyle mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Bu anlamda Sarıkaya (2018, s. 20) da Alevilerin çatışmacı değil yapıcı, uzlaşmacı tavır ve tutumlarını, ülkenin birlik ve beraberliğine katkılarını vurgulayarak yıllarca ihmal edilmiş hakları konusundaki isteklerinin devlet tarafından dikkate alınmasını ve bu taleplerin yerine getirilmesini beklediklerini dile getirmiştir.

Bu alandaki önemli çalışmalardan biri Geçgin (2023, s. 111-112) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yazar, Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte artan eğitim ve kentleşmenin bireyselleşmeyi teşvik ettiğini; bu bireyselleşmenin ise dedelik kurumunun toplumsal otoritesini zayıflattığını vurgulamaktadır. Özellikle bilimsel düşüncenin öne çıkması, geleneksel inanç yapılarını sorgulama eğilimini artırmıştır. Böylece Alevi yol ve erkanı yalnızca inanç temelli bir yapı olmaktan çıkarak, kimlik ve siyasal perspektif üzerinden de değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu dönüşüm, özellikle Alevi gençler üzerinde etkili olmuş; ancak dedelik ve pirlık gibi geleneksel inanç otoriteleri eski gücünü büyük ölçüde yitirmiştir.

Geçgin (2019, 1032, 1045-1047, 1057-1058) ayrıca, 1970'lerden itibaren yükselen siyasal İslam karşısında "laiklik" kavramının Alevi toplumu için önemli bir savunma hattı oluşturduğunu belirtmektedir. Bu dönemde laikliği benimseyen sol eğilimli Aleviler, seküler bir kimlik siyaseti geliştirmiş ve bunun sonucunda geleneksel inanç ritüellerinin kamusal ve bireysel yaşamdaki belirleyiciliği azalmıştır. Yıldırım (2012, s. 142, 156) da benzer biçimde, 1960'lı yıllarda esen sol eğilimli ideolojik rüzgârların kentli Alevi toplumu üzerindeki etkilerini ele almakta; bu dönemde kentleşen Alevilerin, sol hareketlerin etkisiyle geleneksel inanç vurgularını geri plana ittiğini ve Aleviliğin daha çok antidinci bir çizgiye yöneldiğini ifade etmektedir.

Ancak tüm bu dönüşüm süreçlerine rağmen geleneksel yapıların tamamen ortadan kalktığı sonucuna varmak yanıltıcı olabilir. Nitekim sahada seyitlerle yapılan görüşmeler, modernleşmenin yerel kültürle etkileşim hâlinde ilerlediğini ve dedelik ile pirlık gibi kurumların, geleneksel biçimlerinden farklı olarak yeni sosyal ve kurumsal çerçevelerde varlıklarını sürdürebildiklerini göstermektedir. Ayrıca seküler kimlik siyaseti ile geleneksel inanç ritüelleri arasında her zaman mutlak bir zıtlık bulunmamaktadır; zamanla bu iki alan arasında karşılıklı etkileşim gelişebilmekte ve yeni sentezler ortaya çıkabilmektedir.

1950'lerde başlayan kentleşme süreci, köyden kente hatta yurt dışına göçün hızla arttığı dönemdir. Bu göç hareketleri Aleviler için büyük değişim ve dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Diğer Alevi toplumlar gibi Tunceli de bu süreçten oldukça etkilenmiştir. Alevi ocakları; yüzyıllarca kültürel ve dinî unsurları, âdet, gelenek, görenek ve uygulamaları sözlü kültürle yeni nesillere aktarmışlardır. Ancak "göç nedeniyle bu öğeleri gelecek kuşaklara aktaramama ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya gelmişlerdir." (Demirer, 2023, s. 55).

Alevilikte değişim ve dönüşüm üzerine yapılacak bir değerlendirme, özellikle diaspora bağlamında ele alınabilir. Son yıllarda, Türkiye dışında -özellikle İngiltere'deki- (Çobanoğlu, 2023); (Aksoy & Aksürmeli, 2018) Alevilerle yapılan saha araştırmaları, Aleviliğin hem sosyal hem de dinî bir kimlik olarak nasıl şekillendiğini ve evrildiğini ortaya koymaktadır (Çobanoğlu, 2023); (Aksoy & Aksürmeli, 2018). Avrupa'da yaşayan Aleviler üzerine yapılan incelemeler, Aleviliğin diasporada yeni bir biçim aldığını, inanç temelli öğretilerin yanı sıra politik, ekolojik ve toplumsal konulara da duyarlı bir kimlik hâline geldiğini göstermektedir. Bu değişimin Aleviliğin sadece dinî inanç olarak değil, felsefi düşünce ve sosyal adalet, eşitlik, demokrasi gibi kavramlarla da örtüştüğünü iddia etmektedirler. Çobanoğlu (2023, s. 939-941)'na göre diaspora koşullarında çok kültürlü toplum yapılarının getirdiği özgürlükler Alevilik kimliğinin yeniden canlanmasını sağlarken bir yandan da bu kimlik üzerinde seküler

etkileri artırmıştır. Aleviler, gittikleri yerlerde Alevi dernekleri, dayanışma ağları ve kültür merkezleri aracılığıyla bu kimliği canlı tutmaktadırlar. Sonuç olarak Alevilik hem büyükşehirlerde hem de diasporada, bir yandan geleneksel inanç öğretilerine tutunmaya devam ederken diğer yandan modern toplumsal ve politik meselelerle de örtüşen bir kimliğe bürünmektedir.

Avrupa kültürüyle tanışan Alevilerin kendi inançını ne derece ve nasıl yaşadığı araştırmacıların dikkatini çeken önemli bir noktadır. Özellikle Tunceli Alevilerinin yoğun olarak yaşadığı Almanya bu konuda araştırılmaya değer bir bölgedir. Erdal Aksoy ve Zeynep Serap Tekten Aksürmeli (2018, s. 88) çalışmalarında Almanya'da örgütlenme süreçlerini ve bu sürecin politik ve kavramsal boyutlarını incelemişlerdir. Aksoy ve Aksürmeli (2018, s. 89)'ye göre "Almanya'daki Alevi varlığı, Türkiye'den Almanya'ya yaşanan işçi göçü ve 1980 sonrası politik atmosfer nedeniyle yaşanan siyasi sığınmacı göçleri ile oluşmuştur." Diaspora olgusunun doğal bir göç süreciyle değil belirli bir politik mobilizasyonla şekillendiği vurgulanmaktadır. Aksoy ve Aksürmeli (2018, s. 91) Almanya'daki sol hareketlerin Alevi dernekleri içinde bulunduklarına dikkat çekmişlerdir. Yazarlar bu söylemlerin "yaşamakta olan toplumsal gerçeklikle örtüşmediğini" dile getirmekte ve bu grupların ancak "Alevilerin Almanya'daki politik mobilizasyonunun önünü açtıklarının" söylenebileceğini eklemişlerdir. Almanya'daki Alevilerin bir diaspora olarak kabul edilmesinin politik koşullar ve sonuçları açısından da incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ancak bu taleplerin tüm Alevi topluluğunu kapsamadığı da açıklanmaktadır. Ayrıca çok kültürlü bir yapı gösteren Almanya'nın ülkede asimilasyoncu yaklaşım içinde olduğu, bu farklı etnik ve kültürel grupların Alman kültürüyle benzeştirilmeye çalışıldığı da ifade edilmektedir. Ancak Almanya'nın genel olarak entegrasyon yaklaşımını tercih ettiğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bütün bu unsurlar, Alevi toplumunun yurt dışında da dinî ve sosyal yaşamının değiştiğini göstermektedir.

Sonuç

Tunceli Aleviliği incelendiğinde, bu inanç sisteminin güçlü bir sosyal yapı ile desteklendiği ve dinî ritüellerin topluluğu bir arada tutan unsurlar olduğu görülmektedir. Seyitlerin rehberliğinde yapılan bu ritüeller hem inancın devamlılığı için hem de toplumsal bağların güçlendirilmesi için büyük bir öneme sahiptir.

Ocak sistemi ve dedelik kurumu, geleneksel Tunceli Aleviliğinde, bireylerin inançsal ve sosyal rehberliğini sağlayan merkezler olarak faaliyet göstermiştir. Her ailenin bir ocağa bağlı olması, toplumda dayanışmayı ve dinî bütünlüğü korumuştur. Ancak modern yaşamın normları, politik gerilimler ve köyden kente göç gibi sosyoekonomik değişimler, ocak sisteminin eski otoritesini ve işlevini zayıflatmıştır. Köyden kente göç eden Alevi ailelerin büyük bir kısmı, şehir yaşamının bireyci yapısında eski kolektif dayanışma mekanizmalarını devam ettiremeyip dedelik ve ocak sisteminden uzaklaşmıştır. Ocak sisteminin günümüzde de bazı bölgelerde varlığını sürdürüyor olmasına rağmen artık eskisi kadar belirgin ve etkin olmadığı söylenebilir. Dedeler modern toplumda -eskiden olduğu gibi- toplumsal otoriteye sahip olamamaktadır. Kent yaşamının hızla değişen dinamikleri, dedelerin otoritesini ve topluma rehberlik rolünü zayıflatmıştır. 1968'lerden itibaren, sol-sosyalist ideolojilere dayalı yapıların rasyonellik ve pozitivist düşünceye yaptığı vurgu,

geleneksel Alevi inanç üzerinde etkili olmuştur. Alevilik, inançtan çok kimlik ve siyasal bir perspektifle ele alınmaya başlanmıştır. Kendine has bir inanç biçimi olan Alevilik farklı sol platformlarda “Alevilik bir yaşam tarzıdır, bir kültürdür, bir felsefedir.” gibi söylemlerle tanımlanmıştır. Sosyalist ve sosyal demokrat ideolojiler, sınıfsal eşitsizliklere odaklanarak Alevi gençlerini etkilemiş ve bu durum dedelik ve pirlık gibi geleneksel otorite yapılarını ikinci plana düşürmüştür. Sol hareketler, inanç ve gelenekleri modernleşme önünde bir engel olarak görmüştür. Söz konusu durum, Aleviliğin inanç temelli yapısının dönüşüm geçirmesine ve dedelik kurumunun toplumsal işlevselliğinin azalmasına yol açmıştır. Geleneksel yapıdan uzaklaşan Alevilik, modern örgütlenmelerle kimlik ve siyaset temelli yeni bir form kazanmıştır.

Musahiplik, Alevi toplumunda önemli yere sahip olan başka bir kurumsal yapıdır. Musahiplik, iki erkek arasında yapılan psikolojik ve toplumsal bir kardeşlik bağıdır. Bu bağ, sadece bu dünyada değil, öteki dünyada da sürecek bir bağıdır. Ancak günümüzde musahiplik kurumu da değişim göstermektedir. Tunceli bölgesinde bu bağ hâlâ önemli görülse de şehirleşme ve farklı kültürel etkileşimler, musahiplik ritüelinin anlam ve uygulamalarını etkilemiştir. Modernleşen dünyada bireyselleşen yaşam tarzı, musahiplik gibi derin toplumsal bağların önemini gölgeleyerek bu pratiği daha formel bir hâle getirmiştir. Geleneksel musahiplik; bireyler arasında paylaşım, dayanışma ve sorumluluk temelli bir ilişkiye dayanırken pazar ekonomisi ve rekabet koşullarında bu bağ, bazı bölgelerde yalnızca sembolik bir düzeye indirgenmiştir.

Düşkünlük ise Alevi inanç sisteminde en ağır sosyal ceza olarak bilinmektedir. Geleneksel Tunceli Aleviliğinde düşkünlük, suç işleyen veya toplumsal düzeni bozan bireylere karşı uygulanan bir cezadır. Bu bireyler, cem ritüellerinden dışlanır ve onların toplumla ilişkileri kesilir. Ancak günümüz toplumunda düşkünlük kurumu da değişime uğramıştır. Modern hukuk sisteminin yaygınlaşmasıyla toplumsal meseleler artık daha çok resmî kurumlar aracılığıyla çözülmektedir. Dolayısıyla pirlerin düşkün ilan etme ve bu ilanı kaldırma yetkileri şehirlerde ve köylerde kullanılmamaktadır.

Alevilik, kentleşme ve modernleşme süreçleriyle birlikte büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Özellikle Tunceli gibi göç veren bölgelerde, kentlere göç eden Alevi bireyler geleneksel inanç sistemleri ile modern dünyanın dayattığı yeni yaşam tarzı arasında bir denge kurmaya çalışmaktadırlar. Bu süreç, Alevi inancında ve toplumsal yapısında ciddi bir çözülmeye ve yeniden yapılanmaya neden olmuştur. Kentleşme, bireyselliği artırırken geleneksel kolektif yapıları zayıflatmakta ve bu da Alevi toplumunun dayanışma ağlarının çözülmeye yol açmaktadır. Ancak kentleşme, Alevilikte yeni örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Dernekler, vakıflar ve cemevleri gibi yapılar, modern dünyada Aleviliğin kurumsal olarak varlığını sürdürmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle diaspora Alevileri arasında bu yapılar, Alevi inanç ve kültürünün korunması ve yeni nesillere aktarılması açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Modernleşme ve kentleşme sürecinin Alevilik üzerinde uzun vadedeki etkileri düşünüldüğünde, Aleviliğin hem bir değişim sürecinden geçtiği hem de bu süreçte değişime direnç gösterdiği söylenebilir. Kentleşme ile birlikte geleneksel ritüellerin uygulanma biçimi değişse de Aleviliğin özü korunmaya çalışılmaktadır. Cemevleri ve Alevi dernekleri bu bağlamda önemli bir pozisyona sahiptir. Tuncelili Aleviler de şehirlerde kendi inançlarını ve kültürünü yaşamak ve yaşatmak için cemevleri

ve Alevi dernekleri çatısı altında bir araya gelmektedirler. Ancak bu süreçte Aleviliğin bir kısmı daha bireyselleşmiş, modern dünyaya uyum sağlayan bir yapıya dönüşmüştür. Öte yandan kırsal alanlarda ve diasporada bulundukları yeni ortama direnç gösterebilmektedir.

Aleviler için yeni pirlerin, dede adaylarının eğitiminin nasıl sağlanacağı konusu da günümüz sosyal ve siyasi şartlarında büyük bir sorun olarak durmaktadır. Alevilerin cemevleriyle ilgili talepleri, din eğitimiyle ilgili karşılaştıkları problemler, bu konuda yapılması gereken çalışmalar ve beklentileri; eşitlik konularındaki hukuki yetersizlikler nedeniyle sadece üzerinde tartışılan problemler düzeyinde kendini göstermiştir.

Alevilerin var olan birçok sorunu, Alevi inancının yasalar çerçevesinde tanınmamasından kaynaklanmaktadır. Eşit yurttaşlık hakkı temelinde ve diğer yurttaşlara tanınan haklara paralel olarak, Alevilerin ibadet kurumlarına ilişkin ve eğitime yönelik talepleri devlet tarafından finanse edilerek desteklenebilir. Bu beklentilerinin henüz karşılanmamış olması, kentleşmeyle birlikte Aleviliği zor duruma sokmuştur. Kendi köyünden ayrılan bir Sünni vatandaş şehirlerde kendi dinî ibadet ve ritüellerini yerine getirecek kurumları çok rahat bulurken bu imkân bir Alevi vatandaş için mevcut değildi. Zamanla, kendi çabalarıyla finanse ettikleri kurumlar oluşturan Alevilerin, gelecekte bu kurumların varlığını nasıl sürdürebilecekleri ise muammadır. Bir diğer önemli nokta, Türkiye’de hatırı sayılır bir nüfusa sahip olan Aleviler ve Alevilik konusuna okul kitaplarında yeterince yer verilmemesidir. Alevilik her ne kadar müfredatta yer alsa da hem kapsam açısından sınırlı hem de içerik bakımından yetersizdir. Aleviliğin ders programında hak ettiği yeri alması, birçok ön yargının ortadan kalkmasına da katkı sağlayacaktır. Üçüncü bir adım ise mürşit, pir ve rehberleri yetiştiren akademik kurumların oluşturulması olmalıdır. İlahiyat fakültelerinde imam ve hoca yetiştirildiği gibi Alevi ritüellerini yürütebilecek pirlerin de yetiştirilerek kurumlarda istihdam edilmesi sağlanabilir.

Kaynakça | References

- Aksoy, E., & Aksürmeli-Tekten, Z. S. (2018). "Diaspora İçinde Diaspora: Almanya Alevileri". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (85), s. 87–102.
- Akyıldız, K. (2023). "Göç ve Kentleşme ile Sosyo-Kültürel Değişime Uğrayan Alevilik: Afyonkarahisar Kayabelen Hamza Şeyh Ocaklılar Örneği". İçinde V. Ertit (Ed.), *Alevilerin Dönüşümü*, s. 55–91. Adana: Karahan Kitabevi.
- Akyıldız, N. A. (2021). "Geleneksel Kırsal Yerleşimlerde Sosyo-Kültürel Değişimin Mekâna Yansımaları: Malatya/Darende Günpınar Yerleşimi Örneği". Ankara: *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, (9/29), s. 84–99.
- Ataman Arslan, S. (2021). *Seyyidlerin Perspektifinden Tunceli Aleviliğinde Yapı ve Ritüeller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tunceli: Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balkanlıoğlu, M. A., & Irmak, F. (2014). "Bir Sosyal Sermaye Türü Olarak Türkiye'deki Alevi Sosyal Örgütleri ve Faaliyetlerinin İncelenmesi". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (70), s. 139–160.
- Bozkurt, F. (2006). *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çobanoğlu, Y. (2023). İngiltere'de "Alevi olmak": Diasporada Alevi Kimliğinin Kuruluşu. Ankara: *Turkish Studies*, (18/3), s. 923–946.
- Geçgin, E. (2018, 18–20 Ekim). "Kentleşme Sürecinde Alevilerin Toplumsal Bütünleşme Biçimleri ve Yeni Kimlik İnşası". *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*, Ankara: Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Yayınları, s. 541–562.
- Geçgin, E. (2023). "Toplumsal Değişim Dinamikleri Çerçevesinde Aleviliğin Değişen ve Dönüşen Sınırları". Ed. Ş. Aslan, Ç. Boz, & C. Salman. *Sosyal Bilimler Perspektifinden Aleviler ve Alevilik-1* (s. 91–115). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Gezik, E., & Çakmak, H. (2010). "Raa Haqi-Riya Haqi" *Tunceli: Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kalan Yayınları.
- Kaplan, D. (2021). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kehl-Bodrogi, K. (2017). *Kızılbaşlar/Aleviler* (O. Değirmenci & B. E. Aybudak, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Melikoff, I. (1993). *Uyur İdik Uyardılar* (T. Alptekin, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Noyan Dedebaba, B. (2006). *Bektaşilik ve Bektaşilik Ahlakı*. içinde *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik C 7*. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (2017). "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (82), s. 9–23.
- Shankland, D. (2003). *The Alevis in Turkey: The Emergence of a Secular Islamic Tradition*. London: Routledge Curzon.
- Yaman, A. (1998). *Alevilik Nedir? Alevilik-Bektaşilik Cep Kitapları Dizisi*. İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Yaman, A. (2011). Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (60), s. 43–64.

- Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, H. (2009). Alevi-Bektaşî Geleneğinde Musahiplik. içinde Ed. A. Yaşar Ocak, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 397–413.
- Yıldız, H. (2021). "Alevilikte Dinî Kurumlar". içinde H. İ. Bulut & H. Yıldız (Eds.), *Alevilik Bektaşîlik: Tarihi, Dinî, Sosyal ve Güncel Boyutlarıyla*. Ankara: Bilay Yayınları, s. 203–230.

Kaynak Kişiler

- Ali Ekber Yurt, 1976, yüksek lisans mezunu.
Görüşme tarihi 28.09.2020. Sarı Saltuk Ocağı'na mensup.
- Aziz Öz, 1943, okur-yazar değil.
Görüşme tarihi 17.07.2020. Ağuçan Ocağı'na mensup.
- Haydar Emire, 1945, ilkokul mezunu.
Görüşme tarihi 21.08.2020. Derviş Cemal Ocağı'na mensup.
- Haydar Kılıç, 1949, lise mezunu.
Görüşme tarihi 23.07.2020. Baba Mansur Ocağı'na mensup.
- Hüseyin Erdoğan, 1934, ilkokul mezunu.
Görüşme tarihi 07.03.2020. Şeyh Dilo Belincân (Şıx Delil Berxecan) Ocağı'na mensup.
- Hüseyin Gözcü, 1955, üniversite mezunu.
Görüşme tarihi 28.07.2020. Kureyşan Ocağı'na mensup.
- Mahmut Ayık, 1958, ilkokul mezunu.
Görüşme tarihi 12.07.2020. Baba Mansur Ocağı'na mensup.
- Mehmet Çelebi, 1933, ilkokul mezunu.
Görüşme tarihi 26.06.2020. Pir Sultan Ocağı'na mensup.
- Turabi İnce, 1931, İlkokul mezunu.
Görüşme tarihi 25.07.2020. Derviş Cemal Ocağı'na mensup.
- Zeynel Batar, 1952, ilkokul terk.
Görüşme tarihi 25.07.2020. Celal Abbas Ocağı'na mensup.

NEKROLOJİ
Necrology

BEKTAŞİLİK YOLUNDA BİR ÂŞIK: Derviş Kemal*

A MINSTREL (ÂŞIK) ON THE PATH OF BEKTASHISM: Derviş Kemal

Sercan DİREK ERKEKER**

*Hakk'a hamd-ü sena için
Kur'an okur dillerim var
Dost canlara semah için
Keman çalan ellerim var
Derviş Kemal*

Öz

Derviş Kemal, bireysel bir hatıranın ötesinde, Alevi-Bektaşî geleneğine ait toplumsal belleğin ve kültürel sürekliliğinin bir yansımasıdır. Âşık Zevraki, Mahmut Erdal, Nesimi Çimen, Muhlis Akarsu ve Feyzullah Çınar gibi pek çok çağdaşıyla kurduğu manevi ve sanatsal diyaloglarla, Alevi-Bektaşî müziğinin sürekliliğini sağlamış ve âşıklara, ozanlara yol göstermiştir. Bununla birlikte kendine has üslubu ve tekniği ile Alevi-Bektaşî müziğinde de farklı bir tarzı oluşturmuştur. Kemanı dizde çalan Derviş Kemal, Türk müziğinde rastlanmayan bir akort geliştirmiştir. Ayrıca Alevi-Bektaşî inancını da müziğine ve şiirine yansıtarak eserleriyle birlikte Alevi-Bektaşî inancını da gelecek kuşaklara aktarmıştır. Çalışma, Alevi-Bektaşî inancının sözlü geleneğini günümüze taşımada önemli bir isim olan Bektaşî Babası ve âşık, Derviş Kemal mahlasıyla tanınan Kemal Özcan'ın yaşamını ve sanat anlayışını ele almaktadır. Âşıklık geleneğinde yetişmiş ve çok büyük bir kısmı bağlama çalarak icrada bulunan âşıklardan farklı olarak diz üstünde keman çalmasıyla tanınan ve icrasında kendine özgü akortlama yöntemi kullanan Derviş Kemal'in yaşamı, âşıklığa geçişte tapşırma/mahlas alışı ve âşıklık geleneğine katkılarına kadar olan süreç geniş bir perspektifle sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışma İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarında Sercan Direk Erkeker tarafından hazırlanan *Derviş Kemal Özcan'ın Hayatı, Eserlerinin Edebi ve Müzikal Yönden İncelenmesi* başlıklı lisans bitirme çalışması kapsamında yüz yüze yapılan görüşmelerden üretilmiştir. Bu görüşmeler çerçevesinde daha önce yayımlanmamış olan Derviş Kemal'e ait fotoğraflar ile *Sercan ve Sercan Direk'e* adlı iki şiir, İsmet Direk'e ait *Derviş Kemal* redifli şiir ve sözleri Derviş Kemal'e bestesiye Sercan Direk Erkeker'e ait olan *Ayin-i Cemde* adlı eserin makam analizi, dizisi ve görsel gösterimi çalışmada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Bektaşîlik, Âşıklık Geleneği, Derviş Kemal, Makam Analizi.

* Makale Gönderilme Tarihi: 02.08.2025; Kabul Tarihi:05.09.2025. ; Yayımlanma Tarihi: 15.10.2025.

**Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanı, e-posta: sercan.direk@ktb.gov.tr, ORCID: 0009-0003-9276-2933.

Abstract

Derviş Kemal is more than just an individual memory; he represents the social memory and cultural continuity of the Alevi-Bektashi tradition. Through his spiritual and artistic dialogue with many of his contemporaries, such as Âşık Zevraki, Mahmut Erdal, Nesimi Çimen, Muhlis Akarsu and Feyzullah Çınar, he ensured the continuity of Alevi-Bektashi music and inspired future *âşıks* (a traditional Anatolian minstrel) and *ozans* (bard). At the same time, he created a distinct style in Alevi-Bektashi music with his unique style and technique. Derviş Kemal, who played the violin on his knee, developed a unique tuning method unprecedented in Turkish music. He also reflected the Alevi-Bektashi faith in his music and poetry, passing on this belief to future generations through his works. This study examines the life and artistic approach of Kemal Özcan, known by the pen name Derviş Kemal, a Bektaşî Baba and minstrel who played an important role in bringing the oral tradition of the Alevi-Bektashi faith to the present day. Unlike most minstrels, who were trained in the minstrel tradition and performed mostly by playing the *bağlama* (a traditional Turkish long-necked lute), Derviş Kemal was known for playing the violin on his knee and using his own unique tuning method in his performances. This study attempts to present his life, from his initiation into minstrelsy and the adoption of his pen name to his contributions to the minstrel tradition, from a broad perspective. Furthermore, this work is based on face-to-face interviews conducted as part of Sercan Direk Erkeker's The Life of Derviş Kemal Özcan, Literary and Musical Analysis of His Works, prepared at the Istanbul Technical University State Conservatory of Turkish Music. Within the framework of these interviews, previously unpublished photographs belonging to Derviş Kemal, the poem titled "Sercan ve Sercan Direk'e" two poems titled "Derviş Kemal" with the refrain by İsmet Direk and the modal analysis, sequence, and visual presentation of the work titled *Ayin-i Cemde* (Alevi-Bektashi ritual ceremony), with lyrics by Derviş Kemal and music by Sercan Direk Erkeker, are included.

Keywords: Alevism, Bektashism, Tradition of Âşık, Derviş Kemal, Modal Analysis.

Giriş

Bektaşilik Hacı Bektaş Veli'nin İslam'ı tasavvufi çerçevede yorumladığı düşünce sistemi içerisinde oluşmuş ve Hacı Bektaş'a nispetle 13. yüzyılda kurulmuş bir tarikattır. Hacı Bektaş Veli'nin vefatından sonra takipçileri tarafından yaşatılan bu tarikat günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bektaşilik “Dedegân” ve “Babagân” olmak üzere 2 ana kol üzerinde yapılanmıştır. Dedegân koluna ait gelenek Çelebi Bektaşileri tarafından sürdürülürken Babagân koluna ait gelenek ise “yoloğlu” olarak bilinen babalar tarafından sürdürülür. Bektaşilikte en üst mertebeyi belirtmek için kullanılan terim “dedebabalık”tır (Doğan & Çelik, 2024, s. 27-40); (Korkmaz, 2014, s. 153).¹

Bektaşilikte dedebabalık, yalnızca bir inanç makamı değildir; aynı zamanda irşat, eğitim ve toplumsal rehberlik sorumluluğunu da kapsamaktadır. Dedebaba; cem erkânını yürütürken yolun öğretilerini kuşaktan kuşağa aktarmakta ve bu inancın yaşatılmasında merkezî bir rol oynamaktadır. Kızıl Deli Sultan Ocağı mensubu Bektaşî Dedebabası Derviş Kemal², âşıklar ve talipleriyle yürüttüğü şiirleşme geleneğiyle düşüncelerini dile getirmiş ve toplumsal iletişimde etkin olan âşıklık geleneğinde ustalaşmış, birçok çağdaşına feyz vermiştir. Eserleri, yalnızca edebî değer taşımakla kalmamış aynı zamanda inanç ve toplumsal öğretilerin aktarımında işlevsel bir araç olarak öne çıkmıştır. Alevi-Bektaşiler arasında bir dedebaba ve derviş olarak tanınmıştır.

O, Bektaşiliği yaşamına sirayet etmiş; güçlü kalemi ile birçok âşığın, sanatçının, araştırmacının dikkatini çekmiş, birçok sanatçıyı etkilemiş, özellikle insan sevgisi ve toplumsal duyarlılığıyla anılan bir şahsiyet olmuştur. Kendine özgü dizde keman çalma tekniğiyle eserlerini icra eden bir âşıktır. Derviş Kemal'in geliştirdiği -Batı ve Türk müziğinde rastlanmayan- özgün keman akordu, onun kendine has müzikal kimliğinin en belirgin yansımasıdır. Cemleri bağlayan ve Alevi-Bektaşî geleneğini yaşatan bir dedebaba olarak halkın acılarını ve sevinçlerini dile getiren âşıklık geleneği ile Bektaşiliğin erdemlerini birleştirmiştir. Derviş Kemal sadece bir dedebaba olmaktan ziyade 20. yüzyıl Alevi-Bektaşî inancının ve müzik geleneğinin temsilcilerinden biri olmuştur.

Bu çalışma 2002 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarında Sercan Direk Erkeker tarafından hazırlanan *Derviş Kemal Özcan'ın Hayatı, Eserlerinin Edebi ve Müzikal Yönden İncelenmesi* başlıklı lisans bitirme çalışması kapsamında yüz yüze yapılan görüşmelerden üretilmiştir. Bu görüşmeler çerçevesinde daha önce yayımlanmamış ve tarafımızca kayda alınmış olan Derviş Kemal'e ait fotoğraflar ile *Sercan* ve *Sercan Direk'e* adlı iki farklı şiir, İsmet Direk'e ait *Derviş Kemal* redifli şiir ve sözleri Derviş Kemal'e bestesi Sercan Direk Erkeker'e ait olan *Ayin-i Cemde* adlı eserin makam analizi, dizisi ve görsel gösterimi yer almıştır. Çalışmada kullanılan şiirler ve görsellerin tamamı söz konusu bitirme çalışması ile sınırlandırılmıştır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk.: (Ocak, 1992, s. 373-379); (Ocak, 1996, s. 455-458); (Soyyer, 2019, s. 107).

² Derviş; Edirne-Uzunköprü ve çevresinde cem ibadetine katılan her cana derviş diye hitap edilir. Kemal Özcan da bu yüzden kendisine “Derviş” mahlasını seçmiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi çalışmanın ilerleyen bölümlerinde verilmiştir.

1. Derviş Kemal'in Hayatı

Derviş Kemal, Kemal Özcan ismiyle 1930 yılında Yunanistan'ın Dimetoka ilçesine bağlı Babalar köyünde doğmuştur. Aynı yıl içerisinde, ailesiyle birlikte Yunanistan'daki evlerini terk ederek kaçak yollardan Meriç Nehri'ni geçip Türkiye'ye sığınmışlardır. Aile, Uzunköprü ilçesine yerleştirilmiştir. 1937 yılında ilkökula başlayan Kemal Özcan 1942 yılında mezun olmuştur (Direk, 2002, s.8). Küçük yaşlarda sanata karşı üstün bir yeteneği olduğunu gösteren Özcan, karakalem çalışmalarına ilgi göstermiş ve kendi elleriyle çizdiği eserler evinin duvarlarını süslemiştir. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle Edirne'de bir eve yerleşmesi mümkün olmadığından eğitimini tamamlayamamıştır. Ancak yoksulluğa rağmen edebiyat, şiir, resim ve müziğe olan ilgisi sayesinde yeteneklerini geliştirmeye devam etmiştir.

Derviş Kemal; atalarının Horasan'dan iki kol hâlinde Balkanlara geldiği, soyunun Yunanistan'da yaşamış olan Seyyid Ali Sultan³ (namı Kızıl Deli Sultan)'a bağlı olduğunu belirtmiştir (Direk, 2002, s.4). Bu köklü mirasa rağmen, hayatı boyunca çok istediği hâlde bir kez bile günümüz Yunanistan Evros ilinde bulunan Dimetoka Darıbüğü'ndeki Kızıldeli Sultan Türbesi'ni ziyaret edememiştir. Alevi-Bektaşî inancı ve geleneği içinde yetişen Derviş Kemal, “dedebaba” ünvanıyla hizmet vererek cem erkânı yürütmüştür.

Derviş Kemal, iki buçuk yıl süren askerlik görevini Kocaeli İl Jandarma Komutanlığı Alay Kalemünde yazman olarak tamamlamıştır. Askerlik süresince daktilo kullanımında ustalaşmış ve görev sırasında gösterdiği becerilerle dikkat çekmiştir. Askerlik sırasında yaşadığı bir anısını şu şekilde aktarmıştır:

Albay, Teğmen'in elindeki Türkiye haritasını beş kat büyütmesini emretti. Teğmen bunu yan yana koyarak büyütme öneriyordu. Ben, önceden karakaleme olan ilgimden dolayı haritaları büyütme deneyimime dayanarak, haritayı karelere bölerek büyütme yöntemimi önerdim ve başarılı oldum. Albay, gördünüz mü harita beş defa nasıl büyütülür, diyerek beni onurlandırdı (Direk, 2002, s.9).

Derviş Kemal, askerlik dönüşünde komşusunun kızı Zeynep Hanım ile evlenmiş ve ömür boyu süren bir birliktelik yaşamıştır. Evliliklerinden biri erkek, ikisi kız olmak üzere üç çocukları olmuştur. Çocuklarının hepsi evli olup Uzunköprü'de ikamet etmektedir.

Uzunköprü Noterliğinde özel yazman olarak çalışmaya başlamış ve 1955 yılında Sulh Ceza Mahkemesi tutanak yazmanı olarak göreve atanmıştır. Burada 30 yıl hizmet ettikten sonra 1983 yılında emekli olmuştur. Derviş Kemal, 25 Nisan 2015 tarihinde Edirne-Uzunköprü'de Hakk'a yürümüş ve yine Edirne'de toprağa sırlanmıştır.

On beş yaşında aşk konulu şiirlerle şairliği başlayan Derviş Kemal'in, üç binden fazla şiir yazdığı bilinmektedir (Aydın, 2016). Şiirlerinin bir kısmı 1996'da *Şah Damarı*, 2008'de *Şah Gülleri* ve 2012'de *Şah Nefesi* adlı şiir kitaplarıyla yayımlanmıştır (Akın, 2019).

3 Hakkındaki temel bilgilere çeşitli velayetnamelerden ulaştığımız, Bektaşî geleneğinde on iki posttan ikincisi olan aşçı postunun sahibi Kızıl Deli Sultan'ın Balkanlar'da yer alan önemli Bektaşî tekkelerinden biridir. Ayrıntılı bilgi için bk.: (Şahin, 2009, s.48-50; Yıldırım 2007).

2. Derviş Kemal'in Sanatsal Yönü ve İcrası

2.1. Mahlası

Âşıklar, şiirlerinin son dördlüğünde genellikle kendilerine ad olarak seçtikleri kelimeyi (mahlas) kullanarak eserlerini imzalar. Bu geleneğe “Tapşırma” denir (Oğuz, 2008, s.258). Zamanla âşığın adı sanı unutulsa da âşık, eserleri sayesinde edindiği mahlas ile anılır. Kemal Özcan, Batı Trakya’da bulunan Bektaşilerde ceme yeni giren kişilere derviş denildiğini ifade etmiştir. Zamanla bunu mahlas olarak şiirlerinde kullanmıştır.

2.2. Sazı

Anadolu’daki geleneksel cemler en yaygın olarak “bağlama” eşliğinde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, bazı yörelerde dizde keman icrası da gözlemlenmektedir. Ancak bu gelenek, bağlama kadar yaygın olmayıp sınırlı örneklerle günümüze ulaşmıştır. Derviş Kemal, söz konusu nadir geleneği benimseyerek cemlerde kemana etkin bir şekilde kullanmış ve böylelikle Anadolu’daki müzikal çeşitliliğe özgün bir katkı sağlamıştır.

1945 yılında Yeniköy’de bir köylü tarafından dut kütüğünden imal edilmiş, kemana benzeyen çok eski bir çalgıyla karşılaşan Derviş Kemal, 15 yaşında bu enstrümana ilgi duymaya başlamıştır (Direk, 2002, s.1). Maddi imkânsızlıklar nedeniyle bağlama edinme olanağı bulunmayan genç Derviş, bu çalgıya yönelmiş ve kısa süre içerisinde kendine özgü bir icra tarzı geliştirmiştir.

İlerleyen yıllarda, Almanya’da yaşayan bir dostu tarafından kendisine gönderilen kaliteli bir keman sayesinde icra gücü daha da artmış; bu durum, cemlerde sesin daha etkili bir biçimde yankılanmasına imkân tanımıştır. Derviş Kemal’in elinde keman, yalnızca bir müzik aleti olmanın ötesine geçmiş; Alevi-Bektaşî inanç dünyasında sözün, deyişin ve nefesin aktarımında işlevsel bir araç konumuna gelmiştir.

2.3. Akordu

Derviş Kemal Özcan, keman akordunu kendine özgü bir yöntemle geliştirmiş, kendisi bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Kulağım çok güçlüdür. Akordumu yayı tel üzerine sürünce iki tel arasında hoş bir nida duyuyorum. Bu nidaya akort bu olmalı, dedim ve öylece bıraktım. Bu arada kemanımı diğer kemancılar çalamadılar; bunu da belirtmek isterim. (Direk, 2002, s.2).

Batı müziğinde keman akordu, en alt telden başlayarak peste doğru tam beşli aralıklarla yapılırken Derviş Kemal Özcan kendi icrasında en alt teli baz alarak tam dördü aralıklarla akortlamıştır.

Tizden Peste Doğru	1. Tel	2. Tel	3. Tel	4. Tel
Klasik Batı Müziği	Mİ	LA	RE	SOL
Klasik Türk Müziği	RE	LA	RE	SOL
Kemal Özcan’ın İcrası	LA	Mİ	Sİ	FA#

Bu akortlama yöntemi, kendi anlatımıyla, Özcan'ın icrasında kendine özgü bir ton ve ifade kazandırmaktadır:

1945 yılında, ilçemize bağlı Yeni Köy'e gittiğimde, bir köylü tarafından dut kütüğünden yapılmış, oldukça ilkel bir keman gördüm. Bu keman, telefon kablolarından çıkarılmış 1–2 tel ile donatılmıştı; tel düzenini gerçek keman telleriyle karıştırmıştım. Kemanın yayı, gerçek beygir kuyruğundan imal edilmiş ve üzerine kaba bir kapak yerleştirilmişti. Ancak kemanın boyutu kalın çenemin altına sığmadığından, 15 yaşında hevesli bir genç olarak köylüden kemanı kullanmak üzere rica ettim ve izin verdiler. Eve yürüyerek dönerken dayanamayarak yol kenarındaki bir ayçiçeği tarlasına girip kemanı dizimde kemeçe pozisyonunda tuttum. İlk denemelerimde yayı tel üzerinde çeşitli şekillerde sürerek ses üretmeye çalıştım. İki tel arasında yayı gezdirirken hoş bir tını elde ettim ve bunun doğru akort olduğunu düşündüm. Üzerinde daha fazla deneme yaparak o güne kadar elime hiçbir enstrüman almamış olmama rağmen dönemin meşhur halk türküsü “Aslan Bacanak”ı bu ilkel kemanla çalmayı başardım. Bu kemanı askerlik süresince yanımda götürdüm; ancak orada kaldı. Bir gün babam dolaşmaya geldiğinde elinde eski fakat gerçek bir keman vardı. Bunu çenemin altında çalamadım çünkü dizimde çalarken sol tel, çene altına geçtiği için önceki kemanda geliştirdiğim alışkanlıklarımı sürdürmem mümkün değildi. Çene altı pozisyonunda çalım kısıtlı geldiğinden dizde çalmaya devam ettim. Bu keman, daha sonra adliyede kaldı. 1951 yılında, normal bir kemana kavuştum. Ayrıca Almanya'da yaşayan değerli bir dostum, bana çok kaliteli bir keman göndermiştir. Bu kemanı hâlen kullanmakta ve gönderen dostumu sevgi ve minnetle anmaktayım.(Direk, 2002, s.1).

3. Derviş Kemal'in “Ayin-i Cem” Adlı Eserinin Analizi

AYİN-İ CEMDE⁴

*Erkân açıldı ayin-i cemde
Nurlar saçıldı ayin-i cemde*

*Canlar toplandı haklar haklandı
Ruhlar paklandı ayin-i cemde*

*Onlar sarıştı kanlar karıştı
Dargın barıştı ayin-i cemde*

*Birlik sağlandı beller bağlandı
Kurban tığlandı ayin-i cemde*

*Canlar dizildi niyaz gezildi
Engür ezildi ayin-i cemde*

*Canlar dikildi gülbenk çekildi
Yere çöküldü ayin-i cemde
Çerağ uyandı nura boyandı
Her şey ayandı ayin-i cemde*

4 Derviş Kemal'in yazdığı bu eser Mart,2021'de Sercan Direk Erkeker tarafından bestelenmiştir.

*Canlar derildi sofrâ serildi
Lokma verildi ayin-i cemde*

*Meyler içildi gerçek seçildi
Serden geçildi ayin-i cemde*

*Nefsimiz öldü yüzümüz güldü
Semah dönüldü ayin-i cemde*

*Cenâb-ı rahman kelim-i Kur'an
Muhammet mihman ayin-i cemde*

*Mürşit Ali'dir yüce Veli'dir
Hikmet doludur ayin-i cemde*

*On İki İmam temsili makam
Hepsi tamam ayin-i cemde*

*Bektaş-ı Veli Şah Kızıl Deli
Sürüyor yolu ayin-i cemde*

*Gördüğüm bu hâl her şeyden efdal
Pir Sultan Abdal ayin-i cemde*

*El ele verdik bu sırâ erdik
Biz Hakk'ı gördük ayin-i cemde*

*Derviş Kemal'im böyledir hâlim
Açıldı dilim ayin-i cemde*

3.1. Eserin Açıklaması

Derviş Kemal'in *Ayin-i Cemde* adlı şiiri (Kemal, 2012, s.352-353), Alevi-Bektaşî inanç dünyasının en önemli ibadet biçimi olan cem erkânı ve onun tasavvufî anlamlarını anlatır. Cem, sadece bir ibadet değil, aynı zamanda toplumsal barışın, birlik ve beraberliğin simgesidir. Şiirde, erkânın açılmasıyla birlikte mekânın manevî bir ışıkla dolduğu, canların bir araya gelip haklarını teslim ettiği ve ruhların arındığı vurgulanmıştır. Cem, bireysel değil, topluca yaşanan bir ibadettir. Burada herkes eşittir; dargınlıklar sona erer, rızalık alınır.

Şiirde musahiplik başına, kurban ikrarına ve paylaşmaya da yer verilmiştir. Bu, Alevi inanç sisteminin kardeşlik ve fedakârlık anlayışını ortaya koyar. Çerağın uyandırılması, hakikatin nurla açığa çıkışını temsil eder. Engür, lokma ve mey ikramı dünyevi bir yiyecek içecekten öte, ilahî aşkın sembolüdür. Lokma paylaşımı, canların birlik ve dayanışmasının göstergesidir.

3.2. Makam, Usul, Tür, Söz ve Kafiye Şeması

3.2.1. Uşşak Makamı

Uşşak makamı; Türk musikisinde, ana bir makamdır. Uşşak; âşık, âşıklar anlamına geldiğinden bu makama Âşıklar makamı adı verilir. Uşşak makamı pest bölgeleri daha çok kullandığından dinî duygular oluşturan ağırbaşlı bir makamdır.

Durağı

Dügâh (La) perdesidir.

Seyir Karakteri

Çıkıcıdır.

Dizisi

Yerinde Uşşak dörtlüsüne Nevâ'da Bûselik beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir.

Güçlüsü

Dörtlü ile beşlinin ek yerindeki Nevâ (Re notası) perdesidir. Üzerinde Bûselik çeşnili yarım karar yapılır.

Asma Karar Perdeleri

Segâh perdesinde eksik ferahnaklı ve eksik Segâhlı asma kararlar yapılır. Ayrıca, yeden olan Râst perdesinde de Râstlı asma karar yapılır.

Donanımı

Yalnız Si için koma bemolü (♭) donanımına yazılır.

Uşşak makamında Si sesi koma bemollü, yâni Segâh (Si) perdesi olarak görülür. Fakat özellikle inici nağmelerde iniş cazibesıyla bu perde Segâh'dan 1-2 koma daha pest basılır. Bu hâl makama ayrı bir özellik ve kişilik kazandırır. 2-3 komalık değiştirme işareti olmadığı için yazıda bu perde yine Segâh olarak gösterilir ancak daha pest icra edilir.

Perde İsimleri

Türk müziğinde porte üzerinde notaların yerleri ve isimleri gösteren belirteçler. Dügâh, Segâh, Çârgâh, Nevâ, Hüseyinî, Acem, Gerdâniye ve Muhayyer Uşşak makamının nota isimleridir.

Yeden'i

2. çizgideki Sol (Râst) perdesi, notasıdır.

Genişlemesi

Uşşak makamı çıkıcı, seyri ağırbaşlı bir makamdır. Bu nedenlerle daima pest bölgede dolaşır, dolayısıyla da pest bölgede genişler. Pestteki bu genişleme Yegâh (Re) perdesinde bir Râst Beşlisi (TKST) oluşturmakla elde edilir. Bu sırada, dizide normalde olmayan Irak Diyez perdesi (#Fa) kullanılır ki daha önce Râst makamının

genişlemesinde gördüğümüz Yegâh'ta Rast Beşlisinin sesidir. İşte bu tip genişlemeye ödünç alarak genişleme denir. Yani Uşşak makamı pestteki genişlemesini râst makamından ödünç almıştır.

Uşşak makamı tiz durak üzerinde normalde genişlemez. Yukarıda bahsedildiği gibi, pestte genişler ve dolaşır. Tiz tarafta genişleme daha çok Uşşak makamına çok benzeyen Bayatî makamında görülür. Fakat Uşşak makamı da tizlerde dolaşırsa, bu bölgedeki şu genişlemelerle onların seslerini kullanır.

1. Yerinde Uşşak dörtlüsü, simetrik olarak tiz durak üzerine göçürülür (Simetrik Genişleme).

2. Güçlü Nevâ perdesi üzerindeki Bûselik beşlisine, Muhayyer perdesi üzerinde bir Kürdî dörtlüsü ilave edilerek, Nevâ'da (1.çeşit) Bûselik dizisi oluşturacak şekilde genişler (Yeni Dizi Oluşturarak Genişleme).

Uşşak makamı tiz tarafta hiç dolaşmaz, dolaşsa da muhayyer perdesinde özellikle asma karar yapmaz. Bu perdede çok kalacak olursa makam uşşak olmaktan çıkar ve seyir itibarı ile başka bir makama dönüşür. Buradaki küçük mücenneb (5 koma) bemollü Si'nin perde ismi Sümbüle Perdesidir.

Uşşak makamı seyri sırasında Çârgâh perdesinde ısrarla ve uzun uzun çârgâhlı asma karar yapılırsa, Uşşak Huzî makamı oluşur. Yine Segâh perdesinde ısrarla ve uzun uzun Segâhlı asma karar yapılırsa da Mâye (Dûgâh Mâye) makamı oluşur (Arel, 1991, s. 35-36, 48, 130-131, 339-340).

Seyir

Durak yani (La) karar sesi civarından, durağın altında genişlemiş bölgenin seslerinden seyre başlanır. Önce durak üzerindeki Uşşak dörtlüsünün seslerinde dolaşılır. Daha sonra güçlü ve üzerindeki sesler gösterilerek, Nevâ'da Bûselikli yarım karar yapılır. Sonra seyrin süresine göre, karışık gezerken gerekli asma kararlar yapılır. Sonunda Dûgâh'ta Uşşaklı tam karar yapılır.

3.2.2. Ayin-i Cem'de Eserinin Makam Analizi

- Makamı: Uşşak
- Karar Sesi: Dûgâh-La notası
- Güçlü (dominant): Nevâ-Re notası

Usulü (ritim düzeni): 9/8 (Aksak) Eser değişken ritme sahiptir. Aksak, Türk müziğinde bir ritim kalıbının ismidir. Aksak ritimli zamanlar 5, 7, 9 olarak tanımlanır. Dokuz zamanlı aksak ritimlerdeki düzen şöyledir:

1. Düzen: 2+2+2+3
2. Düzen: 2+2+3+2
3. Düzen: 2+3+2+2
4. Düzen: 3+2+2+2

Ayin-i Cem’de eserinde kullanılan ritmik yapıdaki 9/8 aksak zamanlı ritmin üçüncü versiyonudur. 2+3+2+2 daha sonra 2+2 şeklinde devam etmektedir. Eser, bu ritmik yapıya göre hızlanarak metronomunu (hızını) değiştirir.

• Yeden (Bir makam dizisinin başlangıç yani karar sesinin altındaki notadır.) Rast -Sol notasıdır.

Türü (Sınıflandırması)

Alevi-Bektaşî Müziği

İçerik

Cem erkânı, mürşit/pir, On İki İmam, Pir Sultan Abdal gibi Alevi-Bektaşî referanslarını taşıdığı için tür olarak Alevi-Bektaşî deyiş sınıfına girer. Ritüel amaçlı bir deyiş niteliğindedir.

3.2.3. Söz (Güfte) ve Kafiye Şeması

-----a

-----a

-----b

-----a

-----b

-----a

Şeklinde beyitler hâlinde devam etmektedir. Eserin güftesi 17 beyitten oluşmaktadır.

Uşşak makamı karakter olarak samimi, içli, hüznü ve sıcak bir ifade taşır; hem ilahi/nefeslerde hem halk müziği ezgilerinde sık kullanılır. Uşşak, şiirsel söyleyişe çok uygundur. Klasik Türk müziği ve halk müziği içinde yaygın, Anadolu icra geleneğinde çok kullanılan bir makamdır. Bu sebeple eser Uşşak makamının sesleri kullanılarak bestelenmiştir.

3.2.4. Dizisi

Uşşak dörtlüsü (alt dörtlü): La – Si 1 koma bemol – Do – Re

Hüseyini beşlisi (üst beşli): Re – Mi – Fa – Sol – La

Birleştirme: (La–Si bir koma bemol–Do–Re) + (Re–Mi–Fa–Sol–La). Bu birleşme Uşşak makamını oluşturur.

• Güçlü: Nevâ-(Re) notasıdır.

• Yeden: Rast (Sol) notasıdır.

Seyri: Ayin-i Cem’de eseri Uşşak dörtlüsü içinde gezer ve Uşşak makamının pest (kalın) bölgede tüm asma kalışlarını güçlüsünü ve yedenini gösterir. Eser Dügah (La) perdesinde başlamış çıkıcı bir seyir ile pest bölgede Uşşak dörtlüsü içinde dolaşmıştır. Yeden Rast perdesi (Sol) kullanarak, bir koma bemol alarak Segâh (Si) perdesinde asma kalış ve Çargâh (Do) perdesinde asma kalışlar göstermiştir. Türk müziğinde asma kalış, makamın güçlü seslerinde müzik cümlesini yaparak duraklamaya denir. Türk Musikisinde Uşşak makamında kullanılan koma bemol duyum olarak Türk Halk müziğinde Si bemol iki notasına denk gelmektedir. Eser makamın güçlü sesi olan Neva (Re) perdesinde kalışlar yaparak makam dizisinin ilk dörtlüsünü göstermiştir.

3.2.5. Görsel Gösterim

Şekil 1: Uşak makamının porte üzerinde gösterimi

3.3. Ayin-i Cem’de Eserinin Notası

Söz: Derviş Kemal

Müzik: Sercan Direk

Notaya Alan: Sercan Direk



Şekil 1: Uşak Makamının Porte Üzerinde Gösterimi.

3.3. Ayin-i Cem'de Eserinin Notası

Söz: Derviş Kemal

Müzik: Sercan Direk

Notaya Alan: Sercan Direk



AYİN-İ CEMDE

Söz: Derviş Kemal Özcan
Müzik: Sercan Direk Erkeker

2+3+2+2

Er k a n a ç il d i Saz A y i ni cem de
Can l a r top lan d ı Saz Hak l a r hak lan d ı Saz

5

Nur l a r sa ç il d i Saz A y i ni cem de
Ruh l a r p a k lan d ı Saz A y i ni cem de Saz

9

On l a r sa r ı ş t ı Saz Kan l a r ka r ı ş t ı Saz

13

Dar g i n ba r ı ş t ı Saz A y i ni cem de Saz

17 *più mosso*

Bir lik sag lan d ı Bel ler bağ lan d ı Kur ban t ı g lan d ı A y i ni cem de
Can lar d ı kil d i Gül benk çe kil d i Ye re Ç o k ıl d ı A y i ni cem de

21

Can lar d ı zil d i Ni yaz e dil d i En gür e zil d i a y i ni cem de
Ç e rag u yan d ı Nu ra bo yan d ı Her şey a yan d ı Hu Dost a y i ni cem de

25 *più mosso*

Can lar de ril d i sof ra se ril d i Lok ma ve ril d i A y i ni cem de
Nef si miz öl d ü Yü zü miz gül d ü Se mah dö mül d ü A y i ni cem de

29

Mey ler i ç il d i Ger çek se ç il d i Ser den ge ç il d i Hu Dost A y i ni cem de
Ce na b ı Rah man Ke la m ı Kur an Mu ham met mih man A y i ni cem de

2

AYİN-İ CEMDE

33 2+3+2+2 *più mosso*

Mür ş i d A l i dir Saz Yü c e ve li dir Saz

37

Hik m e t do lu dur Saz A y i ni cem de Saz

41

On i i ki i mam Saz Tem s i li ma kam Saz

45

He p i si ta mam Saz A y i ni cem de Saz

49 *più mosso*

Bek t a ş i ve li Saz ş a h k ı z ıl de li Saz

53

Sü r ü yor yo lu Saz A y i ni cem de Saz

57

Gör d ü yüm bu hal Saz Her ş e y den ef dal Saz

61 *A tempo*

Pir s u l tan Ab dal Saz A y i ni cem de Saz

65

El e ver dik Bu Sır ra er dik Biz Hak k ı gör dü k A y i ni cem de

69

Der viş Ke ma l i m Bö y le dir ha l i m a ç l d i li m Hu Dost A y i ni cem de

4. Alevi-Bektaşî Müziğine Katkıları

Yazılı kültür ortamından elektronik kültür ortamına geçişte âşık mahsulü olan eserler ses ve saz ile birlikte dinleyiciyle buluşmuştur. Son dönemlerde âşık tarzı şiir geleneğini oluşturan elektronik kültür ortamının yarattığı iletişim teknolojisi; âşık adaylarının, ustaların kaydedilmiş icralarını dinlemeleri ile “gizli çıraklık” ortamı oluşturmuştur (Çobanoğlu, 2021, s. 173-174). Bu çerçevede Derviş Kemal, Ayhan Aydın ile yaptığı ve Aydın’ın 2016 yılında yayımladığı söyleşide ifade ettiği üzere şiir yazarken bir kimsenin etkisinde kalmadığını belirtmiştir. Ancak Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinden etkilendiğini ve feyz aldığını ifade etmiştir (Aydın, 2016). Ayrıca kaynak kişilerle yapılan görüşmeler esnasında âşıklar arasında Derviş Kemal’e “Trakya’nın Pir Sultan’ı” denildiği İsmet Direk tarafından aktarılmıştır.

Derviş Kemal’in Alevi müziğine katkıları çok yönlü ve derinliklidir. Onun en büyük amacı; sözlü kültürü ve deyişleri koruyarak cemlerde icra etmek, bu değerleri genç kuşaklara aktarmak olmuştur. Derviş Kemal, halkın dilinden konuşan bir şair ve âşık olarak tanınmıştır. Şiirlerinde hece ölçüsü kullanmış; aşk, insan sevgisi, erdem, yoksulluk ve toplumsal sorunlar gibi temaları işlemiştir.

Derviş Kemal Özcan’ın *Genç Ozanlar* şiiri, genç kuşak ozanlara yol gösteren, öğüt niteliğinde bir manifestodur. Ozanlık geleneğinin çıkar gözetmeden, halktan yana ve insanlık değerlerine bağlı kalınarak sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Cumhuriyet’in getirdiği özgürlük ortamında genç ozanların topluma ışık tutması, birlik ve beraberliği güçlendirmesi beklentisini taşımaktadır.

Onun eserleri yalnızca estetik bir değer taşımakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal bilinç oluşturmaya da amaçlamıştır. Örneğin, *Genç Ozanlar* adlı şiirinde genç kuşak ozanlara ve âşıklara şu öğütleri verir:

*Candan seslenirim size,
Halkımın genç ozanları.
Sevgim saygım hepinize
Halkımın genç ozanları*

*Siz erdemli ozansınız,
Gerçekleri yazansınız,
Halk kepçe, siz kazansınız,
Halkımın genç ozanları.*

*Halkı gördüm yüzünüzde
Onur vardır özünüzde
Yalan yoktur sözünüzde
Halkımın genç ozanları*

*Çıkarlardan uzak durun,
Halktan yana birlik kurun,
Çağa damganızı vurun,
Halkımın genç ozanları.*

*Dert görmesin elleriniz
Kırılmasın telleriniz
Hiç susmasın dilleriniz
Halkımın genç ozanları*

*Bağlı kalın ozanlığa
Işık tutun karanlığa
Örnek olun insanlığa
Halkımın genç ozanları*

*Derviş Kemal dilek sunsun
Kalpleriniz neşe dolsun
Yollarınız açık olsun
Halkımın genç ozanları*

Derviş Kemal, gönül bağı kurduğu kişilerin adıyla onlara ithafen şiirler yazıp hediye etmiştir. Bu şiirlerinde telif hakları yazılan kişiye verilmiştir. Örneğin aşağıda yer alan *Sercan* ve *Sercan Direk*'e adlı iki şiir yüz yüze görüşmeler esnasında tarafımıza hediye edilmiştir.

SERCAN

*Geldi, gördüm, sevdim, sanat yönünden,
Mızrap tutan eli güzel Sercan'ın.
Bir gün herkes söz edecek ününden,
Dile gelen teli güzel Sercan'ın.*

*Gönülünden baktığı noktayı gören,
Gördüğü yüreğin içine giren,
Deyişlere, türkülere can veren,
Baldan tatlı dili güzel Sercan'ın.*

*Düşüncem gerçeği hedef peyledi,
Sanıyorum tam isabet eyledi.
DERVİŞ KEMAL gördüğünü söyledi.
Her yönüyle hâli güzel SERCAN'ın.⁵*

*SERCAN DİREK'e
Uzak bir yöreden bize
Sefa geldin Sercan Direk.
Bizim fakirhanemize
Sefa geldin Sercan Direk.*

5 15.03.2002 tarihinde söz konusu şiirler Derviş Kemal Özcan tarafından irticalen söylendikten sonra bu notla kaleme alınmıştır: “Bu şiircik, yeni tanışmamıza rağmen gönülden sevdiğim biricik kardeşim Sercan Direk'e sevgilerimle birlikte sunulur. Beni anımsaması dileğiyle”.

*Sen bizleri görmek için,
Gönlümüze girmek için,
Bize onur vermek için,
Sefa geldin Sercan Direk.*

*Sevdiğimiz bacısın sen,
Başımızın tacısın sen,
Kâbe bulan hacısın sen
Sefa geldin Sercan Direk.*

*Mihman gönlü ince kıldan,
Acep anlar mısın hâldan?
Bilmiyorum hangi yoldan,
Sefa geldin Sercan Direk.*

*Yolun menziline yetsin,
Bütün kaygıların bitsin
Tanrı seni mutlu etsin
Sefa geldin Sercan Direk.*

*Derviş Kemal: Dinmez sızım,
Kışa döndü bahar; yazım.
Gönül dostu güzel kızım,
Sefa geldin Sercan Direk (Direk, 2002, s. 2).*

Çağdaşları arasında Âşık Zevraki, Mahmut Erdal, Nesimi Çimen, Muhlis Akarsu ve Feyzullah Çınar gibi âşıklarla yakın ilişkiler kurmuş, onlardan etkilenmiş ve onları etkilemiş olsa da kendi özgün üslubunu geliştirmiştir. Özellikle sosyal eleştirileri ve erdem vurgusu, posta oturan, cem bağlayan bir ocaklı Bektaşî Babası olması onu diğer halk ozanlarından ayıran temel özelliklerdir.

İstanbul Avcılar'da Ozan Aziz Tatlısu'ya ait müzikevinde gerçekleştirilen meşklerde; sanatçılar, şairler, ozanlar ve âşıklar bir araya gelmiş, farklı yaş gruplarından hem yetişkinler hem de gençler Alevi deyişleri ve semahları birlikte icra etmiştir. Bu buluşmalar sayesinde hem gelenek korunmuş hem de yeniden yorumlanarak yaşatılmıştır. Derviş Kemal'in eserleri yalnızca cemlerle sınırlı kalmamış; TRT kanallarında, çeşitli radyo programlarında ve kaset kayıtlarında da yer almıştır. Feyzullah Çınar'ın bestelemesiyle ses bulan deyişleri, halk arasında geniş bir etki yaratmış ve toplumun belleğinde kalıcı bir iz bırakmıştır.

Onun müziği, sadece bir dinleti aracı değil, aynı zamanda toplumsal eğitim ve kültürel bilinç taşıyan güçlü bir ifade biçimi olmuştur. Cemlerdeki icra tarzı, sözlerindeki derinlik ve söylemindeki samimiyet; Alevi kültürünün özünü, tasavvufi değerleri ve toplumsal sorumluluk anlayışını yansıtmaktadır. Derviş Kemal hem yaşamıyla hem de sözleriyle Alevi-Bektaşî geleneğini yaşatmıştır. Şiirlerinde tarihsel gelişmeleri yaptığı vurgu ve duygunun iç içe geçtiği görülmekte; Kerbela'nın acısı, Hüseyin'e duyulan sevgi ve zulme karşı direniş temaları ön plana çıkmaktadır. İşte bu anlayışın güçlü bir yansıması olan dizelerinden biri şöyledir:

*Kerbelâ'da uçan dertli turnalar,
Bakın Hüseyin'e yarelendi mi?
Zalim Yezid'in de kanlı eliyle,
Muhammet ümmeti karalandı mı?*

Bu dörtlükle; onun tarih bilinci, halkına olan derin bağlılığı ve zulüm karşısındaki hassasiyeti en çarpıcı biçimde dile getirilmiştir.

Derviş Kemal'i çağdaşlarından ayıran en önemli yön, bireysel ustalığını toplumsal ve kültürel etkileşimlerle birleştirmesi olmuştur. Onun eserleri yalnızca bireysel bir sanat ürünü olarak kalmamış, aynı zamanda şiirsel ve müzikal diyaloglarla zenginleşerek bir kültürel hafıza ve toplumsal değer aktarım aracına dönüşmüştür.

Derviş Kemal, çağdaşlarıyla sürekli etkileşim içinde olan, Alevi müziği ve sözlü kültürün gelişimine katkıda bulunan bir âşıktır. Ayrıca eserleriyle de çağdaşlarına ışık tutmuş, geleceğe eserlerini de bırakmıştır. İlk eseri *Şah Damarı* (1996) adlı şiir kitabıdır. Bu eserinde halkın diliyle yoğrulmuş deyişlerini ve toplumsal duyarlılıklarını kaleme almıştır. 2008'de yayımlanan *Şah Gülleri* adlı eseri Alevi-Bektaşî inancının estetik inceliklerini ve cem geleneğini şiir diliyle ele almıştır. 2012'de yayımlanan *Şah Nefesi* adlı eseri daha çok “nefes” tarzındaki şiirlerden oluşmakla birlikte yol erkân ve insan sevgisini odağa almıştır.

Derviş Kemal'in Alevi müziğine katkısı çok yönlüdür. Sözlü kültürün ve deyişlerin korunması, cemlerde icra edilmesi ve genç kuşaklara aktarılması onun öncelikli hedeflerinden olmuştur. Onun müziği, yalnızca bir dinleti aracı değil, aynı zamanda toplumsal bir eğitim ve kültürel bilinç aracı olmuştur. Cemlerdeki icra biçimi ve sözleri, Alevi kültürünün özünü, Bektaşîliğin ilmî değerlerini ve toplumsal sorumluluk anlayışını yansıtmaktadır.

Derviş Kemal'in sanatı ve icrasıyla buluşmamızda İsmet Direk'in büyük rolü bulunmaktadır. Derviş Kemal mahlasıyla kaleme aldığı şiirleriyle birçok kişiye ilham vermiştir. İsmet Direk bir gün Derviş Kemal'in “Ağustos ayında güneş sulesi / Yakarak kestiği zaman nefesi / Su diye ağlayan bir çocuk sesi / Alır beni Kerbela'ya götürür...” şiirini Feyzullah Çınar'dan dinlerken İsmet Direk, bu eseri Feyzullah Çınar'ın kasetinden repertuarına aldığını ve Derviş Kemal'in sanatını Şahkulu Sultan Dergâhı'ndan alıp okuduğu bir kitap aracılığıyla daha iyi kavradığını belirtmiştir.

2001 yılında Edirne Uzunköprü'de yaşayan Derviş Kemal'i lisans bitirme çalışmamız vesilesiyle ziyaretimiz sırasında; İsmet Direk, ona duyduğu saygıyı, elini öperek ve kapısına niyaz ederek göstermiştir. İsmet Direk, Derviş Kemal'e hayranlığını, onu görüp niyaz olduktan hemen sonra irticalen şu şiiri okuyarak göstermiştir:

*Duyunca sözlerini ürperdi tenim
Gönlüme taht kurdun Derviş Kemal
Lezzet verir ruhuma derin sözlerin
Üç yüz altmış altı ezam haz alır Derviş Kemal*

*Getirmişti sözlerini Feyzullah Çınar 'ım
Melhem oldu kapandı yaralarım
Ona sevgi sundum saygı ile anarım
Gönüle şah başa taşsın Derviş Kemal*

*Umman misali muammalı sözlerin
Ne mutlu sana açılmış can gözlerin
Çok şükür hanene mihman geldim
İçer içer kanarım Derviş Kemal*

*Gönül gör istedi nur cemalin
Çok şükür hanene mihman geldim
Eyilip eşiğine niyaz eyledim
Kul İsmet'i de deftere yaz Derviş Kemal⁶*

5. Derviş Kemal ve Çağdaşları: Alevi Müziğinde Bir Dayanışma ve İlham Ağı

Aziz Tatlısu Feyzullah Çınar, Âşık Zevraki, Mahmut Erdal ve Nesimi Çimen, Muhlis Akarsu gibi çağdaşları hem onun müzikal yolculuğunda hem de kültürel mirasın aktarımında önemli bir rol oynamıştır.

Derviş Kemal, çağdaşı Alevi-Bektaşî âşıklarıyla sürekli bir iletişim içinde olmuş, dostluk ve sanat bağlarını şiir aracılığıyla güçlendirmiştir. Bu bağlamda, Aziz Tatlısu ile aralarındaki şiirleşme hem manevi bir bağ hem de sanatıyla bir diyalog örneği olarak öne çıkmaktadır. Aziz Tatlısu, Derviş Kemal'den aldığı ilhamı ve ona duyduğu hayranlığı *Mürşidimsin Derviş Kemal* adlı şiiriyle dile getirmiştir.

Mürşidimsin Derviş Kemal – Aziz Tatlısu'dan

*Senden hayli feyz aldım
Mürşidimsin Derviş Kemal
Ben sizlere hayran kaldım
Mürşidimsin Derviş Kemal*

*Güzelliği sende buldum
İnsan sevgisiyle doldum
Sizin talibiniz oldum
Mürşidimsin Derviş Kemal*

*Tam arınmış beden sensin
Uygurlığa giden sensin
Beni irşad eden sensin
Mürşidimsin Derviş Kemal*

⁶ İlk kez bu çalışma vesilesiyle yayımlanan şiir, İsmet Direk tarafından görüşme esnasında irticalen söylenmiş ve 2001 yılında yazılmıştır.

*Erdem yüklü özünüzde
Yalan yoktur sözünüzde
Yürüyorum izinizde
Mürşidimsin Derviş Kemal*

*Coşku sende aşk sendedir
Muhabbetle meşk sendedir
Gönül denen köşk sendedir
Mürşidimsin Derviş Kemal*

*Baldan tatlı dillerinle
Kalem tutan ellerinle
Örnek olan hâllerinle
Mürşidimsin Derviş Kemal*

*Aziz der ki öter telim,
Her an seni söyler dilim
Ellerini tuttu mu elim...
Mürşidimsin Derviş Kemal (Direk, 2002, s. 26.).*

Şiir, Derviş Kemal'in kişiliğine duyulan saygıyı, onun insan sevgisini ve irşad yeteneğini öne çıkarırken aralarındaki manevi ve sanatsal bağın derinliğini de göstermektedir. Derviş Kemal'in bu tür etkileşimleri yalnızca bireysel ilişki tarzını değil, aynı zamanda Alevi-Bektaşî müzik ve şiir geleneğinin canlılığını ve kuşaklar arası aktarımını da simgeler.

Âşık Zevraki'den Derviş Kemal'e

Âşık Zevraki'nin Derviş Kemal'e yazdığı şiirler, onun âşık olarak saygınlığını ve edebî yetkinliğini ortaya koyar:

*Şadeyledi şirin namen,
Şair misin Derviş Kemal.
Alabora oldum hemen,
Bahir misin Derviş Kemal*

*Azık yavan, fizik fakir
Para etmez parlak fikir.
Altını da bozdu bakır,
Bakir misin Derviş Kemal.*

*Veda ettik kine, kire,
Bütün kesret varır bire.
Derya kurur, dursa dere,
Nehir misin Derviş Kemal.*

Şarabımın mor biçimi,
Bine bedel bir içimi.
Şiirin yaktı içimi,
Zehir misin Derviş Kemal.

'Serhoş' dedin, sanma küstük,
Zaten doğma mey-ü mestik...
Damga vurup ettin tasdik,
Mühür müsün Derviş Kemal.

Kuru meze, duru meyim,
Sadık sakim Aziz beyim.
Sen gibi de 'gelmez' deyim,
Ahir misin Derviş Kemal.

Çat keyfi, kur bağdaşını,
Seç çağını, çağdaşını...
O ki aştık biz yaşını,
Tahir misin Derviş Kemal.

Zevraki'yem sanma yaşım
Elde değil soyha başım
Tepe değilsin ki aşım
Tahir misin Derviş Kemal (Direk, 2002, s. 31).

Mahmut Erdal'dan Derviş Kemal'e

Mahmut Erdal ise Derviş Kemal'e gönderdiği şiirlerle ona hayranlığını dile getirirken Derviş Kemal de Mahmut Erdal'ın şiirlerine karşılık vererek bu kültürel diyalogu sürdürmüştür:

Cemalin görmeyi gönül arz eyler
Yoktur dizlerimde fer Derviş Kemal
Dört mevsim sonunda ömrüm bağıma
Yağmaya başladı kar Derviş Kemal

Söylenir beyitler çalınır sazlar
Kulağım haberde gözüm yol gözler
Şiirde yazdığın o tatlı sözler
Tülbenkten süzülmüş bal Derviş Kemal

Dostlar meclisinde sunsalar demi
Bahrin deryasında yük çeker gemi
Şu gönlümde yanan kaderi gamı
Volkan dağı gibi nar Derviş Kemal

*Güller açılmış olunca seher
Bülbülün ötüşü ne tatlı meğher
İstanbul'a yolun düşmezse eğer
Ara sıra selam sal Derviş Kemal*

*Erenler cemine giremez körler
Keramet ehlidir hünkârlar, pirlər
Telsiz telefonsuz iletişim derler
Gönülden gönüle yol ver Derviş Kemal*

*Mahmut Erdal ismini eylerim hece
Depreşit düşüncem gündüz ve gece
Mürşidim ol benim duram el pençe
Özüm dara çekem sor Derviş Kemal (Direk, 2002, s. 32).*

Derviş Kemal'den Mahmut Erdal'a

*Sizi hergün anıyorum
Güzel dostum Mahmut Erdal
Size sevgi sunuyorum
Güzel dostum Mahmut Erdal*

*Tatlı mektubunu aldım
İnanın çok memnun kaldım
Şiirine hayran oldum
Güzel dostum Mahmut Erdal*

*Hiç solmasınj gülleriniz
Lal olmasın dilleriniz
Dert görmesin elleriniz
Güzel dostum Mahmut Erdal*

*Dertleriniz şifa bulsun
Gönlünüze neşe dolsun
Mutlu günler sizin olsun
Güzel dostum Mahmut Erdal*

*Sözünüzü duysun Merdan,
Derdinize olsun derman
Derviş Kemal size hayran
Güzel dostum Mahmut Erdal (Direk, 2002, s. 33).*

Nesimi Çimen'in Kaleminden Derviş Kemal'e Yazılmış Bir Eser: Gerek (Derviş Kemal'e...)

*Derviş baba mahsun olmuş,
Bir an evvel gitmem gerek,
Yüreğin de acı olmuş,
Varıp hoşnut etmem gerek*

*Sığınarak ol Haydar'a
Yollarımız dosta vara
İşi gücü bir kenara,
Düşünmeden itmek gerek*

*Odu yanarsa sinesinde
Yaş var ise didesinde,
Dostun fakirhanesinde
Hızır gibi bitmem gerek.*

*Mesken bilip dost evini,
Kurup erenler cemini,
Arzulanan dost demini,
Dost elinden içmem gerek.*

*Ciğerparem el cemal
Gözümün nurudur Meral
Bir mürşittir Derviş Kemal,
Eteğinden tutmam gerek.*

*Zeynep Zuhul bana kible
Dost eşiği dost Kâbe
Her vakit, her an, her sabah
O eşikten öpmem gerek.*

*Nesimi; vade dolmadan
Ecel bizleri bulmadan
Ağzım dilim lal olmadan
Dost bağında ölmek gerek (Direk, 2002 s. 21).*

Derviş Kemal Özcan da vakitsiz yitirdiği yol arkadaşını şu şekilde anmıştır:

Büyük Kurban (Âşık Nesimi)

*Sivas denen kanlı yöre,
Yedi koca Nesimi 'yi,
Bütün gözler göre göre,
Yedi koca Nesimi 'yi... (Direk, 2002, s. 22).*

Bu şiirleşmeler sadece bireysel bir takdir ifadesi değil, aynı zamanda Alevi müziğinin ve sözlü kültürünün canlı kalmasını sağlayan bir bağdır. Bu karşılıklı etkileşimler sayesinde genç kuşak ozanlar hem teknik hem de toplumsal açıdan yetişmiş, deyişlerin ve müziğin nesilden nesile aktarımı sağlamıştır.

İstanbul Avcılar'daki Aziz Tatlısu müzikevinde buluşan ozanlar, haftanın birkaç günü bir araya gelerek deyişler söylemiş, saz çalmış ve toplumsal meseleleri tartışmışlardır. Derviş Kemal'in bu buluşmalarda gösterdiği derin muhabbet ve erdem, çağdaşlarıyla olan ilişkilerini güçlendirmiş ve Alevi müziğinin bir eğitim ve dayanışma alanına dönüşmesine olanak sağlamıştır.

Sonuç

Derviş Kemal, Alevi-Bektaşî inancını, temel evrensel insani değerleri, insanlığın yaşadığı sorunları sanatına yansıtmış, halk âşıklığını hem sanatsal hem de toplumsal bir misyonla yeniden yorumlamıştır. Onun şiirlerinde ve deyişlerinde erdem, adalet, insan sevgisi ve hakikat arayışı öne çıkarken müziklerinde ise cemlerin maneviyatı, halkın sesi ve Cumhuriyet'in değerleri birleşmiştir. Her söylediği, yazdığı; halk müziği ve âşıklık geleneği için kalıcı bir kültürel miras niteliği taşımış, genç kuşaklara rehber olmuştur.

Derviş Kemal'in dizde keman çalması ve kendine özgü akordu, onun müziğine benzersiz bir karakter kazandırmıştır. Bu özel çalım tarzı, sazın sesini hem derinleştirmiş hem de icranın duygusal etkisini artırmıştır. O, şiirsel anlatımın daha kalıcı olması için müzikal anlatımda bir bütünlük oluşturmuş ve yazdığı şiirleri bulunduğu yörenin en aktif olarak kullanılan enstrümanı ile tamamlamıştır. Aynı zamanda, onun müziğe olan yatkınlığı ve yaratıcılığı, halk şairleri ve âşıkların müzikle kurduğu doğal bağın bir yansıması olmuştur. Bu yetenek hem teknik ustalık hem de toplumsal ve duygusal anlatım açısından onun eserlerini özgün kılmaktadır. Böylelikle genelde halk müziğinde-özelde Alevi-Bektaşî müziğinde- kendine has bir üslup oluşturmuştur. Derviş Kemal'in badesiz âşık olması, sözden yazıya evrilen geleneğin son yüzyılda Derviş Kemal'in badesiz âşık olması; sözlü kültürden yazılı kültüre evrilen ve son yüzyılda elektronik/dijital kültür ortamına dönüşerek- klasik usta-çırak ilişkisinden gizli çıraklığa evrildiğini düşündürebilir.

Hakk'a yürüyüşünün ardından düzenlenen anma programları, onun ne kadar güçlü bir iz bıraktığını göstermiştir. Sevenleri, dostları ve yol arkadaşları, her daim onun adını yaşatmak için bir araya gelmiş, şiirlerini ve deyişlerini yeniden dillendirmiştir. Bu anmalar, onun yalnızca bir âşık değil, aynı zamanda bir yol eri, bir mürşit, bir kültür taşıyıcısı olduğunu ortaya koymuştur.

Derviş Kemal'in mirasının en özel yanlarından biri de bireysel dostlukları ve gönül bağlarıdır. Kendisi hayattayken birçok genç ozana yol göstermiş, onların iç dünyalarına ışık tutmuştur. Karşılaştığı ve gönlüne giren kimseler için kaleme aldığı şiirler yalnızca bir ozanın inceliğini değil, aynı zamanda bir mürşidin sevgi ve muhabbetle yoğrulmuş kalbini de yansıtmaktadır.

Bugün, onun adı ve hatırası, deyişlerinde olduğu gibi hâlâ canlıdır. Genç ozanlar ve araştırmacılar ondan ilham almakta, onun eserlerinden güç devşirmektedir. Bu nedenle Derviş Kemal Özcan'ın bıraktığı miras hem Anadolu müziği hem de Alevi-Bektaşî geleneği açısından daima yaşatılması gereken bir değerdir.

Kaynakça | References

- Akın, B. (2019). “Derviş Kemal, Kemal Özcan”. *TEİS Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, E-kaynak: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/dervis-kemal-kemal-ozcan> (Erişim Tarihi: 01.10.2025.)
- Arel, H. S. (1991) *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aydın, A. (2016). “*Derviş Kemal (Kemal Özcan) ile Uzun Bir Söyleşi*”, E-kaynak: <https://www.ayhanaydinyazar.com/soylesiler/ozanlar/819-dervis-kemal-kemal-oezcan-ile-uzun-bir-soyleysi> (Erişim Tarihi: 01.10.2025.)
- Çobanoğlu, Ö. (2021). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları. s. 173-174.
- Direk, Sercan (2002). “*Derviş Kemal Özcan'ın Hayatı, Eserlerinin Edebi ve Müzikal Yönden İncelenmesi*”. Lisans Bitirme Çalışması. İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı. İstanbul.
- Erdal, Mahmut (1995). *Yine Dertli Dertli İniliyorsun*. Ankara: Matris Matbaası.
- Kemal, Derviş (1996). *Şah Damarı*. İstanbul: Alev Yayınevi.
- Kemal, Derviş (2008). *Şah Gülleri*. İstanbul: Kara Mavi Yayınları.
- Kemal, Derviş (2012). *Şah Nefesi*. İstanbul: Alev Yayınevi.
- Ocak, A. Y. (1992). “Bektaşilik” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C5*. İstanbul. s. 373-379.
- Ocak, A. Y. (1996). “Hacı Bektâş-ı Velî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C14*. İstanbul. s. 455-458.
- Oğuz, M. Öcal (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara, Grafiker Yayıncılık
- Soyyer A. Y. (2019). “Bel evladı-yol evladı” *Hünkâr-Ansiklopedik Bektaşilik Sözlüğü*. İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- Şahin, H. (2009). "Seyyid Ali Sultan" *TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt, 37*, İstanbul: TDV Yayınları, s. 48-50.
- Yıldırım R. (2007), *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kaynak Kişiler

- Kemal Özcan (Derviş Kemal). Kızıl Deli Sultan Ocağı mensubu. Kişisel Görüşme, 03.01.2001, Edirne/Uzunköprü.
- Aziz Tatlısu.Ozan ve Öğretmen, Kişisel Görüşme, 03.02.2001, İstanbul/Avcılar.
- Kamil Timuroğlu (Âşık Zevraki). Ozan, Kişisel Görüşme, 17.03.2001, İstanbul/Bahçelievler.
- Mahmut Erdal. TRT Halk Müziği Sanatçısı, Ozan. Kişisel Görüşme, 20.03.2001, İstanbul.
- Selahattin Akarsu.Ozan, Kişisel Görüşme, 12.04.2001, İstanbul/Avcılar.
- İsmet Direk.Ozan, Kişisel Görüşme, 06.05.2001, İstanbul/Kartal.

FOTOĞRAFLAR | *Photos*



Fotoğraf 4: Derviş Kemal, 2001. Sercan Direk Arşivi.



Fotoğraf 5: Derviş Kemal ve İsmet Direk, 2001. Sercan Direk Arşivi.



Fotoğraf 3: Derviş Kemal ve Sercan Direk, 2001. Sercan Direk Arşivi.

ALEVİ TOPLUMUNUN ROL MODELİ: DİYAP AĞA*

THE ROLE MODEL OF ALEVİ COMMUNITY: DIYAP AGHA

Songül KAYAR**

Öz

Osmanlı Devleti XVI-XVII. yüzyıllarda geleneksel idareyi sürdürerek siyasi, askerî ve ekonomik alanlarda duraklama yaşamıştır. Balkan ve I. Dünya Savaşı'nın etkileriyle Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan işgaller neticesinde Osmanlı Devleti yönetsel çözümler yaşamıştır. Bu süreçlerin akabinde Mustafa Kemal Atatürk'ün girişimleriyle yeni bir devletin kurulması yönünde ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Çeşitli bölgelerde yaşayan, farklı inanç ve etnik kökenlere sahip erkek ve kadın her ferdin destek ve çabalarıyla Türkiye Cumhuriyeti adını taşıyan bir ülkeyi yeniden inşa etti. Tunceli (Dersim) bölgesi Millî Mücadele Dönemi'ne katkı sağlayan vilayetlerden bir tanesidir. Bu bölgedeki aşiretler birlik, beraberlik ve fedakârlık anlayışıyla telgraflar çekerek Türkiye Büyük Millet Meclisine destek sunmuştur. Bu süreçlerde Şeyh Hasan Ocağı, Ferhatsuşağı'na bağlı Diyar Ağa da desteğini esirgememiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin I. döneminde Dersim Milletvekili olarak göreve başlayan Diyar Ağa; eğitim, sosyal gelişim ve Türk-Kürt kardeşliği açısından fikirlerini ortaya koymuştur. Geçen yılların ardından Diyar Ağa günümüzün toplumsal hafızasında da yer edinmekte ve onun tutumu günümüz toplumuna örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Millî Mücadele, Mustafa Kemal Atatürk, Tunceli (Dersim), Diyar Ağa.

* Makale Gönderilme Tarihi: 03.08.2025; Kabul Tarihi: 06.09.2025; Yayımlanma Tarihi: 15.10.2025.

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Alevi-Bektaşî Kültürü Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: kayarsongul22@gmail.com
ORCID: 0009-0003-5672-9538.

Abstract

The Ottoman Empire experienced stagnation in the political, military, and economic spheres during the 16th and 17th centuries while maintaining its traditional administration. Following the effects of the Balkan Wars and World War I, the Ottoman Empire underwent administrative disintegration as a result of the occupations that began after the Armistice of Mudros. Following these events, Mustafa Kemal Atatürk took the first steps towards establishing a new state. With the support and efforts of people of different faiths and ethnic origins, living in various regions, regardless of gender, he rebuilt a country called the Republic of Türkiye. The Tunceli (Dersim) region was one of the provinces that contributed to the National Struggle. The tribes in this region sent telegrams to the Grand National Assembly of Türkiye, offering their support with a spirit of unity, solidarity, and sacrifice. Diyar Ağa, affiliated with the Ferhatuşağı branch of the Şeyh Hasan Ocağı, also offered his support during these processes. Diyar Ağa, who began his term as a Dersim Deputy in the First Term of the Grand National Assembly of Türkiye, put forward his ideas on education, social development, and Turkish-Kurdish brotherhood. Over the years, Diyar Ağa remains a part of social memory in today's social memory, and his attitude serves as an example for today's society.

Keywords: Türkiye, National Struggle, Mustafa Kemal Atatürk, Tunceli (Dersim), Diyar Ağa.

Giriş

XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin geleneksel idare anlayışını sürdürmesi; devletin siyasi, askerî ve ekonomik yapısında bir duraklama sürecine girildiği yönündeki değerlendirmeleri beraberinde getirmiştir (Kodaman, 2007, s. 12; Lewis, 1983, s. 357). Bu dönemde merkezî otoriteyi güçlendirmeye yönelik çeşitli girişimler olsa da özellikle tımar sistemindeki çözülme, kapı kulu ocaklarının disiplin kaybı ve taşradaki ayan güçlerinin yükselişi Osmanlı idari yapısını zayıflatmıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve merkezîyetçilik çabaları çerçevesinde ıslahat hareketleri önem kazanmıştır. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı; eşitlik, adalet ve can-mal güvenliği gibi temel ilkeleriyle devletin hukukî ve idari düzeninde köklü bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Ardından 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı, Tanzimat'ın devamı niteliğinde olup gayrimüslim tebaanın hukuki haklarını genişletmiş, din ve mezhep farklılığı gözetmeksizin Osmanlı vatandaşlığını esas almıştır (Ortaylı, 2017, s. 211). Bu düzenlemeler, Batılı devletlerin Osmanlı iç işlerine müdahalesini artırsa da aynı zamanda merkezî otoritenin yeniden inşası için kritik adımlar olmuştur. XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti, art arda yaşanan savaşlarla ciddi siyasi ve toplumsal sarsıntılar yaşamıştır. 1912-1913 Balkan Savaşları, sadece toprak kayıplarına yol açmamış, aynı zamanda devletin askerî ve idari yetersizliklerini gözler önüne sermiştir (Thobie & Güler, 2000, s. 6). Bu savaşların hemen ardından başlayan Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'ni çok cepheli bir mücadelenin içine sürüklemiş ve devletin yönetsel yapısında çözümleri hızlandırmıştır (Aslan, 2018, s. 32). Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte işgallerin başlaması, devletin siyasal egemenliğini kaybettiğini açıkça göstermiştir. Böylece klasik dönemden itibaren süregelen idari aksaklıkların modernleşme çabalarıyla giderilmeye çalışıldığı fakat savaşlar ve dış müdahalelerle bu sürecin sekteye uğradığı anlaşılmaktadır. Bu işgaller neticesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'ya geçerek mücadele ateşini yaktığı belirtilir. 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusanın açılması kararı alınır. İstanbul Hükûmeti, Anadolu'daki ulusalcılarla anlaşarak seçimlerin 9 Ekim 1919'da yapılacağını ilan eder. 12 Ocak 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi son kez toplanmıştır. İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgal edip mebusları tutuklaması nedeniyle 18 Mart 1920'de çalışmalarına ara veren Meclis, 11 Nisan 1920'de padişahın emriyle kapatılmıştır. Bunun akabinde Mustafa Kemal Atatürk'ün, Ankara'da yeni meclisle ilgili çalışmalara başlanıldığı, milletin idaresini ve yıkılmış bir devletin yeniden kurulması hususunu vilayetlere, komutanlıklara ve o dönemin sancaklarına yazıyla bildirdiği kayıtlarda yer almaktadır. (TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı, s.8). Bu süreç boyunca yaşananlarla birlikte Ferhatuşağı aşiret reisi olan Diyar Ağa (Yıldırım) çalışmalara katılarak sürece destek olmuştur.

1. Millî Mücadele Dönemi'nde Tunceli'nin (Dersim) Tutumu

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Kemaliye'den başlayarak Hozat, Çemizgezek, Pertek, Çarsancak¹ Mazgirt ve Pülümür sancak merkezlerini kapsayan hattın üzerinden güneyde kalan toplumun çoğunluğu devletin yanında yer alarak Millî Mücadele'ye karşı hassasiyet göstermiştir (Taş, 2022, s. 152). Millî Mücadele Dönemi'nde İngilizlerin, Kürtleri etkileyerek kendi lehlerine olacak şekilde kullanmaya çalışmalarıyla kısmen başarıya ulaştıkları ifade edilir² (Ulubelen, 1982/193 akt. Taş, 2022, s. 153). Ancak Mazgirt Kaymakamlığı tarafından 1919 senesinde yapılan araştırma neticesinde bazı bölgelerde yaşayan Kürt-Türk toplulukların birlik içinde yaşadıkları görülmüştür (Ulutin, 2016, s. 218). Bunlarla beraber Millî Mücadele yıllarında Dersim bölgesi³ Koçgiri İsyanı'yla da ön plandaydı.⁴ Bu isyanın daha fazla yayılmaması için doğudaki milletvekilleri gayret göstermişlerdir. Bu isyan neticesinde dönemin Ankara Hükûmeti Dersim'de yeni bir idari yapılanmaya gitmekle birlikte 1922 yılında Dersim'i Mamuret-ül Aziz⁵ vilayetinden ayırarak bağımsız bir vilayet hâline getirmiştir. Bu karışıklıklar sırasında batı cephesindeki mücadeleye Dersim⁶ bölgesindeki bazı aşiretler destek vermiştir. Yukarı Abbas Uşağı Seyit Rıza'nın⁷ da içinde bulunduğu aşiretlerin⁸, 24 Ağustos 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderdikleri telgraf şöyledir: “

Ey muhterem mebuslarımız ve ordumuzun kahraman, fedakâr kumandan, subay, erleri! Sizler Allah'ın yeryüzündeki adalet ve nusret numunelerinden başka bir şey değilsiniz. Bu mukaddes dinin tek koruyucusu ve hizmetkârı ancak sizlersiniz. Üç yüz milyonluk İslam âlemi dahi nurlu ve masum gözlerini sizin muvaffakiyetlerinize dikmiş müjde bekliyor.

1 XVI. yüzyıl Osmanlı arşivlerinde Çemizgezek ve çevresindeki “Mazgirt, Pertek ve Sağman” adlı yerler “Çemizgezek ülkesi” olarak kaydedilirken XVII. yüzyılın sonlarına doğru bu merkezler ayrı sancaklar şeklinde birleştirilerek idari birim tarafından önce “Çehar Sancak” daha sonra “Çar Sancak” adıyla anılmıştır (Ünal, 1992, s. 367).

2 Kürdistan Teâlî Cemiyeti 1919 senesinde Dersim'in çeşitli noktalarında propaganda faaliyetleri yürüterek halkı kısmen etkilediği nakledilir (Taş, 2022, s. 153).

3 Doğu Anadolu bölgesinde bir şehir (Tuncel, 2012, s. 378). Dersim isminin manasıyla ilgili çeşitli görüşler literatürde bulunmaktadır. İlk yoruma göre Tercan ve çevresini kapsayan Derksen adı Farsçayla teması sonucunda Dersim adını aldığı ancak bu iddiayı doğrulayacak bir bilgiye rastlanmadığına işaret edilirken başka araştırmacılara göre Dersim isminin “Gümüş dere”, “Gümüş deresi” veya “Gümüş ağacı” gibi anlamlarıyla ilişkisi olduğu belirtilmiştir. İddia edilen bir başka çalışmanın ortaya koyduğu üzere bölgede bulunan altın ve gümüş madenlerinden dolayı Dersim ismi, der (kapı) ve sim (gümüş) kelimelerin birleşiminden oluşan “Gümüş kapı” anlamından gelmektedir (Taş, 2021, s. 19). Tarih boyunca Tunceli'de, Pagan Ermeni, Zerdüş Ermeni, Hristiyan Ermeni, Hayhorom, Deylemli, Arap, Zaza, Kürt, Türk, Yahudi ve İranî gibi topluluklarla beraber farklı etniklere bağlı unsurlar var olmuştur (Ulutin, 2016, s. 5).

4 Nurettin Paşa idaresindeki Merkez Ordunun çalışmalarıyla Koçgiri İsyanı'nı bastırmıştır (Selvi & Cırık, 2020, s. 372).

5 Harput vilayeti 1878 yılında Mamuret-ül Aziz (Mamuratül Aziz) adıyla değiştirilmiştir (Gül, 2017, s. 83).

6 Dersim (Tunceli) Yukarı Fırat bölümünde, Fırat nehrinin bağlantılarında Murat suyunun birleşen Munzur çayı ile Pülümür çayının bulunduğu yerin yakınına kurulmuştur (Tuncel, 2012, s. 378).

7 Koçgiri İsyanı sırasında Mustafa Kemal Paşa, Seyyid Rıza'dan huzurun teminini istemiştir (Selvi & Cırık, 2020, s. 372).

8 Batı cephesindeki mücadeleye destek veren aşiretler şöyledir: “Dersim merkezde Belediye Reisi Seyyid Sabit, Karaballı Reisi Fatozade Mehmet Ali, Aşağı Abbas Uşağı Reisi İbrahim, Yukarı Abbas Uşağı Seyyid Rıza” (Selvi & Cırık, 2020, s. 372).

Bugün burada heyecanla toplanan ve muvaffakiyetinize dualar eden bizler mübarek gözlerinizden öper ve cümlenize kalplerimizden taştan hürmetlerimizi arz eyeriz. Bugün yine kadın erkek, çoluk çocuk hepimiz, malımızla canımızla Misak-ı Milli uğrunda feda olmaya ahd ve yemin ediyoruz. Allah muzaffer etsin muhterem gaziler” (Selvi & Cırık, 2020, s. 373) beyanlarıyla destek vermişlerdir.

Dersim aşiretleri bu telgrafla, mücadeleye katılan askerlere moral vermekle beraber sağlanacak başarının tüm İslam alemini etkileyeceğine ve halkın malıyla, canıyla fedakârlık göstereceklerine dair yaklaşım sergilemiştir. Ayrıca Dersim aşiretleri bir benzeri destek telgrafı, Sakarya Savaşı günlerinde, 24 Ağustos 1921 tarihinde Meclise iletmiştir. Telgraf şöyledir:

İstiklalimizi, varlığımızı, mahvetmek hain maksadıyla Avrupa'nın üzerimize musallat ettiği insaniyet tarihi huzurunda daima namert Yunanlıların imhakar ve hain hareketlerine karşı din ve vatan aşkıyla dolu göğsümüzü gererek sefil düşmanı her gün kahreden asil ve cesur ordu bu defa büyük bir asalet ve metanetle düşmanın tecavüzlerini kırmaya muvaffak olarak millî ahal ve yeminimize pek yakın günlerde kavuşacağımız hissini verdi. Cenabıhak tuttuğumuz yolda muvaffakiyet ihsan etsin. Ey muhterem mebuslarımız ve ordumuzun kahraman, fedakâr kumandan, subay, erleri! Sizler Allah'ın yeryüzündeki adalet ve nusret numunelerinden başka bir şey değilsiniz. Bu mukaddes dinin tek koruyucusu ve hizmetkârı ancak sizlersiniz. Üç yüz milyonluk İslam alemi dahi nurlu ve masum gözlerini sizin muvaffakiyetlerinize dikmiş müjde bekliyor. Bugün burada heyecanla toplanan ve muvaffakiyetinize dualar eden bizler mübarek gözlerinizden öper ve cümlenize kalplerimizden taştan hürmetlerimizi arz eyeriz. Bugün yine kadın erkek, çoluk çocuk hepimiz, malımızla canımızla Misak-ı Milli uğrunda feda olmaya ahd ve yemin ediyoruz. Allah muzaffer etsin muhterem gaziler. (Selvi & Cırık, 2020, s. 374).

Bu desteklere ek olarak Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanmasıyla birlikte 18 Eylül 1922 tarihinde de tebrik telgrafları gönderilmiştir (Bozan, 2023, s. 249). Söz konusu telgraflar, Dersim bölgesinin Millî Mücadele'ye sağladığı katkıları ortaya koymaktadır. Dersim bölgesi destek vermekle de kalmayıp Dersim vilayetinden mebus olarak bazı isimler Türkiye Büyük Millet Meclisince davet edilmiştir.⁹ Mebus olarak Meclis çalışmalarına destek sağlayanlardan biri Diyar Ağa'dır.

⁹ Dersim Mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine davet edilenlerin isimleri şöyledir: “Hasan Hayri (Kanyo) (Hasanlı aşireti reisi Kankozade Murtaza Ağa'nın oğludur), Diyar Ağa (Diyar Yıldırım, Ferhatuşağı aşiretinin reisi), Abdülhak Teyfik (Gençtürk), Mustafa (Öztürk) (Aşiret Reislerinden Miço Ağa), Mustafa Zeki (Saltuk) (Dersimli Sarı Sultanzade İsmail Bey'in oğludur), Ramis (Tan). (Karahallı aşireti reisi Kanyo oğullarından İsmail Ağa'nın oğludur)” (Selvi & Cırık, 2020, s. 372-373).

2. Diyap Ağa'nın (Yıldırım) Hayatı

Diyap Ağa (Yıldırım), 1846 Çemizgezek ilçesine bağlı Ekrer (Gözlüçayır) doğumlu olup Şeyh Hasan¹⁰ Ocağı'na¹¹ bağlı Ferhatuşağı Aşiret Reisi Kahraman Ağazade Seyyit Han ile Elif'in oğludur. Diyap Ağa'nın aile şeceresine göre soyu Oğuzların Bozok kolundan Günhan oğullarının Bayat boyuna kadar giden Türkmenlere dayandırılmakla birlikte Ahmet Yesevî¹² ile akrabalık bağının bulunduğu iddia edilmektedir (Yel, 2024, s. 2). Bununla beraber evli ve altı çocuğu olduğu kayıtlara geçmiştir.

Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. döneminde Dersim Milletvekili olarak görev ifa etmiştir. 1918'de baş gösteren I. Dünya Savaşı'nda müttefikleriyle yenik düşen Osmanlı Devleti'nin işgal edilen topraklarında Diyap Ağa, aşiretine bağlı halkla birlikte ulusal direnişi desteklemiştir.¹³ Buna ilaveten dönemin koşulları çerçevesinde Diyap Ağa, Mustafa Kemal Atatürk'ün çalışmalarını ve söylemlerini onaylamıştır¹⁴ (Çoker, 1994, s. 285).

1926-1930 yılları arasında Elâzığ İl Genel Meclisi ve Daimî Encümen üyeliği akabinde Sivas'a bağlı Divriği ilçesinde görev üstlendiği belirtilmektedir. 1934 Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle "Yıldırım" soyadını alan Diyap Ağa'nın, 1935 yılında vefat ettiği kaydedilir (TBMM, 2010, s. 22; TBMM, 2022, s.263; Sertel & Akyel, 2015, s. 304).

10 Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkmen boylarından birisi Şeyh Hasan aşiretidir (Onarlı, 2013, s. 25).

11 Alevi-Bektaşî inanç sisteminde topluluklar ocaklara bağlıdır. Bu ocaklarda din hizmetleri Ehlibeyit soyundan gelen dedelerce yürütülmüştür. Alevi-Bektaşî ocakları Dede Kargın, Sarı Saltuk ve Hıdır Abdal gibi kutsallık atfedilen şahsiyetlerin isimleriyle oluşturulmuştur. Alevi-Bektaşî ocak sistemi hakkında detaylı bilgi için bk., (Yaman, 2000, s. 856).

12 Ahmed Yesevî, Türk illerinde İslâmiyetin yayılması ve yerleşmesinde önemli rol oynamış bir mürşit veya veli olarak kabul görmüştür. Bu sebeple, "Pir-i Türkistan" veya "Hazret-i Türkistan" olarak anılmıştır (Karabey, 1994).

13 Diyap Ağa Millî Mücadele'ye destek verirken aşireti kız kardeşi Ane Hatun'un yönettiği belirtilir (Güllü, 2022). İngiliz ve Fransızlardan gelen para tekliflerini reddeden Diyap Ağa, Osmanlı Devleti'ne karşı bağlılığını devam ettirmiştir (Yel, 2020, s. 1170).

14 Mustafa Kemal Atatürk tarafından Diyap Ağa'nın meclise davet edilmesiyle Elâzığ Valisi Ali Galip olayının bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Vaka şöyle aktarılır: "İstanbul Hükümetinin emriyle Elâzığ Valisi Galip Bey, Dersim'in en güçlü aşiret ağalarından Haydar Ağa ile görüşerek, yüklü bir para karşılığında Mustafa Kemal'in pusuya düşürülerek öldürülmesini istemiştir. Mustafa Kemal ve beraberindekileri taşıyan otomobil 'Kutu Deresi' mevkiinde Haydar Ağa ve silahlı adamları tarafından kuşatılmıştır. Mustafa Kemal: 'Kastınız beni öldürmek mi' diye sorunca, Haydar Ağa, 'Hayır paşam, bunu vermemdir, mücadeleniz için lazım olur' diyerek Elâzığ Valisi Galip Bey'den aldığı yüklüce parayı sunmuştur. Mustafa Kemal duyulanmış ve teşekkür etmiş ve Haydar Ağa'ya Ankara'ya gelmesini ve Dersim Mebusu olmasını teklif etmiştir. Haydar Ağa, teşekkür ederek, 'Biz buranın toprağına, dağına, çiçeğine, kuşuna almışsınız. Ankara'da yaşamam zor ama sana kardeşim Diyap'ı göndereyim. Kabul edersen, Dersim Mebusu o olsun' demiştir." (Yel, 2020, s. 1176).



Fotoğraf 1- Diyar Ağa (Yıldırım) – TBMM Albümü (1920 – 2010).



DIYAB AĞA YILDIRIM
(Seyit Han) Kahraman 1852
Hozat - Hadisar köyü
vli 5 çocuk Dersim'in Ferhad
'sağı Aşireti Reisi Umumi Mec-
s azası. Dersim : I. 1932'de öl-
müştür. 112

Fotoğraf 2- TBMM Albümü (1920-1973)

2.1. Diyar Ağa'nın Mücadelesi, Önergesi ve Görüşü

1848'de Dersim Sancağıyla ilgili düzenleme sonrası Koçgiri'nin de Zara'ya bağlanmasıyla Sultan Abdülmecit'in 1855 senesinde Diyar Ağa'yı, Zara kazasına müdür olarak görevlendirdiği ileri sürülse de doğum tarihi esas alındığında kronoloji tutarsızlık göstermektedir. IV. Ordu Komutanı Müşir Zeki Paşa raporunun referansı ile Dersim aşiretlerinin 1895-96 yıllarında Ermeni ayaklanmalarına karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığı kaynaklarda belirtilmektedir (Yel, 2024, s. 3). Bununla beraber halkın Koçgiri İsyanı'yla Şeyh Sait ayaklanmalarına destek vermediği görüşü de öne sürülmektedir (Hacı, 2012, s. 7-29).

Diyar Ağa meclis komisyonlarında yer almamış olsa da iki önergesi ve meclis kürsüsünden iki konuşması bulunmaktadır¹⁵ (Hacı, 2012, s. 7-29). Meclis'in Kayseri'ye taşınmasına yönelik Diyar Ağa Meclis'te şu konuşmayı yapar:

Biz buraya kaçmaya mı geldik, yoksa kavga edip ölmeye mi? Eğer meclisi taşımak istiyorsanız buyurun gidin. Ama ben gidemem. Tek başıma bile olsam, bayrağım, dinim ve vatanım için son kurşunuma kadar savaşıyorum. Son kurşunu da kafama sıkıyorum. Bu böyle biline.

Bu konuşmanın Meclis'in Kayseri'ye taşınması fikrinden vazgeçilmesine neden olduğu aktarılmaktadır (Yenivatan, 2018).

¹⁵ Birinci Dönem Meclis milletvekillerine yönelik yapılan anket çalışmasında, Diyar Ağa beklentisini "Mekteplerin açılması yolların yapılması ile olur" şeklinde ifade etmiştir (Sılan, 2010, s. 117).



Fotoğraf 3- Diyap Ağa ve Mustafa Kemal Atatürk- Maviada Dergisi.

Diyap Ağa'ya verilen görevlerin yanı sıra, ülkenin bütünlüğüne olan bağlılığıyla Cumhuriyet'in yeniden inşasında aktif bir rol üstlendiği görülmektedir.¹⁶ Bu anlamda, Dersim'in kalkınmasına yönelik taleplerini de dile getirmiş ve beraberindeki üç arkadaşıyla birlikte 29 Kasım 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine bir önerge sunmuştur. Önerge şöyledir:

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık altı asırlık idaresi boyunca yaşanan iç meselelerin önemli bir kısmı, Dersim bölgesiyle ilişkilendirilmiştir. Gerçekte sınırlı ölçekteki sorunlar, yerel güç odaklarının devlet ile Dersim halkı arasında girmesi nedeniyle çözülemez hâle gelmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında da Dersim meselesi, kamuoyunda abartılı bir biçimde gündeme taşınmış; ancak bu süreçten ne devlet ne de halk kayda değer bir yarar sağlayabilmiştir. Osmanlı idaresinin zayıflamasıyla birlikte hem Dersim'de hem de diğer vilayetlerde ortaya çıkan kargaşa, toplumsal düzenin daha da bozulmasına yol açmıştır. Bu ortamda, vatani ve İslamîyet'i içinde bulunduğu tehlikeli durumdan kurtarma azmiyle hareket eden bir grup vatanseverin girişimleri sonucunda Büyük Millet Meclisinin kuruluşu mümkün olmuştur. Dersim halkı, geçmişte yanlış algılarla 'itaatsiz' veya 'vahşi' şeklinde tanıtılmasına rağmen, Millî Mücadele Dönemi'nde Meclisin meşruiyetini benimseyerek temsilcilerini göndermiştir. Bu durum, söz konusu toplumun devletle bütünleşme iradesini ortaya koymaktadır. Buna rağmen bölgede süregelen temel sorunlar dört başlık altında toplanabilir: kötü idare, yaygın açlık, eğitimsizlik ve yerel eşrafın çıkar odaklı tutumları. Ayrıca bu unsurlara, resmi makamlara yapılan yanıltıcı ihbarların da eklenmesi, çözümü daha da güçleştirmiştir. Dersim mebuslarının aktardığı üzere, bu dört meselenin giderilmesine yönelik uygun tedbirler alındığı takdirde, bölgedeki kronik sorunların büyük

¹⁶ Diyap Ağa okuma-yazma bilmemesine rağmen kendi maddi imkânlarıyla köye hocalar getirterek okuma seferberliği başlatmıştır. Ayrıca toprak iskanını da desteklediği belirtilmektedir (Yel, 2020, s. 1185-1187).

ölçüde ortadan kaldırılması mümkün olabilecektir. Dolayısıyla, bölge halkının taleplerini ve kabul edeceği yönetim biçimini dikkate alan bir idari düzenleme hem Dersim toplumunun huzuruna hem de devletin birlik ve bütünlüğüne katkı sağlayacaktır.

Diyap Ağa ve beraberinde üç milletvekili tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine sunduğu önergede, Dersim bölgesinde Osmanlı Dönemi'nden itibaren süreklilik arz eden sorunların temelinde idari yetersizlik ve mahallî otoritenin müdahalelerinin bulunduğunu vurgulanmış, bu sorunların çözülmesine ilişkin altı maddeden oluşan bir teklif ileri sürülmüştür. Sunulan teklifte genel olarak, bölgenin özel bir idari yapısının olmasına, eğitim-asayişin sağlanmasına, yol-köprü yapımına, toprak dağıtımına ve suçların affına dair konular işlenmektedir. Ayrıca bu maddelerin, sadece Dersim için değil, ülkenin birliği ve bütünlüğü açısından da önemi vurgulanmaktadır (Çetintaş, 2018, s. 23-24). Diyap Ağa'nın bu çalışmalarla beraber bazı oturumlara da katılıp görüş beyan ettiği belirtilmektedir. Bu oturumlardan biri olan 3 Kasım 1922 senesindeki Lozan Konferansında Kürtlerin temsiliyeti hususunda (Hacı, 2012, s. 7-29) şu görüşleri mevcuttur:

DR. ADNAN BEY (Başkan Vekili): 'Efendim söz Mehmet Vehbi Efendi'nindir. Fakat müsaade buyurursanız, bir şey arz edeceğim. Dersim Mebusu Diyap Ağa şimdi söz isterim, çünkü rahatsızım, diyorlar. Bu meseleyi eğer uygun görüyorsanız. Vehbi Efendi izin veriyor musunuz?'

MEHMET VEHBİ EFENDİ (Konya): 'Pekâlâ!'

DİYAP AĞA (Dersim): 'Efendiler kusura bakmayınız ben ihtiyarım. Hepimiz biliyoruz ki ve söylüyoruz ki dinimiz, diyanetimiz, aslımız ve neslimiz hep birdir. Bizim içimizde ayrılık, gayrılık yoktur. İsmimiz de dinimiz de Allah'ımız da birdir. Ağzıma gelen de budur. Ne diyeyim efendim? Hepinize söz söylemek için ben takat getiremem. Hepimizin hâlimize göre söyleyecek sözlerimiz vardır. Hele bu hâller bertaraf olsun. Bir kere bu hâller bertaraf olsun, Allah da hepimizin hâllerine yardım eder. Allah doğrunun yardımcısıdır. Ben ihtiyarım kusura bakmayınız. Hâlime göre sözlerim vardır.'

SOYSALLI İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur): 'Sulh hakkındaki fikriniz nedir?'

DİYAP AĞA (Devamla): 'Ama bugün dinimiz de diyanetimiz de kitabımız da hep birdir.'

NECATİ EFENDİ (Lazistan): 'Delegelerden ne istiyorsunuz?'

SIRRI BEY (İzmit): 'Söyledi ya!'

DİYAP AĞA (Dersim): 'Allah yardımcıları olsun. Hangisini münasip görmüş ise öyle etsin. Gidenler dinini, diyanetini bilir adamlardır. Heyet içinde bulunanlar zannederim kendi dinine, diyanetine hıyanet etmek istemez. Hepimiz biriz. Ne Türklük ne Kürtlük davası vardır. Hep biriz, kardeşiz. Bir kişinin beş on oğlu olur. Biri Hasan, biri Ahmet, biri Hüseyin, biri Mehmet isimli olabilir. Fakat hep bir insandırlar. Biz de öyleyiz. Yoksa ayrı, gayrımız yoktur. İsmimiz Hüseyin, Mehmet, hepsi bir ananın, bir babanın oğludurlar. Dinleri, diyanetleri, kabileleri birdir. Ama düşmanlar bizi birbirimize sardurmak için tuzaklar kuruyorlar. Sen şöylesin, ben böyleyim, filan diye hile yapıyorlar. Bunda ne fayda var? Ne kadar ileri giderse o kadar iyidir. Birbirimizle iftihar ederiz. Biz bir kardeşiz. Bizim dinimiz, diyanetimiz birdir. Bazıları bilmiyorlar, birçok şeyler söylüyorlar ama onlar bilmiyorlar, öyle değildir. Lâ İlahe illallah, Muhammed Resulullah, işte bu.' (Çetintaş, 2018, s. 83-84).

Diyap Ağa, farklılıklarımızı zenginlik görüp toplumun ortak noktalarına değinerek birlik ve beraberliğin ne denli önemli olduğuna dikkat çekmektedir. İnsanların düşünce ve yaşayış çeşitliliğinden ötürü ayrılıkların değil bilakis kardeşliğin temelinde var olacak ittifadın ehemmiyetine işaret etmektedir.

2.3. Diyap Ağa'nın 1931 Tarihli Röportajının Analizi

Millî Mücadele Dönemi'nde verdiği büyük katkılar neticesinde 27 Temmuz 1931 tarihinde Yeni Gün'den Gazeteci Enver Behnan (Şapolyo) ile "İlk Millet Meclisinin Yüz Yaşındaki Mebusu Anlatıyor" adlı röportajı bulunmaktadır. Bu bağlamda, Diyap Ağa'nın beyan ettiği düşünceler bakış açısını anlamamız açısından dikkate değerdir. Röportajda Diyap Ağa'nın şu sözlerine yer verilmiştir:

Bizim memleket ahalisi Kürtmüş, orada bir Kürt Hükûmeti kuracaklarmış, bunu duyunca kızdım. Biz Kürt değiliz, biz Türk'üz. Türklük tehlikeye düştü. Kurtuluş Savaşı'na katıldım. Allah Büyük Gazi'ye çok ömür versin, kıymetini bilelim.

Diyap Ağa'nın yanıtı, ülkenin bütünlüğü açısından Türk kimliğinin önemine dikkat çekmekle birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün bu sürecin başlatıcısı olmasından ötürü ona saygı ve bağlılığını yansıtmaktadır. "İlk defa Meclise nasıl girdin?" sorusuyla karşılaşan Diyap Ağa şu ifadelerini kullanmıştır:

Dersim'den tanıdığım Hasan Hayri Bey vardı. Beni Meclise o götürdü. Kapıdan içeri girince yüreğime bir şevk geldi. Gözüm yaşardı. Burasını mektebe benzettim, kara kara sıralar vardı. Bir sıranın bir köşesine ben de çöktüm. Biraz sonra Hasan Hayri Bey, beni dışarı çıkardı. Bir odaya götürdü.

Devamında odada kimlerin bulunduğu dair soru karşısında Diyap Ağa şu yanıtta bulunmuştur:

Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, Kâzım Paşa vardı. Gazi Paşa ile birbirimizin elini tuttuk. 'Safa geldin Ağa' dedi. Beni Paşalarla tanıştırdı. Yanında oturdum. O dakikada Paşa'ya gönlüm ısınırverdi. Gözümü, gözlerinden ayırmadım. Bu büyük adamla cenge değil, bastonuma dayana dayana ölüme bile giderdim.

Diyap Ağa Meclise ilk girdiğinde yaşadığı duyguları ifade ederken mekâna da kutsallık atfetmektedir. Bununla birlikte Atatürk başta olmak üzere paşalarla karşılaşması da onlara karşı duyduğu derin hayranlığını ve bağlılığını ortaya koymuştur. Özellikle Millî Mücadele'ye olan adanmışlığı *Bu büyük adamla cenge değil, bastonuma dayana dayana ölüme bile giderdim.* ifadesiyle örnek teşkil etmektedir.

Yeni Gün

27 Temmuz 1931

İLK MİLLET MECLİSİNİN YÜZ YAŞINDAKİ MEBUSU ANLATIYOR

DİYAP AĞANIN MACERA DOLU HAYATI

“ANKARAYA GİTME, ÖLDÜRÜRLER SENİ!”

Diyap Ağa Bir Enebi Kadıma Aşk Mı Olmuştu? - Bir Devrede İki Söz - Tereyağı İle Kanunun Mukayesesi

Yazan : ENVER BEHNAN

"Millet Meclisinin ilk azaları - dan Diyar Ağa Karaoğlan'da rasgeledim. Folklorist ve safer gün - lerinin bir hatırası olan bu ak za - kalı ihtiyara yaklaştım. Selam verdim ve kendimi tanıttım. Er - teesi gün Nalbantoğlu Hıfzı Beyle beraber mısafiri kaldığı Kayseri oteline gittik.

Otelin avlusunda bu tarihî şahsiyetle karşı karşıya idik. İri ak kaşlarını kaldırdı, mavi göz - lerini gözlerime dikti:

— Oğul sen beni nereden ta - niyorsun? Dedi.

— Birinci Millet Meclisinde Dersim mebus'u idiniz, size o za - man tanıştım.

— Ah! Unutmamışsın.

— Memleketin kurtuluşuna ko - şanlar hiç unutulur mu!

— Sağolunuz gençler!..

Dedi, sonra ilâve etti:

— Benden ne soracaksınız?

— Nasıl mebus olduğunuzu bi - rinici M. Mecl - sindo neler gö - rdüğünüzü ve ha - yatınızı soracağım.

— Sor ki, söyleyem -

Sordum, şunları anlattı:

Diyap Ağa bugün bir asrı idrak etmiştir, yani tam yüz yaşın - dadır. (İkinci Mahmut) sene - nünde dolmuş ve Türkiye'de ilk çıkan gazete ile hemtensellüttü.

(1831) tarihinde dünyaya gel - miştir. Doğduğu yer (Çemile - zek) kazasının (Eğersok) kar - yesidir. Babasının adı (Seyyit Han), dedesi (Kahraman Ağa) dır. Mensup olduğu cümler Ferhat uşağıdır. Hayatını Dersimin Ba - lıkkayalı dağlarında atlı olarak geçirmiş, Ferhat uşağı reis ol - muştur. Üçyüz adamla dağdan

dağa koşmuş, tam bir Türkmen hayatı yaşamıştır. Bir çok müca - dımlara girmiş olan bu efendiyi dağ adamı, birde süren tehlikeyi geçirdikten sonra Sultan Abdül - hamid'in fermanıyla da Dergâh - ı Ali Kapıcıbaşı'ğı rütbesini almış - tir. Dersim havâlisinde teşkilât yapmaya gelen altı Ermeni ko - mitesinin yakalaması, ve bunla - rının ellerini ayaklarını bağlaya - rak Yıldız Sarayına yollamıştır.

Bundan sonra bir müddet na - hiye müdürlüğü ve mahkeme a - zâlığında bulunmuştur. Sakir de - fa evlenmiş, on beş yakın çocu - ğu olmuştur. İki biri sağ değil - dir. Bunlar arasında eceli ile ya - tağında ölen yoktur.

— Ağan, okumak yazmak bi - lir misiniz?

— Mebus olanda bilmezdim. Allah Büyük Gasiye ömür versen, yeni harfleri öğrendim.

— Nasıl mebus çıktınız?

— Gâvur Anadolu'ya sardı. He - pimizi bir düğünce aldı. Din ve diyanet ırz ve namus, Türklük tehlikeye düştü, iştirik ki Erzu - rum taraflarında. can kurtaran bir Paşa çıktı, meclis kura - cı oldu. Onu hep gözlüdük. Öğ - rendim ki bu paşanın adı (Mu - stafa Kemal) imiş. Onun büyük yüceltini görmeye can attım. Fa - ket o zaman olmadı. Sonra Sivas, oradan da Ankara'ya gelmiş.

Bu zaman bizden iki mebus te - teddi. Herkes korktu, ihtiyar halin - de vatani kurtaranların yanına ko - şmadı, hatta başını bile ver - meyi düşünmüştü. Bana ehlime ilâretine dediler, «Zaten herkes mahvoluyor, ve - ram, gidem, onlara ulaşam, hep beraber öleli» Dedim.

Benimle mebus intihap edilen

Ayas uşağı asaletinden Zeynoza Mustafa Ağa korktu, gelmedi. Bu yasamla bir uşağıın altıncı ab - ladek, Elâzığa geldim. Elâzığa bana hareirciler verdiler. Oradan bir yaylı araba tuttum. Malatya, Sivas, Kayseri yolu ile on sekiz gün de Ankara'ya vardım.

— Nerede kaldınız?

— Taşhanda bir müddet kal - dım, sonra Hacıbayramda bir ev tuttum.

— Kaç senesinde geldin?

— 1336 senesinde geldim.

— İlk defa meclis meali girdin?

— Dersimden tandığım Hasan Hayri Bey vardı. Beni meclise o - gütürdü. Kapıdan içeri girince yüreğime bir çekti geldi. Gözüm yavaşla. Bursam mecliste kon - settim, kara kara sıralar verdim. Bir sıranın bir küşesine de ben çıktım.

Biraz sonra Hasan Hayri Bey beni dışarı çıkardı. Bir odaya gö - türdü.

— Otlada kimler vardı?

— Mustafa Kemal Paşa, Fazıl Paşa, Kâzım Paşa vardı. Gazi Paşa ile birbirimizin elini tut - tuk. «Şafa galdın Ağa» dedi. Beni Papalarla tanıştırdı. Yanında oturdum. O dakikada Paşaya gün lüm imarevdi. Gözümü gülerim - den ayırmadım. Bu büyük adama cenge değil bastonuma dayanma dayana sülme bile girdim.

— İki millet meclisi kürâsinde çıktın mı?

— İki kere çıktım. Bir sene geçmişti. Daha Mustafa Ağa gel - memişti. Mecliste onun İktisadi ediyordı. Anladım ki mebus - luktan çıkacaklardı. Kırsıya gel - dim. Komutanlar bile sardı. Hey - kes bana geçti. Diyeceğini bek -

(Devamı 14 ilerde sayıdadı..)



Diyap Ağa ve Enver Behnan Bey



Tarihî bir resim: Birinci Millet Meclisi zamanında Diyar ağa Gazi Hk. ile birlikte

Fotoğraf 4- 1931 Tarihli Röportaj-Yeni Vatan Gazetesi.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Eskişehir seyahatinde bulunan Diyar Ağa'ya *Bir zaman seyahate çıktınız sorusu* yöneltilmiş, Diyar Ağa şu şekilde cevap vermiştir:

Evet. Bir gün Meclisin kapısı önünde idik. Gazi Paşa Hazretlerine dedim ki: 'Allah düzenimizi bozmasın, şanımızı arttırsın, kılıcımızı keskin, talihimizi açık etsin.' dedim. Bunu dediğim zaman gözümden yaş aktı. Paşa Hazretleri, beni kolumdan tutarak otomobiline aldı. Beraberce Eskişehir'e seyahat ettik. Allah Büyük Gazi'ye çok ömür versin, çok büyük bir adamdır. Kıymetini bilelim, ne diyem, bana çok şefkat ve muhabbet gösterdi. Allah da onun sevenini çok etsin. Bizim Meclisimizde bir duamız bir de arkadaşlara iman vermemizden başka bir gayretimiz olmadı. (Yeni Vatan, 2018).

Diyar Ağa duygularını, Mustafa Kemal Atatürk'e olan minnettarlık ve hayranlıkla açıklamaktadır. Aynı zamanda millî ve manevî değerler üzerine Meclis'in ve arkadaşlıkların kurulduğunu ifade etmektedir.

1931 tarihli röportaj, Diyar Ağa'nın tarihsel kişiliğini ortaya koymakla birlikte o dönemin şartlarını da gözler önüne sermektedir. Onun cesaretle ve kararlılıkla yürüttüğü çalışmalar, yaşadığı coğrafyanın yaklaşımını da sunmaktadır.

2.4. Diyar Ağa'nın Günümüz Basınına Yansımaları

Diyar Ağa'nın Millî Mücadele'deki katkısı geçen yüzyıla rağmen günümüz toplumuna rol modeli olmaya devam etmektedir. Yakın tarihli internet gazetelerinde yer alan Diyar Ağa'ya dair değerlendirmeler dikkat çekicidir. 31 Temmuz 2025 tarihli Gün Işığı gazetesinde "*Tarihe Damga Vuran Bir Yiğit, Diyar Ağa-Tek Başına Kalsa da Savaşacaktı*" başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Kaleme alınan yazı da "Elâzığ ve Dersim tarihinin unutulmaz isimlerinden Diyar Ağa, yalnızca Ferhatuşağı Aşireti'nin değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de kahramanlarından biri olarak hafızalarda yer alıyor." ifadeleriyle Diyar Ağa'nın toplumsal hafızalarda canlılığını koruduğunu ortaya koymaktadır. Akabinde 1921 yılında Meclis konuşmasıyla birlikte Lozan görüşmelerinde "Türk-Kürt" kardeşliğinin altını çizerek öne sürdüğü kanaatler, milletin gurur kaynağı olarak değerlendirilmiştir (Gün Işığı, 2025).

28 Ağustos 2025 tarihinde *Diyar Ağa'yı Anmak, Acılar ve Yüzleşme Üzerine* başlıklı yazı kaleme alan Söylemez, sol-sosyalist camianın Diyar Ağa'ya yönelik "olumsuz bir imaj" bakış açısını ortaya koymalarını doğru bulmadığı gibi Diyar Ağa'nın Meclisteki varlığını önemseydiğini aktarır¹⁷ (Söylemez, 2025). 1923 senesi mebusluk görevini tamamlayarak Dersim'e dönen Diyar Ağa'nın, Cumhuriyet'e ve Mustafa Kemal Atatürk'e olan bağlılığının devamını vurgulayan yazar Çapanoğlu köşe yazısında, Meclisteki çalışmalarına, Lozan Konferansındaki görüşlerine ve Koçgiri-Şeyh Said ayaklanmalarına ilişkin tutumunu ele almaktadır (Çapanoğlu, 2024). Bir başka kaleme alınan yazı da Diyar Ağa'nın, Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın bir dostu olduğu ifade etmektedir. Bununla birlikte Diyar Ağa'nın, emperyalizme karşın Türk-Kürt kardeşliğini ön plana çıkardığı vurgulanmaktadır (Güllü, 2022). Benzer görüşte bir diğer köşe yazarı, Diyar Ağa'nın Kurtuluş Savaşı'nda verdiği mücadeleleri ve millî birliğe yaptığı katkıların öğrenilmesini önermektedir (Emen, 2020).

17 Bunun yanı sıra, Devletin Diyar Ağa ailesi başta olmak üzere Dersimlilere resmi bir özür ve yüzleşme sorumluluğu olduğuna da dile getirmektedir (Söylemez, 2025).

Yakın dönem basın ve köşe yazılarında Diyar Ağa'nın söz konusu olması, onun toplumsal bellekte hâlâ önemli bir yeri haiz olduğunu göstermektedir. Bu yazılar, sadece geçmişteki mücadelesini hatırlatmakla kalmayıp aynı zamanda millî birliğe ilişkin katkılarını günümüz toplumunda değer gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, basın aracılığıyla tarihte önemli rol oynayan karakterlerin toplum açısından nasıl değerlendirildiğini anlamak açısından kayda değerdir.

3. Diyar Ağa Üzerine Yapılan Çalışmaların Analizi

Türkiye'de Diyar Ağa'yla ilgili müstakil olarak veya alt başlıklarla beraber dokuz adet çalışma bulunmaktadır. Çalışmalar genel çerçevede, Diyar Ağa'nın Millî Mücadele'ye desteği, toplumun birlik ve beraberlik içerisinde yaşamasına katkısı ve Dersim bölgesinin kalkınması açısından gayretlerini ele almaktadır.

Oktay Bozan (2023) tarafından hazırlanan *Millî Mücadele Döneminde Tunceli-Dersim* isimli çalışmada, Dersim coğrafyasının I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde -coğrafi yapısı ve sosyolojik nedenlerden ötürü- toplumsal olaylara açık bir bölge olduğu belirtilmektedir. Bazı aşiretler propaganda söylemlerine kapılsalar da bazı aşiretlerin vatanseverlik duygusuyla işgallere karşı mücadele ettiği ifade edilmektedir. Dersim'in ulusal birliğe duyarlılığı ve sorumluluk bilincini de ortaya koymaktadır. Bununla beraber Diyar Ağa'nın toplumun değerlerine, millî birlik ve bütünlüğe vurgu yaptığını da sunmaktadır.

Selma Yel (2021), hazırlamış olduğu *I. TBMM'de Dersim Mebusu Diyar Ağa* isimli makale çalışmasında Diyar Ağa'nın rolüne, Meclisteki çalışmalarına, Atatürk ile olan ilişkisine ve hayatı-mirası üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun göstermiş olduğu tutum neticesinde toplumsal sorumluluk ve demokrasi bilincine sahip olduğu gösterilmiştir. Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir şahsiyet olarak analiz edilmiştir.

Cengiz Çetintaş (2018) tarafından hazırlanan *TBMM Tutanaklarında-Koçgiri Ayaklanması ve Millî Mücadelede Dersim* adlı çalışma, 1920-1922 yılları arasında gerçekleşen telgraf görüşmeleriyle, Dersim bölgesinin siyasi, tarihî ve sosyolojik yapısını ortaya koymaktadır. Savaş Sertel ve Salih Akyel tarafından (2015) *I. TBMM'deki Dersim Milletvekilleri ve Faaliyetleri* başlığıyla kaleme alınmış çalışmada, mecliste görev yapmış Dersim milletvekilleri tek tek başlıklar hâlinde incelenerek onların içinde bulundukları faaliyetler ele alınmıştır. Kağan Gökaltıp ve Suat Bulut'un (2011) Dersim'in *Gizlenmeye Çalışılan Gerçek İfadesi-Dersimli Diyar Ağa* isimli 216 sayfadaki oluşan kitabı, Diyar Ağa'nın tarihî önemine vurgu yaparken aynı zamanda Dersim bölgesiyle de ilişkisini ortaya koymaktadır.

Bir diğer çalışma, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulunca (2010) düzenlenen *İlk Meclis-Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Beklentileri* adlı anket çalışmasıdır. Tunceli iline ilişkin beklentilerini Meclise sunan vekillerden¹⁸ biri Diyar Ağa'dır. Okulların açılmasına ve yolların yapılmasına ilişkin sunduğu beklentiyle kalkınma stratejisinin iki temel ayağına dikkat çekmektedir.

18 Diğer vekiller şöyledir: "Hasan Hayri (Konko) Bey, Mustafa (Öztürk) Ağa, Ramiz (Tan) Bey." Tunceli'ye dair beklentilerini ifade eden Ergani'den milletvekili seçilen diğer milletvekilleri şöyledir: "Nüzhet (Saraçoğlu) Bey ve Sırrı (Özata) Bey'dir (Sılan, 2010, s.117).

Diğer çalışmalarsa sırasıyla şöyledir: *Birinci Dönem Meclis Albümü 1920-1923* (2022), *TBMM Albümü 1920-2010* (2010) ve Fatih Çoker (1994) tarafından hazırlanan “*Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem*” çalışmasıdır.

Yapılan çalışmalar, Diyar Ağa’nın Millî Mücadele’deki konumunu ve Dersim bölgesindeki etki alanını göstermektedir. Diyar Ağa’nın aşiret reisliğinin ötesinde milletvekili kimliğiyle dönemin siyasi tarihine de yön veren bir şahsiyet olduğu görülmektedir.

Sonuç

Millî Mücadele’nin kuruluş temellerinin atılmasında tarihî rol oynayan şahsiyetler mevcuttur. Bu şahsiyetlerden biri Diyar Ağa’dır. Diyar Ağa’nın mücadeleleri ve beyan ettiği görüşleri hem bölgesel hem de ulusal açıdan kritik önem taşımaktadır. Onun özellikle ortak ruh ve kader anlayışı çerçevesinde ortaya koyduğu bakış açısını, geçmişten aldığı ilhamın bir tezahürü olarak görmek mümkündür. Evrensel bir karaktere dönüşen ulu şahsiyet Hacı Bektaş Veli’nin birlik ve beraberlik anlayışını, Diyar Ağa’nın dönemin koşulları içerisinde yaşattığı anlaşılmaktadır.

Diyar Ağa, Millî Mücadele’deki kararlı duruşu, toplumsal birlik ve beraberliğe olan bağlılığıyla günümüz toplumunun hafızasında yer edinmiş ve hatırası yaşatılmaya devam etmektedir. Onun TBMM’deki çalışmaları, eğitime ve sosyal gelişmeye yönelik fikirleriyle yerel ve ulusal düzeydeki öncü konumu, rol modeli olma bakımından örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Diyar Ağa’nın mirasının daha geniş çerçevede ele alınması hem tarihimize hem de toplumsal belleğe katkı sağlayacaktır.

Kaynakça | References

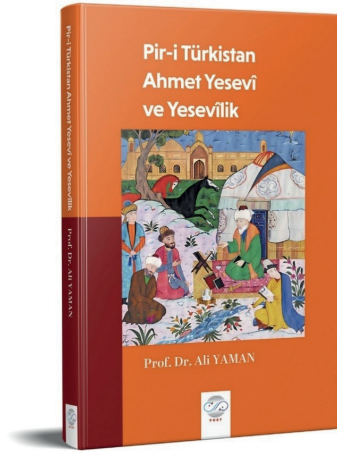
- Aslan, M. (2018). "Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı, Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Kürtler". *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (3), s. 31-52.
- Bozan, O. (2023). "Millî Mücadele Döneminde Dersim (Tunceli)". *Türkiye Bilimler Akademisi*, (8) s. 231-260.
- Çapanoğlu, A., K. (2024, 10 Şubat). "Mahalli Seçimlerin Arefesinde Dersimli Diyar Ağa". *Yozgat Gazetesi*. <https://www.yozgatgazetesi.com/a-kadir-capanoglu/mahalli-secimlerin-arafesinde-dersim-li-diyap-aga-192880.html>
- Çetintaş, C. (2018). *TBMM Tutanaklarında Koçgiri Ayaklanması ve Millî Mücadelede Dersim*.
- Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem. (C.III) TBMM Vakfı Yayınları*.
- Dersimli Diyar Ağa. (2023, 8 Ocak). *Maviada Dergisi*. 20 Ağustos 2025 tarihinde <https://www.adadergi.com/post/dersimli-diyap-a%C4%9Fa> adresinden erişildi.
- Diyar Ağa-Biz Kürt Değiliz, Biz Türk'üz. (2018, 25 Ocak). *Yeni Vatan Gazetesi*. 20 Ağustos 2025 tarihinde <https://www.yenivatan.at/6848-2/> adresinden erişildi.
- Gökarp, K. & Bulut, S. (2011). *Dersim'in Gizlenmeye Çalışılan Gerçek İfadesi-Dersimli Diyar Ağa*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Gül, A. (2017). 1893 Sayımına Göre Mamuratül-Aziz Vilayetinin Nüfus ve Etnik Yapısı. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* (5), 77-97.
- Güllü, A. (2022, 21 Kasım). Atatürk ve Diyar Ağa. *Mavi Didim Gazetesi*. <https://www.mavididim.com.tr/ataturk-ve-diyap-aga> Erişim Tarihi: 01.08.2025.
- Hacı, G. (2012, 29 Temmuz). Bir Dersim hikayesi: Diyar Ağa'dan Torun Gürsel'e. *En Son Haber*. <https://www.ensonhaber.com/gundem/bir-dersim-hikayesi-diyap-agadan-torun-gursele-2012>, s. 07-29.
- <https://www.tunceliemek.com.tr/makale/26137685/konuk-yazar/diyap-agayi-anmak-acilar-ve-yuzlesme-uzerine> Erişim Tarihi: 01.08.2025.
- Karabey, T. (1994). Ahmet Yesevi (477/1083-562/1166). Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*.
- Kodaman, B. (2007). Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış. Isparta: *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16) s. 1-24.
- Lewis, B. (1983). (Çev. Mine Yazıcı). Osmanlı İmparatorluğu ve Sonu. *Belleten* (47), Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 353-362.
- Onarlı, İ. (2013). "Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, C6/12, s. 25-50.
- Ortaylı, İ. (2017). *Osmanlı'da Modernleşme ve Reform Hareketleri*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Selvi, H. & Cırık B. (2020). *Millî Mücadele'de Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı.

- Sertel, S. & Akyel, S. (2015). I. TBMM'deki Dersim Milletvekilleri ve Faaliyetleri. Y. Koç ve S. Küçük (Ed.), *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir Yalnız İsim-Bahaeddin Yediylıdıza Armağan* içinde, s. 301-314.
- Sılan, N., S. (2010). *İlk Meclis Anketi-Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Beklentileri*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/53dd9d24-b58a-44d8-9eaf-adb968a340b9>.
- Söylemez, C. (2025, 28 Ağustos). Diyar Ağa'yı Anmak, Acılar ve Yüzleşme Üzerine. *Tunceli Emek Gazetesi*.
- Tarihe Damga Vuran Bir Yiğit, Diyar Ağa! Tek Başına Kalsa da Savaşacaktı (2025, 31 Temmuz). *Gün Işığı Gazetesi*. 20 Eylül 2025 tarihinde <https://www.gunisigigazetesi.net/haber/25841641/tarihe-damga-vuran-bir-yigit-diyar-aga-tek-basina-kalsa-da-savasacakti> adresinden 02.08.2005 tarihinde erişildi.
- Taş, E. (2021). *1914-1923 Yılları Arasında Dersim'de (Tunceli) Asayiş*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Taş, E. (2022). "Anadolu'nun İşgali Sürecinde Dersim Halkının Sergilediği Tavrı (1918-1922)". Denizli: *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 151-163.
- Thobie, J., & Güler, M. (2000). *Balkanlar ve Osmanlı: 19. ve 20. Yüzyıl Perspektifleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tuncel, M. (2012). "Tunceli". *TDV İslâm Ansiklopedisi C. 41*. İstanbul TDV Yayınları, s. 378-380.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2010). *TBMM Albümü 1920-2010*. TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/030acf9a-7173-4b67-9c92-7c9547ebfd1f>. Erişim Tarihi: 03.08.2025.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2022). *Birinci Dönem Meclis Albümü 1920-1923*. TBMM. <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Yayinlar/Dosya/9a9ef440-bbeb-409d-87ca-ddd3cdf5da65.pdf> Erişim Tarihi: 03.08.2025.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Birinci Büyük Millet Meclisi*. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/88a978bc-2310-4517-8708-13dc4193a403/content> Erişim Tarihi: 03.08.2025.
- Ulutin, H., H. (2016). *II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Döneminde Dersim 1908-1938*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ünal, M., A. (1992). "XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı-İdari Yapısı". Ed. H. İnalçık, N. Göyünç, H., W. Lowry, İ. Erünsal, B. Fragner ve K. Kreiser, *Osmanlı Araştırmaları XII* içinde, İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 365-390.
- Yaman, A. (2000, Ekim 23-28). "Anadolu Aleviliğinde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu". *Uluslararası Anadolu İnançları ve Kongresi Bildirileri Kitabı*. s. 849-887. <https://archive.org/details/uluslararasi-anadolu-inanclari-kongresi-bildirileri-23-28-ekim-2000>. Erişim Tarihi: 02.08.2025.
- Yel, S. (2020, Mart 12-13). Diyar Ağa (Yıldırım). *TBMM'nin Açılışının 100. Yılı-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 1161-1195.
- Yel, S. (2024). "Diyar Ağa Yıldırım". *Atatürk Ansiklopedisi*, s. 1-10.

YAYIN DEĞERLENDİRME
Book Review

Yaman, A. (2025). *Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi ve Yesevilik*. İstanbul: Post Yayınevi. 318 s.

Sadullah GÜLTEN*



Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden SSCB'nin Dağılması Sonrası Türk Cumhuriyetleri konulu bitirme tezi ile 1993 yılında mezun olan yazar, yüksek lisansını 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasi Tarih Ana Bilim Dalında, doktorasını ise 2001 yılında aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında tamamlamıştır. *Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri* adlı yüksek lisans teziyle bilim uzmanı, *Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik* adlı doktora teziyle de Doktor unvanını alan Yaman'ın Alevilikle alakalı pek çok çalışması bulunmaktadır. Bunların arasında *Alevilik Bektaşilik Bibliyografyası*, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, *Türk Dünyasında İslam Sovyet Ateizmi ve Kültürel Süreklilik*, *Kızılbaş Alevi Dedeleri*, *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar*, *Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*, *Alevism Bektashism A Brief Introduction*, *Allahçılar Orta Asya'da Yesevilik*, *Kızılbaş Türkler Laçiler*, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik*, *Alevilik Bektaşilik*, *Kızılbaş Alevi*

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi; e-posta: sadullah-gulten@hotmail.com; ORCID: 0000-0001-9986-4367.

Ocakları, Alevilik Kızılbaşlık Tarihi, Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi, Şah-ı Merdan'a Talip Olanlar: Kızılbaşlar, Aleviler, Bektaşiler, Handbuch Des Alevitentums Geschichte und Gegenwart Der Gefolgschaft von Şah-ı Merdan Ali, Güzel Pirim Karaca Ahmet Evladı Hıdır Abdal Sultan Ocağı gibi eserler yer alır. Yazarın, Kazakistan'da görev yaptığı sırada ve sonrasında *Türkologya, Habarşı, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi* 'nde Alevilik-Bektaşilik konusunun yanı sıra Yesevilik, Sovyet Dönemi Din-Devlet ilişkileri, Sovyet Ateizmi, Türkistan'da ve Türk Cumhuriyetlerinde Yesevi topluluklar ve Yesevilik izleri konularında çeşitli makaleleri yayımlanmıştır.

Bunlar arasında yer alan *Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi ve Yesevilik* isimli çalışmasında adından da anlaşılacağı üzere 12. yüzyılda Türkistan'da yetişen ve Türk coğrafyasının neredeyse tamamında tesiri günümüze kadar ulaşan, Türk toplulukları arasında birleştirici bir köprü vazifesi gören mutasavvıf, şair, gönül ve düşünce adamı Ahmet Yesevi ele alınmaktadır. Eser Ahmet Yesevi Üniversitesi İlim Ortalığında (Araştırma Merkezi) Yesevilik Araştırmaları Bölümünde 2002-2005 yılları arasındaki yürütülen kaynak tarama ve alan araştırmalarına dayanmaktadır. Kitabın kaynakları arasında Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da konuyla ilgili eserler geniş ölçüde yer almaktadır. Buradaki kaynaklar ilk kez taranmak suretiyle Sovyet dönemi kaynaklarında Ahmet Yesevi ve Yesevilik imajı detaylı bir şekilde ele alınmış, yine Sovyetler Birliği'ndeki ateizm anlayışı ve uygulamaları ile bu anlayışın Ahmet Yesevi ve Yesevilik'e ilişkin olumsuz bakış açısı üzerinde durulmuştur. Bütün bunların yanı sıra yazar Türkistan başta olmak üzere Çimkent, Almatı, Kızılorda, Taraz, Taşkent, Buhara, Semerkant, Fergana, Andican, Namangan, Bişkek, Celalabad, Oş ve Batken'de alan araştırmaları yürütmüştür. Böylece eser hem yazılı kaynaklar hem de alan araştırmalarıyla desteklenmiştir.

Yaman, kitabında esas olarak, Ahmet Yesevi'yi Türk inanç ve kültür dünyasının temelini atan en önemli şahsiyetlerden biri olarak kabul etmekte ve görüşlerinin takipçileri tarafından Anadolu ve Balkanlara taşındığını belirtmektedir. Ona göre Ahmet Yesevi harika şahsiyeti ile İslam dini ile Türk halk inanç ve geleneklerini uyumlu hâle getirmiş, böylece Türklerin yeni dini benimsemelerine büyük katkıda bulunmuştur. Öte yandan Ahmet Yesevi'nin sağlığında bir tarikat kurmadığını ve kendisine nispet edilen Yesevilik'in ayırıcı özelliklerini şöyle özetlemiştir:

...Ahmet Yesevi sağlığında tabi ki bir tarikat kurmamıştır. Ancak onun yaşadığı coğrafya, burada hikmetleriyle ortaya koyduğu anlayış, onu ifade ediş tarzı, kullandığı dil, kadınlı erkekli, müzikli, sesli zikire dayalı dinsel ritüeller/ibadetler daha sonra onun izinden giden başka sufi, şairlerin varlığı Yesevilik olarak anılan bir tarikata, dini anlayışa isim olmuştur. Bu bağlamda Yesevilik, İslamiyet'in Türk toplulukları arasında anlaşılması ve yorumlanması çabalarından en önemlisi olarak görmek doğru olacaktır. Bu çaba zaman içerisinde çok geniş bir coğrafyada yerel değerleri de içine alarak kendini var etmesini bilmiştir. Hoşgörü ve insan sevgisi, Türk dili ve töresine özgü inanç ve geleneklere verilen önem ve bunların İslamlaştırılması, müzik ve raksa dayalı bir zikir anlayışını esas alan bir tasavvuf anlayışı gibi değerler Ahmet Yesevi'nin velilik karakteri çerçevesinde şekillenen Yesevilik'in bazı ayırıcı özelliklerini göstermektedir...

Kitapta Ahmet Yesevi'nin kaynaklarda ve halk arasında "Hazret-i Turkistan, Hazret-i Sultan, Hoca Ahmet, Pir-i Turkistan, Kul Kojah Ahmet, Sultanım, Şah-ı Yesi Hacı Ata-i Ahmed, Ser-halka-i-mescid-i-Türk" şeklinde farklı isimlendirmeleri, ailesi, öğrencileri/müritleri, kendi türbesinin yanı sıra annesi ve babasının türbesi gibi konular, buralara ait orijinal fotoğraflarla desteklenmiştir. Kazakistan'da ve Kırgızistan'da ona atfedilen ziyaretgâhlara da değinilerek halk arasında asırlardır süren önemlerine ve burada uygulanan geleneklerden bahsedilmiştir. Hakim Ata, Gözlü Ata, Süleyman Bakırgani gibi diğer halifelerine ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinin ele alındığı bölümlerde ise hikmetlerde öne çıkan konulara dikkat çekilmekte, hikmetlerin hem nesilden nesile aktarılan özelliklerine hem de Buhara, Hive gibi bölgelerde ders kitabı niteliğinde okutulduğuna dikkat çekilmektedir. Burada Ahmet Yesevi ile ilgili Türkistan çevresinden çok sayıda menkıbeye de yer verilmiş, Bektaşî velayetnamelerinde onunla ilgili bölümlerden de alıntılar yapılmıştır. Ahmet Yesevi'nin hocasının Yusuf Hemedani mi yoksa Arslan Baba mı olup olmadığına değinilen kitapta, hikmetlerden yola çıkılarak Arslan Baba'nın üzerinde durulmuştur.

Yeseviliğe ilişkin süreklilik unsurları geniş şekilde örneklerle açıklanmaya çalışılmış, gerçekleştirilecek araştırmalarla şu hedeflere ulaşılabileceği sonucuna varılmıştır:

...1. Kütüphane tarama, çeviri vb. masa başı çalışmaları yardımıyla Yeseviliğin temel özelliklerine ilişkin verileri elde ederek değerlendirmek. 2. Yesevilik ile bağlantılı topluluklar hakkında alan araştırmaları yapmak, bunları belirlemek ve bilim dünyasına bunlara ilişkin yeni bulgular sunmak. 3. Yeseviliğin günümüzde hâlâ yaşamakta olan izlerini onunla bağlantılı toplulukları gözlemleyerek saptamak. 4. Yesevilik ile bağlantılı toplulukları incelemek suretiyle Yeseviliğin zaman içerisinde yaşadığı farklılaşma ve değişimi saptamak. 5. Yesevilikle bağlantılı toplulukları, bilimsel analiz teknikleri kullanarak birbirleri ile karşılaştırmak...

Burada Yesevilik araştırmalarının duygusal perspektiften uzak bir şekilde yürütülmesinin, Anadolu ve Balkanlardaki dinî arka planı anlamada çok daha yararlı olacağı ifade edilirken, Ahmet Yesevi'nin belli bir mezhep savunucusu gibi sunulmasına yönelik itirazlar da dile getirilmiş ve onun mezhepler üstü bir sufi olduğu vurgulanmıştır.

Yeseviliğin temel karakteristiklerinin yanı sıra Maveraünnehir, Anadolu ve Balkanlar gibi Türk dünyasının farklı coğrafyalarındaki izlere ve Yesevilikle bağlantılı topluluklara da ayrıca değinilmiştir. Anadolu ve Balkanlardaki Alevi-Bektaşî topluluklar ile Kırgızistan ve Özbekistan'daki Allahçılar üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Fergana Vadisi'nin Kırgızistan ve Özbekistan'da bulunan "Allahçılar"ın yaşadıkları köyler ziyaret edilmek suretiyle, alan araştırmaları yürütülmüş ve Sovyet Dönemi kaynaklarında onlar hakkında yer alan bilgilerin doğruluğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcı gözlem ve derinlikli mülakatlar gerçekleştirilerek Yeseviliğin Fergana Vadisi'nde hâlen yaşayan son izleri hakkında çok değerli malumat verilmektedir. Kitapta, haklarında pek fazla bilgi olmayan ve kısmen Yesevilikle ilişkili bir grup olan Saçlı İşanlarla ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Son olarak kitabın sonunda verilen kaynakça Yesevilik araştırmalarında yol gösterici mahiyette olup oldukça geniş bir şekilde hazırlanmıştır.

Maden, F. (2019). *Hikmet Kapısı Hacı Bektâş-ı Veli*. İstanbul: Erdem Yayınları. 178 s. ISBN: 978-605-279-260-5.

İsmail Sefa BİTİRMİŞ*



Bu çalışma, Fahri Maden tarafından hazırlanan *Hikmet Kapısı Hacı Bektâş-ı Veli* isimli eserin tanıtım ve incelenmesini konu edinmektedir. Erdem Yayınlarının *Tarihi İnsan Yazar* kitap serisinin *Bilgelik ve Dervişlik* başlığı altında yer alan eser, pir-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli hakkında derli toplu bilgileri fazlaca detaya girmeden iki kapak arasında toplar mahiyettedir. 12,5x21 cm boyutunda ve 136 sayfadan ibaret bu eserin ilk baskısı 2019 yılında, ikinci baskısı ise 2022 yılında yapılmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin tarihimizdeki ve kültürümüzdeki önemini ortaya koyan bu eser derli toplu bilgileri bir arada okuma fırsatı sunmaktadır.

Sade ve anlaşılır üslubuyla ön plana çıkan bu eser Hacı Bektaş Veli'nin yaşamı, fikirleri, tasavvufi anlayışı ve manevi kurucusu olduğu Bektaşilik yolunun inanç ve

* İnönü Üniversitesi, Alevilik Araştırmaları Enstitüsü, Araştırma Görevlisi, e-posta: sefa.bitirmis@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9033-9689.

erkânını gelecek nesillere ulaştırmayı amaçlamaktadır. Başta *Velayetnâme* ve arşiv belgeleri olmak üzere ilgili kaynaklardan etraflıca yararlanılarak eserdeki bilgiler zengin muhteva ve yalın bir dille sunulmaktadır. Türk-İslam dünyasında kalıcı etkileri olan, fikirleri ve öğretileri ile çağları aşan Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi doğru anlamak bakımından bu eser önemli bir yer teşkil etmektedir.

Eserin yazarı Fahri Maden, 1979 yılında Sinop-Gerze'de dünyaya geldi. İlk ve ortaöğrenimini Sinop'ta tamamlayan Maden, 2000 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. 2004 yılında yüksek lisans eğitimini ve 2010 yılında Bektaşî Tekkelerinin kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları isimli teziyle doktora eğitimini bitirdi. Bilhassa Alevilik-Bektaşilik alanında çok sayıda yayın üretmiş olan Maden, 2019 yılında doçent, 2024 yılında ise profesör ünvanını aldı. Hâlen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi bünyesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yazarın başlıca eserlerinden bazıları şu şekildedir: *Fukarâ-yı Bektâşiyân*, *Girit Bektaşileri*, *Zümre-i Bektaşiyân*, *Bektaşilerin Serencamı*, *İstanbul Bektaşileri*, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları*, *Tasavvuf Yolunda*, *Elbasan Bektaşileri* vd. Bu kitaplar dışında yazarın alanı ile ilgili çok sayıda makale ve bildiri yayını da bulunmaktadır.

Ön söz, *Hacı Bektâş-ı Veli'nin Hayatına Dair*, *Hacı Bektâş-ı Veli'nin İlmî Hayatı*, *Hacı Bektâş-ı Veli'nin Tasavvuf Anlayışı ve Düşünce Sistemi*, *Bektaşilik ve Osmanlı Devlet Yönetimi*, *Sonuç ve Kaynakça* bölümlerinden müteşekkil eser 13. yüzyılda yaşamış olan Hacı Bektaş Veli'nin gerçek ve menkıbevi kişiliğine dikkat çekmektedir. Onun Horasan'dan Anadolu'ya ektiği sevgi tohumları gönüllerde yeşermiş ve Bektaşilik yolunu oluşturmuştur. Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri, halifeleri ve dervişleri vasıtasıyla Anadolu ve Balkanlar başta olmak üzere birçok yerde yaşatılmış ve uygulanmıştır. Onun toplumsal barışa, birlik ve beraberliğe sunduğu katkı ders alınması gereken güzel hasletlerindendir. Nitekim eserin ön söz bölümünde Hacı Bektaş Veli'nin öğütlerini içeren özlü sözlerinden bir kesit sunulmuştur (s. 17). Eserin başlangıç kısmında ise bu kitap serisine dair Prof. Dr. Haşim Şahin'in hazırlamış olduğu yazı yer almaktadır.

Eserin birinci bölümünde Hacı Bektaş Veli'nin hayatı, Horasan'dan Anadolu'ya yolculuğu, Sulucakarahöyük'te karar kılıp yerleşmesi, manevi eğitimi ve kerametleri ele alınmaktadır. Hayatı ile ilgili bilgiler aktarılırken hem *Velayetnâme*'ye hem de diğer tarihî kaynaklara (ör. *Tevarih-i Al-i Osman*, *Menâkıbu'l-Kudsîyye*, *Menâkıbü'l-Ârifin*) atıfta bulunulması verilerin karşılaştırmalı olarak takip edilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca Hacı Bektaş Veli'ye ait farklı şecerelere de yer verilmiştir (s. 23-24). Hacı Bektaş Veli ile Baba İlyas'ın münasebeti ve Hacı Bektaş-Bâtınilik ilişkisi de eserin bu bölümünde izah edilen konular arasındadır. Gösterdiği kerametlerden bazılarını örnek olarak cansız duvarı yürütmesi, eğilmiş duvarı düzeltmesi, Hacı ve Hünkâr ünvanlarını alması kısaca ifade edilmektedir.

İkinci bölümde Hacı Bektaş Veli'nin eserlerine genişçe yer verilmektedir. Eserler hakkında bilgi vermeden önce Hacı Bektaş Veli'nin bildiği dillere ve onun ilmiye sınıfına mensup olduğuna işaret eden zemîyyet, kerrake gibi giysilere dikkat çekilmektedir (s. 41). Eserler alt başlıklar hâlinde verilmiş olup her başlıkta varsa

eserlerin orijinal nüshasının nerede olduğu, tercüme bilgisi, yayın yılı, eserin dil özellikleri ve içeriği hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bölümde izah edilen eserler şu şekildedir: Velayetnâme, Makâlât, Nasihatler, Kitabü-l Fevaid, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye, Besmele Tefsiri, Fatiha Tefsiri ve Hadis-i Erbain Şerhi. Bölüm sonunda, ifade edilen eser başlıkları dışında şiirleri ve küçük hacimli diğer eserleri bir başlık altında toplanarak şiirlerinden örnek kesitler sunulmaktadır. Ayrıca ‘Nasihatler’ başlığı altında da yine Hacı Bektaş Veli’nin özlü sözlerine yer verilmektedir.

Üçüncü bölümün konuları arasında pir-i Hünkâr’ın tasavvuf anlayışı, düşünce sistemi ve temellerini attığı Bektaşilik yolu yer almaktadır. Bölümün giriş kısmında öncelikle Hacı Bektaş Veli’nin dış görünüşü ve fiziksel özelliklerinden bahsedilmekte olup akabinde Ahmed Yesevi ve Yunus Emre gibi mutasavvıfların da hayatında yer edinmiş olan “Dört Kapı Kırk Makam” öğretisine yer verilmektedir (s. 58-59). Nihai amacı insan-ı kâmil yetiştirmek olan Bektaşilik yolu içerisinde temel ekollerden biri Dört Kapı Kırk Makam öğretisidir. Bu öğretiye göre, âdemoğlu Allah’a kırk makamda ulaşır ve bu kırk makam her birinde onar tane olmak üzere şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapısında yer alır. Bektaşilik başlığı altında ise Hacı Bektaş Veli külliyesinin (dergâhının) yüzyıllar içerisindeki durumu, Hacı Bektaş Veli’nin mücerretliği, “Çelebi-Babagân” ayrımı ve Bektaşiliğin yayıldığı coğrafya gibi hususlara yer verilmektedir. İlâveten, postnişin olan çelebilerin ve dedebabaların isimleri eserde kronolojik olarak verilmiştir. Bu bölümde pir-i sani (ikinci pir) Balım Sultan ismi de ön plana çıkmaktadır. Tarikata mücerretlik erkânı başta olmak üzere bazı yenilikler getirerek belirli kurallara göre düzenleyen ve Bektaşiliğin kasabalara, köylere kadar yayılmasını sağlayarak teşkilatlı bir yapı hâline getiren kişi Balım Sultan’dır (s. 70-71). Bu yönüyle Bektaşiliğin asıl kurucusu olarak zikredilmektedir.

Dördüncü bölümde Bektaşilik-Yeniçeri ilişkisi, Bektaşiliğin yasaklı yılları, Bektaşiliğin yapısı ve inanç esasları, Bektaşilikte giysi ve semboller, Bektaşiliğin tarihimizdeki yeri ve önemi konuları diğer bölümlere nazaran daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Hacı Bektaş Veli yaşadığı dönem itibarıyla Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna tanıklık etmiş olmasa da Velayetnâme’de kendisinin Osman Gazi’ye kılıç kuşatıp Elifi Taç giydirdiği ifade edilmektedir. Bu anlatıya ilâveten Hacı Bektaş müritlerinin Osmanlı fetihlerine katıldığını da göz önünde bulundurduğumuzda, Hacı Bektaş Veli’nin Osmanlı hükümdarları nezdinde saygın bir kişilik olduğu ortaya çıkmaktadır (s. 76). Ayrıca bu bölüm Bektaşî-Yeniçeri ilişkisine dikkat çeken Yeniçeri gülbangı ile başlamaktadır. Bektaşî erkânını taklit etmelerinden dolayı Yeniçeriler “gürûh-u Bektaşîye”, “taife-i Bektaşîye”, “zümre-i Bektaşîyan” gibi isimlerle anılmıştır. Ancak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı lağvedilince Bektaşilik bu durumdan nasibini alarak yasaklı hâle gelmiştir. Eserin ilerleyen sayfalarında 8 Temmuz 1826 tarihinde Bektaşiliğin yasaklanması için gerçekleştirilen toplantı, idam edilen Bektaşî ileri gelenleri ve yıktırılan Bektaşî tekkeleri tafsilatıyla aktarılmaktadır. Yasaklı yıllar sonrasında hükûmetin sert politikaları yerini yumuşama dönemine bırakmış ve 1849 yılında tarikat nispeten eski gücüne ulaşmıştır (s. 86). Bektaşî tarikatının yapısı ve inanç esasları ile ilgili olarak, Ehlibeyit sevgisi; eline, diline, beline sahip olma, vahdet-i vücud anlayışı, Dört Kapı Kırk Makam, mürşit-mürît ilişkileri ve Bektaşî ibadetlerine yer verilmiştir (s. 92-93). Ayrıca arşiv belgelerinden konu ile ilgili örnekler de sunulmuştur. Bektaşilikte giysi ve semboller bahsinde toplam on iki maddeye yer verilerek açıklanmıştır. Son olarak Bektaşiliğin tarihimizdeki yeri

ve önemi hususunda Bektaşiliğin yayıldığı coğrafya ve zaman dilimi açısından geniş çaplı değerlendirmede bulunulmuş ve bölüm sonunda Bektaşî fikralarından kesitler sunulmuştur. Bektaşî tekkelerinin durumu, tekkede yayın faaliyetleri, okunan kitaplar ve Bektaşî tekkelerinin müzik dünyasına katkıları da bölümde yer alan konular arasındadır.

Sonuç kısmında Hacı Bektaş Veli'nin ve Bektaşiliğin serüveni, çizgisi, Ehlibeyit sevgisi ve diğer öğretileri hakkında genel değerlendirmelerde bulunulmuştur. Değerlendirme yapılırken günümüz yazarlarına ve eski tarih kaynaklarına atıf yapılarak tarihî veriler ışığında tarafsız ve sağlıklı bir sonuç ortaya konulmaya çalışılmıştır. Eserin son sayfasında ötekileştirilmelerine rağmen Bektaşîlerin eğitim, kültür, vatan müdafaası ve siyaset alanında sundukları toplumsal katkıdan bahsedilmiştir. 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması kararı alınınca Bektaşî tekkelerinin kapısına da zahirde zincir vurulduğu ancak Bektaşîlik tarikatı ve Hacı Bektaş Veli'nin fikirlerinin yaşatılmaya devam ettiği ifade edilmiştir (s. 125). Yararlanılan arşiv belgeleri ve eserlere ise kaynakça kısmında yer verilmiştir.

Eser kısmen akademik camiaya hitap etmekle birlikte tarih meraklıları için de biyografi niteliğinde bir kitaptır. Eserin ön söz kısmında hedef kitlenin bilhassa genç kuşaklar olduğu belirtilmektedir. Yazarın eseri yazmadaki amacı Hacı Bektaş Veli'nin yaşamı, düşünceleri, tasavvufi anlayışı ve düşünce sistemi ile kurucusu olduğu Bektaşiliğin tarihî seyrini ele almak ve gelecek nesillere aktarmaktır. Yazarın uzmanlık ve araştırma alanları Yakınçağ Tarihi, Tasavvuf ve Bektaşîlik olduğu için eser genelde tarihî ve tasavvufi bir bakış açısıyla hazırlanmıştır. Eser dili itibarıyla sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınmıştır. Ancak yararlanılan kaynaklar metin içi atıf sistemlerine (APA, ISNAD vb.) göre verilmemiş; sadece kitap sonunda kaynakça kısmında yer almıştır. Bilhassa arşiv belgelerine çokça yer verilmesi eserin geçerliğini ve güvenilirliğini artırmaktadır. Yazarın konuya yaklaşımı olay ve olguları açıklamaya ve farklı kaynaklar ışığında analiz etmeye yöneliktir. Eser Hacı Bektaş Veli'yi ve Bektaşiliği bir bütün olarak anlama noktasında önemli yere sahiptir. Fazla ayrıntıya girilmeden konulara yer verilmesi eserin bir çırpıda okunabilecek tarzda olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla eser, hedef kitlenin beklentilerini karşılayacak kapasiteye sahiptir. Hem okuyucuda ilgi uyandıracak tarzda sade ve kısa olması, hem de konuların akademik titizlikle ele alınması bakımından eser, akademik ve popüler olma dengesini gözetmektedir. İlaveten, Hacı Bektaş Veli'yi sadece hayat hikâyesi değil; tasavvufi düşüncesi, ilmî yönü vb. gibi farklı boyutları ile ele alması da eserin güçlü yönleri arasında yer almaktadır. Buna karşın, konunun çok boyutlu olarak ele alınmaya çalışıldığı bu eserin küçük hacimli olması, bazı başlıkların yüzeysel kalmasına neden olmakta ve akademik açıdan daha derinlik isteyen okuyucuların beklentisini karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

Eserin alan içindeki yerini ve katkısını ifade etmek adına Hacı Bektaş Veli ile ilgili benzer kaynaklara göz atmakta fayda vardır. Irène Mélikoff tarafından 1999 yılında hazırlanan ve Turan Alptekin tarafından Türkçe'ye çevrilen Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe isimli eser konuyu Orta Asya ve Şaman geleneklerinden başlatarak daha geniş çerçevede ele almakta ve Bektaşiliğin bu süreçte nasıl evrildiğini ortaya koymaktadır. Yine bir akademisyen olan Harun Yıldız'ın 2019 yılında ikinci baskısı Çizgi Kitabevi'nden çıkan Geleneksel Algıdan Gerçekliğe Hacı Bektaş Velî Tarihsel

Bir Yaklaşım isimli kitabı Hacı Bektaş Velî'nin daha çok diğer önemli şahsiyetlerle ilişkisine yer vererek 13. yüzyıl Anadolu'sunun tarihî, dinî ve sosyokültürel yapısı çerçevesinde Hacı Bektaş Velî'nin menkıbeler ardındaki gerçek kişiliğine odaklanmaktadır. Cengiz Gündoğdu'nun 2007 yılında Aktif Yayıneviden çıkan Hacı Bektâş-ı Velî Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım isimli eseri ise Hacı Bektaş paradigması üzerinden Hünkâr'ın kişiliği, kimliği, öğretisi, tarihî tezahürleri ile Bektaşiliğin kurumsallaşması ve Osmanlı-Bektaşilik ilişkileri gibi konulara temas etmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz eserler, incelemesini yaptığımız esere nazaran daha akademik bir dille ve detaylı bir anlatıma sahiptir. Oysa sade ve anlaşılır üslubuyla bu eser, örnek şahsiyet Hacı Bektaş Velî hakkında derli toplu bilgi edinmek isteyen meraklı okurların beklentisini karşılama anlamında alana katkı sunar niteliktedir.

Sonuç

Sonuç olarak yazar bu eserinde Hacı Bektaş Velî'yi, ortaya koyduğu fikirleriyle yaşadığı zamana ve coğrafyaya sığmayıp şöhreti yayılan bir kanaat önderi, Bektaşilik tarikatının kurucu piri ve mutasavvıf bir zat olarak tanıtmaktadır. Hünkâr'ın şahsına yüklenen menkıbevi unsurların, onun toplumsal kimliği ile bütünleştiği ifade edilmektedir. Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin Yesevi, Kalenderi, Vefai, Hurufi akımlardan belirli ölçülerde etkilense de kendine has bir yapı olan Bektaşiliğin temellerini atarak manevi kurucusu olduğunun altı çizilmiştir. Bektaşiliğin ise ilim, ahlak, fazilet yolu olduğu ve Ehlibeyit sevgisini temel aldığı belirtilmiştir. En ücra köşelere dahi ulaşan Bektaşî tekkelerinin ilim, kültür ve siyaset merkezi olmalarının yanı sıra gelip geçen yolculara da barınma ve yemek hizmeti verdiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca eser, yalın üslubuyla aynı konuda yazılan çağdaş eserlerden olumlu yönde ayrışmaktadır. Tarihî ve menkıbevi kaynaklar ışığında hazırlanan eser, kültürel belleğin korunması ve aktarılması noktasında katkı sunmaktadır. Hacı Bektaş Velî'nin yaşam serüvenini ve Bektaşilik yolunun temel ilkelerini teorik boyutlarıyla öğrenmek isteyen okurlar için önemli ve kapsamlı bir eserdir. Türk-İslam büyüklerini daha yakından tanımak için serinin diğer kitaplarının da okunup incelenmesinde fayda vardır.

Kaynakça | References

- Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektâş-ı Velî Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yayınevi.
- Maden, F. (2019). *Hikmet Kapısı Hacı Bektâş-ı Velî*. İstanbul: Erdem Yayınları.
- Mélikoff, I. (1999). *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. (T. Alptekin, Çev.). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Yıldız, H. (2019). *Geleneksel Algıdan Gerçekliğe Hacı Bektaş Velî Tarihsel Bir Yaklaşım*. Konya: Çizgi Kitabevi.



NİYAZ ALEVİLİK-BEKTAŞILIK ÇALIŞMALARI DERGİSİ
NİYAZ Journal of Alevism-Bektashism Studies

Yayıncı Kurum Adresi | Executive Office
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı
Kavaklıdere Mahallesi Atatürk Bulvarı No: 149 Çankaya/ANKARA

Telefon | Phone
+90 (312) 470 45 00

Web | www.alevibektasiniyaz.ktb.gov.tr | www.niyaz.gov.tr
E-posta | E-mail | alevibektasiniyaz@ktb.gov.tr